

Latvijas Republikas tiesībsarga 2015.gada ziņojums

Rīga, 2016

Satura rādītājs

Satura rādītājs.....	2
Tekstā lietotie saīsinājumi.....	7
Tiesībsarga ievadvārdi.....	8
I. Bērnu tiesību joma.....	10
1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes.....	10
1.1. Statistika.....	10
1.2. Tiesībsarga rekomendācijas	11
1.3. Būtiskākie atzinumi.....	13
1.4. Starptautiskā sadarbība bērnu tiesību jomā.....	14
1.5. Pētījumi	17
1.6. Izglītojoši pasākumi bērniem un bērnu tiesību subjektiem.....	20
2. Bērnu tiesību uzaugt ģimenē veicināšana	21
2.1. Ar aizbildņiem un audžuģimenēm saistītie jautājumi	21
2.2. Ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma iepirkumu un norēķinu problemātika.....	23
2.3. Tiesībsarga rekomendācijas pašvaldībām	24
3. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības uz mājokli	26
4. Bērna tiesības būt pasargātam no vardarbības	28
4.1. Nepieļaujams saturs tīmeklī.....	28
4.2. Bargāki sodi par dzimumnoziegumiem pret bērniem	30
5. Bērnu drošība publiskos pasākumos	32
6. Bērnu tiesības uz privāto dzīvi un masu mediji	34
7. Individuālais preventīvais darbs pašvaldībās.....	40
8. Ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem	43
II. Pilsoniskās un politiskās tiesības.....	47
1. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana	47
1.1. Saņemto iesniegumu raksturojums	47
1.2. Diskusija par Ārstniecības likuma 68.panta piemērošanu – personas ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz brīvību un taisnīgu tiesu	51
1.3. Normatīvā regulējuma pilnveide.....	54
1.4. Vēlēšanu novērošana psihiatriskajās slimnīcās.....	55
1.5. Personālpolitika psihoneiroloģiskajās slimnīcās.....	55
2. Personu tiesību aizsardzība ieslodzījuma vietās	57
2.1. Vispārīgā informācija	57

2.2. Iesniegumu raksturojums	58
2.3. Ieslodzījuma apstākļi personām ar invaliditāti.....	61
2.4. Normatīvo aktu pieejamība	63
2.5. Ieslodzīto personu tiesības uz privāto dzīvi	65
2.6. Uz mūžu notiesāto personu tiesību aizsardzība	69
2.7. Par speciālo līdzekļu piemērošanu konvojēšanas laikā.....	70
2.8. Videokonferenču organizēšana un nodrošināšana ieslodzījuma vietās.....	72
3. Tiesības uz taisnīgu tiesu.....	74
3.1. Iesniegumu raksturojums	74
3.2. Tiesības uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā	75
3.3. Tiesības uz mutvārdu procesu	77
3.4. Tiesības uz juridisko palīdzību.....	79
3.5. Tiesības uz advokātu valsts noslēpuma pielaišanas anulēšanas procesā.....	80
3.6. Pieeja tiesai kasācijas instancē	81
3.7. Tiesības uz taisnīgu tiesu videokonferences režīmā	82
3.8. Par Civilprocesa likuma 54. nodaļas regulējumu	83
3.9. Viedoklis Satversmes tiesai.....	86
4. Privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramība	86
4.1. Iesniegumu raksturojums	86
4.2. Pieteikums Satversmes tiesai par uzturlīdzekļu parādnieku personas datu publiskošanu.....	89
4.3. Viedokļi Satversmes tiesai	91
4.4. Likumdošanas iniciatīva	92
4.5. Viedokļi institūcijām	95
5. Vārda un izteiksmes brīvība.....	97
5.1. Iesniegumu raksturojums	97
5.2. Mediju loma vārda brīvības nodrošināšanā	99
5.3. Viedokļi Satversmes tiesai	101
5.4. Amatpersonu filmēšana.....	104
6. Ārvalstnieku tiesības, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības	106
6.1. Iesniegumu raksturojums	106
6.2. Starptautisko aizsardzību saņēmušo personu integrācijas problēmu aspekti.....	109
6.3. Par Repatriācijas likumprojekta apspriedi	111

7. Par piespiedu izraidīšanas novērošanu.....	112
7.1. Vispārīgā informācija	112
7.2. Nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības atgriešana izcelsmes valstī	113
7.3. Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrs “Daugavpils”	115
7.4. Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatori	116
7.5. Faktisko izraidīšanu novērošana	118
8. Tiesības uz brīvību	118
9. Cilvēktirdzniecības novēršana	120
III. Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas aktualitātes un problēmjaudājumi	123
1. Tiesības uz sociālo drošību	123
1.1. Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”	123
1.2. Par pieeju sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem.....	126
1.3. Par pašvaldību publiskiem iepirkumiem, nodrošinot sociālos pakalpojumus	128
1.4. Par grozījumiem “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā”	129
1.5. Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un avārijas rezultātā cietušo personu sociālā aizsardzība.....	131
2. Personu ar invaliditāti tiesības	131
2.1. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings	131
2.2. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām aspekti Latvijā.....	138
2.3. Par asistenta pakalpojuma nodrošināšanu personai ar invaliditāti.....	143
2.4. Par vienlīdzības principa ievērošanu attiecībā pret valsts amatpersonu (tiesnesi), kura sniedz asistenta pakalpojumu bērnam ar invaliditāti	145
2.5. Par minimālā iedzīvotāju ienākuma nodokļa attiecināšanu uz personām ar invaliditāti	146
2.6. Par personas ar invaliditāti tiesību ierobežojumu valsts sociālās aprūpes centrā ..	147
2.7. Diskriminācija invaliditātes dēļ	148
3. Tiesības uz mājokli.....	150
3.1. Par pašvaldību piedāvāto mājokļu kvalitāti un pieejamību	151
3.2. Par “dzīvošanai derīgas telpas” definīciju	152
3.3. Par tiesībām saņemt pašvaldības palīdzību saprātīgā termiņā	154
3.4. Par nolaidīgu rīcību dzīvojamās mājas apsaimniekošanā	154
3.5. Par namīpašnieku un īrnieku tiesību samērošanu	156
3.6. Problēmaspekti saistībā ar dzīvojamo māju pārvaldīšanu	158
3.7. Tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāte gadījumos, kad īpašnieks dzīvojamā mājā nenodrošina pamatpakalpojumus	159

4. Tiesības uz veselību	161
5. Tiesības uz darbu.....	161
6. Tiesības uz īpašumu	163
6.1. Par Komercedarbības atbalsta kontroles likumā noteiktajiem īpašuma tiesību ierobežojumiem.....	163
6.2. Par sabiedriskā transporta pārvadātājam kompensējamiem zaudējumiem	164
6.3. Par noteiktu dabasgāzes tirdzniecības gala tarifu	166
6.4. Pašvaldības nodeva par tās infrastruktūras uzturēšanu un attīstību Rīgā.....	167
6.5. Par nekustamo īpašumu atsavināšanu Zvārdes pagastā	168
6.6. Mantas konfiskācija kā papildsods	169
6.7. Par ekonomisko interešu nepamatotu aizskārumu, nosakot nevienlīdzīgus noteikumus klientu identificēšanā ārvalstu valūtas skaidras naudas darījumos	171
6.8. Par ierobežojumu lietot īpašumu normatīvo aktu nepilnību dēļ	172
6.9. Par piespiedu dalītā īpašuma izbeigšanu.....	173
7. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē	174
7.1. Par apsardzes darbinieku apmācības un sertifikācijas efektivitāti	174
7.2. Par trokšņu novēršanas mehānisma efektivitāti	177
7.3. Par kapsētas veidošanu Ķemeru nacionālajā parkā.....	178
7.4. Par patvaļīgu būvniecību.....	179
8. Par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu pieejā precēm un pakalpojumiem	180
IV. Labas pārvaldības principa ievērošana.....	184
1. Labas pārvaldības principa veicināšana valsts pārvaldē	184
1.1. Viedoklis par KNAB priekšnieka novērtēšanas tiesiskajiem aspektiem.....	184
1.2. Viedoklis par likumprojektu “KNAB likums”	185
2. Par tiesību normu interpretāciju un labu pārvaldību nodokļu administrēšanā.....	187
2.1. Par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu piemērošanu	187
2.2. Par paziņošanu ar VID Elektroniskās deklarēšanas sistēmas starpniecību.....	188
2.3. Par apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņa neievērošanu	189
2.4. Privātpersonas informēšana nodokļu kontroles ietvaros.....	191
2.5. Par nodokļu maksātāju pienācīgu informēšanu	193
2.6. Administratīvās lietas izskatīšanas vispusīgums un pienācīga noformēšana.....	194
3. Iestādes lēmuma, rīcības un atbildes pamatotība un pienācīga noformēšana	197
3.1. Par tiesību normu saprātīgu piemērošanu un lēmuma pamatošanu Iepirkumu uzraudzības biroja darbībā	197

3.2. Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas rīcība, pieļaujot kļūdainu tiesību normu interpretāciju.....	199
3.3. Par Veselības inspekcijas rīcību, nesniedzot atbildi pēc būtības.....	202
3.4. Pašvaldības rīcība, pieļaujot nepareizu tiesību normu interpretāciju.....	203
3.5. Labas pārvaldības un tiesiskās vienlīdzības principu pārkāpums Rīgas domē.....	203
4. Iestādes rūpība un pienākums nepārtraukti uzlabot savu darbību.....	205
4.1. Par labas pārvaldības principa pārkāpumu Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta darbībā.....	205
4.2. Par tiesiskās vienlīdzības principu VID attieksmē pret nodarbinātajiem.....	207
4.3. Par nepietiekamu rūpību Jelgavas novada pašvaldībā, sniedzot sociālos pakalpojumus.....	208
5. Saprātīgu termiņu ievērošana.....	209
5.1. Par lēmuma administratīvā lietā savlaicīgu nenosūtīšanu.....	209
5.2. Saprātīga termiņa neievērošana un īpašumtiesību nepamatota ierobežošana DVI.....	209
6. Personas tiesības tikt uzklausītai.....	209
7. Par valsts pārvaldes pieejamību.....	210
V. Tiesībsarga biroja informācija.....	211
1. Par tiesībsarga institūcijas nostiprināšanu Satversmē.....	211
2. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti.....	214
2.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2015.gadā (eiro).....	215
2.2. Par Tiesībsarga biroja darbības rezultātīvajiem rādītājiem 2015.gadā.....	216
3. Personāla sastāvs.....	218
4. Komunikācija ar sabiedrību.....	219
5. Starptautiskā sadarbība.....	227
6. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai.....	232
6. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2015.gadā.....	235
Kopsavilkums.....	239

Tekstā lietotie saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

CPT – Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja

DVI – Datu valsts inspekcija

ECPAK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

IeVP – Ieslodzījuma vietu pārvalde

FPDAL – Fizisko personu datu aizsardzības likums

ĪAV – Īslaicīgās aizturēšanas vieta

LAPK – Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss

PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde

Satversme – Latvijas Republikas Satversme

TIS – Tiesu informatīvā sistēma

VBTAI – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VRS – Valsts robežsardze

VSAC – Valsts sociālās aprūpes centrs

Tiesībsarga ievadvārdi

Sveicināts, godātais lasītāj!

Cilvēktiesības savā ziņā var salīdzināt ar veselību. Kad tā ir, nereti to pat nenovērtējam, bet, līdzko veselība sāk zust, uzreiz izjūtam šo zaudējumu. Līdzīgi ir ar cilvēktiesībām – ikdienā baudām cilvēktiesību sniegtās iespējas un uzskatām tās par pašsaprotamām, savā ziņā pat abstraktām lietām. Manuprāt, lielākoties līdzcilvēki cilvēktiesību nozīmību vislabāk apzinās brīžos, kad cits tās cenšas ierobežot vai aizskart.

2015.gadu raksturo cilvēktiesību būtības izaicinājumi, liekot no jauna atkal un atkal katram sev uzdot jautājumus: vai tādas vērtības kā vārda brīvība, tiesības uz dzīvību, brīvību un personas neaizskaramību, aizsardzība pret diskrimināciju, aizsardzība pret iejaukšanos privātajā un ģimenes dzīvē, reliģijas brīvība, miermīlīgu sapulču un biedrošanās brīvība, tiesības uz sociālo nodrošinājumu, tiesības dzīvot sabiedrībā un citas tiesības joprojām ir aktuālas; vai katrs savā individuālajā līmenī pieņemam, ka šādas tiesības ir ne tikai katram no mums, bet arī pārējiem līdzcilvēkiem?

Uzskatu, ka gan vietējie, gan starptautiskie notikumi arī turpmākos gados liks uzdot ne vienu vien neērtu jautājumu politiķiem, uzņēmējiem, zinātniekiem un ikvienam sabiedrības loceklim, atspoguļojot, vai cilvēktiesības, tiesiskā vienlīdzība un laba pārvaldība ir nozīmīga arī darbos, ne tikai vārdos. Laiks parādīs, cik gatavi esam upurēt kādas savas ērtības, iegribas, intereses vai aizspriedumus, lai kāds cits arī varētu baudīt tam garantētās cilvēktiesības.

No tiesībsarga skatpunkta raugoties, it īpaši svarīgi, lai iepriekšminētās tiesības tiktu nodrošinātas sabiedrības vismazāk aizsargātajām grupām. Jo par cilvēktiesību veselību liecina tieši mazaizsargāto grupu tiesību nodrošināšana.

Tādēļ mana kā tiesībsarga darbība galvenokārt ir vērsta uz mazāk aizsargāto personu tiesību aizsardzību. Tas lielā mērā vēl ir saistīts ar Tiesībsarga biroja resursiem. Tādēļ vēlos pateikties likumdevējam, kas uzskatīja par nepieciešamu un rada iespēju stiprināt tiesībsarga institūciju, šādi ļaujot turpmāk vēl efektīvāk veikt tiesībsarga uzdevumus.

Kopā ar Tiesībsarga biroja kolēģiem esmu godprātīgi strādājis Latvijas iedzīvotāju labā. Man ir labi padarīta darba sajūta un gandarījums, ka šajos gados, kopš esmu tiesībsargs, ir izdevies sasniegt daudz gan vietējā, gan starptautiskā mērogā. Tiesībsarga institūcija ir stipra, atpazīstama, un ar tās viedokli rēķinās un ņem vērā.

Latvijas Valsts prezidents Raimonds Vējonis apsveikumā tiesībsarga 2015.gada konferences dalībniekiem norādīja, ka “bez efektīvas tiesībsarga institūcijas Satversmes 1.pantā ietvertā demokrātiskas republikas prasība netiktu izpildīta. Lai arī Satversmes tekstā tiesībsargs nav minēts, nevienam nav šaubu, ka Satversmes gars prasa tiesībsarga autoritatīvu esamību Latvijas konstitucionālajā iekārtā”.

Par tiesībsarga darbu un autoritāti liecina arī tas, ka sabiedrība atpazīst tiesībsarga institūciju un tai uzticas. Un tas ir visaugstākais novērtējums.

Ar patiesu cieņu
tiesībsargs Juris Jansons

I. Bērnu tiesību joma

1. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes

1.1. Statistika

Kā jau uz to norādīts tiesībsarga iepriekšējos darba pārskata ziņojumos, Latvijas Republikā nav izveidots atsevišķs bērnu tiesībsarga jeb ombuda amats un institūcija tā darbības nodrošināšanai. Latvijas Republikas tiesībsargs vienlaikus veic tiesībsarga bērnu tiesību jautājumos funkciju un ir pilntiesīgs Eiropas Bērnu ombudu tīkla (ENOC) biedrs¹. Tiesībsarga birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa, un tās juristu kompetencē ietilpst vienīgi bērnu tiesību jautājumi.

2015.gadā Tiesībsarga birojā kopumā saņemti 890 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, tai skaitā par iespējamiem pārkāpumiem. No kopskaita 204 bija rakstveida iesniegumi, tostarp 10 no bērniem, un 686 – mutvārdu un elektroniski, kas nav parakstīti ar drošu elektronisko parakstu.

2014.gadā kopējais saņemto iesniegumu skaits bija 672, no tiem – 129 rakstveida un 543 mutvārdu un elektroniski iesniegumi. Tādējādi, salīdzinot ar 2014.gadu, pērn iesniegumu skaits pieaudzis par 24%.

2015.gadā apstākļu noskaidrošanai ierosinātas 18 pārbaudes lietas, no tām divas pēc tiesībsarga iniciatīvas un 16, balstoties uz privātpersonu iesniegumiem.

Lielākais iesniegumu skaits – 110 – saņemts par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību jautājumiem. Piemēram, saistībā ar ievietošanu ārpusģimenes aprūpē citā novadā tālu no dzīvesvietas; ievietošanu bērnunamā, nemeklējot radniekus; palīdzību pēc pilngadības sasniegšanas u.c. 108 iesniegumi saņemti par bērna tiesībām uzaugt ģimenē, tas ir, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aizgādības tiesību atjaunošanu u.tml., bet 82 gadījumos personas vērsušās Tiesībsarga birojā par uzturlīdzekļu jautājumiem.

Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējiem gadiem, joprojām aktuāla tēma ir bērna tiesības uzaugt ģimenē: 163 iesniegumi 2013.gadā, 95 – 2014., 108 – 2015. Savukārt iesniegumu skaits par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesībām pieaudzis vairāk nekā divas reizes, proti, 61 iesniegums – 2013.gadā, 44 – 2014., 110 – 2015. Tiesa, iesniegumu skaita pieaugums ir skaidrojams ar paša tiesībsarga aktīvu rīcību, aktualizējot bērnu tiesību pārkāpumus institucionālajā aprūpē.

¹ Plašāk skat.: http://enoc.eu/?page_id=210

Tāpat pieaudzis arī iesniegumu skaits uzturlīdzekļu piedziņas jautājumos: 55 iesniegumi – 2013.gadā, 37 – 2014., 82 – 2015. Tas izskaidrojams ar aizvien pieaugošo vecāku vēlmi palielināt vai samazināt bērnam paredzēto uzturlīdzekļu apmēru.

Iesniegumu skaits par labas pārvaldības principa ievērošanu pašvaldības iestādēs ir saglabājies iepriekšējā līmenī, tas ir, 40 iesniegumi 2014.gadā un tikpat arī 2015. Jāpiebilst, ka šajā aspektā personas galvenokārt sūdzas par objektivitātes trūkumu un materiālo tiesību normu pārkāpumiem.

1.2. Tiesībsarga rekomendācijas

Konstatējot bērna tiesību vai labas pārvaldības principa pārkāpumu, iestādēm tika sniegtas tiesībsarga rekomendācijas. Piemēram, izglītības iestādēm ieteikts, izskatot privātpersonu iesniegumus, ievērot normatīvo aktu prasības; uzlabot komunikāciju ar izglītojamo vecākiem, pēc savas iniciatīvas regulāri informējot par veikto darbu; pārbaudot un uzlabojot sniegtā pakalpojuma kvalitāti; nodrošināt, lai vecāku sniegtā informācija par bērna veselības stāvokli, kam var būt nozīme mācību procesā, tiktu izmantota atbilstoši mērķim; nodrošināt izglītības programmu īstenošanai nepieciešamos mācību līdzekļus un informēt pedagogus, ka par šiem mācību līdzekļiem jāvērsas pie izglītības iestādes vadības, nevis izglītojamo vecākiem.

Ārstniecības iestādēm rekomendēts grozīt iekšējās kārtības noteikumus par vecāku tiesībām piedalīties ārstniecības procesā, par speciālo zināšanu apguvi bērnu tiesību jomā, par ārvalstu speciālistu pieaicināšanu reto slimību gadījumos u.c.

Bāriņtiesai ieteikts uzlabot lietvedības sistēmu, lai informācija par vienas ģimenes bērniem būtu pieejama vienuviet; atturēties no izteikumiem, kas var aizskart privātpersonu utt. Savukārt bērnu namiem rekomendēts vērsties sociālajā dienestā ar lūgumu izstrādāt bērniem uzvedības sociālās korekcijas programmu; bet pašvaldībām lūgts ievērot labas pārvaldības principu, it īpaši pieklājību.

Tāpat 2015.gada 16.martā Latvijas Republikas aizsardzības ministram un Zemessardzei adresētajā vēstulē tiesībsargs aicināja pievērst uzmanību bērnu namiem dzīvojošajiem jauniešiem no sociālā riska grupām, iesaistot viņus informatīvi izglītojošos pasākumos valsts aizsardzības jomā un jaunsardzes kustībā, lai veicinātu viņu pilsonisko apziņu, patriotismu un lietderīgu laika pavadīšanu.

Pozitīvi, ka tiesībsarga rekomendācija tika ņemta vērā.

Pieminēšanas vērts ir vēl kāds gadījums. Proti, 2015.gadā tiesībsargs saņēma informāciju par vairākās izglītības iestādēs īstenotu tradīciju – tā sauktajām vidusskolēnu iesvētībām jeb 10.klašu audzēkņu uzņemšanu vidusskolā. Tas ir skolas organizēts pasākums, kurā 10.klašu skolēniem jāiztur dažādi vecāko klašu skolasbiedru izdomāti pārbaudījumi. Nereti tie ir saistīti gan ar vardarbību, kas robežojas ar spīdzināšanu, gan personisko mantu bojāšanu, gan morāles un ētikas normām neatbilstošu rīcību.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmo daļu izglītības iestāžu vadītāji un darbinieki ir atbildīgi par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, bērna drošību, kvalificētu pakalpojumu sniegšanu un bērna tiesību ievērošanu. Turklāt likuma 9.pantā noteikts, ka bērnu nedrīkst mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu vai izturēties cietsirdīgi.

Saskaņā ar Izglītības likuma 30.panta pirmo daļu skolas direktors atbild par izglītības iestādes darbību, tās rezultātiem, par šā likuma un citu izglītības iestādes darbību reglamentējošo normatīvo aktu ievērošanu. Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, iepriekš minētās vidusskolēnu iesvētības var pastāvēt kā viena no skolas tradīcijām, taču pasākums nekādā gadījumā nedrīkst būt vērst uz bērnu pazemošanu un spīdzināšanu.

Ņemot vērā, ka 10.klašu iesvētības tiek rīkotas neilgi pirms skolas rudens brīvlaika, tiesībsargs 2015.gada septembrī vērsās visās pašvaldībās, lūdzot informēt vidējās izglītības iestāžu direktorus par pienākumu nodrošināt, lai ikviena skolas rīkota pasākuma saturs neapdraud bērnu drošību, veselību, tikumību vai citas būtiskas intereses.

1.3. Būtiskākie atzinumi

2015.gadā tiesībsargs, pamatojoties uz patvēruma meklētāju iesniegumiem, ierosināja pārbaudes lietu Nr.2015–37-8G par uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādes izdevumu nepietiekamu apmēru patvēruma meklētājiem, tiesībām uz informāciju, projektu īstenošanas efektivitāti, brīvā laika pavadīšanas iespēju trūkumu pusaudžiem, nenodrošināšanu ar apģērbu un apaviem, kā arī patvēruma meklētāju izmitināšanas centra „Mucenieki” darbinieku nelaipnu un noraidošu attieksmi pret centra iemītniekiem. Pārbaudes lietā tika konstatētas vairākas nepilnības centra “Mucenieki” un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (turpmāk – PMLP) darbā, kā arī trūkumi normatīvajā regulējumā.

Viens no pārbaudes lietas galvenajiem secinājumiem – ar Latvijā noteikto uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādes izdevumu apmēru, kas ir 2,15 eiro dienā jeb 64,50 mēnesī, nav iespējams nodrošināt cilvēka cienīgu un veselības stāvoklim atbilstošu dzīves līmeni un uzturēšanos šeit, jo tas ir zemāks par reālo – mūsu valstī esošo iztikas minimuma apmēru.² Plašāka informācija pieejama sadaļā “Ārvalstnieku tiesības, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības”.

2015.gadā tiesībsargs pēc privātpersonas iesnieguma ierosināja arī pārbaudes lietu Nr.2015-8-20G par privāto izglītības iestāžu finansēšanas kārtības atbilstību vienlīdzības principam tiesību uz pamatizglītību un vidējo izglītību kontekstā.

Pārbaudes lietā secināts, ka princips “nauda seko skolēnam” attiecībā uz valsts finansējumu ir ieviests pilnībā, tas darbojas neatkarīgi no izglītības iestādes dibinātāja statusa – no valsts budžeta līdzekļiem un valsts budžeta mērķdotācijām finansē pedagogu darba samaksu³ un noteiktu mācību līdzekļu iegādi⁴ vienādā apmērā kā privātskolās, tā pašvaldības dibinātās mācību iestādēs. Arī valsts budžeta līdzekļus skolēnu ēdināšanai piešķir neatkarīgi no izglītības iestādes dibinātāja statusa – vienādā apmērā kā privātskolām, tā pašvaldības dibinātām izglītības iestādēm.⁵ Tādējādi valsts finansējums tiek nodrošināts, ievērojot vienlīdzības principu starp izglītojamiem, kuri izvēlējušies pašvaldības izglītības iestādi, un izglītojamiem, kuri priekšroku devuši privātai izglītības iestādei. Savukārt, ja bērns nemācās savas dzīvesvietas pašvaldības dibinātā izglītības iestādē, pašvaldības finansējums skolēnam “seko” tikai uz citas pašvaldības dibinātu izglītības iestādi, bet ne uz privātskolu. Līdz ar to secināms, ka Latvijas tiesību sistēmā

² Pilns atzinuma teksts pieejams tiesībsarga mājaslapā: www.tiesibsargs.lv

³ Izglītības likuma 59.panta otrā daļa.

⁴ Izglītības likuma 59.panta 2.¹daļa.

⁵ Ministru kabineta 2010.gada 28.decembra noteikumi Nr.1206 “Kārtība, kādā aprēķina, piešķir un izlieto valsts budžetā paredzētos līdzekļus pašvaldībām pamatizglītības iestādes skolēnu ēdināšanai”, 3.punkts.

bērna tiesības iegūt izglītību privātskolā vai citas pašvaldības dibinātā izglītības iestādē tiek atzītas kā izvēles tiesības, un tas nozīmē, ka vecākiem ir tiesības uz tādu tiesisko un institucionālo sistēmu, kas sekmētu viņu iespējas izdarīt šo izvēli. Tādējādi valsts, sekmējot vienu izvēli un nesekmējot otru, īsteno atšķirīgu attieksmi, kuru nevar atzīt par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91.pantam. Tiesībsargs ir aicinājis Izglītības un zinātnes ministriju novērst šos trūkumus.⁶

2015.gadā tiesībsargs pēc privātpersonas iesnieguma vēl ierosināja pārbaudes lietu Nr.2015-25-5F par bērna tiesību aizsardzību informācijas neatļautas publiskošanas gadījumā. Pārbaudes lietā secināts, ka, arī apstrādājot personas datus žurnālistikas vajadzībām, šim nolūkam nav dota neierobežota rīcības brīvība. Ikvienā gadījumā pirms datu apstrādes, tostarp izpaušanas, ir jāizvērtē, vai datu apstrāde ietekmēs tūlīt vai nākotnē bērna tiesības un likumīgās intereses.

Datu valsts inspekcija (turpmāk – DVI) nav tiesīga piemērot Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – LAPK) 204.⁷pantā noteikto atbildību par personas datu apstrādi bez tiesiska pamata attiecībā uz masu informācijas līdzekļiem. Savukārt citos gadījumos, ja informāciju par bērnu neatļauti izplatījis subjekts, kurš nav žurnālists vai plašsaziņas līdzeklis, DVI ir tiesīga piemērot administratīvo atbildību.

Pārbaudes lieta tika pabeigta, konstatējot trūkumus normatīvajos aktos attiecībā uz efektīvu bērna identitātes aizsardzību – sankcijas neesamība žurnālistiem un plašsaziņas līdzekļiem, publiskojot neatļautu informāciju par bērnu.

1.4. Starptautiskā sadarbība bērnu tiesību jomā

Starptautiskās sadarbības ietvaros 2015.gada 30.-31.martā tiesībsargs un Bērnu tiesību nodaļas speciālisti piedalījās ikgadējā Baltijas valstu un Polijas bērnu ombudu sanāksmē Varšavā. Tajā ombudi iepazīstināja ar sava darba aktualitātēm un diskutēja par tādām tēmām kā bērna tiesības uz saskarsmi ar vecākiem, kuri atrodas ieslodzījumā; alternatīvo ziņojumu iesniegšana Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Bērnu tiesību komitejai; nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības tiesības u.c.

Tēmas par bērna tiesībām uz saskarsmi ar ieslodzītajiem vecākiem ietvaros tika uzaicināta jomas eksperte no organizācijas “*Children of prisoners Europe*” – Keita Filbrika. Viņa dalījās pieredzē par ieslodzīto personu bērnu vajadzībām un to, kā vecāku ieslodzījums ietekmē bērnu dzīvi, kā arī stāstīja par organizācijas kompetenci, uzdevumiem un paveikto darbu šajā jomā.

⁶ Pilns atzinums pieejams:

<http://www.tiesibsargs.lv/files/content/atzinumi/Tiesibsarga%20atzinums%20lieta%20Nr.%202015-8-20G.pdf>

Pēdējā sesijā sanāksmes dalībnieki referēja par dažādām tēmām, kas bija aktuālas 2014.gadā. Piemēram, Lietuvas pārstāvji dalījās pieredzē par veikto izpēti bērnu līdzdalībā biomedicīnas pētījumos, bet Latvijas Tiesībsarga biroja pārstāve uzstājās ar tēmu par bērna tiesībām uzaugt ģimenē un pašvaldību bērnu monitoringa rezultātiem. Savukārt Polijas pārstāvji analizēja vecāku kā darbaspēka migrācijas ietekmi un to raksturojošās pazīmes, kā arī iepazīstināja ar pētījumu par pusaudžiem un internetu, bet pārstāvji no Igaunijas uzstājās ar tēmu par adopcijas noslēpumu.

2015.gada 22.maijā Bērnu tiesību nodaļas pārstāvis piedalījās starptautiskā konferencē “Atbalsts ieslodzīto personu bērniem un viņu ģimenēm: tiesības, iespējas un atbildība” (*“Supporting children with imprisoned parents and their families: rights, opportunities and responsibilities”*), kuru rīkoja nevalstiskā organizācija „Buff” sadarbībā ar organizāciju „*Children of prisoners Europe*”.

Konference tika veltīta bērnu, kuru vecāki ir ieslodzījumā, tiesībām, valsts atbildībai un visu iesaistīto pušu iespējām dažādu problēmu risināšanā. Konferencē pārstāvji no dažādām valstīm, to skaitā Malta, Horvātijas, Zviedrijas, Lielbritānijas, Somijas, dalījās pieredzē par paveikto darbu šajā jomā – projektiem, uzdevumiem un nākotnes plāniem.

Pārstāvji no Eiropas valstu organizācijas „*Children of prisoners Europe*” bija gandarīti par tiesībsarga uzsākto izpēti par bērniem, kuru vecāki ir ieslodzījumā. Tiesībsargs tika aicināts kļūt par organizācijas biedru, kā arī mudināts sagatavot publikāciju par paveikto. Jāpiebilst, ka 2015.gada 20.oktobrī tas tika arī īstenots, publicējot rakstu “*Researching children of prisoners in Latvia: What needs to be done?*”⁷ par tiesībsarga pētījumu saistībā ar ieslodzīto personu bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem.

2015.gada 21.-25.septembrī tiesībsargs piedalījās Eiropas Bērnu ombudu tīkla ikgadējā 19.konferencē un Ģenerālajā Asamblejā, kas notika Amsterdamā, Nīderlandē. Konferencē tēmas bija “Vardarbība pret bērniem” un “Bērni kustībā”.

Kopīgā paziņojumā “Vardarbība pret bērniem” ombudi ieteica veikt pasākumus, lai apkarotu vardarbību pret bērniem: veicināt bērnu pozitīvu audzināšanu, apmācīt speciālistus un nodrošināt labāku atbalstu cietušajiem. Savukārt kopīgā paziņojumā attiecībā uz bērniem kustībā Eiropas valstu valdībām tika uzsvērtā nepieciešamība steidzami rīkoties, lai nodrošinātu šo mazaizsargāto bērnu tiesību ievērošanu.

Konferencē tika pievērsta uzmanība arī ombudu 2015.gada aktivitātēm jautājumos, kas skar vardarbību pret bērniem, it īpaši mobingu, bērnu nabadzību, bērnus migrantus,

⁷ Pieejams:

<http://childrenofprisoners.eu/2015/10/20/researching-children-of-prisoners-in-latvia-what-needs-to-be-done/>

izglītību, bērna tiesības tikt uzklaštam un tiesības uz līdzdalību, bērnus ārpusģimenes aprūpē u.c.

2015.gadā Tiesģsarga birojģ saņēmti 16 starptautiskie pieprasģjumi par bērna tiesģbu jautģjumiem. No tiem trģs ir ENOC pieprasģjumi ar lģgumu sniegt viedokli par vardarbģbu pret bērģniem skolģs; par bērģniem, kuri cietuģi no ekonomiskģs krģzes, un par nepilngadģgo ārzemģnieku bez pavadģbas situģciju.

Vģl saņēmti ķetri pieprasģjumi no Eiropas valstu ombuda institģcijģm par bērna tiesģbģm piedalģties ar ārstģniecģbu saistģta lģmuma pieņemģšanģ, bērģnu mirstģbu, vienlģdzģgģm iespģjģm iegģt izglģtģbu un bezvģests pazuduģģjiem bērģniem.

No daģģdģm Eiropas valstu institģcijģm un starptautiskģģm organizģcijģm saņēmti deviņģ pieprasģjumi un aptaujas par bērģniem ar invaliditģti, bērģniem ieslodzģjuma vietģs, bērna tiesģbģm iegģt pilsonģbu, nepilngadģgģjiem ārzemģniekiem bez pavadģbas, bērģnu pašnģvģbas novērģšanu un izskauģšanu, bērģnu iesaistģģšanu dģģihadģstu kustģbģ, Eiropas Padomes bērģnu tiesģbu stratģģģju un valsts izdevumiem bērģniem.

2015.gada 15.decembrģ tiesģsargs ANO Bērģnu tiesģbu komitejai iesniedza Alternģtģvo ziņojumu par bērģnu tiesģbu stģvokli Latvijģ laicģ no 2007.gada 1.janvģra lģdz 2012.gada 30.jģnijam. Ziņojumģ ANO Bērģnu tiesģbu komitejas uzmanģba tģka vģrsta uz problēmģm šģdģs jomģs:

- vecģku pienģkums ievģrot bērna tiesģbas,
- bērna tiesģbas bģt aizsargģtam no jebkģda veida vardarbģbas,
- bērna tiesģbu ievģroģšana psihoneiroloģiskģģs slimģģcģs,
- bērna tiesģbas uzaugt ģģimenģ,
- individuģlais preventģvais darbs pašvaldģbģs,
- bērna tiesģbu garantģjas un tiesģbsargģjoģģs iestģdes,
- ieslodzģto personu bērģnu tiesģbas uz saskarsmi ar vecģkiem,
- speciģlģs izglģtģbas pieejamģba,
- mazģkumtautģbu tiesģbas iegģt izglģtģbu,
- romu segregģcija izglģtģbas iestģdģ,
- nepilsoņu bērģnu tiesģbu ievģroģšana.

Latvģjas Republikas konsolidģtais (treģsais, ceturģtais un piekģtais) kģrtģģjais ziņojums par ANO 1989.gada 20.novembra Bērģnu tiesģbu konvencģjas un tģs divu papildu protokolu izpildi Latvģjas Republikģ laicģ no 2004.gada lģdz 2012.gada 30.jģnijam tģka izskatģts 2016.gada 12. un 13.janvģrģ Ķenģvģ, Šveicģ, ANO Bērģnu tiesģbu komitejas 71.sesģģ.

1.5. Pētījumi

Tiesībsargs 2015.gada 14.septembrī uzsāka visaptverošu pētījumu par vardarbības pret bērniem izpratni un situāciju Latvijā. Pētījuma mērķis bija noskaidrot 5.-12.klašu skolēnu, vecāku un skolotāju viedokli par to, kas, respondentu ieskatā, ir vardarbība pret bērnu, cik bieži un no kā bērni ir cietuši, kāda ir bijusi skolēnu, vecāku un skolotāju rīcība, ja bērns cieš no vardarbības.

Tiesībsargs pētījumu īstenoja sadarbībā ar pētījumu aģentūru “TNS Latvia” un skolvadības sistēmām “E-klase” un “Mykoob”. “TNS Latvia” palīdzēja izstrādāt aptaujas anketas 5.-12.klašu skolēniem, vecākiem un skolotājiem un apkopot iegūtās atbildes, savukārt “E-klase” un “Mykoob” izplatīja informāciju par tiesībsarga pētījumu un nosūtīja visiem respondentiem saiti uz aptaujas anketu. Šādā veidā tika nodrošināts, ka aptauja ir anonīma. Pētījuma rezultāti tika prezentēti tiesībsarga ikgadējā konferencē 2015.gada 11.decembrī.

Pētījuma “Vardarbības pret bērniem izplatība Latvijā”⁸ galvenie secinājumi:

Vardarbības situācijās pret bērnu ir iesaistīti gan pieaugušie (vecāki/citi ģimenes locekļi, skolotāji/treneri/pedagogi u.c.), gan vienaudži, draugi, klasesbiedri. Līdz ar to vardarbības izplatība pret bērniem ir jāmazina gan mājās/ģimenē, gan skolā. Lai to īstenotu, nepieciešama visu iesaistīto pušu izglītošana par šādiem jautājumiem:

- **Kas ir vardarbība, kādi ir tās veidi un formas.**

Īpaša uzmanība pievēršama tiem vardarbības veidiem un formām, par kurām šīm mērķa grupām ir salīdzinoši mazāka izpratne. Piemēram, saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu smēķēšana bērna klātbūtnē ir fiziska vardarbība pret bērnu, tomēr šo kā vardarbību pret bērnu atpazīst tikai 55% bērnu, 66% skolotāju un 66% vecāku. Tāpat arī novārtā pamešanu jeb vecāku nolaidību, kas izpaužas kā nerūpēšanās par savu bērnu, salīdzinoši maz respondentu identificē kā vardarbību pret bērnu.

“Bērns vērsas pēc padoma vai palīdzības, taču bērnu ignorē, neliekas ne zinis, speciāli nerunā ar bērnu” un “bērnā draud nodarīt fiziskas sāpes, bet to neizdara” – par šiem emocionālās vardarbības veidiem salīdzinoši mazāka izpratne ir bērniem, tomēr vienlaikus par to ir nepieciešams vairot arī vecāku un skolotāju izpratni.

Kopumā emocionālā vardarbība – rīcība, kas bērnam liek izjust emocionālu spriedzi, apdraudot vai ietekmējot vecumam atbilstošu emocionālo attīstību – ir visgrūtāk

⁸ Pētījums un konferences materiāli pieejami tiesībsarga mājaslapā:
http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/4239_TNS_Vardarbibas_pret_berniem_izplatiba_Latvija_2015.pdf
<http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-ikgadeja-konference-atskats-uz-paveikto-pedajos-piecos-gados-papildinata-ar-konferences-materialiem>

definējama un izmērāma, tieši tāpēc ir nepieciešama izglītošana, lai šos nodarījumus laikus atpazītu un novērstu.

- **Kādas sekas vardarbība var atstāt uz bērnu.**

Tas palīdzēs bērniem atpazīt pret sevi un/vai citiem bērniem vērstu vardarbību; analizēt savu rīcību attiecībā pret citiem vienaudžiem; pilnveidot savas sociālās prasmes. Vecākiem un skolotājiem tas palīdzēs identificēt un analizēt savu un citu cilvēku rīcību.

- **Nepieciešama visu iesaistīto pušu (bērnu, vecāku, skolotāju, sabiedrības) izglītošana par to, kā tieši rīkoties, kam ziņot par vardarbību pret bērnu.**

- **Stiprināt starpinstitūciju sadarbību** (skola-ģimene-pašvaldība); pievērst pastiprinātu uzmanību disfunkcionālām, īpaši sociālajam riskam pakļautajām, ģimenēm, piedāvājot sociālu vai/un psiholoģisku palīdzību bērnu audzināšanas un disciplinēšanas jautājumos.

Papildus, lai mazinātu vardarbību starp vienaudžiem skolā, arī nepieciešams: analizēt bērnu savstarpējās vardarbības cēloņus (bioloģiskos, psiholoģiskos un pedagoģiskos), izstrādāt un īstenot aktivitātes to novēršanai; piemēram, pozitīvi formulēt skolas iekšējās kārtības noteikumus; praksē iesaistīt bērnus pozitīvas uzvedības īstenošanai skolā; izmantot ārpuskolas aktivitātes bērnu saliedēšanai un kopības sajūtas veidošanai.

2015.gadā Tiesībsarga birojs piedalījās Eiropas Komisijas 2014.gada projekta „Bērnu tiesības aiz slēgtām durvīm. Bērnu, kuriem atņemta brīvība, cilvēktiesības: monitoringa mehānisma uzlabošana” (JUST/2013/JPEN/AG/4581) īstenošanā. Projekta mērķis bija iepazīties ar dažādu kategoriju slēgta tipa iestādēm, kurās uzturas bērni, kā arī iegūt informāciju par to, kā iestādēs uzrauga bērnu tiesību ievērošanu un kādi sūdzību iesniegšanas mehānismi pastāv gadījumā, ja bērna tiesības tiek aizskartas.

Tiesībsarga biroja pārstāvji veica monitoringa vizītes četrās iestādēs: VSIA Bērnu psihoneiroloģiskajā slimnīcā „Ainaži”, sociālās korekcijas izglītības iestādē „Naukšēni”, Ilģuciema cietumā un Cēsu audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem. Vizīšu laikā notika pārrunas ar bērniem un iestāžu administrāciju. Izvērtējot saņemto informāciju, kā arī Latvijas normatīvo regulējumu, secināms: galvenās bažas ir par to, ka bērni neizprot savas tiesības iesniegt sūdzību un slēgtā tipa iestādēs šīs sūdzības var netikt reģistrētas un izskatītas. Prakse liecina, ka lielākā daļa mutvārdu sūdzību netiek reģistrētas un noformētas rakstveidā, kā to paredz Administratīvā procesa likums.

Vēl pastāv bažas par to, vai bērniem tiek nodrošināta iespēja sūdzēties ārpus iestādes – uzraugošā iestādē, Tiesībsarga birojā vai Valsts bērnu tiesību aizsardzības

inspekcijā; vai tiek nodrošināta informācija (adrese, telefons) par to, kurā iestādē iespējams sūdzēties; vai ir iespēja nosūtīt vēstuli (tas ir, vai pieejama pastmarka, aploksne, papīrs, pildspalva); vai tiek nodrošināta iespēja piezvanīt uz bezmaksas bērnu uzticības tālruni. Šajā sakarā gan no sūdzību un iesniegumu skaita, gan no bērnu teiktā secināms, ka viņiem netiek efektīvi nodrošināta iespēja sūdzēties ārpus iestādes. Tas galvenokārt ir saistīts ar bērnu izpratnes trūkumu par savām tiesībām iesniegt sūdzības, kā arī iestādes nepietiekamo nodrošinājumu (telefona, pastmarka, aploksne, papīra nepieejamība, anonīmās pastkastītes trūkums u.c.). Turklāt iestādes diemžēl sūdzēšanos joprojām uzskata par nevēlamu parādību, kas jānovērš. Tāpēc tās nav ieinteresētas sniegt bērniem informāciju par sūdzību iesniegšanas mehānismu un padarīt to caurspīdīgu un viegli saprotamu. Tādējādi iestādes tika aicinātas:

- 1) reģistrēt mutvārdu sūdzības, kā to paredz Administratīvā procesa likums;
- 2) veikt nepieciešamās darbības, lai efektīvi nodrošinātu iespēju iesniegt sūdzību ārpus iestādes, kā arī sūdzēties anonīmi;
- 3) sniegt bērniem visaptverošu informāciju par sūdzību iesniegšanas mehānismiem bērniem saprotamā valodā.

Iestādēm ir jāapzinās, ka sūdzību iesniegšana var palīdzēt uzlabot tās pakalpojuma kvalitāti.

Vienlaikus, lai uzlabotu sūdzību iesniegšanas mehānismu, būtu jāpilnveido tiesiskais regulējums. Pašlaik vispārīgs regulējums ir Administratīvā procesa likumā, Iesniegumu likumā, Paziņošanas likumā un jomu speciālajos likumos. Speciāls regulējums tieši attiecībā uz bērnu tiesībām vērsties valsts un pašvaldību institūcijās ir noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.panta otrajā daļā. Taču tas ir nepilnīgs, jo paredz bērna tiesības iesniegt sūdzību tikai gadījumā, ja viņa tiesības pārkāpis likumīgais pārstāvis, bērnu aprūpes vai izglītības iestādes darbinieks. Tādējādi ir nepieciešams grozīt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 70.pantu, paredzot bērna tiesības sūdzēties ikvienā gadījumā, kad viņa tiesības ir pārkāptas. Likumā jānosaka arī katras iestādes, kurā uzturas bērni, pienākums noteikt sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtību, un padarīt to bērniem pieejamu, ja kārtība nav noteikta normatīvajos aktos.

Projekta noslēguma konference notiks 2016.gada 15.februārī Briselē, Beļģijā. Latvijas ziņojums par projektu "Bērnu tiesības aiz slēgtām durvīm. Bērnu, kuriem atņemta brīvība, cilvēktiesības: monitoringa mehānisma uzlabošana" ir pieejams tiesībsarga mājaslapā.⁹

⁹ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/petijumi-un-publikācijas/petijumi>

2015.gadā tiesībsargs Eiropas Atgriešanās fonda projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” ietvaros veica izpēti par nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības uzņemšanu un uzturēšanos Latvijas Republikā, kā arī atgriešanu izcelsmes valstī. Plašāka informācija par secinājumiem ir pieejama šī ziņojuma sadaļā “Nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības atgriešana izcelsmes valstī”.

2015.gadā tiesībsargs turpināja pētījumu par bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem, kas atrodas ieslodzījuma vietā. Pētījuma rezultāti tika prezentēti tiesībsarga ikgadējā konferencē 2015.gada 11.decembrī.¹⁰ Plašāk skatīt 8.nodaļā “Ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem”.

1.6. Izglītojoši pasākumi bērniem un bērnu tiesību subjektiem

2015.gada 1.jūnijā par godu Starptautiskajai bērnu aizsardzības dienai tiesībsargs rīkoja pasākumu bērniem – Āgenskalna sākumskolas vasaras nometnes dalībniekiem. Pasākuma mērķis bija iepazīstināt bērnus ar viņu tiesībām un pienākumiem. Tā ietvaros piecās sporta stafetēs piecām komandām bija jāiegūst pēc iespējas vairāk “tiesību, pienākumu un aizliegumu”. Sporta stafešu beigās “tiesības, pienākumi un aizliegumi” bija jāsagrupē atbilstoši kategorijai. Bērnu tiesību nodaļas speciālisti pārbaudīja komandu paveikto darbu un skaidroja bērniem viņu tiesības un pienākumus.

Pasākuma noslēgumā visas komandas saņēma balvas, bet uzvarētāju komanda – tiesībsarga goda rakstu.

Tāpat kā iepriekš, arī 2015.gadā tiesībsargs aktīvi sekmēja sabiedrības informētību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, īpašu uzmanību pievēršot jautājumam par bērnu drošību izglītības iestādēs. Šim nolūkam tika organizēti semināri pedagogiem un citiem bērnu tiesību aizsardzības subjektiem, piemēram, 2015.gada 10.februārī - Stopiņu novada pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības subjektiem; 2015.gada 30.oktobrī norisinājās seminārs par Tiesībsarga biroju un bērnu tiesībām Jelgavas novada un Ozolnieku novada izglītības iestāžu un Izglītības pārvalžu darbiniekiem; bet 2015.gada 18.decembrī notika seminārs “Cilvēkdrošības un cilvēktiesību jautājumu aktualizācija izglītības procesā” Olaines 2.vidusskolas padomei un darbiniekiem. Turklāt papildus Tieslietu ministrija sadarbībā ar tiesībsargu rīkoja publisku ekspertu diskusiju “Bērns vai likumpārkāpējs? Sodīt vai audzināt?”. Bērnu tiesībām, tostarp neciest no vardarbības, un tiesību aizsardzības mehānismam vardarbības gadījumā tika veltīta arī tiesībsarga ikgadējās konferences trešā diena.

¹⁰ Pētījums un konferences materiāli pieejami tiesībsarga mājaslapā: www.tiesibsargs.lv

2. Bērnu tiesību uzaugt ģimenē veicināšana

2.1. Ar aizbildņiem un audžuģimenēm saistītie jautājumi

2015.gada 26.janvārī Ministru kabineta sēdē tika izskatīta Labklājības ministrijas izstrādātā koncepcija „Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu”. Koncepcija paredz pakāpeniski ieviest izmaiņas adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmā, lai nodrošinātu personām, kuras uzņemas rūpes par bērniem, atbilstošu finansējumu un sociālās garantijas. Attiecībā uz aizbildnību Labklājības ministrija piedāvāja gan palielināt pabalstu par bērna uzturēšanu, gan pārskatīt atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu.

Attiecībā uz atlīdzību aizbildņiem Ministru kabinets 2015.gada 26.janvāra sēdē atbalstīja trešo variantu, kas paredz no 2018.gada pārtraukt atlīdzības izmaksu par aizbildņa pienākumu pildīšanu un kuram kā viens no trūkumiem norādīts: „Var samazināties aizbildnībā esošo bērnu skaits”.

Tiesībsargs vērsās pie Ministru prezidenta ar aicinājumu pārskatīt lēmumu attiecībā uz atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu, pamatojoties uz šādiem argumentiem:

1) 2014.gada novembra Deklarācijas par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību 110.punktā kā viena no valdības prioritātēm ir noteikts uzdevums stiprināt aizbildņu kustību: “Lai nodrošinātu katram bērnam iespēju augt ģimenē vai ģimeniskā vidē, stiprināsim alternatīvo ģimeņu (audžuģimenes, aizbildņi) kustību. (..) Nodrošināsim audžuvecākiem un aizbildņiem iemaksas no valsts budžeta pensiju apdrošināšanai.”

2) Valdības rīcības plānā Deklarācijas par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai¹¹ iekļauts pasākums īstenot “Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam”¹² paredzētos pasākumus 2015.-2018.gadā.¹³ “Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.–2020.gadam” paredz uzdevumu pārskatīt atlīdzību aizbildņim un audžuģimenei par pienākumu veikšanu un nosacījumus, ar kādiem atlīdzība tiek piešķirta.

3) Saskaņā ar rīcības plānu “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017.gadam” īstenošanai¹⁴ Labklājības ministrijai ir noteikts uzdevums palielināt atlīdzību aizbildņim par pienākumu pildīšanu.

¹¹ Apstiprināts ar Ministru kabineta 2015.gada 16.februāra rīkojumu Nr.78.

¹² Apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013.gada 4.decembra rīkojumu Nr.589.

¹³ Rīcības plāna pasākums Nr.110.2.

¹⁴ Apstiprināts ar Ministru kabineta 2012.gada 7.decembra rīkojumu Nr.584.

Koncepcijā ietvertais un Ministru kabineta atbalstītais risinājums pārtraukt atlīdzības par pienākumu pildīšanu izmaksu visiem aizbildņiem ir pretrunā pamatnostādņēs noteiktajiem uzdevumiem pārskatīt un palielināt atlīdzības apmēru. Līdz ar to secināms, ka atlīdzības aizbildņim par pienākumu veikšanu izmaksas pārtraukšana ir pretrunā Deklarācijā par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību noteiktajiem uzdevumiem (stiprināt aizbildņu kustību) un Valdības rīcības plāna pasākumiem.

Viens no Latvijas "Nacionālā attīstības plāna 2014.-2020.gadam" mērķiem ir panākt, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai ģimenei pietuvinātā vidē, plānojot, ka aizbildnībā un audžuģimenē (ģimeniskā vidē) dzīvojošo bērnu skaits attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē, pakāpeniski palielinātos no 77,8% 2011.gadā līdz 85% 2020.gadā.¹⁵

Izvēlētais risinājums – aizbildņiem nemaksāt atlīdzību par pienākumu pildīšanu – var samazināt aizbildnībā esošo bērnu skaitu, jo tas pasliktina aizbildņu situāciju un var atstāt negatīvu ietekmi uz personu motivāciju kļūt par aizbildņiem. Turklāt tas neatbilst Civillikuma 307.pantā noteiktajam, ka aizbildnim, kas neatrodas taisnas līnijas radniecībā ar aizbilstamo, nosakāma taisnīga atlīdzība.

Tiesībsarga iebildums netika ņemts vērā. Ministru kabinets 2015.gada 9.martā atbalstīja koncepciju. Tajā attiecībā uz audžuģimenēm ir plānots, sākot ar 2018.gadu, palielināt pabalstu bērna uzturam līdz divkārtšam minimālo uzturlīdzekļu apmēram. No 2019.gada plānots arī pārskatīt atlīdzību audžuģimenei par pienākumu veikšanu un to noteikt, balstoties uz minimālo ienākumu līmeni atbilstoši koncepcijai "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu".

Proti, ja aprūpē ir:

- viens bērns – 214 eiro;
- divi bērni – 302 eiro;
- trīs bērni – 390 eiro.

Vēl tiek plānots no 2017.gada ieviest specializētas audžuģimenes, lai jau sākotnēji, izņemot bērnu no ģimenes, kamēr tiek meklēts piemērots aizbildnis vai audžuģimene, pēc iespējas tam varētu nodrošināt aprūpi ģimeniskā vidē, nevis ārpusģimenes aprūpi institūcijā. Specializētajām audžuģimenēm tiktu noteiktas īpašas prasības izglītībai, pieredzei, prasmēm un kompetencēm, kā arī tiktu paredzēta lielāka atlīdzība.

¹⁵ Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=253919>, [259] Mērķis 2; [260] Mērķa sasniegšanas rādītāji.

Attiecībā uz aizbildnību plānots, ka no 2016.gada pabalsts par bērna uzturēšanu būs valstī noteikto uzturlīdzekļu apmērā, bet no 2018.gada – pabalsts tiks izmaksāts divkārtā valstī noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmērā.

Koncepcijā noteiktais, izņemot atlīdzības atcelšanu par aizbildņa pienākumu pildīšanu, saskan ar tiesībsarga rekomendācijām palielināt atbalstu aizbildņiem un audžuģimenēm.

2.2. Ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma iepirkumu un norēķinu problemātika

2015.gada 26.janvārī tiesībsargs vērsās ar vēstuli Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā (turpmāk – VBTAI), informējot par konstatēto praksi pašvaldību rīkotajos bērnu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma iepirkumos, kad tiek izvēlēts pakalpojuma sniedzējs, vadoties tikai pēc pakalpojuma cenas un saimnieciskā izdevīguma, nevis bērnu tiesībām un interesēm ārpusģimenes aprūpes laikā. Tā rezultātā bērniem tiek nodrošināts pakalpojums tālu no vecāku dzīvesvietas, kā arī tiek pieļauta situācija, ka pakalpojuma sniedzēja maiņas gadījumā bērns spiests vairākkārt mainīt aprūpes iestādi un dzīvesvietu.

Tiesībsargs aicināja VBTAI informēt par veiktajiem un plānotajiem pasākumiem šādas pašvaldību prakses maiņai, jo tā nav atzīstama par atbilstošu bērna interesēm. VBTAI lūdza Iepirkumu uzraudzības birojam sniegt viedokli par iespējam pašvaldībai organizēt bērnu ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma iepirkumu, kur tiktu izvirzīta prasība pretendētājam, ka attiecīgais pakalpojums bērniem jānodrošina ilgākā laika periodā par vienu vai diviem gadiem.

Veicot situācijas izpēti pašvaldību bērnu namos, 2014.gadā tika konstatēta arī ilgstoša sistēmiska problēma, ka par institucionālajā aprūpē nonākušā bērna aprūpi tiek maksāts trīskārt, sedzot izmaksas vienlaikus trijās iestādēs – bērnu aprūpes iestādē (no bērna dzīvesvietas pašvaldības budžeta), internātskolā (no Izglītības un zinātnes ministrijas budžeta) un psihoneiroloģiskajā slimnīcā (no Veselības ministrijas budžeta), tajā pašā laikā izlietotie resursi nenodrošina bērna tiesībām un interesēm atbilstošu kvalitatīvu pakalpojumu. Tiesībsargs veica izpēti attiecībā uz situācijas iemesliem, lūdzot psihoneiroloģiskajām slimnīcām sniegt viedokli par bērnu namos dzīvojošo bērnu stacionēšanas biežumu un iemesliem, kā arī internātskolām.

2015.gada 26.februārī par minēto problemātiku tiesībsargs organizēja preses konferenci. Ņemot vērā, ka konstatētā situācija radīja šaubas par valsts un pašvaldību līdzekļu lietderīgu izlietojumu, 2015.gadā 2.martā tiesībsargs vērsās Valsts kontrolē ar

lūgumu uzsākt pārbaudi par finanšu līdzekļu izlietošanas tiesiskumu un efektivitāti. Par konstatētajām problēmām bērnu tiesību nodrošināšanā pašvaldību institucionālajā aprūpē 2015.gada 3.martā tiesībsargs papildus rakstiski informēja Saeimu, Ministru kabinetu un Labklājības ministriju.

2.3. Tiesībsarga rekomendācijas pašvaldībām

2015.gada 11.maijā tiesībsargs nosūtīja vēstuli Latvijas pašvaldībām, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai un Latvijas Pašvaldību savienībai, lūdzot veicināt trūkumu, kas tika konstatēti attiecībā uz bērna tiesību nodrošināšanu pašvaldību institucionālajā aprūpē, novēršanu, kā arī veikt pasākumus, lai stiprinātu audžuģimeņu un aizbildņu kustību. Latvijas pašvaldībām tika dots laiks – pusgads situācijas uzlabošanai un atbildes sniegšanai par tiesībsarga rekomendāciju izpildi līdz 2015.gada 30.oktobrim.

Uz tiesībsarga vēstuli tika saņemtas atbildes no 53 pašvaldībām, bet 66 neatbildēja. Apkopojot sniegtās atbildes, secināms:

1. Aizbildņu un audžuģimeņu skaits valstī ir kritiski nepietiekams. Vairums pašvaldību nav norādījušas, kas ir darīts, lai veicinātu aizbildņu un audžuģimeņu kustību. No tā var secināt, ka darīts nav nekas.

2. Ir pašvaldības, kuras rūpīgi analizējušas situāciju savā administratīvajā teritorijā, izdarījušas secinājumus un izteikušas priekšlikumus, kas būtu darāms valsts līmenī, kā arī informējušas par konkrētiem pasākumiem, kas veikti, lai veicinātu audžuģimeņu un aizbildņu kustību. Piemēram: bijuši raksti vietējā laikrakstā un aicinājumi kļūt par audžuģimeni, bāriņtiesas darbinieki piedalījušies vecāku sanāksmēs izglītības iestādēs, izgatavoti bukleti un izvietota informācija pagastu pārvalžu telpās, rīkoti informatīvi pasākumi kristīgajās draudzēs, personīgi uzrunāti potenciālie aizbildņi un audžuģimenes, rīkota konference izglītības iestādes telpās, izveidots videomateriāls ar aicinājumu kļūt par audžuģimeni, kas demonstrēts iedzīvotāju sapulcēs, radio raidījumā sniegta informācija par audžuģimeņu tēmu, organizēta aizbildņu apmācība u.tml. Šādas aktivitātes īstenotas Alūksnes, Jaunpils, Salacgrīvas, Rēzeknes un Daugavpils novados, kā arī Rēzeknē, Valmierā un Rīgā.

3. Ir pašvaldības, kuras atbildēja lakoniski, piemēram, Viļakas novada pašvaldība norādīja, ka ir ņēmusi vērā tiesībsarga rekomendācijas visos punktos un organizē to izpildi.

4. Ir pašvaldības, kuras pēc savas iniciatīvas audžuģimenē ievietota bērna uzturam maksā lielāku pabalstu nekā valdības noteiktais minimālais apmērs – 108 eiro. Piemēram,

Ozolnieku novadā šim mērķim izmaksā 350 eiro; Valmierā, Jūrmalā un Rīgā – 270; Iecavas novadā – 260; Tukuma novadā – 175 – 280; Cēsu novadā – no 224 eiro bērniem līdz trīs gadu vecumam līdz pat 256 eiro 15-18 gadus veciem bērniem; Ķekavas novadā – 250; Talsu novadā – 215; Kokneses un Rūjienas novados – 200.

5. Ir pašvaldības, kuras pēc savas iniciatīvas maksā pabalstu audžuģimenei par pienākumu pildīšanu (piemaksu pie valsts pabalsta), proti, Jūrmalā pabalsts ir no 114 līdz 683 eiro atkarībā no aprūpējamo bērnu skaita, Rīgā – 213,43; Ozolnieku novadā – 50; Jēkabpils novadā – 30 eiro.

6. Ir pašvaldības, kuras pēc savas iniciatīvas maksā pabalstu aizbildnim (piemaksu pie valsts pabalsta). Piemēram, Iecavas novadā tas ir 60 eiro mēnesī par otro un katru nākamo bērnu; Ozolnieku un Kokneses novados – 30 par katru bērnu. Bauskas novadā maksā pabalstu aizbildnībā esoša bērna uzturam – 50 eiro mēnesī; Tukuma novadā un Jūrmalā – 55, Rīgā – 54,07 eiro mēnesī par otro un katru nākamo bērnu, bet Nīcas novadā aizbildnim papildus piešķir vienreizēju pabalstu 100 eiro par katru bērnu.

Būtiski, ka vairākas pašvaldības, piemēram, Kokneses un Burtnieku novadu, ir norādījušas – pozitīvās iniciatīvas īstenotas tieši pēc tiesībsarga aicinājuma.

7. Ir pašvaldības, kurās neviens bērns nav bērnunamā, un kā piemēru var minēt Durbes, Aglonas, Rucavas, Nīcas un Mālpils novadus, vai arī pēdējā gada laikā nav ievietots bērnunamā, kā tas ir Skrīveru un Cesvaines novados.

8. Ir pašvaldības, kurās nav nevienas audžuģimenes, tostarp Jaunjelgavas, Kokneses, Babītes, Lubānas u.c. novados.

Jāpiebilst, ka 2015.gada 18.maijā tiesībsargs informēja Latvijas Republikas ģenerālprokuroru par bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību pārkāpumiem, kas tika konstatēti, veicot situācijas izpēti pašvaldību bērnu aprūpes iestādēs, kā arī lūdza uzsākt pārbaudi. Vēstule zināšanai tika nosūtīta arī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai.

Ģenerālprokuratūra sniedza atbildi, ka saskaņā ar ģenerālprokurora norādi tiks lemts jautājums par attiecīgas pārbaudes iekļaušanu prokuratūras 2016.gada darba plānā.

3. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības uz mājokli

Normatīvie akti garantē ikvienam bērnam, kuram tika nodrošināta ārpusģimenes aprūpe, pēc pilngadības sasniegšanas un ārpusģimenes aprūpes beigšanās tiesības saņemt sociālās garantijas. Viena no tām ir tiesības saņemt pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā.

2015.gada sākumā Tiesībsarga birojā tika saņemti vairāku personu iesniegumi par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesībām saņemt pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā pēc 2015.gada 1.janvāra.

2014.gada 19.jūnijā Saeima pieņēma grozījumus likumā "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā", kas ar 2015.gada 1.janvāri ieviesa jaunu palīdzības veidu – dzīvokļa pabalstu bērnam bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam. Tādējādi grozījumi radīja bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem iespēju izvēlēties starp diviem palīdzības veidiem. Vienā no variantiem bērns līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai var izvēlēties tiesības pretendēt uz pašvaldības dzīvojamās telpas īrēšanu, reģistrējoties šīs palīdzības saņemšanai. Turpretim saskaņā ar otru variantu bērns līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai var izvēlēties tiesības saņemt dzīvokļa pabalstu pašvaldības saistošajos noteikumos paredzētajā apmērā, tomēr šādā gadījumā viņš nevar pretendēt uz pašvaldības dzīvojamās telpas īrēšanu.

Tiesībsarga pārstāvis piedalījās darba grupā un Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijas sēdēs, kurās tika apspriesti minētie grozījumi. Tie izstrādāti pēc Latvijas Lielo pilsētu asociācijas un Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta priekšlikuma. Tiesībsargs atbalstīja grozījumus daļēji, vēršot deputātu uzmanību uz nepieciešamību precizēt redakciju.

Proti, tiesībsargs atbalstīja priekšlikumu par dzīvokļa pabalsta ieviešanu, uzskatot, ka tas var būt alternatīvs risinājums tiem bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem, kuriem ārpusģimenes aprūpes laikā faktiskā dzīvesvieta ir mainījusies uz dzīvesvietu citā pašvaldībā un kuriem pēc pilngadības sasniegšanas un ārpusģimenes aprūpes beigšanās nav nodoma atgriezties dzīvodot tās pašvaldības administratīvajā teritorijā, kurā bijusi viņu dzīvesvieta līdz nodošanai ārpusģimenes aprūpē. Saskaņā ar normatīvajiem aktiem par sociālo garantiju nodrošināšanu, tostarp palīdzības sniegšanu dzīvokļa jautājuma risināšanā, ir atbildīga tā pašvaldība, kura pieņēmusi lēmumu par bērna nodošanu ārpusģimenes aprūpē un kuras administratīvajā teritorijā bijusi bērna dzīvesvieta pirms minētā lēmuma pieņemšanas, nevis pašvaldība, kuras teritorijā bērns

faktiski dzīvo. Tāpat iespēja saņemt dzīvokļa pabalstu ļautu patstāvīgi risināt mājokļa jautājumu tiem jauniešiem, kuri pēc ārpusģimenes aprūpes beigām dažādu iemeslu dēļ nevēlas īrēt pašvaldības dzīvojamo telpu (neapmierina šo telpu labiekārtojums, platība, palīdzības piešķiršanas termiņi u.tml.).

Vienlaikus tiesībsargs pauda viedokli, ka grozījumu pieņemšana piedāvātajā redakcijā var pasliktināt pilngadību sasniegušo bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu situāciju un tiesību īstenošanu. Tiesībsarga ieskatā, nav pieļaujams, ka tiesiskais regulējums nostāda jauniešus atšķirīgā situācijā atkarībā no tā, vai pašvaldībai ir dzīvojamais fonds, ar ko tā var nodrošināt nekavējoties. Proti, saskaņā ar jauno kārtību pašvaldībās, kurās ir brīvs dzīvojamais fonds, jauniešiem ir iespēja gan īrēt pašvaldības dzīvokli, gan saņemt dzīvokļa pabalstu. Savukārt situācijā, kad pašvaldība nevar uzreiz nodrošināt jauniešus ar dzīvojamo platību, tam, saņemot dzīvokļa pabalstu, tiek liegta tiesības saņemt citu palīdzības veidu – tiesības īrēt pašvaldības dzīvojamo telpu vai sociālo dzīvokli. Tādējādi regulējums var novest pie tā, ka pašvaldībās, kurās trūkst brīva dzīvojamā fonda, bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu mājokļa jautājums tiks risināts, vienīgi izmaksājot dzīvokļa pabalstu. Ņemot vērā, ka likumdevējs tiesības noteikt dzīvokļa pabalsta apmēru deleģējis pašvaldībām, praksē atsevišķos gadījumos tas var būt nepietiekams, lai segtu faktiskos izdevumus un ļautu personai risināt mājokļa jautājumu. Tādēļ tiesībsargs piedāvāja situācijās, kad pašvaldība nevar nodrošināt bāreņi un bez vecāku gādības palikušo bērnu ar dzīvojamo telpu nekavējoties, un līdz ar to rodas objektīva nepieciešamība saņemt dzīvokļa pabalstu, neierobežot jaunieša tiesības saņemt palīdzību pašvaldības dzīvojamās telpas īrēšanā, ja vien persona pati no šādas palīdzības neatsakās. Diemžēl tiesībsarga norādītos apsvērumus par iespējamiem riskiem un priekšlikumu grozīt normas redakciju darba grupa neņēma vērā, kā arī Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldības komisija, izskatot priekšlikumus par grozījumiem likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”, neuzskatīja par nepieciešamu sākt diskusiju par attiecīgo jautājumu.

Iesniegumos, kas 2015.gadā saņemti Tiesībsarga birojā, tika kritizēta jaunā kārtība, norādot, ka tā veicina pilngadību sasniegušo bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu pakļaušanu sociālajam riskam. Lielās pašvaldībās, kurās trūkst dzīvojamā fonda, palīdzību, kas saistīta ar pašvaldības dzīvojamās telpas īrēšanu, bērns faktiski var nesaņemt, jo, piemēram, jau tagad Rīgas pašvaldība savlaicīgi nevar nodrošināt ar dzīvojamām telpām bāreņus un bez vecāku gādības palikušos bērnus, kuri reģistrēti šīs palīdzības saņemšanai, un pēc tam, kad bērni sasniegs 24 gadu vecumu, pašvaldība lems

par viņu izslēgšanu no palīdzības reģistra. Savukārt attiecībā uz bērniem, kuri izvēlas saņemt dzīvokļa pabalstu, tā apmērs, kuru nosaka pašvaldība, ir nepietiekams un neļauj segt faktiskos izdevumus.

Saskaņā ar tiesībsarga rīcībā esošo informāciju 2015.gadā Latvijas pašvaldībās dzīvokļa pabalsta apmērs bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem svārstījās no 50 līdz 200 eiro mēnesī. Iepazīstoties ar informāciju par privātpersonu dzīvojamo telpu īres cenām, kas publiski pieejama sludinājumu portālos, secināms, ka atsevišķos gadījumos pabalsta apmērs liedz bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem iespēju atrast piemērotu dzīvojamo telpu un daļa izdevumu par dzīvokļa lietošanu viņiem jāsedz patstāvīgi. Šāda faktiskā situācija nonāk pretrunā ar grozījumu būtību un likumdevēja mērķi – sniegt atbalstu bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem mājokļa jautājuma risināšanā un samazināt izdevumu slogu, kas viņiem rodas uzreiz pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Jāņem vērā, ka daudzi bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni pēc pilngadības sasniegšanas un ārpusģimenes aprūpes beigšanās objektīvu iemeslu dēļ uzreiz nespēj paši sevi apgādāt, jo turpina mācīties klātienē vispārējās un profesionālajās izglītības iestādēs, līdz ar to viņiem ir nepieciešams pašvaldības atbalsts, lai iegūtu izglītību, apgūtu profesiju, nevis novirzītu laiku un visus savus spēkus iztikas pelnīšanai un izdzīvošanas jautājuma risināšanai.

Tiesības saņemt pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā ir viena no sociālajām garantijām, kuru valsts garantē bērnam bārenim un bez vecāku gādības palikušajam pēc pilngadības sasniegšanas. Pašvaldības pienākums īpaši palīdzēt šādiem bērniem izriet arī no Satversmes 110.panta. Situācijā, kad pašvaldība nevar nekavējoties nodrošināt ar dzīvojamo telpu pilngadību sasniegušo bērnu pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, dzīvokļa pabalsts ir vienīgais veids, kā jaunietis var risināt mājokļa jautājumu. Līdz ar to pašvaldības pienākums šādā gadījumā ir nodrošināt, lai palīdzība nebūtu formāla un pabalsta apmērs būtu pietiekams faktisko izdevumu segšanai.

4. Bērna tiesības būt pasargātam no vardarbības

4.1. Nepieļaujams saturs tīmeklī

2015.gadā Latvijā notika un publiski tika apspriesti vairāki šokējoši pret bērniem vērsti dzimumnoziegumi. Rezultātā aktualizējās jautājums par Krimināllikuma grozījumiem, kas paredzētu bargākus sodus par seksuālu vardarbību pret bērniem.

Tiesībsarga rīcībā nonāca informācija, ka interneta vietnē www.youtube.com pieejams audiovizuāls ieraksts animācijas filmas veidā, kurā atainotas kāda jaunieša bērnības atmiņas par notikušu seksuālu vardarbību. No teksta, kas ieskaņots latviešu valodā, nepārprotami izriet, ka zēns šādu seksuālu vardarbību pret sevi bija atbalstījis un attaisnojis, jo vēlējies iepriecināt sev emocionāli mīļu personāžu (tēlu). Zēns, ļaujot sevi seksuāli izmantot, pauda pateicību iedomātam tēlam Šrekam.

Papildus šai animācijas īsfilmai bija pieejamas vēl vismaz divas līdzīga satura īsfilmas, kurā animācijas filmas galvenā varoņa – zēna iedomātais tēls Šreks izvaro un nogalina citus bērnus (šīs darbības tika gan atainotas vizuāli, gan nosauktas vārdos), savukārt galvenais varonis īsfilmas beigās pats labprātīgi stājas seksuālās attiecībās ar Šreku, tādējādi izrādot savu mīlestību un pateicību.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50.panta pirmā daļa paredz aizliegumu bērnam demonstrēt, propagandēt videoierakstus, datorspēles, laikrakstus, žurnālus un cita veida publikācijas, kurās propagandēta cietsirdīga uzvedība, vardarbība, erotika, pornogrāfija, kas rada draudus bērna garīgajai attīstībai.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50.panta otrā daļa paredz, ka bērnam nedrīkst būt pieejami materiāli, kuros propagandēta cietsirdīga uzvedība, vardarbība, erotika, pornogrāfija un kuri rada draudus tā garīgajai attīstībai, neatkarīgi no to izpaušmes veida, pārraidīšanas ierīces un atrašanās vietas.

Saskaņā ar likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7.pantu ir aizliegts publicēt bērnu pornogrāfiju un materiālus, kuri demonstrē pret bērnu vērstu vardarbību. Minētā likuma 2.pants sniedz skaidrojumu, ka saskaņā ar šo likumu prese un citi masu informācijas līdzekļi ir avīzes, žurnāli, biļeteni un citi periodiskie izdevumi (iznāk ne retāk kā reizi trīs mēnešos, vienreizējā tirāža pārsniedz 100 eksemplārus), kā arī elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, kinohronika, informācijas aģentūru paziņojumi, audiovizuāli ieraksti, kas paredzēti publiskai izplatīšanai.

Iepriekš minētās animācijas īsfilmas bija brīvi pieejamas interneta vidē ikvienam interneta lietotājam, un tās bija uzskatāmas par seksuālas vardarbības pret bērnu propagandu. Galvenais varonis bija attēlots kā nelaimīgs bērns (cietis no vardarbības ģimenē, bārenis, skolā vienaudžu apdraudēts u.tml.), kura vienīgais draugs un glābējs ir Šreks, kurš viņu seksuāli izmanto. Šādu bērnu prototipus nav grūti sameklēt sabiedrībā, līdz ar to rodas pamatotas bažas, ka animācijas īsfilmu mērķis ir riska grupā esošo bērnu vervēšana un pedofīlijas attaisnošana. Papildu bažas radīja apstākļi, ka animācijas filma bija pieejama angļu valodā, savukārt latviešu valodā ir ieskaņots īsfilmas kvalitatīvs tiešs

tulkojums, kas liecināja par organizētām darbībām bērnu seksuālas izmantošanas jomā. Būtiski, ka sižetā bija izmantots bērnu auditorijai tuvs personāžs Šreks, tādējādi radot papildu apdraudējumu, jo bērni šo ierakstu varēja atrast nejauši, meklētājā ievadot atslēgas vārdu „Šreks”, nolūkā atrast animācijas filmas oriģinālu ar šādu nosaukumu.

Satversmes 110.pantā ir nostiprināts valsts pienākums aizsargāt bērna tiesības. Gan ANO Bērnu tiesību konvencija, gan Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka bērns ir aizsargājams pret visu veidu vardarbību.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs lūdza Valsts policiju izvērtēt situāciju un steidzami rīkoties, lai pārtrauktu bērnu tiesību pārkāpumus un novērstu minēto animācijas filmu turpmāku publisku pieejamību. Policija tika aicināta arī veikt izmeklēšanas darbības, lai noskaidrotu personas, kuras ir iesaistītas īsfilmu veidošanā un publicēšanā, ar kādu mērķi tas ir darīts un vai šo animāciju filmu autori un ieskaņotāji nav veikuši noziedzīgus nodarījumus, par kuriem atbildība ir paredzēta Krimināllikuma XVI nodaļā “Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību”.

Šobrīd internetā pēc sākotnējiem atslēgas vārdiem minētās īsfilmas vairs nav atrodamas.

4.2. Bargāki sodi par dzimumnoziegumiem pret bērniem

2015.gadā tiesībsargs iesaistījās arī Krimināllikuma grozījumu izstrādē,¹⁶ kas nosaka bargākus sodus par dzimumnoziegumiem pret bērniem. Kā atzīst speciālisti, seksuālā vardarbība pret bērnu ir visretāk atklātais vardarbības veids, jo parasti šādi cietušie par to nestāsta. Tam ir vairāki iemesli: bērni baidās, ka viņiem neticēs, atriebsies; viņi nezina, kas notiks pēc tam, kā uz to reaģēs emocionāli tuvi cilvēki. Visbiežāk mazi bērni par seksuālu vardarbību neziņo, jo neizprot, kas ar viņiem notiek, bet lielāki bērni visbiežāk vardarbību slēpj, jo izjūt spēcīgu kaunu, vainu un/vai bailes.¹⁷

No minētā izriet, ka par notikušu seksuālu vardarbību pret sevi persona nereti sāk apzināties, tikai pieaugot, un arī tad ne vienmēr izvēlas par to runāt, kas apgrūtina vainīgās personas saukšanu pie atbildības. Savukārt gadījumos, kad persona beidzot ir psiholoģiski gatava liecināt par notikušo seksuālo vardarbību, pastāv varbūtība, ka būs iestājies kriminālatbildības noilgums.

¹⁶ 2015.gada 12.novembrī Saeima trešajā galīgajā lasījumā atbalstīja Tieslietu ministrijas izstrādātos grozījumus Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā, pilnveidojot krimināltiesisko regulējumu dzimumnoziegumu jomā.

¹⁷ Seksuāla vardarbība.

Pieejams: http://www.bernskacietusais.lv/lv/vardarbiba_pret_bernu_teorija/definesana/novarta-pamesana-82/

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs aicināja Tieslietu ministriju izvērtēt nepieciešamību veikt grozījumus Krimināllikuma 57.pantā, nosakot, ka arī personai, kas izdarījusi noziegumu pret nepilngadīgas personas tikumību un dzimumneaizskaramību, kriminālatbildības noilgums neiestājas.

Minētais priekšlikums tika atbalstīts daļēji, nosakot ilgāku laiku, kad personai ir tiesības ziņot par notikušo noziegumu. Izstrādātie grozījumi Krimināllikumā paredz, ka gadījumos, kad noziedzīgs nodarījums vērsts pret nepilngadīgas personas dzimumneaizskaramību, kriminālatbildības noilguma termiņš aprēķināms no dienas, kad cietusī persona sasniegusi 18 gadu vecumu, proti, 20 gadi no dienas, kad cietusī persona sasniegusi 18 gadu vecumu, ja noziegums bijis vērsts pret nepilngadīgas personas tikumību un dzimumneaizskaramību, vai 30 gadi no dienas, kad cietusī persona sasniegusi 18 gadu vecumu, ja izdarīts noziegums, par kuru var piespriest mūža ieslodzījumu.

Vispārzināms ir fakts, ka seksuāla vardarbība ļoti dziļi un postoši ietekmē cilvēka garīgo un fizisko veselību. Prakse liecina – jo agrāk bērns ir seksuāli izmantots, jo smagākas ir sekas. Līdz ar to tiesībsargs aicināja izvērtēt nepieciešamību veikt grozījumus Krimināllikuma 162.pantā, paredzot cietušā mazgadību kā kvalificējošo pazīmi.

Minētais priekšlikums tika ņemts vērā, un šobrīd par Krimināllikuma 162.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja tas izdarīts ar mazgadīgo, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz septiņiem gadiem un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz pieciem gadiem.

Vienlaikus tiesībsargs piedāvāja arī paredzēt kriminālatbildību, ja persona, kas ir noziedzīga nodarījuma izdarītāja ģimenes loceklis vai dzīvo ar to kopējā saimniecībā, zina, bet neinformē tiesībsargājošās institūcijas par nodarījumu pret nepilngadīgās personas tikumību un dzimumneaizskaramību.

Izstrādātie grozījumi Krimināllikumā¹⁸ paredz arī pagarināt probācijas uzraudzības piemērošanas termiņu līdz pieciem gadiem (iepriekš tas bija no viena līdz trim gadiem) dzimumnoziedzniekiem. Tāpat Krimināllikuma grozījumi paredz probācijas uzraudzību piemērot kā obligātu papildsodu par visiem noziedzīgiem nodarījumiem pret nepilngadīgo dzimumneaizskaramību.

Savukārt atsevišķi dzimumnoziegumi, kas līdz šim tika klasificēti kā mazāk smagi noziegumi, līdz ar grozījumu izdarīšanu tiek klasificēti kā smagi noziegumi, tādējādi neziņošana par tiem ir krimināli sodāma.

¹⁸ Šie un citi Krimināllikuma grozījumi stājās spēkā 2015.gada 2.decembrī.

5. Bērnu drošība publiskos pasākumos

2015.gada vasarā, tas ir, no 6. līdz 12.jūlijam Rīgā norisinājās XI Latvijas Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētki, kuros piedalījās apmēram 38 000 bērnu un jauniešu no visas Latvijas. 2015.gada 14.jūlijā tiesībsargs saņēma Latvijas Ārstu biedrības vēstuli par iespējamu noziedzīgu nolaidību un vardarbību pret bērniem XI Latvijas Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētku ģenerālmēģinājumā. Arī plašsaziņas līdzekļos izskanēja virkne faktu, kas liecināja par būtiskiem bērnu tiesību pārkāpumiem svētku norises laikā.

Atbilstoši Tiesībsarga likuma 11.panta 4.punktam viena no tiesībsarga funkcijām ir jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu. Pildot Tiesībsarga likumā noteiktās funkcijas un uzdevumus, tiesībsargam ir tiesības, pamatojoties uz viņa rīcībā esošajiem materiāliem, vērsties pie citām kompetentām institūcijām, lai izlemtu jautājumu par lietas ierosināšanu.

Tā kā tiesībsarga rīcībā bija nonākusi informācija par bērnu tiesību pārkāpumiem svētku organizēšanas laikā, tostarp nepietiekama un nekvalitatīva ēdināšana, pārslodze, pārbļīvēta estrāde u.c., tiesībsargs vērsās Ģenerālprokuratūrā ar lūgumu pārbaudīt informāciju un nepieciešamības gadījumā uzsākt kriminālprocesu. 2016.gada janvārī šis jautājums joprojām tika vērtēts Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona prokuratūrā.

Tiesībsargs arī vērsās Ministru kabinetā ar lūgumu izvērtēt XI Latvijas Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētku organizatoru rīcību un atbilstību ieņemamajiem amatiem. Vienlaikus tika lūgts iesniegt tiesībsargam konkrētus priekšlikumus, kā turpmāk tiks nodrošināta bērnu tiesību ievērošana masu pasākumu organizēšanas laikā, lai nepieļautu līdzīgu pārkāpumu atkārtošanos.

Lai izvērtētu iespējamus pārkāpumus, ar izglītības un zinātnes ministres rīkojumu tika izveidota XI Latvijas Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētku darba organizācijas izvērtēšanas komisija. Tās 2015.gada 2.septembra ziņojumā tika secināts, ka svētku organizēšanas laikā notikusi virkne pārkāpumu, kas vērtējams kā atbildīgo amatpersonu bezdarbība.

Proti, minētajā ziņojumā secināts, ka svētku laikā būtiski tika pārsniegts pieļaujamais dalībnieku skaits. Mežaparka Lielās estrādes infrastruktūra spēj nodrošināt veselībai drošus un organisma fizioloģiskās uzbūves normālai funkcionēšanai atbilstošus apstākļus ne vairāk kā 10 000 dalībnieku. Turklāt publiski bija izskanējusi informācija, ka būvinženieri, novērtējot estrādes būvtechniskās iespējas, rekomendēja tribīnēs izvietot ne

vairāk kā 6 000 bērnu, savukārt organizatori šo rekomendāciju ignorēja un tribīnēs izvietoja pat 12 500 bērnus.

Arī plānojot ēdienkarti svētku dalībniekiem, netika ņemti vērā Ministru kabineta 2012.gada 13.marta noteikumi Nr.172 „Noteikumi par uztura normām izglītības iestāžu izglītojamiem, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju klientiem un ārstniecības iestāžu pacientiem.” Komisija secināja, ka, nodrošinot ēdināšanu, nav ņemta vērā ne tikai dalībnieku vecumposmu dažādība un porciju lielums jeb organismam nepieciešamo kaloriju daudzums diennaktī, bet arī ne vienmēr tika nodrošināts silts ēdiens. Tāpat secināts, ka atvēlētais laiks ēdienreizēm bijis nesamērīgi īss. Bērniem tika konstatētas dehidratācijas pazīmes nepietiekami uzņemtā ūdens dēļ.

Komisijas ziņojumā norādīts, ka Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests konstatējis vairāku veidu ugunsdrošības pārkāpumus svētku dalībnieku izmitināšanas vietās (skolās). Svētku organizatori publiski sniedza informāciju, ka glābšanas dienests un Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienests izvērtēja visas svētku norises vietas, taču Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests pārstāvis publiski norādīja, ka centralizētā risku analīzes izstrādē dienests netika aicināts un nepiedalījās.¹⁹

Vēl komisijas ziņojumā norādīts, ka pārkāpumi konstatēti arī dienas režīma plānošanā, kas izraisīja bērnu nogurumu, kā arī bērni nav bijuši sagatavoti rīcībai nestandarta situācijās, kas noveda pie panikas lēkmēm.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs lūdza prokuratūru izvērtēt atbildīgo amatpersonu rīcību, pieņemot lēmumu par 12 500 bērnu izvietojumu Mežaparka estrādē, kas nav paredzēta šādam dalībnieku skaitam, tādējādi būtiski pārkāpjot drošības noteikumus un radot risku bērnu veselībai un dzīvībai.

Tāpat tiesībsargs lūdza izvērtēt bērnu ēdināšanas nodrošināšanas atbilstību normatīvo aktu prasībām un iespējamus ugunsdrošības pārkāpumus svētku dalībnieku izmitināšanas vietās.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50.¹panta pirmo daļu bērns var piedalīties dažādās aktivitātēs (pasākumos), ja tās netraucē viņam iegūt izglītību, kā arī neapdraud drošību, veselību, tikumību vai citas būtiskas intereses. Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50.²panta pirmajai daļai publiskos pasākumos, kuros piedalās bērni, vai bērniem pieejamās publiskās izklaides, sporta vai atpūtas vietās nodrošināma bērna drošība.

¹⁹ VUGD netika aicināts dziesmu svētku risku centralizētas analīzes izstrādē.

Pieejams: <http://www.ir.lv:889/2015/7/22/vugd-nav-aicinats-dziesmu-svetku-risku-analizes-izstrade>

Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmā daļa nosaka, ka bērnu pasākumu un tādu pasākumu organizatori, kuros piedalās bērni, ir atbildīgi par bērnu veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērni būtu drošībā, lai tiem tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas tiesības. Minētā panta otrā daļa paredz, ka par izdarītajiem pārkāpumiem pasākumu organizatori ir saucami pie disciplinārās vai citas likumā noteiktās atbildības.

Tiesībsarga ieskatā, rūpīga apstākļu izvērtēšana, vai svētku organizatori ir ievērojuši bērnu tiesības Dziesmusvētku norises laikā, var sniegt būtisku ieguldījumu bērnu drošības jautājumiem nākotnē, organizējot šāda mēroga svētkus. Savukārt tiesībsarga nostāja, ka atbildīgās personas ir saucamas pie likumā noteiktās atbildības, izsauca kritiku no svētku organizatoriem, kuri ar savu darbību vai bezdarbību tieši vai netieši bija pieļāvuši normatīvo aktu pārkāpumus. Tomēr jāņem vērā, ka bērnu tiesības valstī ir noteiktas kā prioritāras, līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, Dziesmusvētku organizatoriskā puse ir ļoti rūpīgi jāpārbauda un jāvērtē katras iesaistītās personas atbildība par konstatējamiem pārkāpumiem.

6. Bērnu tiesības uz privāto dzīvi un masu mediji

Tiesībsargs, izskatot pārbaudes lietas bērnu tiesību jomā, ir konstatējis trūkumus tiesiskajā regulējumā attiecībā uz masu informācijas līdzekļu un žurnālistu atbildību par aizliegtas informācijas publiskošanu.

Nereti mediji, kuri ziņo par iespējamiem noziedzīgiem nodarījumiem pret bērniem, sīki apraksta pat intīmas detaļas un izpauž informāciju, pēc kuras, piemēram, skolā vai pagastā, var nekļūdīgi atpazīt bērnu. Medijiem ir pienākums informēt sabiedrību par tai būtiskiem jautājumiem, tajā skaitā par noziedzīgiem nodarījumiem pret bērniem, bērnu savstarpēju vardarbību un pašvaldības institūciju rīcības pamatotību. Šādas informācijas ierobežošana demokrātiskā sabiedrībā nav pieļaujama. Taču, publicējot šādu informāciju, jāņem vērā iesaistīto personu, pirmkārt, bērnu, tiesības un likumiskās intereses. Bērna identificēšana nav pieļaujama. Lai arī sabiedrībai ir tiesības zināt par bērnu tiesību pārkāpumiem, precīzu ziņu iegūšana par to, kurš tieši bērns ir cietis, ir klaja ziņkārības apmierināšana, kurai nav leģitīma mērķa.

Viennozīmīgi, ka atklāta pieejamība šāda veida informācijai nākotnē var nelabvēlīgi ietekmēt bērnu labklājību, pasliktināt viņu psiholoģisko un fizisko stāvokli, kā arī radīt jaunus vardarbības riskus.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT), līdzsvarojot personas tiesības uz privāto dzīvi un tiesības uz vārda brīvību, vērtē, kādu svarīgu pienesumu publikācija var sniegt sabiedrības diskusijai. Tiesa analizē, vai sabiedrībai ir leģitīma interese zināt sīkas privātās dzīves detaļas, un raugās, kādas konsekvences uz personu strīdīgā publikācija ir atstājusi.²⁰

Jau šobrīd Bērnu tiesību aizsardzības likums liek rīkoties tikai bērna vislabākajās interesēs. Minētā likuma 71.panta pirmā, otrā un ceturtnā daļa noteic aizliegumu izplatīt par bērnu ziņas, kas jebkādā veidā varētu kaitēt viņa turpmākajai attīstībai vai psiholoģiskā līdzsvara saglabāšanai, kā arī personiski iegūto informāciju par bērnu, kurš kļuvis par nozieguma upuri, liecinieku vai izdarījis likumpārkāpumu, kā arī tādu informāciju, kura bērnam varētu kaitēt tūlīt vai nākotnē; aizliegts intervēt bērnu un izplatīt presē un citos plašsaziņas līdzekļos informāciju par bērnu, kurš kļuvis par prettiesiskas darbības upuri, liecinieku vai izdarījis likumpārkāpumu, izņemot likumā noteiktos gadījumus. Tā paša panta piektā daļa noteic, ka par informācijas neatļautu izmantošanu vai izplatīšanu vainīgās personas saucamas pie disciplinārās atbildības vai citas likumā noteiktās atbildības.

Likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7.panta sestā daļa noteic aizliegumu publicēt ziņas par personu veselības stāvokli bez viņu piekrišanas. Tā paša panta astotā daļa noteic aizliegumu bez Bērnu tiesību aizsardzības likumā minēto personu un iestāžu piekrišanas publicēt: informāciju, kas ļauj identificēt nepilngadīgu likumpārkāpēju vai liecinieku; prettiesiskas darbības rezultātā cietuša bērna attēlu un tādu informāciju, kas var būt par pamatu prettiesiskas darbības rezultātā cietuša bērna interešu – privātums, identitāte un reputācija – apdraudējumam.

Likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 4.pants uzliek pienākumu masu informācijas līdzekļiem vākt, sagatavot un izplatīt informāciju saskaņā ar Latvijas Republikas likumiem, savukārt 16.pants noteic, ka redaktors (galvenais redaktors) atbild par masu informācijas līdzeklī publicējamo materiālu saturu. Šī likuma 24., 25.pants noteic, ka žurnālistam ir tiesības izplatīt ziņas, izņemot tās, kas nav izplatāmas saskaņā ar šā likuma 7.pantu, un žurnālista pienākums ir ievērot personu tiesības un likumīgās intereses.

Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 24.pants paredz, ka elektroniskiem plašsaziņas līdzekļiem jāievēro cilvēktiesības un jānodrošina, lai fakti un notikumi, kas

²⁰ ECT spriedumi lietās *Von Hannover v. Germany* (2004) un *Von Hannover v. Germany* (2012) - 2

raidījumos tiek atspoguļoti, atbilstu vispārpieņemtajiem žurnālistikas un ētikas principiem.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk - ECPAK) 10.panta otrā daļa noteic, ka izteiksmes brīvības ierobežojums var būt pieļaujams, ja tas nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu citu cilvēku cieņu vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu.

Arī Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19.panta trešā daļa noteic, ka izteiksmes brīvība uzliek īpašus pienākumus un atbildību. Tāpēc tā var būt pakļauta zināmiem ierobežojumiem, taču tiem jābūt likumā noteiktiem un nepieciešamiem citu personu tiesību un reputācijas cienīšanai un nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, sabiedrības veselības vai tikumības aizsardzībai. Tātad Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām noteic, ka izteiksmes brīvība var tikt pakļauta ierobežojumiem, bet tiem ir jābūt noteiktiem likumā. Konkrētajā gadījumā likumdevējs ir noteicis izteiksmes brīvības ierobežojumus jeb aizliegumu publicēt noteikta satura informāciju: informāciju par personas sensitīvajiem datiem un informāciju, kas ļauj identificēt prettiesiskas darbības dēļ cietuša bērna un nepilngadīga iespējamā likumpārkāpēja personību.

ECPAK 8.panta pirmā daļa noteic, ka ikvienam ir tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīvi, korespondences noslēpumu un dzīvokļa neaizskaramību. ECT plaši interpretē privātās dzīves jēdzienu, kas ietver arī tiesības uz fizisko un morālo neaizskaramību, privātumu, personiskas informācijas iegūšanu un publicēšanu.²¹

ECPAK 8.pants uzliek divu veidu pienākumu valstij: aizliegumu iejaukties indivīda privātajā un ģimenes dzīvē, korespondencē un mājoklī (negatīvais pienākums); veikt pasākumus, lai nodrošinātu efektīvu tiesību ievērošanu uz privāto un ģimenes dzīvi, mājokļa un korespondences neaizskaramību starp valsti un indivīdu, indivīdu un privātām struktūrām, kā arī starp privātām personām ar tiesību aizsardzības līdzekļiem, tiesisko un normatīvo regulējumu un ar resursu nodrošināšanu (pozitīvais pienākums).²²

Turklāt Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17.pants nosaka, ka nedrīkst patvarīgi vai nelikumīgi iejaukties neviena privātajā vai ģimenes dzīvē, apdraudēt mājas neaizskaramību vai korespondences noslēpumu vai nelikumīgi

²¹ R.Clayton and T.Tomlinson. *The Law of Human Rights* (2nd edn, OUP, 2009). Skat. arī ECT spriedumu lietā *Connors v. the United Kingdom* [2005], 40 EHRR 9. Para 82.

²² Skat., piemēram, I.Roagna. *Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights* (Council of Europe, 2012), 60-76.

uzbrukt viņa godam un reputācijai. Saskaņā ar 17.panta otro daļu ikvienam ir tiesības uz likuma aizsardzību pret šādu iejaukšanos vai šādiem apdraudējumiem.

Tādējādi dalībvalstīm ir pienākums radīt atbilstošu tiesisko regulējumu personas privātās dzīves aizsardzībai. Noteikumiem un līdzekļiem ir jābūt tādiem, kas efektīvi aizsargātu personas pret jebkuru nelikumīgu iejaukšanos privātajā dzīvē.²³

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 24.pants arī noteic, ka katram bērnam bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa vai dzimšanas – ir tiesības uz tādiem aizsardzības līdzekļiem, kādus no viņa ģimenes, sabiedrības un valsts pieprasa viņa kā mazgadīgā statuss. Uz dalībvalstīm gulstas arī sevišķā atbildība, proti, minētais pants noteic bērnu tiesības uz nepieciešamo valsts aizsardzību.²⁴

Pārbaudes lietā Nr.2013-88-2A tika konstatēts,²⁵ ka aizliegtās informācijas atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos ļāva sabiedrībai identificēt gan cietušo bērnu, gan iespējamo likumpārkāpēju, bet lietā Nr.2013-57-5D – bērna privātās dzīves aspektus. Savukārt pārbaudes lietā Nr.2015-25-5F secināts, ka valstī nepastāv efektīvs bērna tiesību uz privāto dzīvi aizsardzības mehānisms neatļautas informācijas par bērnu publiskošanas gadījumā, ja pārkāpumu izdarījis žurnālists un plašsaziņas līdzeklis.

Tiesībsargs jau 2013.gadā lūdza Labklājības ministrijai kā vadošai valsts pārvaldes iestādei bērnu tiesību aizsardzības jomā sniegt viedokli par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu attiecībā uz žurnālistu atbildību, nosakot tiem administratīvo atbildību par normatīvajos aktos aizliegtas informācijas un ziņu izplatīšanu par bērnu.

Tomēr, Labklājības ministrijas ieskatā, nav nepieciešams īpaši noteikt žurnālistu atbildību LAPK. Ministrijas ieskatā, jāveicina, lai kompetentās iestādes efektīvi izmanto esošos tiesiskos instrumentus, saucot pie atbildības personas, kuras pārkāpušas bērnu tiesību aizsardzības tiesisko regulējumu. Ministrija vērš uzmanību, ka fiziskas personas datu apstrāde tiek aizsargāta saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likumu (turpmāk – FPDAL) un LAPK 204.⁷pantu, kas paredz atbildību par nelikumīgām darbībām ar fiziskās personas datiem. Ņemot vērā, ka ierosinājums veikt izmaiņas administratīvo pārkāpumu tiesiskajā regulējumā ir saistīts ar izmaiņu veikšanu administratīvo sodu tiesību politikā kopumā, nepieciešamās izmaiņas tikušas pārspriestas

²³ CCPR, General Comment No 16, HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol I) para 9.

²⁴ CCPR, General Comment No 17, HRI/GEN/1/Rev.7, para 6.

²⁵ Atzinums pārbaudes lietā Nr.2013-88-2A., [7], [8]. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/atzinumi-modulis>

vēl ar Tieslietu ministriju, kuras redzējums par izmaiņām administratīvo sodu politikas jomā kopumā saskan ar Labklājības ministrijas nostāju.²⁶

Tiesībsargs lūdza DVI sniegt viedokli par tiesisko regulējumu bērna privātās dzīves aizsardzībai, norādot, vai LAPK 204.⁷pantā noteiktais regulējums tiek piemērots praksē, lai sauktu pie atbildības personas, kas pārkāpušas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.pantā noteikto aizliegumu izplatīt informāciju par bērnu.²⁷

Datu valsts inspekcija informēja,²⁸ ka saskaņā ar FPDAL 29.pantu tās kompetencē neietilpst vērtēt, vai ir pārkāpts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.pants. LAPK 204.⁷pantu inspekcija piemēro, ja ir konstatētas nelikumīgas darbības ar fiziskās personas datiem, tas ir, inspekcija vērtē, vai pastāv FPDAL 7.pantā noteiktie datu apstrādes tiesiskie pamati. Vienlaikus inspekcija norāda, ka saskaņā ar FPDAL 5.pantu šā likuma 7.pants netiek piemērots, ja personas dati ir apstrādāti žurnālistiskām vajadzībām saskaņā ar likumu „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”. Līdz ar to FPDAL neuzliek žurnālistiem pienākumu nodrošināt kādu no FPDAL 7.pantā noteiktajiem datu apstrādes tiesiskajiem pamatiem. Žurnālistiem ir jāievēro likums „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”.

Vēstulē norādīts, ka DVI nav tiesīga piemērot LAPK 204.⁷pantā noteikto atbildību par personas datu apstrādi bez tiesiska pamata attiecībā uz masu informācijas līdzekļiem. Savukārt citos gadījumos, ja informāciju par bērnu neatļauti izplatījis subjekts, kurš nav žurnālists vai plašsaziņas līdzeklis, inspekcija ir tiesīga piemērot LAPK 204.⁷pantā noteikto atbildību.

Likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 27.panta pirmā daļa nosaka, ka par šā likuma 7.pantā noteiktās – nublicējamās – informācijas publicēšanu vainīgās personas atbild Latvijas Republikas likumos noteiktajā kārtībā. Tā paša likuma 28.pants noteic, ka kaitējums, arī morālais, ko masu informācijas līdzeklis nodarījis personai, publicējot ziņas un informāciju, kuru publicēšana aizliegta ar likumu, masu informācijas līdzeklim jāatlīdzina šai personai likumā noteiktajā kārtībā.

Secināms, ka saskaņā ar spēkā esošo regulējumu vienīgais vainīgo personu – žurnālistu un plašsaziņas līdzekļu – atbildības veids ir civiltiesiskā atbildība. Taču šis tiesību aizsardzības mehānisms nav pietiekami efektīvs, jo tiesības prasīt atlīdzību civiltiesiskā kārtībā ir privātpersonu izvēle. Gadījumos, ja bērna likumiskais pārstāvis neizmanto savas tiesības civiltiesiskā kārtībā prasīt atlīdzību par bērnam nodarīto

²⁶ Labklājības ministrijas 2013.gada 4.novembra vēstule Nr.33-1-07/2509, 4.lpp.

²⁷ Tiesībsarga 2015.gada 8.aprīļa vēstule Nr.6-8/86.

²⁸ Datu valsts inspekcijas 2015.gada 14.maija vēstule Nr.2-1/4134.

kaitējumu, žurnālists izvairās no jebkādas atbildības. Tādējādi pastāv arī lielāka aizliegtās informācijas par bērnu publiskošanas recidīva iespējamība.

Tiesībsarga ieskatā, lai novērstu tiesību aktu trūkumu ļaunprātīgu izmantošanu un tās rezultātā izdarītus bērnu tiesību pārkāpumus, tiesiskais regulējums ir jāpilnveido, nosakot administratīvo atbildību ikvienam subjektam, tostarp žurnālistiem un masu informācijas līdzekļiem, par normatīvajos aktos, tostarp Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.pantā, aizliegtās informācijas un ziņu izplatīšanu.

Tiesībsargs 2015.gada jūlijā²⁹ Tieslietu ministrijai norādīja uz konstatēto problēmu un lūdza sniegt viedokli par nepieciešamību pilnveidot tiesisko regulējumu. Tieslietu ministrija uzaicināja uz sanākumi kompetentās personas diskusijai par šāda regulējuma nepieciešamību. Sanāksmē klātesošie žurnālistu pārstāvji norādīja, ka šāda pārkāpuma gadījumā atbilstošāk būtu lietu nodot izvērtēšanai žurnālistu profesionālajām asociācijām ētikas kodeksa ietvaros.

Latvijas Žurnālistu asociācijas Ētikas kodekss noteic, ka tā pārkāpumus izskata minētās asociācijas Ētikas komisija un ka žurnālistam jāievēro bērnu tiesības, izmantojot viņus kā informācijas avotus. Tāpat Ētikas kodekss noteic, ka publikācijā žurnālistam jārespektē cilvēka personiskā dzīve, morāles normas un jāaizstāv vispārcilvēciskas vērtības, tādas kā cilvēktiesības.

Piedāvātais risinājums, tiesībsarga ieskatā, nav efektīvs, jo žurnālistu profesionālās organizācijas ir tiesīgas izvērtēt tikai savu biedru izdarītos pārkāpumus. Ja žurnālists nav minētās organizācijas biedrs, viņa pārkāpums nevar tikt izskatīts žurnālistu profesionālajā organizācijā. Tādēļ tiesībsargs 2015.gada rudenī³⁰ atkārtoti vērsās Tieslietu ministrijā, kā arī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā un Juridiskajā komisijā, piedāvājot tiesiskā regulējuma projektu, kas paredzētu administratīvo atbildību, neatļauti izplatot informāciju par bērnu. Piedāvātā redakcija: “Par Bērnu tiesību aizsardzības likuma 71.pantā norādītās aizliegtās informācijas par bērnu izplatīšanu presē un citos plašsaziņas līdzekļos uzliek naudas sodu – fiziskajām personām no 250 līdz 500 *euro*, bet juridiskajām personām – līdz 2500 *euro*.”

Vēstule vienlaikus tika nosūtīta žurnālistu profesionālajām organizācijām, lūdzot nozares pārstāvjus līdz 2015.gada 14.oktobrim sniegt viedokli par piedāvātā tiesiskā regulējuma redakciju. Neviens no adresātiem līdz pat 2016.gada janvārim atbildi tā arī nav sniedzis.

²⁹ Tiesībsarga 2015.gada 2.jūlija vēstule Nr. 6-8/172.

³⁰ Tiesībsarga 2015.gada 11.septembra vēstule Nr.1-8/18.

7. Individuālais preventīvais darbs pašvaldībās

Preventīvais darbs ar bērniem pašvaldībās sākotnēji netika iekļauts tiesībsarga darba stratēģijā. Jautājums aktualizējās 2011.gada nogalē, izskatot iesniegumu par bērnu sociāli nepieņemamu uzvedību interešu izglītības iestādē, un savu aktualitāti tas nav zaudējis arī šodien. ANO Bērnu tiesību komiteja jau 2006.gadā pēdējās rekomendācijās Latvijai norādīja, ka komiteju satrauc bērnu iebiedēšana skolās.

2011.gadā tiesībsargs veica situācijas izpēti par preventīvo darbu ar bērniem. Galvenais secinājums - pedagogi un vecāki pietiekami agri var labi pamanīt bērna uzvedības problēmas, taču nepieciešamo atbalstu bērns visbiežāk laikus nesaņem. Vecākiem ir grūti pieņemt faktu, ka uzvedības traucējumiem varētu būt psihiskās veselības, neiroloģiski vai citi cēloņi, tostarp audzināšanā pieļautas kļūdas. Savukārt pedagogi sevi neapzinās kā bērnu tiesību aizsardzības subjektus, kuriem ir pienākums reaģēt, saskaroties ar pirmajām uzvedības, emocionālo vai mācīšanās traucējumu pazīmēm.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pirmā daļa nosaka: „Likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar bērnu vecākiem, izglītības iestādēm, Valsts policiju, sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm.” Saskaņā ar panta otro daļu pašvaldība izstrādā uzvedības sociālās korekcijas programmu katram bērnam, kurš izdarījis prettiesiskas darbības vai tādas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības. Tātad pašvaldībai ir pienākums katram riska grupas bērnam izstrādāt viņa vajadzībām atbilstošu programmu.

2015.gadā tiesībsargs aktualizēja preventīvā darba ar bērniem jautājumu. Lai noskaidrotu pašreizējo situāciju pašvaldībās attiecībā uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta, īpaši otrās daļas 7.punkta izpildi, tika veikta visu pašvaldību aptauja. Atbildes tika saņemtas no visām 119 Latvijas pašvaldībām.

Aptaujas rezultāti liecina, ka 104 pašvaldībās uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrāde ir deleģēta sociālajam dienestam, 6 – starpinstītūciju komisijai, pārējās – citām pašvaldības iestādēm. Divās pašvaldībās – Ilūkstes un Pāvilostas novados – programmas neizstrādā vispār. Salīdzinot ar iepriekšējo periodu, situācija ir nedaudz uzlabojusies, jo 2013.gadā programmas netika izstrādātas četrās pašvaldībās, bet 2011.–septiņās.

2011.gadā tikai divās pašvaldībās uzvedības korekcijas programmas bērniem tika izstrādātas pēc izglītības iestādes iniciatīvas, 2013.gadā – 55, 2015. – jau 69 pašvaldībās.

Ņemot vērā, ka Latvijā ir 119 pašvaldības, secināms, ka vēl joprojām 50 pašvaldībās uzvedības korekcijas programmas bērniem netiek izstrādātas pēc izglītības iestādes iniciatīvas, kaut gan saskaņā ar normatīvo regulējumu tai ir pienākums ziņot pašvaldībai, ja bērna uzvedībā nav uzlabojumu pēc skolas vai bērnudārza veiktajiem atbalsta pasākumiem.³¹ Aptaujā sociālie dienesti kā problēmu norādīja, ka no skolām informācija sociālajā dienestā nonāk novēloti, tas ir, kad problēmas jau ir ļoti aktuālas.

2013.gadā 42 pašvaldībās uzvedības sociālās korekcijas programmas tika izstrādātas tikai pēc Valsts policijas iniciatīvas, 2015.gadā – 28 pašvaldībās. Tas ir novēloti jeb tad, kad bērns jau ir izdarījis likumpārkāpumu. To apstiprina arī pašvaldības: “Tā kā aktīvs preventīvais darbs ar bērnu tiek uzsākts pēc policijas vai probācijas dienesta ziņojuma, tad bieži vien tas ir novēloti un nedod vēlamo efektu.”

98 pašvaldībās 2015.gadā³² programmas ir izstrādātas 0 – 10 bērniem. Ņemot vērā, ka bērni ar uzvedības traucējumiem ir gandrīz katrā klasē, tas liecina, ka katrs riska grupas bērns viņa vajadzībām atbilstošu palīdzību nesaņem.

Bērnu skaits, kuriem 2015.gadā ir izstrādātas uzvedības korekcijas programmas	Pašvaldību skaits
0	32 (Daugavpils, Aglonas, Alsungas, Auces, Baltinavas, Brocēnu, Burtnieku, Dagdas, Grobiņas, Ilūkstes, Jaunpiebalgas, Kārsavas, Krimuldas, Lubānas, Mazsalacas, Mērsraga, Naukšēnu, Neretas, Nīcas, Pārgaujas, Pāvilostas, Preiļu, Priekules, Priekuļu, Raunas, Ropažu, Rucavas, Salacgrīvas, Sējas, Vaiņodes, Vecpiebalgas, Viļakas novados)
1 – 5	49
6 – 10	17
11 – 20	8 (Ventspils, Valmiera, Alūksnes, Bauskas,

³¹ Ministru kabineta 2009.gada 24.novembra noteikumi Nr.1338 “Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos”, 5.²punkts: “Ja izglītojamā uzvedībā nav uzlabojumu un vecāki nevēlas sadarboties ar izglītības iestādi, bet situācijas risināšanā vēlas iesaistīt citus speciālistus, vadītājs šo informāciju nosūta attiecīgajai pašvaldībai.”

³² Dati uz 2015.gada 1.oktobri.

	Gulbenes, Krāslavas, Madonas, Ventspils novados)
21 – 30	5 (Liepāja, Rēzekne, Dobeles, Ogres, Saldus novads)
31 – 40	1 (Jēkabpils 34)
41 – 50	2 (Jūrmala 46, Tukuma novads 47)
61	1 (Jelgava)
70	1 (Rīga)
Nav atbildes	3 (Ādažu, Mālpils, Mārupes novados)

2011. un 2013.gada ziņojumā par konstatēto tiesībsargs informēja likumdevēju un valdību, monitoringa vizīšu laikā aicināja pašvaldību vadītājus uzlabot preventīvo darbu, bērnu tiesību aizsardzības subjekti tika izglītoti par preventīvā darba nozīmīgumu. 2015.gada maijā tiesībsargs vērsās visās Latvijas pašvaldībās un aicināja nodrošināt likumā noteiktā pašvaldības pienākuma – izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu katram bērnam ar uzvedības traucējumiem – efektīvu izpildi.

Kā jau iepriekš minēts, 2015.gada decembrī Tieslietu ministrija sadarbībā ar tiesībsargu rīkoja publisku ekspertu diskusiju “Bērns vai likumpārkāpējs? Sodīt vai audzināt?”, un tiesībsargs organizēja diskusijas pirmo daļu par pašreizējo situāciju. Tajā tika mēģināts rast atbildes jautājumiem, kādi šķēršļi ir pašvaldībām, lai veiksmīgi īstenotu likumā noteikto pienākumu, un kādēļ izglītības iestādes nesniedz ziņas pašvaldībai. Pieredzē dalījās divas pašvaldības (republikas pilsēta Jelgava un Bauskas novads). Diskusijas videoieraksts pieejams tiesībsarga mājaslapā.³³

Tiesībsarga rekomendācijas pašvaldībām šajā jomā netiek pienācīgi īstenotas. Vairākās pašvaldībās nav izstrādāta sistēma, nav pat vīzijas, kā jānotiek preventīvajam darbam, tas tiek uzskatīts par bērna staigāšanu no vienas iestādes uz otru un runāšanu ar darbiniekiem. „Ir gadījumi, kad bērnam ir jāapmeklē gan policija, gan probācijas dienests, gan sociālais dienests. Šādos gadījumos būtu precīzāk jāatdala katras iestādes funkcijas, jo sarunas par līdzīgām tēmām, piemēram, izglītības iestādes apmeklējums, brīvais laiks u.tml. ar bērnu katrā iestādē bieži vien atkārtojas.”

³³ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/iespeja-verot-tiesraide-publisku-ekspertu-diskusiju-berns-vai-likumparkapejs-sodit-vai-audzinat>

Tāpat preventīvajam darbam ar bērniem netiek piešķirts adekvāts finansējums. Ir pašvaldības, kurās vienīgais speciālists ir sociālais darbinieks, kurš preventīvo darbu ar bērniem veic paralēli citiem amata pienākumiem.

Tiesībsarga ieskatā, tā ir pašvaldību tuvredzīga rīcība, jo atalgojums speciālistiem, kas laikus izstrādātu un īstenotu efektīvu uzvedības sociālās korekcijas programmu katram novadā dzīvojošam bērnam, kura uzvedība var novest pie prettiesiskas rīcības, ir nesalīdzināmi mazāks ieguldījums, salīdzinot ar tiem resursiem, kas pašvaldībai būs jāpatērē nākotnē katram sociāli atstumtam novada iedzīvotājam, sociālo pabalstu, sociālā darba un nodrošināšanas ar mājokli veidā maksājot par neveiktā preventīvā darba sekām.

Pēc tiesībsarga domām, detalizētāka regulējuma trūkums nav attaisnojums, lai preventīvo darbu neveiktu vispār. Bērnu tiesību principi – tiesības uz pilnvērtīgu attīstību – un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants ir pietiekams tiesiskais pamats, lai ikvienam bērnam ar uzvedības traucējumiem sniegtu nepieciešamo atbalstu.

Šī ir joma, kurā pozitīvas pārmaiņas varētu panākt ar aktīvāku sabiedrības iesaisti, tādēļ tiesībsargs aicina vecākus būt aktīviem un pieprasīt nodrošināt bērnudārzu un skolu kā drošu un no vardarbības brīvu vidi saviem bērniem.

8. Ieslodzīto personu bērnu tiesības uz saskarsmi ar vecākiem

2014.gadā tiesībsargs pirmo reizi pievērsa uzmanību ieslodzīto personu bērnu tiesību īstenošanas problemātikai. Lai izvērtētu situācijas atbilstību cilvēktiesību standartiem un veicinātu izpratnes veidošanos par šo bērnu stāvokli, vajadzībām un tiesību ievērošanu, tiesībsargs 2014.gada otrajā pusē sāka pētījumu par ieslodzīto personu un viņu bērnu saskarsmes tiesībām, jo viena no lielākajām problēmām, ar kurām saskaras ieslodzīto personu bērni, ir saskarsmes tiesību ierobežojums. 2014.gadā sadarbībā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldi (turpmāk – IeVP) tika veikta 430 ieslodzīto personu aptauja visos Latvijas cietumos, bet bērnu monitoringa ietvaros – 44 bērnu aptauja 11 pašvaldību bērnu centros.

Situācijas izpētes rezultātā tika secināts, ka bērniem ir ierobežotas iespējas kontaktēties ar vecākiem, kas ir ieslodzījumā: tikšanās ir retas, bet tikšanās telpas – neatbilstošas bērnu vajadzībām. Taču viena no lielākajām problēmām, ar kurām saskārās ieslodzītās personas, īstenojot saskarsmi ar saviem bērniem, ir īsas un retas telefonsarunas. Gan ieslodzītās personas, gan bērni izrādīja lielu vēlmi īstenot saskarsmi caur videokonferenci.

2015.gadā tika turpināta jautājuma par ieslodzīto personu bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem izpēte. Tika lūgts Latvijas pašvaldībām sniegt informāciju par audžuģimenēm un aizbildņiem, pie kuriem dzīvo bērni, kuru vecāki ir ieslodzījumā, kā arī apkopota informācija par šādu audžuģimeņu, aizbildņu un bērnu skaitu. Lai iegūtu padziļinātu informāciju par saskarsmes nodrošināšanu ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem ar vecākiem, kuri ir ieslodzījuma vietās, tika veiktas audžuģimeņu telefonintervijas.

Sadarbībā ar ekspertiem psihoterapijas jomā tika izstrādāts informatīvs un izglītojošs materiāls bērnu un vecāku saskarsmes veicināšanai un ieslodzījuma negatīvās ietekmes uz vecāku funkciju īstenošanu mazināšanai – “Kā maza telefonsaruna var veikt lielu darbu”, kas ir pieejams tiesībsarga mājaslapā.³⁴ Tiesa, materiāls, kas sākotnēji tika plānots ieslodzīto mērķauditorijai, var būt noderīgs ikvienam no vecākiem, kurš dažādu iemeslu dēļ nevar atrasties blakus savam bērnam.

Tieslietu ministrija un IeVP tika informētas par tiesībsarga konstatētajām problēmām, kas ierobežo bērnu un vecāku, kas atrodas ieslodzījuma vietā, saskarsmi. Tieslietu ministrijai tika lūgts sniegt informāciju par veiktajām un plānotajām darbībām attiecībā uz tiesiskā regulējuma pilnveidošanu ieslodzīto personu un viņu bērnu saskarsmes tiesību nodrošināšanai.

2015.gada 16.decembrī notika Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgās darba grupas sanāksme. Darba kārtībā tika ietverti IeVP priekšlikumi par grozījumiem saistībā ar saskarsmes tiesību paplašināšanu ieslodzītajiem.

Tieslietu ministrija un IeVP ieslodzīto personu saskarsmes tiesību uzlabošanai ar bērniem piedāvāja šādus priekšlikumus:

1) noteikt ārvalstniekam tiesības sazināties ar bērnu, kas atrodas ārpus Latvijas Republikas, izmantojot videozvanu. Darba grupa šo priekšlikumu atbalstīja, paredzot, ka šai notiesāto grupai ir tiesības, izmantojot videozvanu, sazināties ne tikai ar nepilngadīgo personu, bet arī ar jebkuru citu personu, kura atrodas ārpus Latvijas Republikas;

2) noteikt, ka nepilngadīgajiem notiesātajiem Cēsu audzināšanas iestādē ir tiesības izmantot telefonsarunas bez skaita ierobežojuma. Darba grupa priekšlikumu pilnībā atbalstīja;

3) noteikt apcietinātajiem ārvalstniekiem tiesības sazināties ar bērniem, kas atrodas ārpus Latvijas Republikas, izmantojot videozvanus, un jau 2016.gadā pilotprojekta ietvaros šāda prakse tiks uzsākta Ilģuciema cietumā;

³⁴ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Ka_maza_telefonsaruna_var_veikt_lielu_darbu_2015.pdf

4) noteikt tiesības apcietinātajiem, kas atrodas ilgstošā apcietinājumā, tiesības uz ilgstošo satikšanos – 2016.gadā pilotprojekta ietvaros šāda prakse tiks uzsākta Ilģuciema cietumā.

Par grozījumiem 2006.gada 30.maija Ministru kabineta noteikumu Nr.423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 66.punktā attiecībā uz ieslodzītās personas apmeklētāju skaita palielināšanu IeVP norādīja, ka šis jautājums var tikt risināts tikai kontekstā ar ieslodzījuma vietu infrastruktūras attīstību. Tomēr darba grupas sanāsmē tika nolemts grozīt minēto noteikumu 66.punktu, nosakot iespēju variēt ieslodzīto personu apmeklētāju skaitu, piemēram, trīs bērni un viens pieaugušais.

Savukārt audžuģimeņu aptaujas secinājumi par ieslodzīto personu bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem atklāja šādu ainu – pēc pašvaldību sniegtās informācijas laikā no 2015.gada 24.aprīļa līdz 2015.gada 16.septembrim Latvijā 159 aizbildņi nodrošināja aprūpi bērniem, kuru vecāki ir ieslodzījumā. Kopējais bērnu skaits aizbildnībā - 202. Savukārt 48 bērni, kuru vecāki ir ieslodzījuma vietā, dzīvo audžuģimenēs. Kopējais audžuģimeņu skaits – 31.

Audžuģimeņu padziļinātās intervijas rezultāti atspoguļo, ka lielākoties bērni, kas dzīvo audžuģimenēs, nekontaktējas ar saviem vecākiem, un galvenais iemesls ir vecāku un pašu bērnu nevēlēšanās (54%). Bērnu un vecāku attiecības tika vērtētas kā drīzāk negatīvas, kā arī norādīts, ka bērni pārdzīvo vilšanos par vecāku neizpildītajiem solījumiem un kaunu par viņu ieslodzījumu. Savukārt izplatītākais bērnu un vecāku kontaktēšanās veids ir telefonsarunas (56%).

Audžuģimenēs dzīvojošie bērni tiek informēti, kur atrodas viņu vecāki. Audžuģimenes norādīja, ka šāda nostāja ir bāriņtiesām. Turklāt vairākas audžuģimenes piebilda, ka saskarsme tiks īstenota, ja bāriņtiesas uzsvērs tās nepieciešamību.

Attiecībā uz to, kas varētu uzlabot ieslodzīto un viņu bērnu kontaktēšanos, norādīts, ka ir jāveic sociālais darbs ar bērniem un viņu vecākiem, kas atrodas ieslodzījumā. Vairākkārt tika izteikts viedoklis, ka vecāki izmanto bērnus un uztur kontaktus tikai tādēļ, lai samazinātu soda izciešanas laiku, mainītu drošības līdzekli utt. Bērniem ir grūti saglabāt attiecības ar vecākiem, kas ir ieslodzījumā, it īpaši tad, ja saskarsme ir ļoti reta un vienaldzīga. Tādēļ daudzas audžuģimenes norādīja, ka ļoti svarīgi, ja paši vecāki ir motivēti un tiešām vēlas kontaktēties. Par vecāku apciemošanu ieslodzījuma vietā vairākas audžuģimenes pauda viedokli, ka cietums nav bērnam piemērota satikšanās vieta.

Ņemot vērā minēto, jāsecina, ka audžuģimenēs dzīvojošie bērni ir mazāk motivēti kontaktēties ar saviem vecākiem, kuri ir ieslodzījuma vietās. Ja bērnam nav vēlmes īstenot saskarsmi ar saviem vecākiem, tad audžuģimenēs tā drīzāk netiks veicināta un atbalstīta.

ANO Bērnu tiesību konvencijas 9.panta trešā daļa noteic, ka dalībvalstis respektē no viena vai abiem vecākiem šķirta bērna tiesības pastāvīgi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar abiem vecākiem, izņemot gadījumus, kad tas ir pretrunā bērna interesēm. Šīs tiesības ir nostiprinātas arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmajā daļā, kurā noteikts, ka bērnam, kas nodots aizbildnībā vai audžuģimenē vai ievietots bērnu aprūpes iestādē, ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecākiem. Šā panta otrajā daļā noteikts, ka bāriņtiesa var pieņemt lēmumu par saskarsmes tiesību ierobežošanu gadījumos, kad saskarsme ar vecākiem kaitē bērnam vai rada draudus aizbildņiem, audžuģimenēm, bērnu aprūpes iestāžu darbiniekiem vai citiem bērniem. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 44.panta otrā daļa noteic, ka audžuģimene, aizbildnis un bērnu aprūpes iestāde informē vecākus par bērna attīstību un veicina ģimenes saišu atjaunošanos. Tātad, ja bāriņtiesa nav pieņēmusi lēmumu par saskarsmes tiesību ierobežošanu, aizbildnim vai audžuģimenei ir jāveicina bērna un vecāka, kurš atrodas ieslodzījuma vietā, saskarsme.

II. Pilsoniskās un politiskās tiesības

1. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana

1.1. Saņemto iesniegumu raksturojums

Tiesībsargs atbilstoši savai kompetencei kā vienu no sava darba prioritātēm pēdējos gados ir izvēlējis tieši personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību aizsardzības veicināšanu. 2015.gadā, tāpat kā iepriekšējos gados, tiesībsargs saņēma samērā nelielu skaitu iesniegumu no personām ar garīga rakstura traucējumiem, tomēr jānorāda, ka iesniegumu neesamība automātiski nenozīmē, ka šajā jomā nepastāv problēmas. Jāuzsver, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem ir pieskaitāmas pie vienas no vismazāk aizsargātajām personu grupām, kurām ir ierobežotas iespējas pašām sevi aizsargāt, un līdz ar to šo personu tiesību aizsardzībai ir pievēršama būtiska uzmanība.

Iesniegumu skaits ir neliels, tomēr 2015.gadā ir vērojama tendence, ka personas ar garīga rakstura traucējumiem vai viņu tuvinieki arvien aktīvāk izmanto iespēju vērsties pie tiesībsarga, lai saņemtu konsultācijas gan elektroniski un klātienē par savām tiesībām, gan piespiedu stacionēšanas gadījumos, gan tiesvedībās, kas ierosinātas par personas rīcībspējas ierobežošanu, kā arī citiem tiesību aspektiem.

Ne mazāk būtiski norādīt, ka ir bijušas arī atsevišķas situācijas, kad tuvinieki ir izteikuši neapmierinātību ar ārstu konsīlija lēmumiem, ar kuriem nav konstatēta nepieciešamība personai ar garīga rakstura traucējumiem piemērot ārstēšanu stacionārā pret viņas gribu. Atsevišķos iesniegumos personas ir izteikušas sūdzības par tiesas lēmumiem, ar kuriem personai piemērots medicīniska rakstura līdzeklis – ārstēšanās vispārējā tipa slimnīcā, kā arī lūguši vērtēt iespējamus pārkāpumus šajos procesos, norādot, ka persona nav saņēmusi tiesas nolēmumu, vai citā situācijā – nav bijusi nodrošināta efektīva valsts aizstāvība tiesas sēdē. Ievērojot minēto tiesībsargs 2015.gadā, veicinot personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības, ir pievēršis uzmanību gan privātās dzīves aspektiem, gan tiesību uz brīvību un tiesību uz taisnīgu tiesu aspektiem.

1.1.1. Tiesības uz privāto dzīvi – psihiatriskās slimnīcas pacienta tiesības uz satikšanos

Būtiski atzīmēt, ka tiesībsargs informāciju par personu ar garīga rakstura traucējumiem iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem nereti saņem arī no nevalstiskajām organizācijām. Jānorāda, ka viena no aktīvākajām nevalstiskajām organizācijām –

biedrība "Resursu centrs personām ar garīgiem traucējumiem "Zelda", kura ir ilggadēja tiesībsarga sadarbības partnere, vairākkārt ir ziņojusi tiesībsargam par iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem, ar ko saskaras personas ar garīga rakstura traucējumiem. Arī 2015.gadā, piemēram, tika saņemta informācija par psihiatriskās slimnīcas klientu, kurš stacionārā uzturējās saskaņā ar tiesas nolēmumu kriminālprocesā, ar kuru viņam noteikts piespiedu medicīniska rakstura līdzeklis, un kuram tika liegtas tiesības satikties ar saviem ģimenes locekļiem, tajā skaitā ar nepilngadīgajiem bērniem. Reagējot uz saņemto informāciju un noskaidrojot lietas faktiskos apstākļus, tiesībsargs sākotnēji vērta slimnīcas uzmanību uz Ārstniecības likuma 69.¹panta pirmajā un otrajā daļā ietverto kārtību, kādā var tikt ierobežotas personas tiesības uz satikšanos. Tajā pašā laikā, konstatējot, ka konkrētajā situācijā ir iesaistīti gan bērni, gan personas ar garīga rakstura traucējumiem, kurām ir ierobežota iespēja aizstāvēt savas tiesības un objektīvi izvērtēt lietas faktiskos un tiesiskos apstākļus, tiesībsargs lūdza slimnīcas administrācijai izvērtēt konkrēto situāciju atbilstoši Ārstniecības likuma 69.¹panta desmitajā daļā noteiktajai kārtībai. Papildus tiesībsargs nosūtīja vēstuli arī atbildīgajai bāriņtiesai ar lūgumu atbilstoši Bāriņtiesas likumā noteiktajai kompetencei iesaistīties lietas objektīvu apstākļu izvērtēšanā un veikt pasākumus, lai nodrošinātu faktiskajā situācijā iesaistīto bērnu tiesību ievērošanu.

1.1.2. Informētā piekrišana

Tiesībsarga biroja darbinieki nereti monitoringa vizītēs no valsts sociālo aprūpes centra iemītniekiem ir saņēmuši informāciju, ka viena no klientu un aprūpes institūciju konflikta risināšanas metodēm ir klienta nosūtīšana uz psihiatrisko slimnīcu. Lai gan tiesībsargs nav identificējis šo problēmu kā sistēmisku, tomēr pastāv zināmas bažas par klientu bezpalīdzību un ierobežotām iespējām sevi aizstāvēt šādās situācijās.

2015.gadā tiesībsargs ir izskatījis pārbaudes lietu Nr.2014-100-3F, kurā uzsvēris, ka personas ar garīgām slimībām vai traucējumiem, kuras uzturas institūcijā un saņem valsts sociālās rehabilitācijas un sociālās aprūpes pakalpojumu, ir īpaši neaizsargātas. Līdz ar to pret tām jāizturas sevišķi uzmanīgi, lai nepieļautu darbību vai bezdarbību, kas varētu kaitēt viņu labklājībai. Arī šīm personām psihiatriskā palīdzība sniedzama, ievērojot brīvprātības principu. Minētās pārbaudes lietas ietvaros, vērtējot lietas materiālus kopumā, nebija iespējams izslēgt saprātīgas šaubas par to, ka valsts sociālās aprūpes centra filiāles darbinieku rīcība bija vērsta uz to, lai pastāvošo konfliktsituāciju starp klientu un darbiniekiem risinātu, panākot klienta stacionēšanu psihiatriskajā slimnīcā. Turklāt tika

secināts: lai arī formāli normatīvo aktu prasības attiecībā uz stacionēšanas kārtību tikušas ievērotas, klienta parakstīto iesniegumu – piekrišanu doties uz stacionāru nevar uzskatīt par brīvprātīgu.

1.1.3. Personu tiesības piedalīties tiesas sēdē lietā par rīcībspējas ierobežošanu

2015.gadā tika saņemts iesniegums no tiesneses, kurā tiesībsarga uzmanība tika vērsta uz būtiskiem cilvēktiesību aspektiem konkrētā civillietā, norādot, ka prokurors, pirms pieteikuma par personas rīcībspējas ierobežošanu sagatavošanas un iesniegšanas tiesā, nav ticis ar pašu personu, kā arī ir apgrūtināta personas ierašanās un uzklauššana tiesas sēdē, jo tā ilgstoši atrodas psihiatriskajā slimnīcā.

Norādot uz tiesu varas neatkarību un nepieļaujāmību iejaukties tiesas darbā, kā arī ievērojot to, ka jaunais rīcībspējas ierobežojuma regulējums tiek piemērots salīdzinoši neilgu laiku un tā neatbilstoša piemērošana var skart būtiskas cilvēka pamattiesības, tiesībsargs sniedza vispārēju skaidrojumu saistībā ar jaunā rīcībspējas regulējuma piemērošanu un iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem procesa laikā.

Tātad tiesībsargs pauda viedokli, ka situācijās, kad lūgumu par pieteikuma iesniegšanu tiesā par rīcībspējas ierobežojumu kādai personai saņem prokurors, atbilstoši cilvēktiesību standartam sākotnēji prokuroram ir jānoskaidro personas, par kuru tiks lemts jautājums, viedoklis par rīcībspējas ierobežojuma nepieciešamību. Normatīvais regulējums, paredzot prokurora pienākumu aizsargāt personas ar invaliditāti tiesības un intereses, kā arī iespēju vērsties tiesā ar pieteikumu par rīcībspējas ierobežojumu personas interesēs, ir piešķīris prokuroram arī pietiekamas pilnvaras, tajā skaitā iespēju ne tikai iegūt informāciju no citām institūcijām un veikt citus nepieciešamos pasākumus, bet arī apmeklēt dažāda tipa iestādes, tajā skaitā psihoneiroloģisko slimnīcu.

Jau sākotnēji tiekoties ar personu un uzklaušot tās viedokli, tiek nodrošinātas personas tiesības vismazāk ierobežojošā veidā, kā arī tiek nodrošināta personas efektīva aizsardzība no ļaunprātīgas izmantošanas. Papildus tika norādīts, ka situācijā, kad persona ilgstoši atrodas ārstniecības iestādē, ne mazāk būtiski prokuroram ir pārbaudīt šīs personas tiesību ievērošanu, atrodoties ārstniecības iestādē, proti, vai persona ir paudusi informēto piekrišanu saskaņā ar Pacientu tiesību likuma normām un Ārstniecības likumā nostiprināto brīvprātības principu.

Atbilstoši ECT iedibinātajam standartam garīgi slimai personai ir jādod iespēja tikt uzklaušītai personiski vai, ja vajadzīgs, ar jebkāda veida pārstāvniecību.³⁵ Jaunajā

³⁵ ECT 2008.gada 27.marta spriedums lietā *Štukaturovs pret Krieviju*, 71.punkts.

tiesiskajā regulējumā – Civilprocesa likuma 266.panta trešajā daļā – tika ietverts tiesas pienākums aicināt uz tiesas sēdi personu, par kuras rīcībspējas ierobežošanu izskata lietu, un tikai izņēmuma gadījumā lemt jautājumu par lietas izskatīšanu bez personas klātbūtnes.

ECT savā praksē ir norādījusi, ka lietās, kurās ir iesaistīta garīgi slima persona, valsts tiesām ir jābūt zināmai rīcības brīvībai. Piemēram, tās var noteikt attiecīgus procesuālus pasākumus, lai nodrošinātu labu tiesvedību, attiecīgās personas veselības aizsardzību utt. Tomēr šādi pasākumi nedrīkst ietekmēt ECPAK 6.pantā garantēto iesniedzēja tiesību uz taisnīgu tiesu būtību. Izvērtējot, vai konkrēts pasākums, piemēram, iesniedzēja izslēgšana no tiesas sēdes, bija vajadzīga, ECT ņem vērā visus būtiskos faktoros.³⁶

Minētās garantijas izriet arī no Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 12.panta ceturtais daļas, kas paredz, ka „dalībvalstis nodrošina, ka visi ar rīcībspējas īstenošanu saistītie pasākumi paredz atbilstošas un efektīvas garantijas, lai saskaņā ar starptautisko cilvēktiesību aktiem nepieļautu ļaunprātīgu izmantošanu. Šādām garantijām ir jānodrošina, ka, veicot ar rīcībspējas īstenošanu saistītos pasākumus, tiek ievērotas attiecīgās personas tiesības, griba un izvēle, netiek pieļauti interešu konflikti un ietekmes ļaunprātīga izmantošana, tie ir samērīgi un atbilstoši konkrētās personas apstākļiem, tos piemēro pēc iespējas īsāku laiku un regulāri pārbauda kompetenta, neatkarīga un objektīva iestāde vai tiesas instance. Šīm garantijām ir jābūt proporcionālām tam, cik lielā mērā šie pasākumi skar konkrētās personas tiesības un intereses.”

Attiecībā uz Civilprocesa likuma 266.panta ceturtajā daļa noteikto pienākumu tiesai vākt pierādījumus lietā tika norādīts, ka saistībā ar tiesas iespējām iegūt objektīvu informāciju par personas veselības stāvokli likumdevējs ir paredzējis tiesai iespēju saņemt izziņu no ārstniecības iestādes, kā arī lietā nepietiekamu pierādījumu gadījumā lemt jautājumu par psihiatriskās un, ja nepieciešams, psiholoģiskās ekspertīzes noteikšanu.

Lai arī ekspertīzes nozīmēšana lielākā mērā ierobežo personas tiesības uz privāto dzīvi, katrā konkrētā lietā nepietiekamu pierādījumu gadījumā tiesai ir iespēja izlemt šo jautājumu pēc būtības, noskaidrojot lietas dalībnieku, tajā skaitā personas, kura tiks pakļauta ekspertīzei, viedokli.

³⁶ ECT 2008.gada 27.marta spriedums lietā *Štukaturovs pret Krieviju*, 68.punkts.

1.2. Diskusija par Ārstniecības likuma 68.panta piemērošanu – personas ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz brīvību un taisnīgu tiesu

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 14.panta 1.punkta b) apakšpunkts paredz: dalībvalstis nodrošina, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi citiem nezaudē savu brīvību nelikumības vai patvaļas dēļ un jebkura brīvības atņemšana notiek saskaņā ar likumu, un invaliditāte nekādā gadījumā nav pamats brīvības atņemšanai.

Konvencijas 13.pants paredz, ka tiek nodrošināta efektīva tiesas pieejamība personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem. ECT savā praksē ir uzsvērusi, ka garīga rakstura slimības nevar būt pamats, lai ignorētu personas tiesības uz taisnīgu tiesu: “Lai gan garīgā saslimšana var radīt noteiktus ierobežojumus attiecībā uz tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu, tomēr tā nevar būt par attaisnojumu, lai pilnībā liegtu šīs tiesības, kādas tās ir garantētas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.(1) pantā.”³⁷ Tāpat jānorāda, ka konvencijas nolūks ir garantēt praktiskas un efektīvas, nevis teorētiskas vai iluzoras tiesības.

Ārstniecības likuma 68.panta pirmajā daļā ir noteikti gadījumi, kādos personai, kurai ir garīga rakstura traucējumi, ar tiesas nolēmumu var tikt ierobežota brīvība un sniegta psihiatriskā palīdzība pret viņas gribu. Ārstniecības likuma 68.panta devītā daļa paredz, ka tiesas sēdē, kurā tiesnesis izskata materiālus un lemj par psihiatriskās palīdzības sniegšanu psihiatriskajā ārstniecības iestādē bez pacienta piekrišanas, piedalās pacients, ja to pieļauj viņa veselības stāvoklis, prokurors, pacienta pārstāvis vai advokāts.

2015.gada pavasarī tiesībsargs organizēja apaļā galda diskusiju ar Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas tiesnešiem, prokuratūras un resursu centra cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem “Zelda” pārstāvjiem. Diskusijas mērķis bija aktualizēt un diskutēt par cilvēktiesību aspektiem, kas attiecas uz personām ar garīga rakstura traucējumiem tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu, izskatot pieteikumus par psihiatriskās palīdzības sniegšanu bez pacienta piekrišanas. Pirms diskusijas tika analizēti Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesā 2014.gadā pieņemtie nolēmumi.

Diskusijas laikā tika pievērsta uzmanība šādiem jautājumiem: personas tiesībām būt klāt tiesas sēdē; tiesībām tikt uzklausītam (ar pārstāvja starpniecību un/vai rakstiski), personas tiesībām uz efektīvu aizstāvību (tiesībām saņemt aizstāvja konsultāciju pirms un pēc tiesas sēdes); prokurora loma konkrētajā procesā; tiesas pienākums objektīvi izvērtēt materiālus, pierādījumu esamību lietā (policijas un neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes sniegtie ziņojumi); tiesas nolēmuma pamatojums (visu lietas dalībnieku viedokļu

³⁷ ECT spriedums lietā *Winterwerp v. Netherlands*, 75.punkts.

atspoguļojums lēmumā); personas tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumu un pārsūdzības mehānisma efektivitāte.

ECT praksē³⁸ ir nostiprināta atziņa, ka, lai aizturētu garīgi slimas personas, absolūtais tiesiskais procedūras minimums ir indivīda tiesības aizstāvēt sevi tiesā un apstrīdēt medicīniskos un sociālos pierādījumus, kas izmantoti, lai pamatotu viņa aizturēšanu. Ir ļoti svarīgi, lai personai ar garīga rakstura traucējumiem ir iespēja tikt uzklautai pašai vai, ja nepieciešams, ar pārstāvja palīdzību, jo pretējā gadījumā personai nebūs nodrošinātas fundamentālas procesuālās garantijas, kas tiek piemērotas brīvības atņemšanas gadījumā. Garīga rakstura traucējumi var būt par iemeslu šādu tiesību realizācijas ierobežošanai, taču tie nevar būt par pamatu šo tiesību ierobežošanai pēc būtības. Tāpat nav šaubu, ka var izmantot speciālus procesuālos aizsargmehānismus, lai aizsargātu personas, kuras garīga rakstura traucējumu dēļ nespēj pilnībā sevi aizstāvēt.

Ņemot vērā to, ka pacientu veselības stāvoklis ir mainīgs un konsīlija lēmums tiek pieņemts dienu vai divas iepriekš, diskusijas dalībnieki atzina, ka tiesas sēdes laikā ir būtiski noskaidrot personas veselības stāvokli tiesas sēdes dienā, uzklaut gan ārstniecības iestādes pārstāvi, gan nepieciešamības gadījumā, tiesnesim personiski kontaktējoties ar pacientu nodaļā. Tiesas pārstāvji atzīmēja, ka šāda prakse pastāv, jo ārstniecības iestādes piedāvā tiesnesim apmeklēt nodaļu un kontaktēties ar personu. Lai gan, diskusijas dalībnieku ieskatā, šāda prakse tika atzīta par atbalstāmu, tiesas pārstāvji norādīja, ka atsevišķās situācijās šāda rīcība tomēr nebūtu pieļaujama, tas ir, ja personai ir smagi veselības traucējumi, kā arī drošības apsvērumu dēļ.

Saistībā ar agresīvi noskaņotiem pacientiem biedrības „Zelda” pārstāvji vērsa klātesošo dalībnieku uzmanību uz to, ka pacientu agresija dažkārt ir saistīta tieši ar viņu tiesību uz brīvību ierobežojumu – nogādāšanu slimnīcā, konfliktsituācijām ar tuviniekiem, kuru sniegtajiem paskaidrojumiem tiek piešķirta lielāka ticamība. Tādēļ, vērtējot personas iespējas piedalīties tiesas sēdē, kā arī vērtējot psihiatriskās palīdzības sniegšanas nepieciešamību pret pacienta gribu, šim aspektam būtu pievēršama uzmanība. Tāpat būtu jāpieļauj personas vai tās pārstāvja iespējas tiesai savu viedokli par lietas faktiskajiem apstākļiem iesniegt rakstiski, ja persona to vēlas.

Attiecībā uz personai nodrošināto aizstāvību jānorāda, ka no aplūkotajiem lēmumiem izriet – vairumā gadījumu pacientu aizstāvībai šajos procesos tiek pieaicināti valsts apmaksātie advokāti. Šajā ziņā būtiski atzīmēt, ka neatkarīgi no tā, vai persona pati sev ir nolīgusi aizstāvi, vai aizstāvību nodrošina valsts nozīmēts aizstāvis, aizstāvībai ir

³⁸ ECT spriedums lietā *Winterwerp pret Nīderlandi*, 60.punkts.

jābūt kvalitatīvai un efektīvai. Jāņem vērā, ka personai ar garīga rakstura traucējumiem tiesas process var šķist uztraucošs un svešs, savukārt ārstniecības iestādes pārstāvim pamatot brīvības ierobežojuma nepieciešamību ir profesionālās darbības sastāvdaļa. Šādā situācijā pacientam ir grūti sevi aizstāvēt, iepazīties ar visiem lietā iegūtajiem pierādījumiem, kā arī atsevišķos gadījumos koncentrēšanās spējas var tikt mazinātas medikamentu iedarbības dēļ.

Ne mazāk svarīgi atzīmēt, ka ECT savā praksē ir norādījusi: aizstāvja nozīmēšana pati par sevi negarantē efektīvu palīdzību personai ar garīga rakstura traucējumiem, kā arī svarīgi apzināties, ka personai ne vienmēr būtu jāuzņemas iniciatīva meklēt pārstāvību. Arī Ārstniecības likuma 68.panta astotā daļa paredz, ka psihiatriskās ārstniecības iestāde pēc pacienta pārstāvja vai advokāta lūguma nodrošina iespēju tikties ar pacientu, lai sniegtu konsultāciju.

Tikai no atsevišķiem aplūkotajiem tiesas nolēmumiem nepārprotami skaidri izriet, ka aizstāvis ar klientu ir ticis pirms tiesas sēdes un uzklusījis viņa viedokli, ko vēlāk tiesas sēdē ir paudis arī tiesai. Jāatzīmē, ka vairumā gadījumu aizstāvis, nodrošinot aizstāvību, ir paudis pretēju viedokli pacienta tiesas sēdē paustajam. Diskusijas dalībnieki dalījās pārdomās par to, kas ir atzīstama par efektīvu personu ar garīga rakstura traucējumu tiesību un interešu aizstāvību, norādot uz personas tiesību uz brīvību sabalansēšanu ar tiesībām uz veselības aprūpi. Diskusijas laikā tiesas pārstāvji apstiprināja, ka gadījumos, kad aizstāvības viedoklis ir bijis pretējs pacienta tiesas sēdē paustajam, aizstāvis savu viedokli ir motivējis, galvenokārt par prioritāti izvirzot pacienta tiesības uz veselības aprūpi. Savukārt no cilvēktiesību aspekta atzīmējams, ka aizstāvis šajās situācijās pārstāv pacientu, un tādēļ pretēja vai sava personīga subjektīva viedokļa paušana nebūtu pieļaujama, jo tādējādi tiek pārkāptas personas tiesības uz aizstāvību.

Diskusijas dalībnieki vērsa uzmanību uz to, ka prokuroram, kas piedalās šajos procesos, konstatējot, ka procesā netiek nodrošināta efektīva aizstāvība vai aizstāvis darbojas pretēji personas tiesībām un interesēm, būtu jāiejaucas un jāveicina personas tiesību un interešu nodrošināšana.

Savukārt, lai veicinātu personu tiesības saņemt juridisko palīdzību pirms tiesas sēdes, tiesas pārstāvji izteica konkrētu priekšlikumu – sākoties tiesas sēdei, tiesa ir tiesīga noskaidrot, vai persona ir saņēmusi konsultāciju, vai vēlas šādu konsultāciju, kā arī nepieciešamības gadījumā līdzdarboties, lai tā tiktu nodrošināta. Vienlaikus tika norādīts, ka šādas konsultācijas sniegšana nedrīkstētu kavēt tiesas darbu un būtu jāraugās un

jāveicina tādas prakses ieviešana, lai aizstāvība konsultāciju sniegtu savlaicīgi, pirms tiesas sēdes.

Tiesības uz motivētu tiesas nolēmumu ir cieši saistītas ar tiesībām uz lietas apstākļu vispusīgu un objektīvu izvērtējumu un tiesībām uz nolēmuma pārsūdzību. Aplūkojot nolēmumus, tika konstatēts, ka galvenokārt tie ir izvērsti un motivēti, un tikai atsevišķos nolēmumos konstatētas tādas nepilnības kā lietas dalībnieku tiesas sēdē pausto viedokļu neatspoguļošana.

Tāpat jānorāda, ka galvenokārt tiesas motivācija ir balstīta uz ārstu konsīlija lēmumu, atsevišķos gadījumos iztrūkstot stacionēšanas apstākļu izklāstam. Diskusijas dalībnieki vērsa uzmanību uz to, ka praksē pastāv problēmas ar neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes un policijas ziņojumiem, proti, tie ir ļoti lakoniski vai nav saņemti vispār, kas apgrūtina tiesas darbu, vērtējot personai sniedzamās psihiatriskās palīdzības nepieciešamību pret tās gribu situācijās, kad šiem pierādījumiem ir būtiska nozīme.

Izvērtējot pacienta stacionēšanas nepieciešamību pret viņa gribu, jāvadās pēc principa, ka brīvības ierobežošana garīgas slimības dēļ būs nepamatota, ja tās pamatā ir diskriminācija vai aizspriedumi pret personām ar invaliditāti. Saskaņā ar ECPAK psihiskajiem traucējumiem ir jābūt noteiktā smaguma pakāpē, lai brīvības ierobežošana būtu attaisnota.

1.3. Normatīvā regulējuma pilnveide

Tiesībsargs jau iepriekš savā gada ziņojumā ir norādījis, ka 2014.gada septembrī, spēkā stājoties grozījumiem Ārstniecības likumā, tika risināta viena no ilgstošākajām problēmām garīgās veselības jomā. Normatīvajā regulējumā tika noteikts, kādi ierobežojošie līdzekļi var tikt pielietoti personām, kuras psihiatriskajā slimnīcā stacionētas pret savu gribu. Ārstniecības likuma 69.¹panta trešajā un devītajā daļā tika ietverts deleģējums Ministru kabinetam noteikt kārtību, kādā veicama pacientu ierobežošana, izmantojot ierobežojošus līdzekļus, un to priekšmetu sarakstu, kurus aizliegts turēt psihiatriskajā ārstniecības iestādē un saņemt ar sūtījumiem (pienesumiem).

Lai arī novēlota, tomēr atzinīgi vērtējama Veselības ministrijas rīcība 2015.gada nogalē, gan veicot pasākumus, gan organizējot sanāksmes un apspriežot Ministru kabineta noteikumu projektu, gan virzot to tālākai izskatīšanai un pieņemšanai valdībā. Arī Tiesībsarga biroja darbinieki piedalījās diskusijās par noteikumu projekta atbilstību

cilvēktiesībām. Šāda normatīvā regulējuma pieņemšana ir fundamentāli nepieciešama, lai ārstniecības process tiktu nodrošināts atbilstoši cilvēktiesību standartiem.

1.4. Vēlēšanu novērošana psihiatriskajās slimnīcās

Tiesībsargs jau 2014.gada ziņojumā informēja, ka Tiesībsarga biroja darbinieki 2014.gadā veica gan Eiropas Parlamenta vēlēšanu, gan Saeimas vēlēšanu procesa novērošanu psihiatriskajās slimnīcās. Saistībā ar personu ar garīga rakstura traucējumiem vēlēšanu tiesību nodrošināšanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās tika konstatētas konkrētas sistēmiska rakstura problēmas, kuru risināšanai 2015.gada sākumā tiesībsargs apkopoja vēlēšanu novērošanas rezultātus un savas rekomendācijas un nosūtīja Centrālajai vēlēšanu komisijai, Tieslietu ministrijai, kā arī visām psihoneiroloģiskajām slimnīcām.

Tieslietu ministrija, reaģējot uz tiesībsarga rekomendācijām, savā atbildes vēstulē ir norādījusi, ka daļa šo rekomendāciju ir vērstas uz vēlēšanu organizatoriskajiem jautājumiem, kuru īstenošanai normatīvo aktu grozījumi nav nepieciešami. Tieslietu ministrija paudusi viedokli, ka minēto rekomendāciju īstenošana ir iespējama normatīvajos aktos paredzētās vēlēšanu kārtības ietvaros, izdodot attiecīgas Centrālās vēlēšanu komisijas instrukcijas, organizējot vēlēšanu komisijas locekļu apmācības un psihoneiroloģisko slimnīcu vadības noteiktus pasākumus.

Tieslietu ministrija pilnībā ir atzinusi par atbalstāmām tiesībsarga rekomendācijas par atbalsta pasākumu nepieciešamību vēlēšanās personām ar garīga rakstura traucējumiem, kas veicinātu vēlēšanu pieejamību šai grupai. Vienlaikus tā vērsa uzmanību uz to, ka personām ar garīga rakstura traucējumiem vēlēšanās sniegtais atbalsts nedrīkst radīt risku šo personu brīvas gribas ierobežojumam. Jāņem vērā, ka ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām paredzētās politiskās līdzdalības tiesības skatāmas ciešā saistībā ar konvencijas dalībvalstu pienākumu atzīt, ka personām ar invaliditāti, līdzvērtīgi kā citiem, ir rīcībspēja visās jomās, tostarp politiskajās tiesībās. ANO Personu ar invaliditāti tiesību komiteja, skaidrojot minētās konvencijas 12.pantu, uzsver, ka personas rīcībspējas īstenošanai sniegtais atbalsts nedrīkst būt par pamatu citu pamattiesību ierobežošanai, cita starpā īpaši uzsverot tiesības balsot.

1.5. Personālpolitika psihoneiroloģiskajās slimnīcās

Tiesībsargs, pozitīvi vērtējot Ārstniecības likuma grozījumus, uzsver, ka tie tika izstrādāti sadarbībā ar Veselības ministriju, kā arī ņemot vērā Psihiatru asociācijas

priekšlikumus. Vienlaikus, apzinoties, ka darbs ar garīgi slimām personām vai personām ar garīga rakstura traucējumiem vienmēr ir grūts uzdevums visām iesaistītajām personāla kategorijām, īpaša uzmanība noteikti ir pievēršama jautājumam, kas saistīts ar psihoneiroloģisko slimnīcu personālpolitiku.

Ievērojot to, ka psihiatriskā ārstēšana balstās uz individuālu pieeju un ārstēšanas plānā jāietver rehabilitējošu un terapeitisku pasākumu klāsts, personāla resursiem ir jābūt pietiekamiem skaitliskā, personāla kategoriju (psihiatri, medmāsas, psihologi, ergoterapeiti, sociālie darbinieki, sanitāri u.c.), pieredzes un prakses ziņā. Publiski ir izskanējusi informācija, ka somatiskajās slimnīcās tiek veikta pacientu fiksācija, jo tajās trūkst personāla. Taču saskaņā ar cilvēktiesību standartiem fiksācija ir uzskatāma par galējo līdzekli un var tikt piemērota tikai tādiem pacientiem, kuri slimnīcā atrodas pret savu gribu.

Tiesībsargs ir informēts par to, ka psihoneiroloģiskajās slimnīcās akūti trūkst personāla, kā rezultātā nereti rodas situācijas, ka arī īpaši uzraugāmajiem pacientiem, tajā skaitā brīvprātīgajiem, tiek piemērota fiksācija, kā arī pacientiem ir problemātiski nodrošināt ikdienas pastaigas. Arī Eiropas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas komiteja savos ziņojumos ir uzsvērusi, ka personāla resursu trūkums bieži mazina iespējas piedāvāt iepriekš minētās aktivitātes, kas vērstas uz terapeitiskas vides nodrošināšanu, un tas var radīt paaugstināta riska situācijas un tiesību pārkāpumus.

Lai iegūtu objektīvu informāciju par personālpolitikas jautājumiem, tiesībsargs 2015.gadā lūdza visām Latvijas psihoneiroloģiskajām slimnīcām sniegt informāciju par to, vai tajās ir pietiekams skaits medicīniskā personāla, lai nodrošinātu personām ar garīga rakstura traucējumiem atbilstošu aprūpi un ārstēšanu. 2016.gada pirmajā ceturksnī vēl turpināsies saņemtās informācijas apkopošana un izvērtēšana, savukārt par saviem secinājumiem un ieteikumiem tiesībsargs informēs Veselības ministriju.

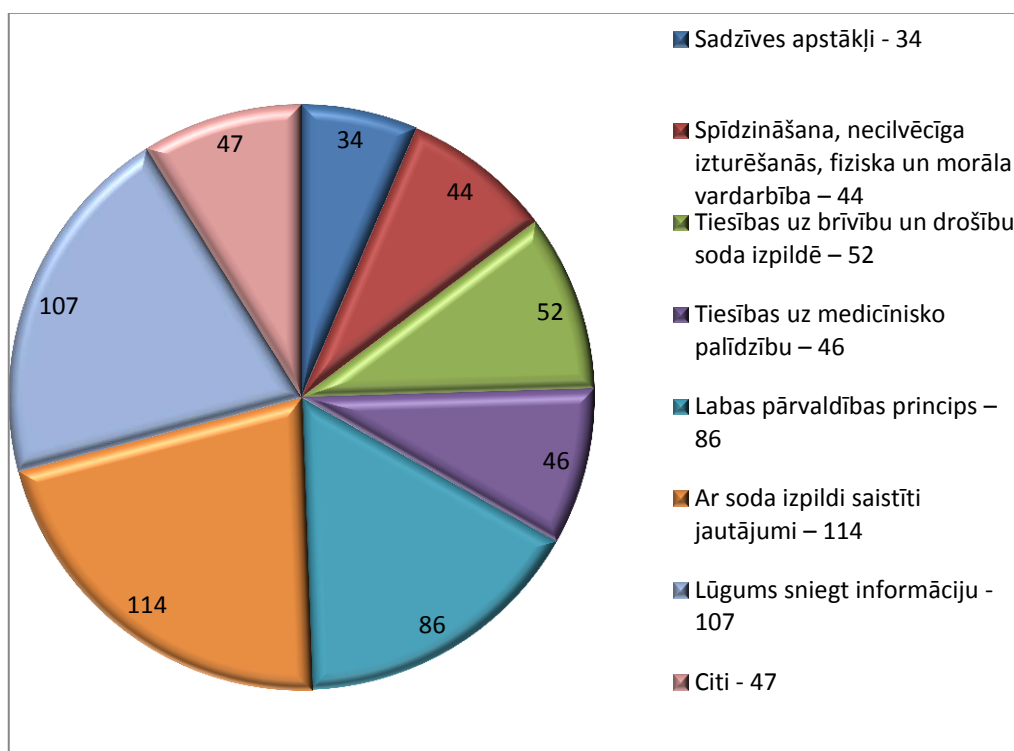
Tomēr jau šobrīd kā pozitīvu piemēru var minēt to, ka situācijā, kad psihoneiroloģiskajās slimnīcās ārpus galvaspilsētas ir vērojama akūta ārstu – psihiatru nepietiekamība, piemēram, VSIA “Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca” sadarbībā ar Daugavpils pilsētas domi ir veikusi pasākumus, lai ar pašvaldības piešķirtu stipendiju piesaistītu topošos mediķus darbam slimnīcā un sniegtu atbalstu studiju gados. Tomēr slimnīcas vadība ir norādījusi uz psihiatrijas rezidentūrā ierobežoto rezidentu skaitu, tostarp valsts apmaksāto rezidentu vietu, kas ir būtiski mazāks par ārstu deficītu ārpus Rīgas un rada objektīvus šķēršļus topošo ārstu piesaistei. Minētais piemērs ilustrē

pašvaldības pozitīvu rīcību, taču arī norāda uz nepieciešamību raudzīties uz problēmas sistēmisku risinājumu valstiskā mērogā.

2. Personu tiesību aizsardzība ieslodzījuma vietās

2.1. Vispārīgā informācija

Tiesībsarga biroja darbība ieslodzīto tiesību aizsardzībā izpaužas vairākos veidos: iesniegumu, arī elektronisko, izskatīšana, mutiskās konsultācijas, dalība darba grupās, monitoringa vizītes ieslodzījuma vietās u.c. Tiesībsarga birojā nemainīgi ik gadu tiek saņemts liels iesniegumu skaits no ieslodzījuma vietām par iespējamiem ieslodzīto personu tiesību pārkāpumiem. Arī 2015. gadā ir saņemti aptuveni 530 šādi iesniegumi:

Pārskata gadā tiesībsargs piedalījās divās ar kriminālsodu izpildes politiku saistītās Tieslietu ministrijas darba grupās, tas ir, Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgā darba grupa un darba grupa jauna Kriminālsodu izpildes likuma izstrādei. Tomēr kopumā pārskata gadā Tiesībsarga biroja darbinieki ir piedalījušies piecās šādās darba grupās.

Attiecībā uz monitoringa vizītēm ieslodzījuma vietās jānorāda, ka Latvija joprojām nav parakstījusi un ratificējusi ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos vai sodīšanu Papildprotokolu.

Tiesībsarga institūciju nevar uzskatīt par efektīvu neatkarīgo preventīvo mehānismu Papildprotokola izpratnē, jo netiek veiktas preventīvas, regulāras vizītes uz slēgta tipa iestādēm, bet gan reaktīvās, balstoties uz saņemto informāciju par iespējamām cilvēktiesību pārkāpumiem. Pārskata gadā ieslodzījuma vietās kopumā ir īstenotas 10 monitoringa vizītes, no kurām sešas bija Rīgas Centrālcietumā, viena – Latvijas Cietumu slimnīcu Olaines cietumā un vēl pa vienai Jelgavas, Brasas un Daugavgrīvas cietumos. Visu šo vizīšu mērķis bija noskaidrot atsevišķos iesniegumos un/vai pārbaudes lietās nepieciešamo informāciju. Savukārt kompleksas vairāku dienu monitoringa vizītes kādā no Latvijas ieslodzījuma vietām 2015.gadā nav bijušas.

2.2. Iesniegumu raksturojums

2.2.1. Par sadzīves apstākļiem

Kā ik gadu, arī 2015.gadā liela daļa ieslodzīto iesniegumu ir saistīti ar sadzīves apstākļiem ieslodzījumā, tomēr salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem pārskata periodā šādu iesniegumu bijis teju uz pusi mazāk. Proti, 2015.gadā - 34 iesniegumi, savukārt 2014.gadā - 66. Iespējams, ka minētais ir izskaidrojams ar atbildīgo amatpersonu pēdējo gadu izteikto ieinteresētību un centieniem sadzīves apstākļu uzlabošanā ieslodzījuma vietās.

Tāpat, līdzīgi kā iepriekš, arī 2015.gadā ir saņemti lūgumi no administratīvajām tiesām sniegt informāciju par tiesībsarga konstatēto ieslodzījuma vietu monitoringa vizīšu ietvaros. Līdz ar to secināms, ka par ieslodzījuma vietas faktisko rīcību, nenodrošinot cilvēka cieņai atbilstošus apstākļus, ieslodzītie aktīvi izmanto pastāvošo tiesību aizsardzības mehānismu un sākotnēji vēršas pie atbildīgajām amatpersonām, kuru kompetencē ir risināt attiecīgo problēmu, bet, ja pieņemtais lēmums neapmierina, izmanto tiesības to pārsūdzēt administratīvajā tiesā. Arī ECT ir atzinusi sūdzību izskatīšanu par neatbilstošiem sadzīves apstākļiem nacionālā līmenī administratīvajās tiesās par efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu. Tādējādi arī tiesībsargs pēdējo divu gadu laikā sadzīves un uzturēšanās apstākļu pārbaudei ieslodzījuma vietās ir veltījis krietni mazāk uzmanības, lai gan šie jautājumi, raugoties no cilvēktiesību aspekta, ir svarīgi un nozīmīgi.

2015.gadā visvairāk iesniegumu ar sūdzībām par neapmierinošiem sadzīves apstākļiem ir saņemts no Jelgavas cietuma, Daugavgrīvas cietuma, Rīgas Centrālcietuma, Brasas cietuma. Līdzīgi kā iepriekš, tiek saņemti iesniegumi ar lūgumiem atsūtīt tiesībsarga veikto pārbaudes vizīšu par apstākļu atbilstību cilvēktiesību prasībām secinājumus un atzinumus.

2.2.2. Par ieslodzīto vardarbību un pašpārvaldi

Joprojām Tiesībsarga birojā tiek saņemti iesniegumi par ieslodzīto personu vidū pastāvošo hierarhisko sistēmu (pašpārvaldi) un savstarpējo vardarbību. Lai gan tiesībsargs jau iepriekš uz šo problemātiku ir norādījis gan IeVP, gan arī Tieslietu ministrijai un lūdzis veikt atbilstošus pasākumus, lai to izskaustu,³⁹ tomēr joprojām iesniegumos ir norādes, ka cietumu administrācija atbalsta hierarhiskās sistēmas pastāvēšanu, ļaujot ieslodzītajiem pašiem fiziski un morāli savstarpēji izrēķināties. Turklāt informācija par izteikti hierarhisko sistēmu ieslodzīto starpā vairākkārt ir apstiprinājusies arī monitoringa vizīšu ietvaros.

Ņemot vērā to, ka šajos jautājumos kompetence un atbildība gulstas uz IeVP, tiesībsargs iesniegumus pārsūta izskatīšanai pēc būtības šai iestādei ar lūgumu informēt par pārbaudes rezultātiem, vienlaikus pieņemot zināšanai un turpmākajam darbam iesniegumos norādītos apstākļus, kā arī pievēršot īpašu uzmanību ieslodzījuma vietām, no kurām šādu iesniegumu ir saņemts visvairāk.

Arī turpmāk ir plānots pastiprināti pētīt šo jautājumu un veicināt diskusiju ar IeVP amatpersonām par veidiem un pasākumiem, kā izskaust ieslodzīto starpā pastāvošo hierarhisko sistēmu un savstarpējo vardarbību, akcentējot personāla lomu un atbildību šajā procesā.

2.2.3. Par Ieslodzījuma vietu pārvaldes sniegtajiem maksas pakalpojumiem

Pārskata gadā ir saņemti vairāki iesniegumi, kuros apcietinātās personas ir izteikušas neapmierinātību, ka arī viņiem, tāpat kā notiesātajām personām, ir jāmaksā par patērēto elektroenerģiju, lietojot individuālo sadzīves tehniku, turklāt krietni dārgāk nekā brīvībā esošajām personām.

Ar 2015.gada 14.jūliju Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 14.panta 10.punktā stājās spēkā grozījumi, kas paredz apcietinātajiem pienākumu samaksāt par IeVP sniegtajiem maksas pakalpojumiem, kas noteikti 2013.gada 3.septembra Ministru kabineta noteikumos Nr.739 "Ieslodzījuma vietu pārvaldes maksas pakalpojumu cenrādis". Jau 2014.gadā tiesībsargs sniedza atzinumu, kurā tika konstatēts, ka maksas pakalpojumu izcenojumu aprēķini minētajos noteikumos ir neskaidri un necaurskatāmi, nesamērīgi augsti, kā arī nedod pienācīgu priekšstatu par tajos atspoguļoto aprēķinu pamatotību un atbilstību reālajai situācijai.

³⁹ 2013.gada 16.maija tiesībsarga vēstule Nr.6-1/1008 Ieslodzījuma vietu pārvaldei un Tieslietu ministrijai.

Atkārtoti izvērtējot minētajā pārbaudes lietā saņemtās atbildīgo iestāžu atbildes, tiesībsargs lūdza Valsts kontroli veikt revīziju par noteikumos ietverto IeVP sniegto maksas pakalpojumu aprēķinu pamatotību, samērīgumu un lietderību. Saņemtajā atbildē tika norādīts, ka Valsts kontrole ir veikusi pārrunas ar IeVP, kā rezultātā noskaidrots, ka ir izstrādāti priekšlikumi noteikumu grozījumiem, kuros ir pārskatītas maksas pakalpojumu cenas un veikti vairāku pakalpojumu cenu pārrēķini. Šobrīd šie priekšlikumi ir nosūtīti Tieslietu ministrijai izvērtēšanai. Vienlaikus Valsts kontrole tiesībsargam ir norādījusi, ka izskatīs iespēju ieplānot pārbaudes par ieslodzījuma vietu sniegto maksas pakalpojumu pamatotību finanšu revīzijā. Tiesībsargs arī 2016.gadā gadā iesaistīsies šī jautājuma risināšanā.

Tāpat no pārskata gadā saņemtajiem iesniegumiem izriet bažas, ka daudzās ieslodzījuma vietās ir izveidojusies situācija – ieslodzītajiem, kuri nesaņem naudas sūtījumus no ārpus ieslodzījuma vietas esošajām personām, piemēram, ģimenes locekļiem, un kurus nevar nodarbināt algotā darbā, tiek liegta iespēja skatīties televīzijas pārraides. Proti, ieslodzījuma vietas nespēj nodrošināt iespēju ieslodzītajiem apmeklēt kopējo telpu pārraižu skatīšanai, kā to paredz Latvijas Soduzpildes kodeksa normas. Par minēto jautājumu 2016.gadā tiks veikta izpēte.

2.2.4. Par veselības aprūpi

2015.gadā Tiesībsarga birojā ir saņemti 46 iesniegumi, kuri saistīti ar medicīniskās palīdzības nodrošināšanu ieslodzītajām personām. Nemainīgi lielākais vairums iesniegumu ir sūdzības par veiktās ārstniecības kvalitāti un ārstu profesionalitāti, izmeklējot pacientu un nosakot nepieciešamo ārstēšanās terapiju. Nereti šajos iesniegumos ir norādīts, ka cietumā tiek izsniegti vienīgi pretsāpju medikamenti, bet ne zāles ārstēšanai. Līdz ar to netiek veikts kvalitatīvs ārstēšanas process. Turklāt ar šāda veida sūdzībām Tiesībsarga birojā ir vērsušies arī ieslodzīto personu aizstāvji – zvērināti advokāti.

Tāpat iesniegumos ieslodzītie norāda uz to, ka cietuma ārsti – terapeiti nelabprāt nozīmē vai vilcinās nozīmēt pacientu izmeklēšanu pie citiem speciālistiem Latvijas Cietumu slimnīcā vai arī citās ārpus ieslodzījuma vietām esošajās medicīniskajās iestādēs. Šādas sūdzības saņemtas no Jelgavas, Jēkabpils, Brasas, Liepājas cietumiem, kā arī no Rīgas Centrālcietuma.

Saņemot iesniegumus ar sūdzībām par ieslodzījuma vietas medicīnas darbinieku profesionālo rīcību vai ārstēšanas kvalitāti, katrā konkrētajā gadījumā to izvērtēt tiek lūgts Veselības inspekcijai kā kompetentai iestādei.

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem 2015.gadā Tiesībsarga birojā ir saņemts mazāk sūdzību par stomatologa pieejamību un pakalpojumiem. Vērojamas arī pozitīvas tendences, ka stomatoloģiskās palīdzības saņemšanai ieslodzītie tiek konvojēti uz ārpus cietuma esošajām slimnīcām vai stomatoloģiskajām klīnikām.

Tiesībsargs ilgstoši ir pievērsis uzmanību C hepatīta diagnosticēšanai un ārstēšanai ieslodzījuma vietās. Viens no kavējošiem faktoriem situācijas uzlabošanai C hepatīta ārstēšanā bija ieslodzītā līdzmaksājums – vidēji 300 eiro mēnesī – medikamentu iegādei. Tiesa, 2015.gada 8.decembrī Ministru kabinets pieņēma grozījumus 2006.gada 31.oktobra noteikumos Nr.899 "Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijas kārtība", ar 2016.gada 1.janvāri paredzot no valsts budžeta nodrošināt 100% medikamentu apmaksu valsts kompensējamām zālēm C hepatīta ārstēšanai.

2.3. Ieslodzījuma apstākļi personām ar invaliditāti

Pēdējo gadu laikā īpaša uzmanība tiek pievērsta ieslodzījuma apstākļiem personām ar invaliditāti. Ņemot vērā ieslodzīto personu ikdienā pavadīto stundu skaitu kamerā, ieslodzījuma apstākļiem ir ievērojama ietekme brīvības atņemšanas soda izciešanā.

Gadījumos, kad valsts amatpersonas nolemj personu ar invaliditāti ieslodzīt un turēt ilgstošā ieslodzījumā, šīs personas ir jānodrošina ar aprūpi, kas atbilstu konkrētās personas ar invaliditāti īpašajām vajadzībām. Turklāt personas ar invaliditāti ieslodzīšana vietā, kurā tā nevar patstāvīgi pārvietoties un jo īpaši – nespēj patstāvīgi izkļūt no kameras, ir pielīdzināma pazemojošai rīcībai. Tāpat ieslodzījuma apstākļi ir pielīdzināmi pazemojošiem, ja personas ar smagu fizisku invaliditāti ir atstātas, lai tās paļaujas uz kameras biedru palīdzību, lietojot tualeti un dušu, kā arī apģērbjoties un izģērbjoties.⁴⁰ Tāds risinājums, kā personas ar smagu fizisku invaliditāti atstāšana citu ieslodzīto personu uzraudzībā un aprūpē, ir apšaubāms, kaut arī tas, iespējams, ir īslaicīgs.⁴¹

⁴⁰ ECT 2013.gada 25.jūnija spriedums lietā 6087/03 *Grimailovs v. Latvia*, para 151, 153. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int>. ECT 2014.gada 6.februāra spriedums lietā 2689/12 *Semikhvostov v. Russia*, para.72, 74. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int>

⁴¹ ECT 2004.gada 2.decembra spriedums lietā 4672/02 *Farbtuhs pret Latviju*, 60.rindkopa. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/>. ECT 2013.gada 25.jūnija spriedums lietā 6087/03 *Grimailovs v. Latvia*, para.152. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int>

ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ir iekļauti pamata starptautiskie standarti. Kā jau tiesībsargs vairākkārt ir norādījis, atbilstoši konvencijas 14.panta otrajai daļai dalībvalstis nodrošina, ka tad, ja personām ar invaliditāti saskaņā ar kādu procedūru tiek atņemta brīvība, tām vienlīdzīgi ar citiem ir tiesības uz garantijām, ko paredz starptautiskās cilvēktiesības, un pret tām izturas saskaņā ar konvencijas mērķiem un principiem, tostarp nodrošina saprātīgus pielāgojumus. Konvencijas 2.pantā ir sniegta definīcija „saprātīgam pielāgojumam”, ar kuru saprot vajadzīgās un atbilstošās izmaiņas un korekcijas, ja tās konkrētā gadījumā ir nepieciešamas un neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības.

Līdz ar to ar Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 2.pantā sniegto „saprātīga pielāgojuma” definīciju ir ietverts valsts pienākums veikt atbilstošas izmaiņas procedūrās un ieslodzījuma vietas telpās, lai nodrošinātu personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem iespēju izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības. “Saprātīga pielāgojuma” neesamība var novest pie ieslodzījuma apstākļiem, kas sasniedz necilvēcīgu izturēšanos vai spīdzināšanu.

Latvija starptautiski ir uzņēmusies pienākumu nodrošināt ieslodzīto personu turēšanu tādos apstākļos, kas ir savienojami ar cilvēka cieņu. Vairākkārt apmeklējot ieslodzījuma vietas, ir konstatēts, ka tajās personām ar invaliditāti netiek nodrošināti atbilstoši ieslodzījuma apstākļi, tai skaitā uzraudzība un aprūpe. Proti, parasti atbildība par personu ar invaliditāti ikdienā tiek uzlikta citām ieslodzītajām personām, arī tādām, kuras pašas ir slimas, un tas ir nepieņemami. Tāpat ir konstatēts, ka pārsvarā ieslodzījuma telpās personām ar invaliditāti nav nodrošināti saprātīgi pielāgojumi. Telpas nav tehniski pielāgotas personām ar invaliditāti, un to arhitektoniskie šķēršļi personām ratiņkrēslā rada pārvietošanās grūtības. Attiecīgi personas ratiņkrēslā pastaigu laukumu un kameras izvietojumu dēļ patstāvīgi nevar iziet pastaigās.

Katrā individuālajā gadījumā par konstatēto problemātiku ir informēta IeVP vadība un tieslietu ministrs. Turklāt nozares ministrs ir aicināts pievērst uzmanību tam, lai Latvijas ieslodzījuma vietās būtu pielāgota vide personām ar invaliditāti. Jāņem vērā, ka Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja (turpmāk – CPT) jau savā 2013.gada ziņojumā Latvijas valdībai ir izteikusi nožēlu par to, ka vēl joprojām pēc 2011.gada vizītes izteiktās rekomendācijas Rīgas Centrālcietumā (arī Jelgavas cietumā)

ieslodzītās personas pilda dažādus uzdevumus ieslodzījuma vietas Medicīnas daļā, tostarp aprūpē pacientus.⁴²

IeVP priekšniece un tieslietu ministrs ir informējuši par plānotajiem pasākumiem ieslodzījuma apstākļu uzlabošanai un pielāgošanai personu ar kustību traucējumiem izvietošanai. Piemēram, Rīgas Centrālcietumā ne vēlāk kā līdz 2016.gada pirmajam ceturksnim tiks izveidota kamera, kas būs aprīkota ieslodzīto personu ar kustību traucējumiem izvietošanai. Vienlaikus tieslietu ministrs informēja, ka tiks būvēts jauns cietums Liepājā, kas būs atbilstošs starptautiskajām cilvēktiesību prasībām.

Arī turpmāk, apmeklējot ieslodzījuma vietas, tiesībsargs pievērsīs pastiprinātu uzmanību ieslodzīto personu ar invaliditāti turēšanas apstākļiem. Tāpat jāatzīmē, ka Tiesībsarga birojā arvien biežāk tiek saņemti iesniegumi no ieslodzītajām personām ar invaliditāti, tostarp no viņu tuviniekiem, par ieslodzījuma apstākļiem un veselības aprūpi.

2.4. Normatīvo aktu pieejamība

Atbilstoši Satversmes 90.pantam ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības. Jau iepriekšējā pārskata gadā tiesībsargs aktualizēja jautājumu par ieslodzīto personu piekļuves iespējām normatīvajiem aktiem. Arī 2015.gadā, apmeklējot ieslodzījuma vietas, šim jautājumam tika pievērsta pastiprināta uzmanība.

Pamatojoties uz saņemto informāciju, tiesībsargs vērsās IeVP ar lūgumu sniegt informāciju par ieslodzīto personu pieeju tīmekļa mājaslapām www.vestnesis.lv un www.likumi.lv, kā arī iespēju bez maksas iepazīties ar tajās esošo oficiālo informāciju, it īpaši Jelgavas cietumā. IeVP priekšniece sniedza informāciju par ieslodzījuma vietu amatpersonu rīcību un kārtību, kādā ieslodzītās personas var iepazīties ar oficiālajā izdevumā publicētajiem ārējiem normatīvajiem aktiem.⁴³ Vienlaikus viņa informēja, ka attiecībā uz Jelgavas cietumu, ņemot vērā datoru tehnisko specifikāciju, vietnes

⁴² Report to the Latvian Government on the visit to Latvia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 12 to 17 September 2013, para. 42.

Pieejams: <http://www.cpt.coe.int/documents/lva/2014-05-inf-eng.pdf>

⁴³ Proti, ieslodzītās personas Iesniegumu likuma noteiktajā kārtībā var vērsties pie ieslodzījuma vietas administrācijas ar lūgumu bez maksas iepazīties ar oficiālajā izdevumā publicētajiem ārējiem normatīvajiem aktiem. Savukārt ieslodzījuma vietas administrācija, saņemot motivētu ieslodzītās personas iesniegumu un izvērtējot esošās ieslodzījuma vietas infrastruktūras iespējas, nodrošina personai iespēju bez maksas iepazīties ar ārējo normatīvo aktu, izsniedzot īslaicīgai lietošanai oficiālā izdevuma izdruku papīra formātā, vai ar amatpersonas starpniecību nodrošina ieslodzītajai personai mājaslapas/-u www.vestnesis.lv un/vai www.likumi.lv apmeklējumu (amatpersonu vai darbinieku klātbūtnē). Uz telpu, kur ir pieejams dators ar pieslēgumu mājaslapai www.likumi.lv, ieslodzītās personas izved, pamatojoties uz iesniegumu ieslodzījuma vietas priekšniekam. Pēc atļaujas saņemšanas iesniegums tiek nodots ieslodzījuma vietas priekšnieka dežurējošam palīgam, kurš organizē ieslodzītās personas nokļūšanu datortelpu.

www.likumi.lv lietošana ir paredzēta mobilajā versijā, jo tā ir piemērota lietošanai mazāk jaudīgos datoros un lietotājiem, kuriem nepieciešama vienīgi vietnes pamatfunkcionalitāte, kā arī vājredzīgām personām, kuras tīmekļa pārlūkošanai izmanto speciālu programmatūru. www.likumi.lv mobilā versija nodrošina pieeju visiem Latvijas Republikā spēkā esošajiem un arī spēku zaudējušajiem normatīvajiem aktiem, kā arī Satversmes tiesas spriedumiem. Ieslodzītajām personām Jelgavas cietumā ir iespēja pieslēgties www.likumi.lv pilnajai versijai, bet saistībā ar lielo datu apjomu ar šo versiju nevar kvalitatīvi strādāt.

2015.gada 26.augustā Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējot Jelgavas cietumu, konstatēja, ka datortelpā uz mūžu notiesāto korpusā tomēr nav pieejama vietne www.likumi.lv, līdz ar to ir liegta iespēja bez maksas iepazīties ar normatīvajiem aktiem. Proti, lai gan ir pieejama www.likumi.lv mobilā versija, tā nereaģē uz nevienu no lietotāja "komandām". Arī www.likumi.lv pilnajai versijai nav iespējas pieslēgties. Ņemot vērā to, ka likuma izdrukāšana ir maksas pakalpojums, tiesībsargs secināja, ka konkrētajā gadījumā ir pārkāptas Satversmes 100.pantā (tiesības brīvi iegūt informāciju) un 90.pantā (tiesības zināt savas tiesības) garantētās tiesības.

Par minēto pārkāpumu tika informēta gan Jelgavas cietuma administrācija, gan IeVP vadība. Atbildes vēstulē tiesībsargam tā norādīja, ka Jelgavas cietuma datortelpā uz mūžu notiesāto korpusā ir uzstādīts informācijas kiosks *Capital NEO GX29* ar iespēju pieslēgties 12 vietņu⁴⁴ pilnajām versijām. Tāpat atbildes vēstulē bija paskaidrots, ka ir iegādāti desmit šādi informācijas kioski, kuri jau uzstādīti Daugavgrīvas cietumā (trīs), Liepājas cietumā (viens), Rīgas Centrālcietumā (trīs), Valmieras cietumā (viens), kā arī Jelgavas cietumā (divi).

2015.gada 24.novembrī Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Daugavgrīvas cietumu. Vizītes laikā tika konstatēts, ka ieslodzījuma vietas darbiniekiem nav pilnīgas informācijas par šiem kioskiem. Proti, atsevišķi darbinieki vispār nebija par tiem informēti, savukārt citiem darbiniekiem, tostarp Daugavgrīvas cietuma administrācijai, nebija informācijas, ka ar šiem kioskiem ir/būs iespēja pieslēgties 12 mājaslapu pilnajām versijām.

Vizītes laikā tika arī konstatēts, ka informācijas kioski Daugavgrīvas cietumā nodrošina piekļuvi divām vietnēm – www.likumi.lv un www.vestnesis.lv. Tāpat tika noskaidrots, ka informācijas kioski šajā ieslodzījuma vietā ir apmēram divus mēnešus.

⁴⁴ www.likumi.lv; vestnesis.lv; vsaa.lv; nva.gov.lv; vni.lv; probacija.lv; tm.gov.lv; iev.gov.lv; varam.gov.lv; pmlp.gov.lv; cvk.lv; lps.lv.

Ņemot vērā, ka no labas pārvaldības aspekta izriet tas, lai starp IeVP un tās struktūrvienībām būtu nodrošināta efektīva informācijas apmaiņa, tiesībsargs vērsās IeVP ar lūgumu sniegt komentāru par 2015.gada 24.novembra vizītē Daugavgrīvas cietumā konstatēto. Vienlaikus tiesībsargs lūdza pievērst uzmanību tam, lai pārējo ieslodzījuma vietu administrācija un darbinieki būtu pietiekami informēti par informāciju kioskiem un to izmantošanas iespējām.

IeVP atbildes vēstulē informēja, ka 2015.gada 14.septembrī Daugavgrīvas cietumā ir uzstādīti trīs informācijas kioski. Laikā līdz 2015.gada 30.novembrim ieslodzītajām personām, kas atradās Daugavgrīvas cietumā, bija iespēja pieslēgties informācijas kiosku mājaslapu www.likumi.lv un www.vestnesis.lv pilnajām versijām. Savukārt no 2015.gada 1.decembra ieslodzītajām personām, kas atrodas Daugavgrīvas cietumā, ir iespēja pieslēgties 14 mājaslapu⁴⁵ pilnajām versijām. Tāpat pēc Daugavgrīvas cietuma administrācijas sniegtās informācijas ieslodzījuma vietas darbinieki un amatpersonas ir informētas par uzstādītajiem kioskiem.

Arī 2016.gadā, apmeklējot ieslodzījuma vietas, Tiesībsarga biroja darbinieki pievērsīs uzmanību informācijas pieejamības iespējām ieslodzītajām personām.

2.5. Ieslodzīto personu tiesības uz privāto dzīvi

2.5.1. Par ieslodzīto korespondences ierobežojumiem

2015.gadā tiesībsargs aktualizēja jautājumu par ieslodzīto korespondences ierobežojumiem. Atbilstoši Latvijas Sodu izpildes kodeksam notiesāto sarakste tiek pārbaudīta, to izlasot, izņemot saraksti ar valsts un pašvaldību iestādēm, kā arī 50.panta trešajā daļā paredzētajiem adresātiem – ANO institūcijas, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija, Tiesībsarga birojs, prokuratūra, tiesa, aizstāvis, notiesātā ārvalsts pilsoņa sarakste ar savas valsts vai tās diplomātisko vai konsulāro pārstāvniecību, kura ir pilnvarota pārstāvēt viņa intereses. Arī attiecībā uz apcietinātajiem atbilstoši Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā noteiktajam pārbaudei ir pakļauta visa apcietināto korespondence, izņemot ar iepriekš minētajām institūcijām un aizstāvi.

Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību ir noteiktas Satversmes 96.pantā un ECPAK 8.pantā. Minētās pamattiesības nedrīkst traucēt baudīt, izņemot gadījumus, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā

⁴⁵ www.likumi.lv; vestnesis.lv; vsaa.lv; nva.gov.lv; vni.lv; probacija.lv; tm.gov.lv; ievp.gov.lv; varam.gov.lv; pmlp.gov.lv; cvk.lv/pub/public; lps.lv; tiesas.lv - nozīmēto sēžu sarakstiem.

sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.

Jāatzīst, ka ieslodzīto personu tiesības nav tādas pašas kā brīvībā esošajām personām, tomēr šo tiesību ierobežojumam ir jāizriet no paša ieslodzījuma jēgas, būtības. Eiropas cietumu noteikumu (Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(26)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem) 3.punktā uzsvērts, ka personām, kurām atņemta brīvība, nosaka minimālos nepieciešamos ierobežojumus, kas ir proporcionāli likumīgajam mērķim, kura sasniegšanai tie noteikti.

Izvērtējot ECT praksi attiecībā uz ieslodzīto korespondences kontroli, secināms, ka, vērtējot šādas kontroles nepieciešamību un samērību, tā ir izmantojusi līdzīgus kritērijus. Attiecībā uz notiesātajiem sarakstes ierobežojumi pamatā ir saistīti ar soda izpildes nodrošināšanu, jo izmeklēšana ir noslēgusies, un persona izcieš brīvības atņemšanas sodu, kura viens no mērķiem ir reintegrācija sabiedrībā. ECT savā judikatūrā ir uzsvērusi, ka ar brīvības atņemšanu sodītu personu automātiska korespondences pārbaude ir vēl mazāk pieļaujama, jo izmeklēšana ir noslēgusies. Šāda iejaukšanās būtu attaisnojama saistībā ar pastāvošo drošības risku vai slepeno vienošanos starp ieslodzīto un trešo personu, piemēram, saistībā ar jebkādu valsts līmenī notiekošu procesu vai noziedzīgu aktivitāti, vai rīcību.⁴⁶ Tomēr arī uz šādu risku ir jānorāda katrā konkrētā gadījumā, nevis jāpārbauda visa sarakste.

Tāpat atbilstoši ECT judikatūrai korespondences ierobežošana attiecībā uz dažiem adresātiem ir mazāk nepieciešama, nekā uz citiem, līdz ar to atšķirīgs regulējums nosakāms arī likumā.⁴⁷ Sarakste ar publiskajām institūcijām nebūtu pakļaujama pārbaudei. Korespondence ar ārstu ir pielīdzināta saziņai ar advokātu. Tādējādi, ja nekas neliecina par to, ka ieslodzītais nelietīgi izmanto šādu konfidencialitāti, nav pamata ierobežot korespondences neaizskaramību, to pakļaujot pārbaudei. Arī sarakste ar ģimenes locekļiem bauda visai augstu aizsardzības līmeni, it īpaši tādēļ, ka valstij iespēju robežās ir jānodrošina attiecību uzturēšana un saglabāšana ar ģimenes locekļiem.

Kopumā, izvērtējot normatīvo regulējumu attiecībā uz ieslodzīto (apcietināto un notiesāto) kontroli, tiesībsargs konstatēja būtiskas problēmas un neatbilstību ECT judikatūrai. Proti, atzinumā tiesībsargs norādīja, ka gan Latvijas Sodu izpildes kodeksā, gan Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā pastāvošā automātiskā kontroles kārtība attiecībā uz visiem tiem adresātiem, kuri neietilpst to institūciju (personu) sarakstā, ar

⁴⁶ ECT 2010.gada 28.oktobra spriedums lietā *Boris Popov pret Krieviju*, Nr.23284/04, 108.p.

⁴⁷ Piemēram, ECT 2000.gada 4.jūlija spriedums lietā *Niedbala pret Poliju*, Nr.2795/95, 81.-82.p.

kuriem likums pieļauj saraksti necenzēt, ir pretrunā starptautiskajos tiesību aktos un Satversmē noteiktajam.

Tāpat tiesībsargs norādīja – nav pieļaujams, ka sarakste ar ārstu automātiski, bez individuāla izvērtējuma, tiek pakļauta pārbaudei. Likumā ir jāparedz īpaša aizsardzība ieslodzītā privātajai sarakstei ar ģimenes locekļiem. Saraksti ar ģimenes locekļiem var kontrolēt tikai izņēmuma situācijās.

Vienlaikus tiesībsargs atzinumā norādīja, ka normatīvajā regulējumā precīzi jānosaka, kādos gadījumos ieslodzītā sarakste ir pakļauta pārbaudei, proti, kādos gadījumos to ir atļauts pārbaudīt, tikai atverot vēstuli, kādos gadījumos ir atļauts to izlasīt, kādos gadījumos to aiztur vai atsavina. Tāpat likumā jābūt noteiktam šāda ierobežojuma ilgumam. Ir jāparedz arī procesuālais mehānisms, lai ieslodzītais varētu apstrīdēt iespējamu cietuma amatpersonu patvaļu.

2.5.2. Par ilgstošo satikšanos nodrošināšanu notiesātajām personām

Tiesībsarga birojā atkārtoti ir aktualizējies jautājums par ilgstošo satikšanos nodrošināšanu notiesātajām personām. Proti, pārskata gadā tika saņemts iesniegums, kurā iesniedzējs norādīja, ka viņam ilglaicīgo satikšanos laikā ir liegtas tiesības tikties ar savu draudzeni, jo viņš nevar pierādīt, ka pirms soda izciešanas ar šo personu ir bijusi kopdzīve.

Atbilstoši Soduzpildes kodeksa 45.panta trešajai daļai ilglaicīgo satikšanos laikā notiesātajam ir atļauts uzturēties kopā ar radniekiem – vecākiem, bērniem, adoptētājiem, brāļiem un māsām, vectēvu, vecmāti, mazbērniem vai laulāto. Ar brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka lēmumu var tikt atļautas ilglaicīgas satikšanās arī ar citu personu, ja līdz soda izciešanas sākumam notiesātajam ar to ir bijusi kopēja saimniecība vai bērns. Tādējādi likums izvirza divus kritērijus, lai notiesātā persona varētu ilglaicīgās satikšanās laikā tikties ar personu, kura nav radnieks.

Jau iepriekš – 2014.gadā tiesībsargs IeVP un Tieslietu ministrijai norādīja, ka būtu lietderīgi izvērtēt Soduzpildes kodeksa 45.panta trešās daļas piemērošanas praksi un iespējamo problemātiku dažādās ieslodzījuma vietās, lai izprastu, vai pastāv nepieciešamība šo tiesību normu pilnveidot. IeVP nesaskatīja šādu nepieciešamību, norādot, ka, piemērojot individuālu apstākļu izvērtējumu, var atļaut ilglaicīgo satikšanos ar citu personu. Ņemot vērā to, ka Tiesībsarga birojā atkārtoti ir saņemts iesniegums par šo jautājumu, tiesībsargs atkal vērsās IeVP ar lūgumu apzināt Soduzpildes kodeksa 45.panta trešās daļas piemērošanas praksi. IeVP ieskatā, šis jautājums ir aktualizējams

Tieslietu ministrijas rīkotajā darba grupā par jaunā Kriminālsodu izpildes likuma izstrādi, kurā ar eksperta tiesībām piedalās arī Tiesībsarga biroja pārstāvis.

2.5.3. Par tiesiskā regulējuma pilnveides nepieciešamību saistībā ar notiesāto personu uzraudzību, īslaicīgi atstājot ieslodzījuma vietu

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā ieslodzītā persona ir norādījusi, ka cietuma priekšnieks izsniedza atļauju īslaicīgi atstāt ieslodzījuma vietu, bet ar pienākumu noteiktajā laikā uzturēties dzīvesvietā. No iesnieguma izriet, ka policijas darbinieki devušies uz konkrēto adresi un konstatējuši, ka iesniedzēja tur nav.

Atbilstoši Sodu izpildes kodeksa 49.pantam brīvības atņemšanas iestāde informē Valsts policijas teritoriālo struktūrvienību par notiesāto personu, kurai atļauts īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādi. Šī informācija ir tikai informatīva. Tiesībsargs konstatēja, ka tiesību akti nenoteic policijas darbinieku tiesības vai pienākumus pārbaudīt, vai notiesātais, kuram atļauts īslaicīgi atstāt cietumu, atrodas norādītajā adresē. Šādas tiesības rastos, ja konkrētās dzīvesvietas apkārtnē būtu izdarīts līdzīgs vai tāds pats noziedzīgs nodarījums. Tādējādi tiesībsargs secināja, ka šobrīd normatīvajos aktos nav ietverts tiesiskais regulējums, kas paredzētu notiesāto personu uzraudzību ārpus brīvības atņemšanas iestādes, lai gan praksē tas nereti notiek. Tiesībsarga ieskatā, šādā veidā sistemātiski tiek pārkāptas personu tiesības uz privāto dzīvi. Vienlaikus gan jāatzīmē, ka tiek pārkāptas ne tikai šo personu, bet arī viņu tuvinieku tiesības gadījumos, kad tie izmitina notiesāto, kuram dota atļauja īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādi. Par tiesībsarga secinājumiem tika informēta IeVP, Valsts policija un Tieslietu ministrija.

IeVP atbildes vēstulē tiesībsargam norādīja, ka notiesāto uzraudzība ārpus brīvības atņemšanas teritorijas neietilpst tās kompetencē, taču regulējuma nepieciešamību atbalstīja. Savukārt Valsts policija paskaidroja, ka tai nav pienākuma veikt šādas notiesāto pārbaudes, tomēr praksē ir bijuši gadījumi, kad tas notiek, jo šādas tiesības ir iespējams izsecināt no likuma "Par policiju".

Tiesībsarga atzinumā konstatētais par tiesiskā regulējuma pilnveides nepieciešamību saistībā ar notiesāto personu uzraudzību, īslaicīgi atstājot brīvības atņemšanas vietu, tika skatīts arī Tieslietu ministrijas pastāvīgajā Kriminālsodu izpildes politikas darba grupā. Tajā tiesībsarga priekšlikumu neatbalstīja, jo šādu gadījumu skaits, kad notiesātā persona tiek uzraudzīta vai neatgriežas ieslodzījuma vietā, ir ļoti mazs, un IeVP rīcībā teorētiski ir citi līdzekļi, kā nodrošināt notiesāto personu rīcības atbilstību noteikumiem. Arī Valsts policija nevēlas iegūt papildu funkcijas.

2.6. Uz mūžu notiesāto personu tiesību aizsardzība

Uz mūžu notiesāto turēšanas apstākļi un režīma noteikumi ieslodzījuma vietās jau vairākus gadus ir bijuši tiesībsarga redzeslokā. Tieši jautājumos, kas attiecas uz šo ieslodzīto kategoriju, Latvija ir izpelnījies vislielāko Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas kritiku.

Uz mūžu notiesāto tematikā tiesībsargs 2015.gadā ir sniedzis atzinumu par soda izciešanas režīma maiņu un virzību soda progresīvas izpildes ietvaros. Uz mūžu notiesātajām personām, atšķirībā no citiem notiesātajiem, ir liegta iespēja soda progresīvās izpildes ietvaros tikt pārvietotiem uz daļēji slēgtā un atklātā tipa cietumu. Šobrīd uz mūžu notiesātās personas soda progresīvās sistēmas izpildes ietvaros var virzīties pa pakāpēm tikai slēgtā tipa cietuma ietvaros.

Izvērtējot starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos nostiprinātos pamatprincipus un CPT atziņas, tiesībsargs secināja: lai arī persona ir notiesāta ar brīvības atņemšanas sodu – mūža ieslodzījumu, tomēr šai notiesāto kategorijai normatīvajā regulējumā ir paredzēta iespēja, līdzīgi kā jebkuram notiesātajam ar brīvības atņemšanas sodu, izciešot likumā paredzēto soda laiku, tikt atbrīvotam nosacīti pirms termiņa vai tikt apzēlotam. Turklāt soda progresīvās izpildes sistēma ir attiecināma arī uz tām personām, kuras notiesātas ar brīvības atņemšanas sodu – mūža ieslodzījumu, un viens no soda mērķiem arī attiecībā uz šo notiesāto grupu ir, lai, atgriežoties brīvībā, šīs personas būtu gatavas pilnvērtīgi iekļauties dzīvei sabiedrībā, neizdarot atkārtotus noziedzīgus nodarījumus. Tādējādi tiesībsargs secināja, ka, ņemot vērā līdzšinējo uz mūžu notiesāto soda izpildes specifiku, pārmērīgos drošības pasākumus, ilgstošo izolāciju, vēl jo būtiskāk ir arī šai notiesāto grupai radīt iespēju izciest sodu daļēji slēgtā un atklāto cietumu režīmu ietvaros, kas ļautu pakāpeniski sagatavoties dzīvei sabiedrībā.

Pašreizējā soda izpilde uz mūžu notiesātajām personām nav orientēta uz pilnvērtīgu reintegrāciju sabiedrībā pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas. Tomēr vienlaikus ir atzīstams, ka uz mūžu notiesāto sodu izpildē pēdējos gados ir vērojams progress. Jāpiekrīt Tieslietu ministrijas pārbaudes lietas ietvaros izteiktajam viedoklim, ka prakses un normatīvā regulējuma izmaiņas ir veicamas pakāpeniski un pārdomāti, izvērtējot gan ieslodzījuma vietu infrastruktūru, gan arī darbinieku skaitu. Piemēram, 2015.gadā Sodu izpildes kodeksā ir stājušies spēkā grozījumi, kuri paredz, ka uz mūžu notiesātajām personām papildus ir tiesības uz stundu ilgu saziņu (viena līdz trīs reizes mēnesī atkarībā no soda izciešanas režīma pakāpes) videozvana formā ar radniekiem un citām personām. Ir stājušies spēkā arī grozījumi, kas nosaka, ka uz mūžu notiesāto no bloka ar pastiprinātu

uzraudzību var pārcelt uz telpām, kur sodu izcieš pārējie notiesātie (ne uz mūžu notiesātie), ja vien šī pārceļšana veicinās notiesātā resocializāciju. Turklāt 2015.gada otrajā pusgadā pēc vizītēm ieslodzījuma vietās bija secināms, ka jau ir atsevišķi gadījumi, kad šāda iespēja uz mūžu notiesātajiem ir dota. Tiesībsarga ieskatā, minētie grozījumi ir progresīvi, un Latvijas soda izpildes attīstības kontekstā šāda atbildīgo iestāžu iniciatīva ir apsveicama un atbalstāma.

Tiesībsargs jau no 2013.gada ir aktualizējis jautājumu attiecībā uz komisijas darbu un pieņemtajiem lēmumiem par speciālo līdzekļu piemērošanas nepieciešamību uz mūžu notiesātajiem. Būtiski, lai šī norma nebūtu formāla un arī praksē speciālie līdzekļi – rokudzelži, uz mūžu notiesātajiem pārvietojoties cietuma teritorijā, tiktu piemēroti, individuāli izvērtējot šādu nepieciešamību. Jāatzīmē, ka arī CPT savā 2013.gada 12.-17.septembra ziņojumā par Latviju izteica kritiku par šo lēmumu saturu un izvērtēšanas kvalitāti.

2015.gadā pēc vizītēm ieslodzījuma vietās, kurās sodu izcieš uz mūžu notiesātās personas, tas ir, Jelgavas un Daugavgrīvas cietumā, iepazīstoties ar lēmumiem par nepieciešamību piemērot speciālos līdzekļus – rokudzelžus, secināms, ka to kvalitāte ir uzlabojusies, tie ir izvērsti, ar katra komisijas locekļa argumentāciju un uz mūžu notiesātā viedokli, skaidrojumu. Lēmumi ir pamatoti un skaidri saprotams, kādēļ komisija ir nonākusi pie tāda vai citāda secinājuma. Turklāt vērā ņemams ir apstāklis, ka tikai dažiem uz mūžu notiesātajiem komisija ir lēmusi par nepieciešamību piemērot rokudzelžus.

2015.gada nogalē Tiesībsarga birojā, pamatojoties uz saņemto informāciju, ir aktualizējis jautājums par videonovērošanu uz mūžu notiesātajiem Daugavgrīvas cietuma telpās, kurās notiek tikšanās ar advokātiem, sociālajiem darbiniekiem, kapelāniem, psihologu u.tml. Vizītes laikā Daugavgrīvas cietumā minētā informācija apstiprinājās, turklāt vairāki uz mūžu notiesātie norādīja, ka šajās telpās ir notikušas arī konsultācijas ar medicīnas personālu un atsevišķos gadījumos veiktas medicīniskās apskates. 2016.gadā tiks turpināts darbs pie šī jautājuma izpēti.

2.7. Par speciālo līdzekļu piemērošanu konvojēšanas laikā

Pārskatā gadā aktualizējās jautājums par speciālo līdzekļu piemērošanu notiesātajiem konvojēšanas laikā. Proti, tika saņemti iesniegumi no ieslodzītajiem, kuriem pirmās instances tiesa ir piemērojusi mūža ieslodzījumu, ar sūdzībām par to, ka, katru reizi konvojējot uz tiesas sēdi, tiek piemērots speciālais līdzeklis – roku un kāju dzelži, kas savā starpā saslēgti ar ķēdi.

Tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par speciālo līdzekļu piemērošanas regulējuma atbilstību starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem. Atzinumā tika konstatēts Satversmes 95.panta un ECPAK 3.pantā noteiktā necilvēcīgas izturēšanās aizlieguma pārkāpums.

2011.gada 18.janvāra Ministru kabineta noteikumu Nr.55 "Noteikumi par speciālo līdzekļu veidiem un to lietošanas kārtību" 19.punkts ietver imperatīvu normu, kas paredz, ka speciālo līdzekli – roku un kāju dzelžus – lieto, ja nepieciešams pārvietot ārpus ieslodzījuma vietas personu, kura notiesāta ar mūža ieslodzījumu. Roku un kāju dzelžus nenonem visā personas pārvietošanas un uzraudzības laikā. Konkrētajā situācijā pārbaudes lietas ietvaros Valsts policija norādīja, ka ieslodzītajam piemēroto speciālo līdzekļu piemērošanas iemesls bija Rīgas Centrālcietuma sniegtā informācija, ka konvojējamā persona ir uz mūžu notiesātais, kuru ir nepieciešams izolēt no pārējiem, tai pastāv nosliece uz bēgšanu un ir iespējams uzbrukums konvojam. Pārbaudes lietā neapstiprinājās fakts, ka šai personai būtu piespriests mūža ieslodzījums ar spēkā stājušos tiesas spriedumu vai prokurora priekšrakstu par sodu. Tāpat tiesībsargs secināja, ka nav pieļaujams, ka speciālā līdzekļa - roku un kāju dzelžu - lietošana izslēdz noteikumu Nr.55 15., 16., 17. un 18.punktu, kas paredz speciālo līdzekļu noņemšanu pie konkrētiem apstākļiem, piemērošanu. Vienlaikus tika norādīts, ka katrā gadījumā ir nepieciešams individuāls riska izvērtējums, kas balstīts uz konkrētiem un pārbaudāmiem pierādījumiem.

Šobrīd konvoja priekšnieka lēmums par speciālo līdzekļu piemērošanu vai noņemšanu netiek dokumentēts, tādējādi arī tas nav izvērtējams. Atzinumā tika norādīts, ka apstākļos, kad persona ievietota *būrī*, nevar apmeklēt tualeti bez roku un kāju dzelžiem, atpūtināt rokas, iztaisnoties, ir konstatējams ECPAK 3.panta pārkāpums. Situācijās, kad speciālais līdzeklis pielietots bez tiesiska pamata, samērīguma vērtēšana nav nepieciešama.

Atbildīgajām iestādēm tiesībsargs sniedza šādas rekomendācijas: Tieslietu un Iekšlietu ministrijai lūgts pārskatīt noteikumu Nr.55 19.punkta atbilstību starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem un Valsts policijai veikt atbilstošus pasākumus, lai iedibinātu individuālo novērtējumu, piemērojot speciālos līdzekļus, un katrā gadījumā pamatot un dokumentēt speciālo līdzekļu piemērošanu un noņemšanu. Tāpat Valsts policijai tika sniegta rekomendācija pārtraukt ķēžu pielietošanu personām.

Jāpiebilst, ka roku un kāju dzelžu savienošana ar ķēdi prakse nav atbilstoša ANO Ieslodzīto režīma Minimālo Standartnoteikumu 33.punktam un Eiropas Cietumu

noteikumu 68(1) punktam, kas to nepieļauj. Vienlaikus tiesībsargs vērsa IeVP, Tiesu administrācijas un Valsts policijas uzmanību uz to, ka ir izvērtējami kļūdainās informācijas rašanās cēloņi, kad tiek norādīta nepatiesa informācija par personas statusu (konkrētajā gadījumā – informācija, ka persona ir notiesāta uz mūžu), un rast risinājumus šādu cēloņu novēršanai.

Tieslietu ministrija informēja, ka piekrīt tiesībsarga rekomendācijā norādītajam un ir gatava sniegt atbalstu Iekšlietu ministrijai nepieciešamo grozījumu izstrādei. Savukārt Tiesu administrācija informēja, ka ir sazinājusies ar IeVP un pārspriedusi iespējamus risinājumus par informācijas apmaiņu. Vēl tuvākajā laikā ir plānots izstrādāt jaunu starpresoru vienošanos, jo ar pašreizējo vienošanos nav noregulēti visi aktuālie jautājumi. Turklāt ir veikta Tiesu informācijas sistēmas papildinājumu izstrāde, lai nodrošinātu tiesu iestādēm iespēju konvojēšanas pieprasījumus nosūtīt Valsts policijai elektroniskā veidā.

Valsts policija, reaģējot uz tiesībsarga atzinumu, izstrādāja Ministru kabineta noteikumu projektu, kas ļaus speciālo līdzekļu piemērošanu veikt atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem. Pēc projekta precizēšanas tas tiks virzīts izsludināšanai Valsts sekretāru sanāksmē.

2.8. Videokonferenču organizēšana un nodrošināšana ieslodzījuma vietās

2014.gada nogalē Tiesībsarga birojā tika aktualizēts jautājums par ieslodzītajām personām garantēto tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanu tiesas procesos, kas norit videokonferences režīmā. 2015.gada 17.jūnijā ir sagatavots tiesībsarga ziņojums “Tiesības uz taisnīgu tiesu nodrošināšana tiesas sēdēs, izmantojot videokonferenci”.⁴⁸ Tēmas izpētes ietvaros tika apmeklētas četras ieslodzījuma vietas – Jelgavas cietums, Rīgas Centrālcietums, Brasas cietums, Ilģuciema cietums.

Apkopojot vizītēs iegūto informāciju, tika konstatēts, ka ieslodzījuma vietās nav vienotas iekšējās kārtības saistībā ar videokonferenču organizēšanu un citu ar to saistīto jautājumu nodrošināšanu. Ņemot vērā, ka iekšēji nav sakārtots konkrētais jautājums, tiesas sēžu organizēšanu un arī nodrošināšanu ar videokonferences starpniecību ieslodzījumu vietu amatpersonas un darbinieki uztver kā apgrūtinājumu, kas jau no esošajiem nepietiekamiem resursiem uzliek papildus pienākumus bez attiecīga regulējuma un bez papildus cilvēka resursu nodrošināšanas. Tā kā videokonferences laiks ir

⁴⁸ Ziņojums pieejams tiesībsarga mājaslapā:
http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Zinojums_Videokonferences_17062015.pdf

neprognozējams, videokonferenču nodrošināšana apgrūtināta ieslodzījuma vietu amatpersonu un darbinieku iespējas pilnvērtīgi pildīt savus tiešos darba pienākumus.

Ziņojumā IeVP un Tieslietu ministrijai tika rekomendēts arī veicināt vienotu praksi attiecībā uz videokonferenču saistīto jautājumu risināšanu ieslodzījuma vietās, kā arī risināt personālpolitikas jautājumu, proti, nepieciešamību videokonferenču nodrošināšanai papildus piesaistīt apmācītus darbiniekus.

Tieslietu ministrija atbildes vēstulē ir norādījusi, ka, izvērtējot tiesībsarga ziņojumā ietvertos secinājumus un priekšlikumus saistībā ar IeVP darbu tiesas sēžu nodrošināšanā videokonferences režīmā, videokonferences ieslodzījuma vietās tiek organizētas un nodrošinātas saskaņā ar Tieslietu ministrijas 2013.gada 12.jūnija iekšējiem noteikumiem Nr.1-2/14 „Videokonferences iekārtas rezervēšanas un lietošanas kārtība tiesvedības procesā”. Savukārt saistībā ar tiesībsarga ziņojumā norādīto nepieciešamību risināt personālpolitikas jautājumu, lai videokonferenču nodrošināšanai papildus tiktu piesaistīti apmācīti darbinieki, Tieslietu ministrija informēja, ka ieslodzījuma vietu personāls ir piedalījies Tiesu administrācijas organizētajās apmācībās par tiesas sēdēm videokonferences režīmā. Savukārt gadījumos, kad ieslodzītajai personai ir nepieciešama informācija par tiesībām tiesas sēdes videokonferences režīmā laikā, tai ir iespēja vērsties pie cietuma administrācijas. Gan Tiesu administrācija, gan IeVP ir nozīmējušas kontaktpersonas operatīvas un nepastarpinātas sadarbības nodrošināšanai jautājumos, kas skar videokonferenču izmantošanu un darbinieku apmācību.

Tomēr, izvērtējot Tiesībsarga biroja rīcībā esošo informāciju, jāsecina, ka, neskatoties uz Tieslietu ministrijas 2013.gada 12.jūnija iekšējiem noteikumiem Nr.1-2/14 “Videokonferences iekārtas rezervēšanas un lietošanas kārtība tiesvedības procesā”, tiesas sēžu organizēšanu un arī nodrošināšanu ar videokonferences starpniecību ieslodzījumu vietu amatpersonas un darbinieki uztver kā apgrūtinājumu. Tādēļ, piemēram, Ilģuciema cietuma priekšniece ir izdevusi rīkojumu, kurā ir noteikta kārtība, kā norit darbs ieslodzījuma vietā, organizējot ieslodzīto personu attālinātu piedalīšanos tiesas sēdē. Tāpat ieslodzījuma vietu personāla apmācība par tiesas sēdēm videokonferences režīmā nerisina personālpolitikas jautājumu. Proti, ieslodzījuma vietās pārsvarā nav nokomplektēts personāls, un līdz ar esošajiem pienākumiem ar videokonferenču nodrošināšanu tiek uzlikti papildpienākumi. Arvien ir aktuāls un risināms jautājums par personāla nepietiekamību ieslodzījuma vietās.

Vienlaikus ziņojumā par tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu tiesas sēdēs, izmantojot videokonferenci, tika vērsta uzmanība arī uz to, ka, pieaugot videokonferenču

pieprasījumam, ir aktualizējams jautājums par ieslodzījuma vietās iekārtoto videokonferenču telpu atbilstību. Sākotnēji ieslodzījumu vietu administrācijām bija noteikts, ka jāatrod telpa, kuru varētu izmantot videokonferencēm, citi nosacījumi – loģistika, drošības apsvērumi u.c. – tobrīd telpas vietas izvēlē netika izvirzīti. Tādēļ, iespējams, dažās ieslodzījuma vietās videokonferenču telpas nav izvēlētas tik veiksmīgi, kā būtu nepieciešams. Turklāt ieslodzījumu vietu administrācijas nebija domājušas, ka šīs telpas tik bieži izmantos. Piemēram, Ilģuciema cietumā un Brasas cietumā telpa ir maza, kas var radīt grūtības, ja vienā tiesvedībā vienlaikus būtu jāuzklausā vairāki lietas dalībnieki. Turklāt Brasas cietumā, stāvot otrpus videokonferenču telpas durvīm, garāmejošās personas var netraucēti dzirdēt, kas tiek runāts, kā arī telpai otrpus sienas atrodas šūšanas ražotne, un, kad tiek iedarbinātas iekārtas, telpā būtiski pasliktinās dzirdamība.

Tieslietu ministrija atbildes vēstulē par telpu piemērotību atbilstoši IeVP sniegtajām ziņām informēja, ka tās katrā konkrētajā ieslodzījuma vietā tika ierīkotas, ņemot vērā ēku būves inženiertehniskās iespējas un brīvo telpu esamību, drošības apsvērumus, proti, vai ieslodzītās personas nogādāšana līdz videokonferences telpām neradīs apdraudējumu ne pašai nogādājamai, ne arī citām personām. Vienlaikus tika norādīts uz to, ka IeVP nav saņemtas sūdzības par neatbilstošām telpām, kurās šobrīd notiek tiesas sēdes videokonferences režīmā.

Neskatoties uz Tieslietu ministrijas atbildē sniegto informāciju, apmeklējot ieslodzījuma vietas, tika konstatēts, ka tādi nosacījumi kā loģistika, drošības apsvērumi un citi svarīgi aspekti tobrīd telpas vietas izvēlē cietuma administrācijām netika izvirzīti. Tādēļ IeVP ir jāmeklē risinājumi esošās situācijas uzlabošanai, jo tas vien, ka no ieslodzītajām personām nav saņemti iesniegumi, nenozīmē, ka viss ir kārtībā.

3. Tiesības uz taisnīgu tiesu

3.1. Iesniegumu raksturojums

2015.gadā tiesībsargs kopumā saņēma 343 iesniegumus, kuros iedzīvotāji bija izteikuši sūdzības, kas skar tiesības uz taisnīgu tiesu. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, iesniegumu skaits ir nedaudz samazinājies, tomēr kopumā pēdējos gados iesniegumu skaits šajā tēmā būtiski nav mainījies. Turklāt jānorāda, ka tiesību uz taisnīgu tiesu aspekti ir vieni no populārākajiem, kuros Tiesībsarga biroja darbinieki sniedz arī mutiskas konsultācijas.

Iesniegumos personas norāda gan uz problemātiku saistībā ar pieeju tiesai (dārgi juridiskie pakalpojumi; nepieejama valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība; samērā augstās valsts nodevas), gan lietu izskatīšanas ilgajiem termiņiem visu procesu veidos, gan arī nolēmumu nepietiekamo pamatojumu, dārgu un sarežģītu nolēmuma izpildes procesu, kā arī citiem tiesību uz taisnīgu tiesu aspektiem.

Vērtējot saņemto sūdzību raksturu, jāatzīst, ka tām piemīt individuāls raksturs, kā rezultātā atbildīgo institūciju uzmanību uz sistēmiska rakstura problēmām tiesībsargs ir vēršis tikai atsevišķās situācijās. Piemēram, konstatējot, ka personu iesniegtās kasācijas sūdzības ilgstoši, reizēm pat vairāk nekā pusotru - divus gadus, Augstākajā tiesā atrodas bez jebkādas virzības, tiesībsargs ir aicinājis pievērst īpašu uzmanību tiesas rīcībai pēc kasācijas sūdzību saņemšanas, nodrošinot savlaicīgāku rīcības sēdes noteikšanu jautājuma izlemšanai par kasācijas tiesvedības ierosināšanu, tādējādi nepieļaujot situāciju, kad kasācijas sūdzības ilgstoši atrodas tiesā bez virzības.

Tiesībsargs joprojām saņēma sūdzības no iedzīvotājiem par, viņuprāt, zvērinātu tiesu izpildītāju nelikumīgo rīcību, apķīlājot kontus kredītiestādēs, vēršot piedziņu uz vienīgo mitekli u.tml. Jānorāda, ka pamatā šādas sūdzības Tiesībsarga birojā pēc būtības netiek izskatītas, jo saskaņā ar Civilprocesa likuma 632.pantu tiesu izpildītāja darbības sprieduma izpildīšanā vai viņa atteikumu izpildīt šādas darbības, izņemot Civilprocesa likuma 617.pantā noteikto gadījumu, piedzinējs vai parādnieks, iesniedzot motivētu sūdzību, var pārsūdzēt rajona (pilsētas) tiesā pēc tiesu izpildītāja amata vietas 10 dienu laikā no pārsūdzamās darbības izdarīšanas dienas vai dienas, kad sūdzētājam, kuram nav paziņots par izdarāmās darbības laiku un vietu, kļuvis par to zināms. Tiesībsargs ir aicinājis sūdzību iesniedzējus izmantot likumā nostiprinātos tiesību aizsardzības līdzekļus un nodot zvērinātu tiesu izpildītāju rīcības likumības izvērtēšanu tiesām. Turklāt sūdzību iesniedzējiem ir ticis skaidrots, ka gadījumos, ja bankas kontos tiek ieskaitītas summas, uz kurām nevar vērst piedziņu (Civilprocesa likuma 596.pants) un tās būtu izslēdzamas no līdzekļu apjoma, uz kuru var vērst piedziņu, parādniekam ir pienākums par to informēt zvērinātu tiesu izpildītāju.

3.2. Tiesības uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā

Kopumā var uzskatīt, ka vidējais lietu izskatīšanas ilgums turpina samazināties, taču atsevišķās lietās bažas par lietu izskatīšanas ilguma samērīgumu pastāv joprojām. Tiesībsargs 2015.gadā sniedza vairākus atzinumus, kuros konstatēja tiesību uz taisnīgu

tiesu saprātīgā termiņā pārkāpumu. Sakarā ar tiesu reformu, pārejot uz “tīrajām instancēm”, atsevišķos gadījumos tiesībsargs vērsa tiesu uzmanību uz nepieciešamību pievērst uzmanību lietas izskatīšanas termiņiem tajās situācijās, kad tiesa nav iekļāvusies likumdevēja noteiktajā pārejas periodā, kā rezultātā lieta citā tiesā tiek uzsākta skatīt pilnīgi no jauna.

Tiesībsarga redzeslokā ir arī nonākusi krimināllieta, kura apelācijas instancē iztiesāšanā atrodas jau septiņarpus gadus. Šobrīd uzsākta lietas iztiesāšana no jauna, no Augstākās tiesas nosūtot lietu pēc piekritības Rīgas apgabaltiesai. Tiesībsargs atzinumā pārbaudes lietā Nr.2014-16-3E-4D-5D ir uzsvēris, ka tie kriminālprocesi, kuri tika nosūtīti Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātai kā apelācijas instances tiesai līdz 2013.gada 31.decembrim un kuros netika uzsākta iztiesāšana līdz 2014.gada 30.jūnijam, ir pakļauti būtiskam tiesību uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā pārkāpuma riskam, un lietas izskatīšanas saprātīgā termiņā uzraudzībai šajos kriminālprocesos ir jāpievērš sevišķa rūpība. Konkrētajā gadījumā pārbaudes lieta netika ierosināta, jo šobrīd krimināllieta atrodas iztiesāšanas stadijā, un personai ir pieejami likuma “Par tiesu varu” 33.panta piektajā daļā un Krimināllikuma 49.¹pantā ietvertie tiesību aizsardzības mehānismi.

Tāpat jānorāda: gan likuma “Par tiesu varu” 33.panta piektajā daļā, gan Krimināllikuma 49.¹pantā ir ietverti mehānismi personas tiesību uz taisnīgu tiesu – lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā aizsardzībai, tomēr atsevišķos gadījumos ir konstatējamas problēmas Krimināllikuma 49.¹pantā piemērošanā. Piemēram, pārbaudes lietā Nr.2015-54-4D, vērtējot lietas izskatīšanas ilgumu, tika konstatēts, ka apelācijas instances tiesa vispār nav vērtējusi tiesas sēdē norādīto apsūdzētā lūgumu izvērtēt prasības par lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā ievērošanu, bet Augstākās tiesas lēmumā iekļautā norāde ir bijusi izteikti formāla. Atzinumā tika uzsvērts, ka prasība par saprātīga termiņa ievērošanu lietā ir personas tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļa. Kad tiesa pēc procesa dalībnieku lūguma vai savas iniciatīvas izvirza jautājumu par saprātīga termiņa iespējamu pārkāpumu procesa laikā, tai būtu jāsniedz pamatots, izvērsti motivēts atzinums šajā jautājumā, sniedzot konkrētu vērtējumu, vai līdzšinējais procesa termiņš ir uzskatāms par saprātīgu.⁴⁹

Ne mazāk būtisks un aktuāls ir jautājums arī par cietušo personu tiesībām uz kompensāciju, ja krimināllieta nav izskatīta saprātīgā termiņā, jo tiesības uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā ir attiecināmas arī uz cietušajiem. Pārskata periodā tiesībsargs, izskatot pārbaudes lietu Nr.2015-4-4C, konstatēja tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu saprātīgā

⁴⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments: Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, 29.lpp.

terminā krimināllietas izskatīšanā. Konkrētajā lietā pirmās instances tiesvedībā netika konstatēti ilgi nogaides periodi (izņemot pirmās tiesas sēdes nozīmēšanu pēc gada), savukārt apelācijas instances tiesā gan bija konstatējami nesamērīgi ilgi tiesvedības nogaides periodi, kad lietā nav veiktas nekādas darbības. Secināms, ka ilgstoša lietas izskatīšana nav notikusi ne tikai procesa dalībnieku, bet arī tiesas rīcības dēļ. Ievērojot to, ka likums nenosaka kārtību, kādā personas, kurām ir cietušā statuss kriminālprocesā un kuru tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā ir pārkāptas, var vērsties tiesā, tiesībsargs izskaidroja personas tiesības vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā, atsaucoties uz Satversmes tiesas paustajām atziņām par Satversmes 92.panta trešās daļas tiešo piemērojamību, kā arī Augstākās tiesas praksē paustajām atziņām.⁵⁰

Papildus jānorāda, ka tāda pati problēma ir vērojama arī civillietu ilgstošas izskatīšanas gadījumos, jo normatīvajā regulējumā nav paredzēta kārtība, kādā valsts lietas dalībniekiem kompensē valsts pieļauto pārkāpumu. Vienīgā iespēja, kā saņemt kompensāciju par tiesību pārkāpumu, ir vērsšanās vispārējās jurisdikcijas tiesā, pamatojoties uz Satversmes 92.panta trešo daļu “nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu.”

3.3. Tiesības uz mutvārdu procesu

2015.gadā tiesībsarga redzeslokā ir nonākušas vairākas situācijas, kurās personas paudušas neapmierinātību ar tiesas rīcību, kad tā nav atzinusi personas vai to pilnvaroto pārstāvja neierašanos uz tiesas sēdi par attaisnojošu un izskatījusi lietu pēc būtības bez personas klātbūtnes. Saistībā ar šo tiesību aspektu jāatzīst, ka pēdējos gados likumdevējs ir pieņēmis vairākus grozījumus, lai novērstu iespēju lietas dalībniekiem nepamatoti novilcināt lietas izskatīšanu, tomēr, tiesībsarga ieskatā, būtiski ir raudzīties, lai lietas izskatīšana bez personas klātbūtnes nepārkāptu tās tiesības uz taisnīgu tiesu.

Vairumā situāciju tiesībsargs informēja personas par tiesībām pārsūdzēt tiesas nolēmumu, savukārt pārbaudes lietā Nr.2014-19-4F konstatēja personas tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu, jo tiesa, izskatot lietu, nebija nodrošinājusi personas tiesības piedalīties tiesas sēdē (netika nodrošināts mutvārdu process), kurā tika lemts jautājums par nosacītu sodu. Atzinumā tika uzsvērts: lai gan ECT ir atzinusi, ka tiesības uz taisnīgu tiesu negarantē mutvārdu procesu jebkura ar lietu saistīta jautājuma izlemšanā, tā tomēr ir norādījusi, ka pēc vispārējā principa tiesā vismaz vienā instancē ir jānodrošina personai

⁵⁰ Satversmes tiesas 2001.gada 5.decembra spriedums lietā Nr. 2001-07-0103, 1.punkts. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010.gada 24.novembra spriedums lietā Nr. SKC-233, 17.punkts.

tiesības uz mutvārdu procesu, ja viņa to lūdz.⁵¹ Tāpat ECT ir atzinusi, ka lietu par soda piemērošanu tiesa bez tiesājamās personas klātbūtnes var izskatīt vienīgi tad, ja persona ļaunprātīgi izvairās no ierašanās uz tiesas sēdi, kā arī atkāpes no šī nosacījuma var būt pieļaujamas vēl vienīgi tās instances tiesā, kas nevērtē faktiskos apstākļus.⁵²

Atbilstoši konstatētajiem apstākļiem tiesībsargs uzskatīja, ka situācijā, kad lietas apstākļi norāda uz pirmās instances tiesas pārkāpumu saziņā ar notiesāto personu,⁵³ apelācijas instances pieeja lietas izskatīšanā nedrīkst būt formāla. Līdz ar to konkrētajā situācijā, tiesai lemjot jautājumu par nosacīta soda aizstāšanu ar reālu brīvības atņemšanu un nenodrošinot personai mutvārdu procesu vismaz vienā no instancēm, ir konstatējams Satversmes 92.pantā, kā arī ECPAK 6.panta pirmajā daļā noteiktās tiesības uz taisnīgu tiesu pārkāpums.

Jāpiebilst, ka pārbaudes lietas ietvaros tika saņemts Tieslietu ministrijas viedoklis. Tiesībsargs atbildīgo ministriju lūdza vērtēt, vai ir nepieciešams grozīt Kriminālprocesa likuma 651.panta septīto daļu, paredzot iespēju augstāka līmeņa tiesas tiesnesim situācijās, kad tiesa uzskata, ka lietderīgāk būtu sūdzību izskatīt tiesas sēdē, nozīmēt mutvārdu procesu, tādējādi nodrošinot personas tiesības piedalīties tiesas sēdē, jo īpaši situācijās, kad persona attaisnojošu iemeslu dēļ (vai nepamatotas tiesas rīcības dēļ) nav piedalījusies pirmās instances tiesas sēdē, savukārt procesā tiek lemts jautājums par personas reālu brīvības ierobežošanu.

Tieslietu ministrija savā atbildes vēstulē tiesībsargam norādījusi, ka notiesātajam, kurš nav piedalījies tiesas sēdē, kurā ticis izlemts jautājums par nosacītas notiesāšanas atcelšanu, ir tiesības pārsūdzēt minēto lēmumu un vērst tiesas uzmanību uz visiem attaisnojošiem apstākļiem, kas bijuši par pamatu noteikto pienākumu neizpildei un tiesas sēdes neapmeklēšanai. Izvērtējot iesniegto informāciju un pierādījumus, augstāka līmeņa tiesnesis var pieņemt lēmumu par zemāka līmeņa tiesas lemtā atcelšanu un/vai lietas nodošanu atkārtotai izskatīšanai. Papildus norādīts: lai arī Kriminālprocesa likuma 651.panta septītā daļa paredz, ka augstāka līmeņa tiesas tiesnesis sūdzību izskata rakstveida procesā, tiesai ir tiesības izvēlēties tādu procesa veidu, kas ir labvēlīgāks personai, tas ir, tiesa pēc saviem ieskatiem var nozīmēt jautājuma izskatīšanu arī mutvārdu procesā, ja persona sūdzībā ir norādījusi būtiskus attaisnojošus apstākļus.

⁵¹ ECT 1994.gada 23.februāra spriedums lietā *Fredin pret Zviedriju*, 21.punkts.

⁵² Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 137.lpp.

⁵³ Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas tiesneša 2013.gada 28.oktobra lēmums.

Tādējādi Tieslietu ministrijas darba grupa secināja, ka šobrīd spēkā esošais regulējums neliedz tiesai pēc saviem ieskatiem nozīmēt jautājuma izskatīšanu mutvārdu procesā.

Informējot konkrēto tiesu par pārbaudes lietā konstatēto pārkāpumu, tiesa pauda uzskatu, ka personas tiesības uz pieeju tiesai nav absolūtas un leģitīma mērķa sasniegšanai var tikt samērīgi ierobežotas tiktāl, ciktāl tās netiek atņemtas pēc būtības. Tiesa uzskata, ka personas tiesības uz pieeju tiesai tika nodrošinātas atbilstoši normatīvo aktu prasībām.

3.4. Tiesības uz juridisko palīdzību

Tiesībsargs pozitīvi vērtē tiesu sistēmā veiktās reformas, tajā skaitā tiesnešu skaita palielināšanu tiesās, tomēr tiesības uz taisnīgu tiesu nav iespējams nodrošināt bez kvalitatīvas un personām pieejamas juridiskās palīdzības.

Vēl arvien par aktuālu uzskatāms jautājums par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu personām, kuras nevar atļauties algot advokātus savu ierobežoto resursu dēļ. Lai gan likumdevējs Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā ir paplašinājis tos gadījumus, kad valsts nodrošina juridisko palīdzību administratīvajās lietās, paredzot sniegt juridisko palīdzību arī bāriņtiesu lēmumu pārsūdzēšanai administratīvajā tiesā, tomēr tiesībsargs uzskata, ka kopumā valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjoms vēl arvien nav pietiekams.

2015.gada sākumā tiesībsargs uzsāka jautājuma izpēti arī par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nepieciešamību administratīvajā procesā. Pētījuma ietvaros tiesas, valsts pārvaldes iestādes un pašvaldības tika lūgtas sniegt informāciju par advokātu piesaisti iestādes interešu pārstāvēšanai administratīvajos procesos laika posmā no 2013.gada 1.jūnija līdz 2015.gada 1.janvārim, lai noskaidrotu, vai šāda iestāžu prakse ietekmē lietu izskatīšanu tiesā, un vai tas var kavēt privātpersonu tiesības uz taisnīgas tiesas ievērošanu.

Lai arī Administratīvā procesa likumā ir nostiprināts objektīvās izmeklēšanas princips, praksē ir pierādījies, ka mazaizsargātās iedzīvotāju grupas bieži vaicā pēc palīdzības administratīvajā procesā, tomēr saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību administratīvajās lietās nevar. Savukārt valsts pārvaldes iestādes, pašvaldības un to izveidotās kapitālsabiedrības, lai arī ar to struktūrā izveidotiem juridiskajiem dienestiem vai nodarbinātiem juristiem, mēdz algot par budžeta līdzekļiem advokātus, juristus administratīvajās tiesvedībās.

Valsts pārvaldes iestāžu un pašvaldību sniegtie dati liecina sekojošo:

1) no 80 valsts pārvaldes iestādēm, kas sniedza atbildi uz biroja pieprasījumu, 58 respondenti noliedza advokātu/advokātu biroju piesaistīšanu iestādes pārstāvībai tiesā, trīs respondenti atbildēja, ka ir piesaistījuši juristus, savukārt 19 respondenti atbildēja, ka ir piesaistījuši advokātus/advokātu birojus, turklāt 12 no tiem apstiprināja advokātu/advokātu biroju piesaisti administratīvajos procesos;

2) no 90 pašvaldībām ar nosacījumu, ka pieprasījums tika nosūtīts visām pašvaldībām, 50 pašvaldības norādīja, ka nav piesaistījušas advokātus/advokātu birojus juridiskās palīdzības sniegšanai, 36 pašvaldības apliecināja, ka ir algojušas advokātus, trīs pašvaldības norādīja, ka ir pieaicinājušas juristus, bet viena pašvaldība atbildēja, ka ir piesaistījusi gan juristus, gan advokātus. Administratīvajās tiesvedībās advokātu/advokātu biroju bija pieaicinājušas 17 pašvaldības.

Aptaujātās tiesas kopumā kritiski vērtēja iestāžu ārpakalpojumu saņemšanu pārstāvībai tiesās, uzsverot, ka iestādes pozīcija tiesā jāpārstāv kvalificētam iestādes juristam un tikai izņēmuma gadījumā sevišķi sarežģītās lietās būtu pieļaujams piesaistīt ārējos juridisko pakalpojumu sniedzējus. Par valsts apmaksātās juridiskās palīdzības administratīvajā procesā nepieciešamību tiesa primāri uzsvēra objektīvās izmeklēšanas principa nozīmi un tiesu aktīvo lomu administratīvo lietu izskatīšanā, taču atzina, ka valsts apmaksāta juridiskā palīdzība varētu būt vēlama lietās, kuras ir sarežģītas, papildus uzsverot, ka vērā ņemamas katras personas individuālās īpašības, piemēram, vecums, izglītība u.c.

Ievērojot minēto, tiesībsargs pozitīvi vērtē Tieslietu ministrijas rīcību, izstrādājot grozījumus Administratīvā procesa likumā, paredzot personai valsts apmaksātās juridiskās palīdzības nodrošināšanu sarežģītās lietās. Tomēr no tiesībsarga mandātā ietvertās funkcijas – labas pārvaldības principa ievērošanas valsts pārvaldē – aspekta īpaši uzsverams, ka publiskām personām ir jāievēro Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma 9.¹pantā ietvertais aizliegums slēgt līgumus par pakalpojumiem jautājumos, kuru risināšana ietilpst attiecīgās institūcijas amatpersonas vai darbinieka pienākumos.

3.5. Tiesības uz advokātu valsts noslēpuma pielaides anulēšanas procesā

2015.gadā tiesībsargs vērtēja tiesību uz taisnīgu tiesu prasības valsts noslēpuma pielaides anulēšanas procesā. Šobrīd likumā tieši nav paredzētas tiesības tikt uzklautam pirms lēmuma pieņemšanas, un nav regulēts jautājums par advokāta tiesībām piedalīties

Satversmes aizsardzības biroja pārrunās ar klientu ne pielāides izsniegšanas, ne anulēšanas procesā.

Izskatot personas iesniegumu, tika secināts: lai gan valsts noslēpuma pielāides izsniegšanas un anulēšanas process nav pārbaudāms tiesā un būtiski Satversmes 92.pantā noteikto tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojumi ir pieļaujami valsts drošības interešu aizsardzībai, valsts noslēpuma pielāides izsniegšanas vai anulēšanas process var ietekmēt tam tālāk sekojošās tiesvedības par civildienesta tiesisko attiecību izbeigšanu tiesiskumu. Personas uzklāusīšana ir būtiska procesuālā garantija, kas personai ir nodrošināma pirms lēmuma pieņemšanas. Lai gan uzklāusīšanas veida noteikšana ir iestādes kompetencē, tai ir jānodrošina, ka uzklāusīšana ir efektīva, nevis formāla.

Tiesībsarga ieskatā, valsts noslēpuma aizsardzību regulējošās tiesību normas ir iespējams interpretēt tādā veidā, kas iespēju robežās nodrošinātu katras konkrētās pārbaudāmās personas intereses un attiecīgi uzklāusīšanas principa efektivitāti. Valsts noslēpumu saturošas ziņas pārrunās var tikt izpaustas tikai gadījumā, ja personām, kas tajās piedalās, ir attiecīga pielāide vai pastāv kāds cits regulējums, kādā nodrošināt valsts noslēpuma aizsardzību. Pieļaujams, ka var būt situācijas, kad juridiskās palīdzības sniedzēja dalība pārrunās varētu tikt ierobežota valsts drošības aizsardzības interesēs, tomēr iestādei katrā individuālā gadījumā ir jāvar atbilstoši pamatot noteikto ierobežojumu pamatotību un samērīgumu. Neparedzot konkrētus priekšnoteikumus šādu tiesību ierobežošanai, iestādes darbība nav paredzama, tādējādi radot šaubas par personas tiesību aizsardzības efektivitāti konkrētajā procesā.

3.6. Pieeja tiesai kasācijas instancē

Pārbaudes lietā Nr.2015-56-4C tika vērtēts personas iespējamais tiesību uz pieeju tiesai pārkāpums. Konkrētajā civillietā personas pārstāvis apgabaltiesā iesniedza kasācijas sūdzību, kas neatbilda Civilprocesa likuma 82.panta sestās daļas noteikumiem. Apgabaltiesa minēto kasācijas sūdzību pēc drošības naudas samaksas saņemšanas pieņēma un nosūtīja izskatīšanai kasācijas instancē, nekonstatējot trūkumus pilnvarojumā. Tikai pēc vairāk nekā gada Augstākās tiesas Civillietu departaments pieņēma lēmumu atteikt ierosināt kasācijas tiesvedību, jo kasācijas sūdzību nebija iesniedzis advokāts vai persona pati. Atbildot uz tiesībsarga informācijas pieprasījumu, Augstākā tiesa piekrita, ka konkrētajā situācijā apgabaltiesai pirms kasācijas sūdzības pieņemšanas bija jāpārlicinās par pārstāvja tiesībām iesniegt kasācijas sūdzību un, konstatējot, ka pārstāvim nav šādu tiesību, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 453.panta trešo daļu,

kasācijas sūdzība bija atdodama iesniedzējam. Tas nebūtu šķērslis tam, lai persona atkārtoti iesniegtu personīgi parakstītu kasācijas sūdzību, iekļaujoties Civilprocesa likuma 454.pantā noteiktajā termiņā. Ievērojot, ka konkrētajā situācijā kasācijas sūdzība tika iesniegta laicīgi – nedēļu pirms likumā noteiktā nolēmuma pārsūdzības termiņa beigām un apgabaltiesā trūkumi pilnvarojumā netika identificēti, personai tika liegtas tiesības procesuālā termiņa laikā iesniegt likuma normām atbilstošu kasācijas sūdzību. Tādēļ tiesas rīcība, kļūdaini izvērtējot sūdzības pieļaujamību, ietekmēja personas tiesību uz pieeju tiesai ievērošanu. Vienlaikus netika konstatēts tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums, jo konkrētajā apgabaltiesā ir izveidojusies privātpersonas tiesību aizsardzībai labvēlīga prakse, atzīstot apgabaltiesas tiesneša kļūdu kasācijas sūdzības pieļaujamības izvērtēšanā par attaisnojošu apstākli procesuālā termiņa atjaunošanai. Ievērojot minēto, pašlaik nav pamata apšaubīt šāda tiesību aizsardzības līdzekļa efektivitāti, un šobrīd nav konstatējams personas Satversmes 92.pantā un ECPAK 6.pantā ietverto tiesību uz taisnīgu tiesu – pieeju tiesai pārkāpums.

3.7. Tiesības uz taisnīgu tiesu videokonferences režīmā

2015.gadā tiesībsargs turpināja jautājuma izpēti par videokonferenču izmantošanu tiesās un ieslodzījuma vietās.

2015.gada 17.jūnijā atbildīgajām institūcijām tika nosūtīts ziņojums “Tiesības uz taisnīgu tiesu nodrošināšana tiesas sēdēs, izmantojot videokonferenci”, kurā norādīts uz konstatētajiem trūkumiem un sniegtas rekomendācijas situācijas uzlabošanai.

Ziņojumā tika ietvertas rekomendācijas, kas attiecas gan uz normatīvā regulējuma iespējamu pilnveidi, gan personas tiesībām saņemt kvalitatīvu aizstāvību, informācija, kas tika iegūta, apmeklējot ieslodzījuma vietas, kā arī tiesu aptaujā iegūtie dati.

Aplūkojot tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu, izmantojot iespēju personu uz klausīt videokonferences režīmā, tiesībsarga ieskatā, vislielākā uzmanība pievēršama tieši procesuālajiem principiem un garantijām, kas izriet no Satversmes 92.panta un ECPAK 6.panta.

No ECT judikatūras izriet, ka personas uz klausīšana lietā ir pieļaujama ar videokonferences starpniecību, un tas nekādā veidā nav pretrunā konvencijas prasībām, tomēr katrā gadījumā tiesai būtu jānorāda uz izvēlētā pasākuma legītīmo mērķi, kā arī videokonferences izmantošanai jābūt saderīgai ar prasībām par taisnīgu tiesu, kuras izriet

no ECPAK 6.panta.⁵⁴ No minētā secināms, ka tiesai ikvienā gadījumā rūpīgi jāizvērtē videokonferences izmantošanas iespējas gan tajās situācijās, kad videokonferences izmantošana tiek nozīmēta pēc lietas dalībnieka lūguma, lai tiktu ievērotas arī citu lietas dalībnieku tiesības, gan situācijās, kad tiesa citu objektīvu iemeslu dēļ izlēmusi izmantot videokonferenci, piemēram, lai nodrošinātu lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā u.c.

Ar gandarījumu jāatzīst, ka veiktais pētījums tika atzīts par vērtīgu, un, pamatojoties uz to, profesionāļu vidū notikušas gan diskusijas, gan veikti konkrēti pasākumi situācijas uzlabošanā. Tomēr vēl arvien aktuāli palikuši ļoti būtiski jautājumi, kas ietekmē un var ietekmēt personu tiesības uz taisnīgu tiesu, proti, jautājums par procesa dalībnieku tiesībām uz aizstāvību un pārstāvību, konfidencialu saziņu ar juridiskās palīdzības sniedzēju tiesas procesā, kurā tiek izmantota videokonference. Tāpat arvien aktuāls ir jautājums par apmācību īstenošanu un informatīva rakstura izskaidrojošo pasākumu veikšanu, lai veicinātu videokonferences izmantošanu tiesvedības procesā.

3.8. Par Civilprocesa likuma 54.¹nodaļas regulējumu

2015.gadā tiesībsargs saņēma vairākas sūdzības ar lūgumu novērst trūkumus Civilprocesa likuma 54.¹nodaļas regulējumā. Iesniedzēji saskatīja trūkumu regulējumā, kas nosaka pienākumu tiesai atteikt pieņemt apelācijas sūdzību maza apmēra prasībā, ja tā iesniegta ar maznozīmīgiem trūkumiem.

2014.gada februārī Saeimā tika iesniegts likumprojekts „Grozījumi Civilprocesa likumā”, saskaņā ar kuru tika mainīta līdzšinējā pārsūdzības kārtība lietās par maza apmēra prasībām. Civilprocesa likuma grozījumu iesniedzēji anotācijā norādīja, ka lietu par maza apmēra prasībām izskatīšana pēc būtības divās tiesu instancēs nonāk pretrunā ar šī tiesību institūta jēgu un mērķi. Līdz ar to, lai nodrošinātu civiltiesiskās apgrozības ātrumu un nepārslogotu apgabaltiesas, lietās par maza apmēra prasībām tika noteikta atšķirīga no vispārīgās apelācijas tiesvedības kārtība.

Likumprojekta anotācijā priekšlikuma iesniedzēji pamatoja uzliktos ierobežojumus, tai skaitā Civilprocesa likuma 440.⁶pantā noteikto, ka tiek atteikts pieņemt apelācijas sūdzību, ja nav nomaksāta valsts nodeva, parakstīts iesniegums, ar to, ka tiek sasniegts leģitīmais mērķis - procesuālā ekonomija, tiesas spriešanas efektīva funkcionēšana, kā arī tiesu pārslogotības nepieļaušana. Normas autori norādīja, ka ar tā saucamās „apelācijas atļaujas” ieviešanu tika noteikti kritēriji, atbilstoši kuriem ir pieļaujama lietu par maza

⁵⁴ ECT 2006.gada 5.oktobra spriedums lietā *Marčello Viola pret Itāliju*, 63.–77.punkts.

apmēra prasībām izskatīšana apelācijas instancē, kā arī tika paredzēts minētās lietas izskatīt rakstveida procesā.

Civilprocesa likuma 440.²pantā tika noteikti trīs vērtējami apelācijas tiesvedības ierosināšanas pamati. Proti, lietas par maza apmēra prasībām apelācijas kārtībā izskatāmas tikai tad, ja pirmās instances tiesa ir nepareizi piemērojusi vai iztulkojusi materiālo vai procesuālo normu, vai nepareizi konstatējusi faktus, nepareizi novērtējusi pierādījumus un sniegusi nepareizu lietas apstākļu juridisko novērtējumu, un tas ir novedis pie lietas nepareizas izspriešanas.

Tiesībsarga ieskatā, ir jāveicina ātrāka lietu izskatīšana, tomēr ierobežojumi pieejai tiesai ir attaisnojami, ja tie ir nepieciešami leģitīma mērķa sasniegšanai un izvēlētie līdzekļi ir samērīgi ar sasniedzamo mērķi.

Civilprocesa likuma 440.⁶pants paredz, ka apelācijas sūdzību nepieņem, ja: a) iesniegta apelācijas sūdzība, kura nav parakstīta vai kuru iesniegusi persona, kas nav pilnvarota pārsūdzēt tiesas spriedumu un b) nav samaksāta valsts nodeva par apelācijas sūdzības iesniegšanu. Lēmums par atteikšanos pieņemt apelācijas sūdzību nav pārsūdzams.

Civilprocesa likuma 54.¹nodaļas regulējums neparedz tiesai iespēju atstāt apelācijas sūdzību bez virzības, ja persona steigā to nav parakstījusi, ir trūcīga vai maznodrošināta un ir lūgusi atbrīvot no valsts nodevas samaksas vai ja kļūdas pēc ir samaksājusi valsts nodevu nepilnā apmērā.

Konkurējot tiesībām uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā ar tiesībām uz pieeju tiesai, ir jābūt būtiskam samērīguma izvērtējumam, lai neliegtu indivīdam aizstāvēt savas aizskartās tiesības, atņemot konkrētās tiesības pilnībā.

Civilprocesa likuma 54.¹nodaļas regulējums jau tā ierobežo gadījumus, kad pieļaujama apelācijas sūdzības iesniegšana par spriedumiem maza apmēra prasībās. Valsts nodevas samaksa neatbilstošā apmērā vai liegums turpināt tiesvedību, ja tiesa atteikusi atbrīvot no valsts nodevas samaksas, kā arī apelācijas sūdzības neparakstīšana būtiski ierobežo pieeju tiesai, un ir noteikta nesamērīgi. Likumdevējs būtu varējis sasniegt leģitīmo mērķi – lietas ātrāku un efektīvāku izskatīšanu – iespējams, arī tad, ja būtu noteikta iespēja atstāt apelācijas sūdzību bez virzības uz noteiktu laiku, nosakot, ka šāds lēmums nav pārsūdzams.

Tieslietu ministrija, atbildot uz tiesībsarga lūgumu sniegt viedokli par Civilprocesa likuma 440.⁶pantā noteikto liegumu samērīgumu un nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā, kā arī izvērtēt nepieciešamību veikt grozījumus minētajā pantā, sniedza

skaidrojumu, ka maza apmēra prasībās apelācijas kārtībā procesuālo garantiju klāsts ir ierobežots par labu procesuālajai ekonomijai, un šo apsvērumu dēļ nebūtu pamats uzskatīt, ka tādējādi tiktu ierobežotas personas tiesības uz pieeju tiesai. Tieslietu ministrija, pamatojot ieviesto regulējumu, norādīja, ka Civilprocesa likuma 54.¹nodaļā pamati, kad tiek atteikts pieņemt apelācijas sūdzību, un šis lēmums nav apstrīdams, tika noteikti ar mērķi novērst tiesību ļaunprātīgu izmantošanu – nekavēt lietas virzību, neparakstot apelācijas sūdzību vai nesamaksājot valsts nodevu. Pēc Tieslietu ministrijas domām, valstij ir pienākums paredzēt mērus, lai novērstu lietas dalībnieku iespējas īstenot tādas ļaunprātīgas darbības, kas ietekmē lietas izskatīšanas termiņus.

Valsts nodevas neapmaksāšana materiālās grūtības nonākušam cilvēkam šādas kategorijas prasībās ir iespējama, ja persona atbilstoši Civilprocesa likuma 43.pantam vēršas tiesā un lūdz atbrīvot no valsts nodevas samaksas. Tieslietu ministrija uzskata, ka tiesībsarga piedāvātā iespēja limitēt trūkumu novēršanas termiņus lietas dalībniekiem, lai nepaildzinātu kopējo lietas izskatīšanas termiņu, nav lietderīga. Civilprocesa likumam ir pastāvīgs leģitīms mērķis, kas ir vērsts uz to, lai novērstu likumā noteikto tiesību ļaunprātīgu izmantošanu un attiecīgi sabalansētu pušu tiesības uz taisnīgu tiesu.

Civilprocesa likuma 440.²pantā noteiktie ierobežojumi nebūtu uzskatāmi par saudzējošāku līdzekli attiecīgā leģitīmā mērķa sasniegšanai, un 440.⁶pantā noteiktie ierobežojumi ir uzskatāmi par atbilstošāko līdzekli leģitīmā mērķa sasniegšanai. Tieslietu ministrija neuzskata, ka pienākums samaksāt valsts nodevu, kā arī parakstīt dokumentus un pārbaudīt pilnvarojuma apjomu ir uzskatāmas par tādām prasībām, kuras nav saprotamas un kuras, pieliekot saprātīgas pūles, nebūtu izpildāmas.

Tieslietu ministrija norādīja tiesībsargam, ka Civilprocesa likums neliedz personai, kuras apelācijas sūdzība noteikto trūkumu dēļ nav pieņemta, pēc attiecīgo trūkumu novēršanas atkārtoti vērsties tiesā un attaisnojamu iemeslu gadījumā arī dzan lūgt procesuālā termiņa atjaunošanu.

Tiesībsargs, ņemot vērā Tieslietu ministrijas paustos argumentus pret grozījumu veikšanu Civilprocesa likuma 440.⁶pantā, kā arī mazo sūdzību skaitu, kurās pausta neapmierinātība par normas regulējumu, turpinās sekot noteiktā ierobežojuma ietekmei uz pieeju tiesai indivīdiem maza apmēra prasībās un vērtēs nepieciešamību vērsties Satversmes tiesā.

3.9. Viedoklis Satversmes tiesai

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2014-33-01 par LAPK 279.panta pirmās daļas un 288.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 92.pantam.

Tātad LAPK 288. un 257.pants paredz, ka administratīvās pārkāpuma lietvedības laikā personas (arī juridiskas) tiesības uz īpašumu var tikt ierobežotas (mantas izņemšana) vai arī atņemtas (konfiskācija), neatkarīgi no īpašnieka procesuālā statusa (tai skaitā tā neesamības) lietā. Vairumā gadījumu amatpersonai un tiesai pastāv izvēles iespējas, lemjot par personas tiesību uz īpašuma ierobežošanu vai atņemšanu. Tomēr spēkā esošā LAPK 279.panta pirmās daļas un 288.panta pirmās daļas redakcija neparedz personai, kuras tiesiskās intereses aizskar administratīvā pārkāpuma lietā pieņemtais lēmums, bet kura nav pie atbildības saucamā persona vai cietušais (turpmāk – trešā persona), tiesības pārsūdzēt amatpersonas lēmumu (rīcību).

Tiesībsargs secināja, ka, liedzot trešajām personām tiesības apstrīdēt amatpersonas LAPK ietvaros pieņemto lēmumu, vienlaikus tiek samazināta arī valsts pārvaldes darbības tiesiskuma kontrole. Attiecīgi arī sabiedrības ieguvums no šāda tiesību ierobežojuma ir vērtējams kritiski. Tiesības apstrīdēt amatpersonas rīcību vai pieņemto lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā nav absolūtas. Lai gan nebūtu samērīgi paredzēt, ka jebkura persona var apstrīdēt administratīvā pārkāpuma lietā pieņemto lēmumu, tomēr tikpat nesamērīgi ir arī personai, kuras tiesiskās intereses amatpersonas lēmums ir skāris, liegt iespēju veikt jebkādas darbības savu aizskarto tiesību aizsardzībai. Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs puda viedokli, ka LAPK 279.panta pirmajā daļā un 288.panta pirmajā daļā noteiktais ierobežojums trešajām personām nesamērīgi ierobežo Satversmes 92.panta pirmajā teikumā garantētās tiesības.

4. Privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramība

4.1. Iesniegumu raksturojums

4.1.1. Pieeja Tiesu informatīvajā sistēmā esošajiem datiem neierobežotam personu lokam

2015.gadā tiesībsargs saņēma sūdzību, kurā bija lūgts vērtēt jautājumu par pārāk plašo pieeju Tiesu informatīvajā sistēmā (turpmāk – TIS) esošajiem datiem neierobežotam personu lokam.

Lai izvērtētu saņemto faktu patiesumu un iespējamo Satversmes 96.panta pārkāpumu, tika pieprasīta informācija no Tiesu administrācijas, kas ir TIS datubāzes turētājs un pārzinis, ar lūgumu skaidrot, vai tādās lietu kategorijās, kur ir skarts Satversmes 96.pantā aizsargāto tiesību tvērums – laulības šķiršana, adopcijas apstiprināšana, bērna izcelšanās noteikšana, aizgādības noteikšana – nav konstatējama pārāk plaša pieeja visiem TIS lietotājiem.

Atbildot uz tiesībsarga pieprasījumu, tika sniegta atbilde, ka slēgtā tiesas sēdē pieņemts spriedums tādās lietu kategorijās kā laulības šķiršana, adopcijas apstiprināšana, bērna izcelšanās noteikšana, aizgādības noteikšana TIS tiek ievietots pilnā apmērā, pamatojoties uz Ministru kabineta 2007.gada 28.augusta noteikumiem Nr.582 “Noteikumi par tiesu informatīvās sistēmas izveidošanas, uzturēšanas un izmantošanas kārtību un minimālo iekļaujamās informācijas apjomu”. Saskaņā ar šo noteikumu 14.5.2. punktu lietas sistēmā netiek īpaši iedalītas atkarībā no sēdes formas, lietā atzīmē tikai sēdes veidu – slēgta vai atklāta, kas nodrošina informācijas pieejamību par slēgtā tiesas sēdē izskatāmām lietām ierobežotā apjomā. Atvērt slēgtā tiesas sēdē pieņemtu nolēmumu tekstus var, ja personai piešķirta attiecīga piekļuve. Piekļūt nolēmumiem datu apskates režīmā var tikai lietotājs ar speciālu piekļuves tiesību, savukārt sistēmas ārējiem lietotājiem nolēmumi no lietu kartiņas vispār nav pieejami.

Tiesībsargam tika sniegts skaidrojums, ka tiesneši un tiesas darbinieki tiesības izmantot TIS var saņemt, uzsākot pildīta amata pienākumus. Atbilstoši noteiktajiem amata pienākumiem tiesa pieprasa Tiesu administrācijai piekļuves tiesības sistēmai tādā apjomā, kas nepieciešama tiesas darbiniekam, kā arī tiesnešiem savu amata pienākumu pildīšanai. Tiesu administrācija piešķir piekļuves tiesības atbilstoši pieprasījumā norādītajam.

Iestādēm, kurām normatīvajos aktos noteikto funkciju veikšanai nepieciešama sistēmas datu izmantošana, Tiesu administrācija piešķir pieeju TIS datiem noteiktā, funkciju pildīšanai paredzētā apjomā. Pirmstiesas procesa datiem piekļuve netiek piešķirta. Tiesu administrācija nodrošina, ka TIS lietotāji rakstveidā apņemas saglabāt un neizpaust TIS esošos datus darba pienākumu izpildes laikā, kā arī pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanas. Tiesu administrācija regulāri veic lietotāju tiesību auditu un atņem vai bloķē piekļuvi TIS, ja tā vairs nav nepieciešama vai ilgu laiku nav izmantota. Tādējādi Tiesu administrācija nekonstatē problēmas, kas saistītas ar piekļuves tiesību apjomu tādās lietu kategorijās kā laulības šķiršana, adopcijas apstiprināšana, bērna izcelšanās

noteikšana, aizgādņības noteikšana, un informē, ka ir plānots pilnveidot funkcionalitāti piekļuves tiesību apjoma efektīvākai administrēšanai.

4.1.2. Pacientu fiksācija

Tiesībsarga birojā 2015.gadā tika saņemti divi iesniegumi par pacientu fiksāciju ārstniecības iestādēs. Tiesībsargs jau iepriekš ir rosinājis izmaiņas normatīvajos aktos attiecībā uz fiksācijas veikšanu pacientiem psihoneiroloģiskajās slimnīcās, un šobrīd pacientiem, kam nepieciešama psihiatriskā palīdzība, fiksācija tiek veikta Ārstniecības likuma 69.¹panta sestajā daļā noteiktajā kārtībā. Taču šobrīd nav regulējuma, kas būtu attiecināms uz citām personām, kuru kustības ārstniecības procesā noteiktos gadījumos būtu nepieciešams ierobežot.

Kā iesniegumā Tiesībsarga birojam norādīja kāda ārstniecības iestādes amatpersona, šobrīd normatīvajos aktos nav sniegti norādījumi, kā sabalansēt pacientu tiesības uz brīvību ar viņu tiesībām uz drošu un mierīgos apstākļos īstenotu ārstēšanu, kā arī citu pacientu tiesību uz drošību garantēšanu.

Izvērtējot fiksācijas pieļaujamību, tiesībsargs ņēma vērā iepriekš Tiesībsarga biroja pētījumā paustās atziņas par personas kustību ierobežošanas pieļaujamību pacientiem psihoneiroloģiskajās slimnīcās.⁵⁵ No Tiesībsarga biroja apkopotās prakses primāri izriet secinājums, ka personas fiksācija slimnīcās ir izņēmuma pasākums, kura piemērošanai jānorit, ievērojot noteiktu procesuālo kārtību. Nenoliedzami, pastāv gadījumi, kad šādu pacientu fiksācija ir nepieciešama tūlītēji, piemēram, personām, kas kognitīvo traucējumu dēļ apdraud sevi vai arī ir kļuvušas agresīvas alkohola vai narkotisko vielu lietošanas rezultātā. Tomēr šī brīža situācija, kad pacienta fiksācija var tikt veikta pilnīgi patvaļīgi, tiesībsarga ieskatā, nav pieļaujama.

Ievērojot minēto, tiesībsargs vērsās Veselības ministrijā, vēršot uzmanību uz šī brīža situāciju un aicinot pārskatīt normatīvo regulējumu, lai nodrošinātu personas tiesību aizsardzību personu ierobežojošu līdzekļu piemērošanas gadījumos. Veselības ministrija pēc būtības piekrita tiesībsarga viedoklim par fiksācijas pieļaujamību, atzīstot, ka pacientu fiksāciju varētu pielietot kā pēdējo iespēju pacienta ierobežošanai gadījumos, kad alternatīvie līdzekļi nesniedz rezultātu un pacienta pašsavainošanās vai citu ievainošanas risks ir nepieņemami augsts. Veselības ministrija arī informēja, ka izskatāmajos Ārstniecības likuma grozījumos ir iekļauts jautājums par procesuālās kārtības noteikšanu fiksācijas piemērošanai.

⁵⁵ Pacientu cilvēktiesības, atrodoties psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/img/content/pacientu_tiesibas_psihiatrijas_slimnica_2012.pdf

Tāpat ar iesniegumu Tiesībsarga birojā vērsās kādas pacientes ģimenes loceklis, norādot, ka gandrīz 90 gadus vecās pacientes fiksācija slimnīcā pamatota ar darbinieku resursu trūkumu. Saistībā ar saņemto iesniegumu tiesībsargs vērsās Veselības inspekcijā, lūdzot veikt pārbaudi konkrētajā ārstniecības iestādē un paužot viedokli par šādas fiksācijas pieļaujamību. Tiesībsarga un privātpersonu iesnieguma rezultātā tika konstatēts pārkāpums ārstējošā ārsta darbībā, un tika uzsākts process par personas administratīvu sodīšanu.

Diemžēl ne ar administratīvo sodu piemērošanu, ne grozījumiem Ārstniecības likumā nevar tikt atrisināts jautājums par pietiekamu ārstniecības personāla piesaisti Latvijas reģionu slimnīcās, kā rezultātā cieš ārstniecības kvalitāte un var tikt zaudēta cilvēka dzīvība.

4.1.3. Fotografēšana publiskās vietās

Vairākas personas vērsušās pēc skaidrojumiem par personu filmēšanas, fotografēšanas tiesiskumu gan publiskās vietās, gan atsevišķi slimnīcas pagalmā, darbavietā, lidostā. Šāda veida darbības regulē Fizisko personu datu aizsardzības likums, tādēļ nereti personām tiek skaidrotas tieši šī likuma normas, kā arī personas tiek aicinātas primāri vērsties DVI, ja uzskata, ka cita persona veic pretlikumīgu filmēšanu vai fotografēšanu.

4.1.4. Reklāmas saņemšana e-pastā

Tiesībsarga birojā arī saņemts iesniegums, kurā persona sūdzējās par interneta reklāmas saņemšanu e-pastā, no kuru satura bija iespējams izdarīt secinājumus par personas veselības stāvokli. Turklāt no saņemtā e-pasta bija redzami citi ziņas adresāti. Tiesībsargs vērsās DVI, lūdzot to izvērtēt situāciju, kā rezultātā ziņas sūtītājs tika administratīvi sodīts par pretlikumīgu personas sensitīvo datu apstrādi.

4.2. Pieteikums Satversmes tiesai par uzturlīdzekļu parādnieku personas datu publiskošanu

2015.gadā tiesībsargs Satversmes tiesā iesniedza pieteikumu par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 5.¹panta, kas paredz uzturlīdzekļu parādnieku personas datu publicēšanu, atbilstību Satversmes 96.pantā iekļautajām tiesībām uz privāto dzīvi. Gan pirms, gan pēc apstrīdētās normas pieņemšanas tiesībsargs vērsās Saeimā, aicinot novērst

tiesībsarga identificētos trūkumus līdz 2015.gada 25.maijam. Tomēr, tā kā Saeima to nedarīja, tiesībsargs vērsās ar pieteikumu Satversmes tiesā.

Savā pieteikumā Satversmes tiesai tiesībsargs norādīja, ka apstrīdētajā normā noteiktajam pamattiesību ierobežojumam ir leģitīms mērķis – veicināt vecāku pienākumu pildīšanu. Šis mērķis vērsts uz sabiedrības labklājības aizsardzību, kuras interesēs nav novirzīt no valsts budžeta ievērojamus naudas līdzekļus uzturlīdzekļu parādnieku civiltiesisko saistību segšanai. Tomēr ir apšaubāms, ka šāds tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību ierobežojums ir piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai. Uzturlīdzekļu parādnieki lielākoties ir personas, kurām nav ienākumu, turklāt viņu nespēja pildīt tiesas spriedumu par uzturlīdzekļu piedziņu ir atzīta likumā noteiktajā kārtībā. Nav saprotams, kā, piemēram, ilgstošo bezdarbnieku datu publicēšana uzlabos šo personu finansiālo stāvokli un veicinās uzturlīdzekļu maksāšanu.

Apstrīdētās normas anotācijā uzsvērts, ka uzturlīdzekļu parādnieku datu publiskošana ļaus jebkuram interesentam iegūt informāciju par Uzturlīdzekļu garantiju fonda parādniekiem. Tiesībsarga pieteikumā uzsvērts, ka no personas datu aizsardzības viedokļa nav samērīgi, ka personas dati bez tiesiska pamatojuma ir pieejami jebkurai personai. Datu pārpublicēšana un izmantošana negodprātīgiem mērķiem radīs lielāku risku personu tiesību pārkāpumiem nekā trešo personu interese un nepieciešamība pēc šādiem datiem. Cita starpā tas var novest pie personas datu nelikumīgas zādzības. FPDAL nav atrunāta publiski pieejamo datu tālāka apstrāde.

Šādu datu publiskošana var arī nopietni kaitēt bērna interesēm, piemēram, pakļaut bērnu emocionālās vardarbības riskam, radīt sociālo atstumtību. Bērns daudzos gadījumos varētu tikt nostādīts neērtā situācijā vai pazemots, citām personām uzzinot par vecāku parādsaistībām.

Tiesībsarga ieskatā, Uzturlīdzekļu garantiju fonds būtu tiesīgs sniegt šādus datus tikai uz personas motivēta pieprasījuma pamata, ja šos datus varētu tiesiski izmantot un ja būtu likumīgs pamats to tālākai apstrādei. Tiesības, kā arī nepieciešamība iepazīties ar parādnieka datiem būtu personām, kurām tas ir nepieciešams darba vajadzībām, piemēram, kredītiestādei. Tādēļ pieteikumā tika uzsvērts, ka jau šobrīd darbojas Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas pārziņā esošā valsts informācijas sistēma "Uzturlīdzekļu garantiju fonda iesniedzēju un parādnieku reģistrs." Tiesības saņemt reģistrā iekļautās ziņas ir valsts un pašvaldību iestādēm – ziņas, kuras nepieciešamas darba vai dienesta funkciju veikšanai: zvērinātiem tiesu izpildītājiem, kredītiestādēm, kredītiestāžu filiālēm, kapitālsabiedrībām, kas sniedz kreditēšanas un finanšu līzinga

pakalpojumus, apdrošināšanas sabiedrībām un elektronisko sakaru pakalpojumu sniedzējiem.

Tāpat pieteikumā tiesībsargs norādīja, ka jādombā, kā uzturlīdzekļu piedziņu padarīt efektīvāku. Valsts, izmaksājot uzturlīdzekļus vecāku vietā, ir sniegusi atbalstu vecākiem, kuru apgādībā bērns atrodas. Tāpēc arī valstij būtu jādombā par iedarbīgiem un tiesiskiem līdzekļiem parāda atgūšanai. Tiesībsarga ieskatā, ir jāizmanto spēkā esošais tiesiskais regulējums, lai novērstu ļaunprātīgu uzturlīdzekļu nemaksāšanu. Piemēram, risinot šo problēmu, būtu aktīvāk jāiesaista tiesībsargājošās institūcijas. Par ļaunprātīgu izvairīšanos apgādāt un dot uzturu saviem bērniem paredzēta personas saukšana pie kriminālatbildības saskaņā ar Krimināllikuma 170.pantu. Par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu var sodīt ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, piespiedu darbu vai naudas sodu.

Izvērtējot tiesībsarga pieteikumu, 2015.gada 27.jūlijā Satversmes tiesa ierosināja lietu "Par Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 5.¹panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam."

4.3. Viedokļi Satversmes tiesai

2015.gadā tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2015-14-0103 „Par DNS nacionālās datubāzes izveidošanas un izmantošanas likuma 1.panta 2. un 6.punkta, 4.panta, 10.panta, 18.panta pirmās daļas, kā arī Ministru kabineta 2005.gada 23.augusta noteikumu Nr.620 "DNS nacionālajā datubāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskās izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība" 2. un 13.punkta tiktāl, ciktāl tie attiecas uz aizdomās turētajām personām, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”.

Pieteicējs konstitucionālajā sūdzībā norādīja, ka šūnu paraugu izņemšana un DNS profilu glabāšana pārkāpj personas, kuras vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā netika pierādīta vai konstatēta, tiesības uz privātas dzīves neaizskaramību.

Savā viedoklī tiesībsargs secināja, ka šūnu paraugu un DNS profilu iegūšana samērīgi ierobežo personas tiesības uz privātas dzīves neaizskaramību, jo Kriminālprocesa likums paredz procesa virzītāja pienākumu izvērtēt šādas darbības nepieciešamību katrā atsevišķā gadījumā. Savukārt informācija no DNS nacionālās datubāzes par personu, kuras vaina noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā netika pierādīta, bet kuras šūnu paraugi un DNS profili tika iegūti kriminālprocesa pirmstiesas izmeklēšanas laikā, var tik dzēsta pēc personas pieteikuma vai automātiski pēc 10 gadiem. Minētie datu dzēšanas gadījumi tika vērtēti atsevišķi.

Tiesībsargs secināja, ka valstij, ievērojot labas pārvaldības principu, pēc galīgā lēmuma kriminālprocesā, kurā netika pierādīta personas vaina vai kuras darbībās nav konstatētas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, bet tika iegūti šūnu paraugi un DNS profili, būtu tie jāiznīcina, negaidot šāda veida lūgumu no privātpersonas.

Tiesībsarga ieskatā, ir nesamērīgi uzskatīt, ka privātpersona *de facto* zina, ka viņai pastāv iespējas pieprasīt valstij veikt noteiktas darbības šādā situācijā, ņemot vērā to, ka paraugu iegūšanas gaitā viņas par to netiek informētas. Līdz ar to valsts šajā daļā neizpilda ar ECPAK 8.pantu uzlikto pozitīvo pienākumu aizsargāt personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

DNS likuma 2.pants paredz, ka DNS nacionālo datubāzi primāri izmanto noziedzīgu nodarījumu atklāšanai. Tomēr nav acīmredzams, kādā veidā minētā mērķa sasniegšanu sekmēs apstākļi, ka DNS nacionālajā datubāzē 10 gadus glabāsies informācija par personu, kuras rīcībā netika konstatētas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Tiesībsargs vērsa Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka:

1. Sevišķi lielu kaitējumu informācijas glabāšana par indivīdiem, kuri netika notiesāti, var nodarīt nepilngadīgajiem, ņemot vērā viņu īpašo stāvokli un to, cik svarīga ir viņu attīstība un integrācija sabiedrībā. Attiecīgi jāpastāv īpaši svarīgiem iemesliem, lai glabātu šūnu paraugus un DNS profilus personām (arī nepilngadīgām), kuras netika atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

2. Nepastāv iemesli arī glabāt cietušā šūnu paraugus un DNS profilus pēc tam, kad iestājies kriminālatbildības noilgums par konkrēto noziedzīgo nodarījumu. Tomēr DNS likuma 18.pants neparedz cietušo personu DNS profilu glabāšanas termiņu un dzēšanas pienākumu, tas ir, šie dati var tikt glabāti neierobežotu termiņu.

Tiesībsargs secināja, ka DNS likuma 18.panta pirmajā daļā noteiktais informācijas glabāšanas termiņš nesamērīgi ierobežo personu tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

4.4. Likumdošanas iniciatīva

4.4.1. Aviopasažieru datu apstrāde

2015.gada 4.jūnijā Valsts sekretāru sanāsmē tika izsludināts likumprojekts „Pasažieru datu apstrādes likums”, kas pilnvaro Drošības policiju veikt apjomīgu fizisko personu datu vākšanu no gaisa pārvadātājiem, kā arī šo datu glabāšanu, apstrādāšanu un sniegšanu likumā noteiktajām institūcijām, kā arī citām valstīm.

Tiesībsargs vērsās Iekšlietu ministrijā, norādot, ka ar šādu apjomīgu fizisko personu datu vākšanu tiks būtiski ietekmētas personu cilvēktiesības, tai skaitā tiesības uz privāto dzīvi. Tika uzsvērts, ka, lai arī noziegumu, teroristu nodarījumu novēršana, atklāšana ir atzīstami par leģitīmiem mērķiem, likumprojekts jau sākotnēji izraisa šaubas un bažas par cilvēktiesību ierobežojumu samērīgumu. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka likumprojekts šībrīža redakcijā rada daudz jautājumu par fizisko personu datu apstrādes apmēriem, iesaistīto institūciju daudzumu un leģitimitāti fizisko personu datu iegūšanā, datu apstrādes uzraudzību un personas datu izmantošanu vienīgi sākotnēji paredzētajam mērķim. Īpaša uzmanība tika vērsta uz nepilnīgo likumprojekta anotāciju, kas nesniedz pilnīgas atbildes uz šādu grozījumu nepieciešamību.

Tiesībsargs turpinās sekot līdzi likumprojekta izstrādes gaitai.

4.4.2. Datu publiskošana ārkārtas situācijās

Pēc Zolitūdes traģēdijas aktualizējās jautājums par personas datu publiskošanu ārkārtas situācijās. Proti, pēc bojāgājušo personu vārdu neoficiālo sarakstu publiskošanas masu medijos aizsākās diskusija par to, vai un kas drīkstēja šos vārdus publiskot. 2013.gada nogalē tiesībsargs sniedza viedokli par datu publiskošanu ārkārtas situācijās. Viedoklī tika secināts, ka tiesību akti nenosaka institūciju, kas ir atbildīga par šādu bojāgājušo personu saraksta sastādīšanu un publiskošanas kārtību. Tādēļ šajā aspektā valstī būtu steidzami novēršami normatīvā regulējuma trūkumi. Ar šo vēstījumu tiesībsargs vērsās Ministru kabinetā.

2015.gadā tiesībsargs lūdza Ministru kabinetam sniegt informāciju, kādi pasākumi attiecīgajā laika posmā ir veikti, lai nodrošinātu savlaicīgu personas datu apstrādi ārkārtas situācijās, vienlaikus ievērojot cilvēktiesības atbilstoši Satversmei un starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem. Tiesībsargs norādīja, ka nav saprotama institūciju rīcība ārkārtas situācijās, institūciju sadarbība, kā arī tas, kurai institūcijai un kādā apjomā ir pienākums sniegt informāciju sabiedrībai par cietušo un bojāgājušo personu datiem. Normatīvajam regulējumam attiecībā uz šādām situācijām jābūt skaidram, lai novērstu pārpratumus institūciju darbībā un pārkāpumus fizisko personu datu apstrādē, tajā pašā laikā savlaicīgi sniedzot sabiedrībai informāciju par ārkārtas situācijā cietušajiem un bojāgājušajiem.

Ārkārtas situācijās saduras Satversmes 100.pantā garantētās sabiedrības tiesības iegūt informāciju, tostarp informāciju par cietušajiem, bojāgājušajiem, ar Satversmes 96.pantā garantētajām tiesībām uz privātumu, tai skaitā fizisko personu datu aizsardzību.

Vienlaikus krīzes situācijās virkne personas tiesību var tikt pamatoti ierobežota. Ārkārtas situācijās valstij ir pienākums nodrošināt individuālu cilvēktiesību ievērošanu, tomēr jāatceras, ka sabiedrības interesēm krīzes situācijās var būt lielāka nozīme nekā ikdienišķā situācijā. Tādējādi gadījumos, kad ir notikusi liela mēroga katastrofa, piemēram, ēku sagraušana, aviokatastrofa, dabas katastrofa ar lielu potenciālo upuru skaitu utt., cietušās personas un to ģimenes locekļu intereses var sadurties ar citu sabiedrības locekļu interesēm, kuri ir neziņā par savu tuvinieku likteni.

Lai informētu sabiedrību, kā arī atvieglotu atbildīgo dienestu darbu, sabiedrības informēšanas nolūkos būtu pieļaujama noteiktas informācijas publiskošana. Bojāgājušo vārdu un uzvārdu uzskaitījums ir daļa no publiskojamās informācijas, un pasaules praksē nav pieņemts šādu informāciju klasificēt, nosakot tai ierobežotas pieejamības statusu. Turklāt jāuzsver, ka ārkārtas situācijās svarīgi ātri reaģēt, lai informācija par cietušajiem un bojāgājušajiem tiktu sniegta maksimāli ātri, vienlaikus nodrošinot sniegtās informācijas un personas datu precizitāti.

Tika saņemta atbilde no Ministru prezidentes, kurā uzsvērts: Nacionālās drošības likuma 36.pants noteic, ka Iekšlietu ministrija sadarbībā ar pārējām ministrijām izstrādā Valsts civilās aizsardzības plānu un to apstiprina Ministru kabinets. Valsts civilās aizsardzības plāns ietver valsts civilās aizsardzības sistēmas nodrošināšanas pasākumus, kā arī ārkārtējām situācijām paredzētus preventīvus, gatavības un reaģēšanas pasākumus un šādu situāciju seku likvidēšanas pasākumus, kā arī nosaka civilās aizsardzības sistēmas darbību militāra iebrukuma vai kara gadījumā. Valsts civilās aizsardzības plānā (apstiprināts ar Ministru kabineta 2011.gada 9.augusta rīkojumu Nr.369 "Par Valsts civilās aizsardzības plānu") ir apzināti iespējamie apdraudējuma veidi un atbilstoši tiem noteikta valsts institūciju, pašvaldību un glābšanas dienestu rīcība, veicot preventīvos, gatavības, reaģēšanas un seku likvidēšanas neatliekamās pasākumus, kā arī noteikti pasākumu izpildes termiņi.

Tiesībsarga uzmanība tika vērsta uz to, ka Valsts civilās aizsardzības plānā nav noteikta viena atbildīgā iestāde par visiem iespējamām katastrofu veidiem, bet gan katram iespējamam apdraudējuma veidam noteikta sava atbildīgā iestāde. Kā norāda Ministru prezidente, no pašreizējā regulējuma ir skaidri saprotams, kurai iestādei ir pienākums katrā konkrētajā gadījumā vērtēt personas datu publicēšanas nepieciešamību cietušo interesēs un attiecīgi pieņemt par to lēmumu. Papildus tam atbildīgā iestāde – Valsts policija, Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienests vai ārstniecības iestāde – izvērtē, kurā brīdī un kādā veidā, apjomā personas dati ir publicējami. Tādējādi ir

saprotama iestāžu rīcība ārkārtas situācijās attiecībā uz personas datu publiskošanu, līdz ar to nav nepieciešams izdarīt grozījumus tiesību aktos.

4.5. Viedokļi institūcijām

4.5.1. Darba devēja un darbinieka sarunu slepus ierakstīšana

Saistībā ar darbinieka un darba devēja sarunu slepus ierakstīšanu, lai ierakstu lietotu savu tiesību aizsardzībai mobinga pierādīšanai, DVI lūdza viedokli tiesībsargam par šāda privātās dzīves aizskāruma tiesiskumu.

Lai atzītu, ka personas tiesības ir pārkāptas, svarīgi konstatēt cilvēktiesību ierobežojuma būtiskumu attiecībā pret konkrētu personu, proti, jāņem vērā personas statuss, apstākļi, kādos konkrētā persona atrodas, un citi faktori, kas katrā konkrētā gadījumā var būt svarīgi, lemjot jautājumu, vai lēmums, vai rīcība būtiski skar konkrētās personas cilvēktiesības.

Sarunu ierakstīšana bez piekrišanas pati par sevi, nevērtējot konkrēto situāciju, nevarētu tikt uzskatīta par tiesībām uz privāto dzīvi pārkāpumu. Proti, nav pietiekami izdarīt abstraktu konstatējumu, ka notikusi personas sarunu prettiesiska ierakstīšana, bet gan vērtējami konkrētie apstākļi, piemēram:

- 1) kādos apstākļos tā notikusi (vai personai bijusi saprātīga paļaušanās uz privātumu);
- 2) kādiem nolūkiem personas sarunas ir ierakstītas (vai bija legītīms mērķis un ievērots samērīgums);
- 3) kāds bija sarunas ietvars (vai nav pārkāptas personas tiesības uz dziļi personisku privātās dzīves detaļu aizsardzību, izpaužot tās plašam sabiedrības lokam);
- 4) kā ierakstītais materiāls tika izmantots (kādu interešu aizsardzībai tas lietots).

Turklāt jāvērtē: 1) vai pastāvēja citi iespējami pierādījumi, kas tikpat efektīvi varētu pierādīt konkrētā pārkāpuma esamību, 2) vai nav notikusi ierakstītās personas pārlika provocēšana.

Attiecīgi tika secināts, ka darbinieka slepena savu ar darba devēju sarunu ierakstīšana, neinformējot darba devēju par to, lai šo ierakstu vēlāk varētu izmantot kā pierādījumu, vēršoties Valsts darba inspekcijā vai tiesā savu kā darbinieka tiesību aizsardzības nodrošināšanai, atsevišķos gadījumos un pie konkrētiem apstākļiem būtu attaisnojama. Šāds secinājums izriet no ECT atziņām un Čehijas konstitucionālās tiesas 2014.gada 9.decembra sprieduma līdzīga rakstura lietā Nr. II. ÚS 1774/14.

4.5.2. Politisko partiju biedru saraksti

No DVI tika saņemts lūgums sniegt viedokli par personas cilvēktiesību uz datu aizsardzību ierobežošanas pieļaujamību.

Pēc DVI lūguma tika vērtēts Politisko partiju likuma 27.panta sestajā daļā ietvertais tiesību uz privāto dzīvi ierobežojums, nosakot, ka informācija par personas dalību politiskā partijā ir vispārpieejama.

Tiesībsarga ieskatā, pret partiju kandidātiem, kas ir izvēlējušies veikt savu darbību publiski un ir izvirzījuši darbības mērķi – ieņemt vēlētu amatu Saeimā vai pašvaldības domē, pamatoti tiek izvirzītas šādas informācijas atklātības prasības. Tomēr partijās vienlaikus darbojas arī personas, kuras vēlas būt partiju biedri, taču nevēlas kandidēt vēlēšanās vai ieņemt kādus citus publiskus ar partijas pārvaldi saistītus amatus. Piemēram, saskaņā ar Darba likuma 33.panta otrās daļas 5.punktu darba intervijā nav pieļaujami jautājumi par personas piederību pie kādas politiskās partijas, darbinieku arodbiedrības vai citas sabiedriskās organizācijas. Tomēr konkrētajā gadījumā partijai šāda informācija ir vispārpieejama, un pastāv atšķirīgas attieksmes risks personas politiskās pārliecības dēļ.

Iepazīstoties ar Eiropas Savienības datu aizsardzības regulējumu, tiesībsargs secināja, ka sensitīvo personas datu aizsardzībai Eiropas Savienības dalībvalstīs tiek izvirzītas sevišķi augstas prasības. Personai pēc būtības ir tiesības brīvi izvēlēties, vai publiski paust savu politisko piederību, un būtu kritiski izvērtējams tas, vai sabiedrībai jebkurā situācijā ir vienlīdz pamatota interese saņemt ziņas par ikvienas personas dalību politiskā partijā.

4.5.3. Videonovērošana psihoneiroloģiskajā slimnīcā

No DVI tika saņemts lūgums sniegt viedokli, vai valsts sabiedrības ar ierobežotu atbildību „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīcā” veiktā personas datu apstrāde (videonovērošana) visās stacionāra ēku akūtajās palātās ir atbilstoša Satversmes 96.pantam.

Tiesībsargs jau iepriekš – 2013.gada 27.decembrī – Tieslietu ministrijai adresētajā vēstulē Nr.1-5/34, vērtējot videonovērošanas pieļaujamību psihoneiroloģiskajās slimnīcās, secināja, ka videonovērošanu var veikt pacientu, klientu un personāla drošībai, bet nav pieļaujama sanitāro telpu novērošana. Ievērojot minēto, tiesībsarga ieskatā, noteiktos gadījumos videonovērošana var tikt īstenota, pacientiem atrodoties stacionāra ēku akūtajās palātās, ņemot vērā, ka pacientiem šajā stāvoklī ir nepieciešama pastiprināta uzraudzība. Tomēr arī šajā gadījumā ir nepieciešams veikt individuālu izvērtējumu

konkrētos gadījumos, lai pēc iespējas mazinātu personas tiesību uz privāto dzīvi ierobežojumu. Noteikti nebūtu pieļaujama personas ilgstoša videonovērošana jau pēc tam, kad zudis sākotnējais pamats.

4.5.4. *Bioloģisko saskarsmes pēdu iegūšanas un apstrādes pieļaujamība*

Tiesībsarga viedokli lūdza tiesībsargājošā institūcija saistībā ar bioloģisko saskarsmes pēdu iegūšanas un apstrādes pieļaujamību, kas veikta nolūkā iegūt personas DNS profilu un veikt šo datu apstrādi.

Elementi, piemēram, vārds, dzimums, seksuālā orientācija ietilpst privātās dzīves tvērumā. Arī citi elementi, kas var identificēt personu vai norādīt uz tās ģimeni, kā arī informācija par personas veselību un etnisko izcelsmi tiek aizsargāta. DNS dati ļauj skaidri un nepārprotami identificēt konkrētu personu. Tādējādi arī ECT ir atzinusi, ka šūnu paraugu un DNS profilu glabāšana ierobežo personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību ECPAK 8.panta pirmā punkta izpratnē. Informācijas iegūšana no paraugiem ir personas datu vākšana, uz ko attiecas FPDAL. Lai šādu datu iegūšana un apstrāde būtu tiesiska un nepārkāptu personas tiesības uz privāto dzīvi, tai jānorit atbilstoši likuma prasībām. Tādējādi bioloģisko saskarsmes pēdu vākšana bez personas piekrišanas ir privātās dzīves pārkāpums.

5. Vārda un izteiksmes brīvība

5.1. Iesniegumu raksturojums

Pārskata periodā vairākas personas vērsās pie tiesībsarga par aizvainojoša rakstura komentāriem internetā. Ņemot vērā neseno ECT spriedumu lietā *Delfi v. Estonia*, tika norādīts, ka interneta vietnē paustie komentāri var aizskart citu personu tiesības un intereses, kā arī medijam būtu jāuzņemas zināma atbildība par tajā pausto saturu un tā uzraudzību. Šīs tēmas padziļināta izpēte turpināsies arī 2016.gadā.

2015.gada februārī tika vērsta tiesībsarga uzmanība uz Latvijas televīzijā translētā raidījuma „Aizliegtais paņēmiens” epizodēm. Raidījumā tika rādītas personas pret viņu pašu grību, neaizsedzot to sejas vai citādi neslēpjot to identitāti. Lai gan konkrētā iesnieguma ietvaros nebija konstatējams personas tiesību aizskārums, jo persona bija vērsusies citu personu tiesību aizsardzības nolūkā, tika sniegta atbilde, norādot uz nepieciešamiem cilvēktiesību apsvērumiem šādos gadījumos, kā arī valstī pastāvošo tiesību aizsardzības mehānismu.

ECT prakse liecina, ka fotografēšana vai filmēšana bez piekrišanas pati par sevi, nevērtējot konkrētās situācijas apstākļus, nevar tikt uzskatīta par tiesību uz privāto dzīvi pārkāpumu. Lai noteiktu, vai panākts taisnīgs līdzsvars starp divām aizsargātām ECPAK interesēm, kas var nonākt savstarpējā kontaktā šāda veida gadījumos, tas ir, izpausmes brīvība, kas aizsargāta ar konvencijas 10.pantu, un tiesības uz privāto dzīvi, kas nostiprinātas 8.pantā, ir jāsabalansē sabiedrības interese attēla publicēšanā un vajadzība aizsargāt privāto dzīvi. Abas nostiprinātās vērtības ir vienlīdz svarīgas. ECT savā praksē ir nostiprinājusi kritērijus, kuri citu starpā ir jāizvērtē, samērojot izpausmes brīvību ar tiesībām uz privāto dzīvi. Šie kritēriji ir:

- 1) pienesums diskusijai par sabiedrībai interesējošu jautājumu;
- 2) cik sabiedrībā zināma ir iesaistītā persona, un kas ir šīs publikācijas priekšmets;
- 3) iesaistītās personas iepriekšējā rīcība;
- 4) informācijas ticamība un iegūšanas metode, apstākļi kādos iegūts personas attēls;
- 5) publicēšanas saturs, forma un sekas.

Situācijā, kad televīzijas raidījumā redzamās personas uzskata, ka konkrētās situācijas apstākļos ir nesamērīgi ierobežotas to tiesības uz privāto dzīvi, personām ir tiesības vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar motivētu pieteikumu. Ievērojot likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7. un 28.pantu, ja tiek publicēta informācija, pārkāpjot personas tiesības uz privāto dzīvi, masu informācijas līdzeklis ir juridiski atbildīgs par nodarīto morālo kaitējumu (skatīt Civillikuma 1635.pantu). Papildus, ja izplatītā informācija prettiesiski aizskar personas cieņu un godu, personai ir tiesības tiesas ceļā prasīt ziņu atsaukšanu un atlīdzību (skatīt Civillikuma 2352¹.pantu).

Konstatējot šādas problemātikas nozīmīgumu, tiesībsargs pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu, kuras ietvaros arī pieprasīja paskaidrojumus no raidījuma satura redaktora un DVI, kā arī analizēja jaunākos ECT spriedumus – *Peck v. United Kingdom*, *Bremner v. Turkey* un *Haldimann v. Switzerland*, kuros paustas atziņas par slepus veiktu ierakstu leģitimitāti.

Pārskata periodā tika aktualizēts arī jautājums saistībā ar meklējamo personu datu iekļaušanu sludinājumos laikrakstā. Tiesībsargs ieteica laikrakstiem atturēties no personu datu apstrādes gadījumos, kad pastāv šaubas par datu aizsardzības nodrošināšanu.

5.2. Mediju loma vārda brīvības nodrošināšanā

Mediju loma vārda brīvības nodrošināšanā atbilstoši cilvēktiesību ietvaram ir aktuāls temats gan starptautiskajā, gan Latvijas sabiedrībā. 2015.gadā pirmo reizi Latvijā Kultūras ministrijā tika izveidota Mediju politikas nodaļa, kas norāda uz valdības vēlmi veidot vienotu, stipru, profesionālu, ilgtspējīgu un stabilu mediju vidi. Mediju politikas nodaļa izstrādāja un nodeva sabiedriskajai apspriešanai "Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020.gadam".

Tiesībsarga birojs tiesību uz vārda brīvību ietvaros pievērsās mediju tematikai, proti elektronisko plašsaziņas līdzekļu darbības izvērtēšanai.

Satversmes 100.pants garantē ikvienam Latvijas iedzīvotājam tiesības uz vārda brīvību un tiesības iegūt informāciju. ECPAK 10.pants norāda, ka tiesības brīvi paust savus uzskatus ietver uzskatu brīvību un tiesības saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez valsts institūciju iejaukšanās un neatkarīgi no valstu robežām.

Gada garumā tiesībsargs tikās ar mediju ekspertiem, lai izprastu problemātiskos aspektus mediju nozarē. Kā zināms, mediju brīvība ir būtiska visu cilvēktiesību aizsardzībai, ne tikai vārda brīvībai. Lai pārrunātu aktuālos jautājumus elektronisko plašsaziņas līdzekļu nozarē ar pašiem nozares pārstāvjiem, tiesībsargs ikgadējās konferences ietvaros vienu dienu pilnībā veltīja mediju tematikai. Tiesībsarga konferencē tika diskutēts par tādām tēmām kā valsts loma mediju politikas veidošanā, sabiedriskais pasūtījums, mediju redakcionālā neatkarība, nacionālā informatīvā telpa un informācijas plurālisms.

Konferencē ar valsts politiku mediju jomā un izaicinājumiem iepazīstināja Kultūras ministrijas Mediju politikas nodaļas vadītājs Roberts Putnis un Kultūras ministrijas pārstāvis Uldis Lielpēters. Par sabiedrisko pasūtījumu Latvijas TV un Latvijas Radio vēstīja LTV valdes loceklis Sergejs Ņesterovs un LR valdes locekle Sigita Kirilka. NEPLP Sabiedriski Konsultatīvās padomes locekle Antra Cilinska iepazīstināja ar NEPLP SKP lomu sabiedriskā pasūtījuma veidošanā. Asociētā profesore Anda Rožukalne iepazīstināja ar pētījumu par redakcionālās neatkarības problemātiku Latvijā. NEPLP locekle Dace Ķezbere norādīja uz NEPLP funkcijās ietverto interešu konfliktu. Savukārt Satversmes tiesas tiesnese Ineta Ziemele aplūkoja mediju vidi Latvijā, uzsverot, ka Satversmes ievads ir nepieciešams, lai pasargātu valsts iekšējo kultūrvidi, izpratni par vērtībām un vēsturi.

Medijiem ir jānodrošina informācija gan par norisēm Latvijā, gan Eiropas Savienībā. Austrumeiropas politikas pētījumu centra valdes locekle Ieva Dzelme-

Romanovska uzsvēra, ka mediji ir skatāmi valsts drošības kontekstā, jo ir izmantojami kā ietekmes instruments. Laikus ielikti propagandas pamati vēlāk var veidot sabiedrības uztveri par notikumiem. Uzņēmumu reģistra galvenā valsts notāre Guna Paidere definēja Uzņēmumu reģistru kā pirmo frontes līniju, jo sabiedrības reģistrācija tiek uztverta kā valsts atzīšana.

Konferencē piedalījās arī Igaunijas sabiedrisko mediju ombuds Tarmu Tammerks, kurš stāstīja par ombuda lomu un funkcijām. Igaunijā sabiedrisko mediju ombuds darbojas kā mediators starp privātpersonām, interešu grupām un sabiedriskajiem medijiem. Ombuda galvenais darbības instruments ir rekomendāciju sniegšana. Strīdīgo jautājumu atspoguļošanai reizi mēnesī tiek izmantots arī ombuda raidījums Igaunijas sabiedriskajā radio. Cita starpā tiek risināti jautājumi, kas saistīti ar bērnu tiesību aizsardzību, atspoguļojot notikumus plašsaziņas līdzekļos, datu aizsardzību, mediju neatkarību. Ombuds veido apmācības žurnālistiem ētikas jautājumos, kā arī veicina personu izpratni par medijiem, tiekoties ar sabiedrības pārstāvjiem. Ombuda uz personu iesniegumiem sniegtās atbildes ir pārskatāmas Igaunijas Preses padomē, kas nodrošina mediju jomas pašregulāciju.

Tiesībsargs, pievēršot uzmanību mediju darbībai, uzklausa mediju ekspertus, iepazīstoties ar mediju vides plānošanas dokumentiem, normatīvajiem aktiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem dokumentiem, 2015.gadā nonāca pie šādām atziņām vai ieteikumiem:

- Sabiedriskā apraide šobrīd nerasniedz visus Latvijas iedzīvotājus, un tas ir vērtējams negatīvi.
- Lai izvairītos no Latvijas valstiskumam naidīgās propagandas, jāveicina iedzīvotāju kritiskā domāšana un mediju lietotprasme. Par šīs prasmes veicināšanu būtu atbildīgi jādomā ikvienam Latvijas iedzīvotājam atbilstoši viņa kompetencei.
- Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei jāraugās, lai laicīgi izvērtētu un sodītu plašsaziņas līdzekļus par naida runu un vienpusējas informācijas atspoguļošanu par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem.
- Politikiem jābūt atbildīgiem attiecībā uz sabiedrisko mediju stiprināšanu. Diemžēl 2016.gada budžetā ir finansējuma samazinājums, salīdzinot ar 2015.gadu, un tas ir klajš likuma pārkāpums, jo Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 70.panta pirmās daļas 1.punkts nosaka, ka valsts budžeta dotācija sabiedriskā pasūtījuma īstenošanai nedrīkst būt mazāka nekā iepriekšējā gadā.

- Mediju vidē, īpaši internetā, bieži sastopami ētikas normu, personas datu pārkāpumi. Problēmu pastiprina tas, ka daudzi interneta portāli neuzskata sevi par medijiem, argumentējot, ka tādējādi uz viņiem neattiecas mediju vidi regulējošie normatīvie akti. Sabiedriskajos medijos šāda veida pārkāpumi novērojami krietni retāk.
- Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome ir sabiedrisko mediju kapitāldaļu turētājs un visas Latvijas mediju vides regulators. Apvienojot šīs abas funkcijas, ir neizbēgams interešu konflikts. To atzinuši paši padomes pārstāvji.
- Apsverama doma par mediju ombuda izveidi, kas veicinātu mediju vides uzlabošanas atbilstoši cilvēktiesībām.

5.3. Viedokļi Satversmes tiesai

5.3.1. Viedoklis par Latvijas valsts karoga izkāršanu pie privātmājas

Pārskata periodā tiesībsargs tika lūgts sniegt viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2015-01-01 „Par Latvijas valsts karoga likuma 7.panta pirmās un otrās daļas un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 201.⁴³panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100.pantam”. Pieteicēja apstrīdēja likumā noteikto valsts karoga izvietojuma pienākumu pie privātmājām.

Likuma anotācijā minēts, ka pienākums pastāvīgi lietot Latvijas valsts karogu pie nozaru ministriju un pašvaldību ēkām noteikts nolūkā, lai popularizētu Latvijas valsts simbolu lietošanu sabiedrībā un stiprinātu nacionālo pašapziņu. No tā secināms, ka ideja par nacionālās pašapziņas veicināšanu attiecas arī uz privātpersonām. Proti, spēcīga nacionālā pašapziņa stiprina arī demokrātisko valsts iekārtu un netieši varētu veicināt sabiedrības labklājību.

Vērtējot esošā ierobežojuma nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā, tika analizēta arī tā sociālā nepieciešamība un samērīgums. Aplūkojot konkrētā ierobežojuma samērīgumu, secināms, ka ierobežojums noteikts ar mērķi veicināt nacionālo pašapziņu, pieminēt sabiedrībai svarīgus vēsturiskus notikumus un ir vērsts uz sabiedrisko vērtību atzīšanu un attīstību.

18.novembrī Latvijā tiek svinēta Latvijas Republikas Proklamēšanas diena. Savukārt 4.maijā atceramies Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanas dienu, jo 1990.gada 4.maijā tika pasludināta Deklarācija par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Skaitliski lielai iedzīvotāju daļai, kas Latvijā ieceļojusi pēc 1940.gada, un viņu pēctečiem loģisku apsvērumu dēļ nav šīs vēsturiskās atmiņas, tāpēc pārējai Latvijas

sabiedrībai un valstij ir pat pienākums skaidrot konkrētu vēsturisku faktu un datumu nozīmīgumu. Latvijas valsts karoga izkāšana 18.novembrī un 4.maijā gan pie valsts un pašvaldību ēkām, gan pie privātpersonu dzīvojamām mājām veicinātu nacionālo pašapziņu un piederību valstij. Valsts karoga pacelšana veicinātu šo Latvijas vēsturei fundamentāli nozīmīgo notikumu atceri.

Vienlaikus jānorāda, ka laika gaitā Latvijā ir norisinājušies daudzi vēsturiski notikumi, kuru pieminēšana izraisa dažādu attieksmi iedzīvotāju vidū. Šobrīd indivīdiem tiek liegta iespēja brīvi paust savus uzskatus un attieksmi pret šiem vēsturiskajiem notikumiem, tādējādi ierobežojot personu izteiksmes brīvību. Šajos datos (25.martā, 14.jūnijā, 17.jūnijā, 4.jūlijā un decembra pirmajā svētdienā sēru noformējumā, kā arī 1.maijā, 21.augustā, 11.novembrī) nav iespējams konstatēt ierobežojuma piemērotību, jo izvirzīto mērķi var sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Izveidojusies situācija, ka privātpersonas likumā noteiktajās dienās bieži vien paceļ valsts karogu pie tām piederošajām ēkām, nevis patriotisma vadīti, pieminot vēsturisku notikumu vai solidarizējoties ar konkrētā notikuma upuriem, bet gan bailēs no iespējamā administratīvā naudas soda, un tas neveicina nacionālo pašapziņu un demokrātiskas iekārtas stiprināšanu.

Tāpat nav iespējams konstatēt ierobežojuma nepieciešamību, jo tā mērķis būtu sasniedzams arī ar citiem līdzekļiem. Vēsturisko notikumu pieminēšanas veicināšanu varētu īstenot, piemēram, ar iedzīvotāju informēšanu par vēsturiskajiem notikumiem, skaidrojumiem par šo notikumu nozīmīgumu Latvijas un pasaules vēsturē un sabiedrisko vērtību attīstībā, kā arī aicinājumiem atcerēties un godināt šos notikumus, izkarot Latvijas valsts karogu. Izvērtējot piemērotā līdzekļa nepieciešamību, var secināt, ka iepriekšējā punktā minētie līdzekļi būtu tikpat iedarbīgi un mazāk ierobežotu pamattiesības. Tādējādi izvēlēto līdzekli nevar uzskatīt par atbilstošu nepieciešamības kritērijam.

Tiesībsargs uzskata, ka administratīvais sods, kurš paredzēts LAPK 201.⁴³ pantā par valsts karoga nepacelšanu, būtu saglabājams attiecībā uz diviem datumiem – 18.novembri un 4.maiju, tomēr diskutējams ir jautājums par soda apmēru. Šobrīd administratīvais sods ir pietiekami liels, turklāt dažkārt ēku īpašnieki, kuri ir gados veci cilvēki vai ilgstoši nedzīvo sev piederošajās ēkās, objektīvu iemeslu dēļ nespēj izpildīt karoga pacelšanas pienākumu.

Ņemot vērā minēto, secināms, ka Latvijas valsts karoga likuma 7.panta pirmajā daļā noteiktais valsts karoga pacelšanas regulējums pie privātpersonu dzīvojamām ēkām 1.maijā, 21.augustā, 11.novembrī, kā arī Latvijas valsts karoga likuma 7.panta otrajā daļā – 25.martā, 14.jūnijā, 17.jūnijā, 4.jūlijā un decembra pirmajā svētdienā kalpo leģitīmam

mērķim. Tomēr ierobežojums nav uzskatāms par samērīgu un nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā. Pastāv citi līdzekļi, kas varētu būt tikpat iedarbīgi un mazāk ierobežotu pamattiesības. Tādējādi minētais ierobežojums nevar pastāvēt demokrātiskā valstī.

Savukārt 18.novembris un 4.maijs ir datumi, kuri ir izšķiroši neatkarīgas Latvijas Republikas izveidošanas un atjaunošanas vēsturē, tāpēc, pēc tiesībsarga domām, Latvijas kara izkāršanas pienākums šajos datumos noteikti būtu saglabājams gan pie publisko personu ēkām, privāto tiesību juridisko personu un personu apvienību ēkām, gan pie privātpersonu dzīvojamām ēkām.

5.3.2. Viedoklis lietā par Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.⁶panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 100.pantam

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza viedokli arī lietā Nr.2015-06-01 „Par Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.⁶panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 100.pantam”.

Ar minēto normu personām, kurām ir pieejami pret tiesnesi ierosinātas disciplinārlietas materiāli, ir aizliegts izpaust ar tiem saistītās ziņas līdz disciplinārkolēģijas lēmuma pieņemšanas brīdim. Tiesībsargs atzina, ka sabiedrības interese zināt par iespējamiem pārkāpumiem tiesu sistēmas darbībā nav uzskatāma par vienkāršu ziņkāri, bet gan par leģitīmu interesi. Ievērojot minēto, tiesībsargs pievienojās pieteikuma iesniedzējam – Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentam, paužot viedokli, ka Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.⁶panta pirmā daļa nav atbilstoša Satversmes 100.pantam.

Tiesībsarga ieskatā, ne visās situācijās informācijas izpaušana gan būtu piemērojama vienlīdz plašā mērā. Tomēr, nosakot pilnīgu aizliegumu izpaust jebkādas ziņas saistībā ar ierosināto disciplinārlietu un nenosakot konkrētus kritērijus informācijas sniegšanai, tostarp neparedzot pašam tiesnesim, pret kuru ierosināta disciplinārlieta, tiesības prasīt informācijas publiskošanu, ierobežojumu nevar uzskatīt par samērīgu.

5.3.3. Viedoklis lietā par Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma pārejas noteikumu atbilstību Satversmei

Pārskata periodā tika sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2015-15-01 „Par Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma pārejas noteikumu 27.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam, 100.panta pirmajam teikumam un 105.pantam”.

Ar minēto tiesību normu tiek mainīti noteikumi attiecībā uz izsniegtajām apraides atļaujām, paredzot radiostacijām, kurām pārraides daļa valsts valodā pārsniedz 50%, pienākumu no 2015.gada 1.janvāra pārreģistrēt piešķirto atļauju, lai turpmāk apraidi veiktu tikai valsts valodā.

Tiesībsargs atzina, ka būtiskas sabiedrības intereses var attaisnot personas tiesību uz vārda brīvību un īpašuma tiesību ierobežošanu, tostarp grozot regulējumu, kas noteic radio programmas apraides prasības, attiecīgi ierobežojot tiesību izmantošanu. Tomēr arī šādā gadījumā ir nepieciešams izvērtēt konkrētā regulējuma piemērotību legītimā mērķa sasniegšanai un tā samērīgumu, pievēršot uzmanību personas tiesiskajai pašlīvēbai uz administratīvajā aktā – apraides atļaujā piešķirto tiesību izmantošanu. Tikai neatliekama sabiedrības interese attiecināt pieņemto regulējumu uz izsniegtajām apraides atļaujām var attaisnot būtisku personas tiesību ierobežojumu.

Konkrētajā gadījumā intereses neatliekamība nav viennozīmīga, sevišķi ņemot vērā to, ka Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma pārejas noteikumu regulējums nav konsekvents, paredzot elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem, kuri līdz šim valsts valodā raidīja mazāk nekā 50% programmas, tiesības turpmāk pārraidi veikt tikai svešvalodā. Tāpat, tiesībsarga ieskatā, ir iespējams regulējums, kas legītimo mērķi sasniegtu, mazāk aizskarot konstitucionālās sūdzības iesniedzēja tiesības vai tiesiskās intereses. Situācijas, ka valsts valodā raidījumi tiek pārraidīti tikai nakts stundās, bet dienā pārraide tiek veikta tikai svešvalodā, varētu novērst prasība noteiktās raidlaika stundās radio programmu vienādās daļās izplatīt valsts valodā un svešvalodā.

5.4. Amatpersonu filmēšana

2015.gadā DVI lūdza tiesībsarga viedokli par privātpersonas tiesībām dažādās situācijās un atšķirīgiem mērķiem iegūt amatpersonas fotogrāfijas. Nevērtējot konkrētas lietas apstākļus, tiesībsargs norādīja, ka Satversmes 96.pants un ECPAK 8.pants paredz, ka ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un korespondences neaizskaramību. Jēdziens privātā dzīve ietver tādus elementus kā personas vārds vai attēls. Tomēr jāņem vērā, ka, pildot dienesta pienākumus, amatpersona veic iestādes funkcijas un realizē valsts varu.

Persona, kura pēc savas vēlēšanās darbojas publisko tiesību jomā, nevar pieprasīt pret sevi tādu pašu attieksmi kā privātpersona, kurai ir tiesības uz anonimitāti. Sabiedrības tiesības iegūt informāciju noteiktos apstākļos var attiekties arī uz atsevišķiem publisko personu privātās dzīves aspektiem.

Pastāv atšķirība starp politiķu, amatpersonu un privātpersonu tiesību uz privātās dzīves aizsardzības līmeni. Turklāt dienesta pienākumu izpildes laikā amatpersonām tiek piešķirtas īpašas tiesības, kā arī uzlikti specifiski pienākumi un ierobežojumi. Valsts dienestā esošām amatpersonām tiek izvirzītas augstas ētikas prasības un uzvedības normas, kuru izpildes pienākums tiek attiecināts arī uz laiku, kad tās nepilda dienesta pienākumus. Arī pamattiesību ierobežojumi ir spēkā neatkarīgi no tā, vai viņa konkrētajā brīdī pilda dienesta pienākumus, šī jēdziena plašākā nozīmē, vai nē. Nepieciešamībai ierobežot personas tiesības iegūt informāciju un paust viedokli ir jābūt pārliecinošai, tas ir, jāpastāv patiesai sabiedrības interesei.

Privātpersonai, iegūstot informāciju par amatpersonām, kuras nodrošina sabiedriskās kārtības un nacionālās drošības iestāžu funkciju izpildi slepenā veidā, var tikt negatīvi ietekmēta šo institūciju darbības efektivitāte. Attiecīgi šāda veida informācijas brīva ieguve un pieejamība nav valsts un sabiedrības interesēs.

Vienlaikus sabiedrības interesēs ir arī novērst vai pārtraukt amatpersonas prettiesisku rīcību neatkarīgi no tā, kurā laikā tā tiek veikta. Atbildīgai institūcijai būtu jāveic privātpersonas fiksētā likumpārkāpuma apstākļu vispusīga izvērtēšana. Minētais pienākums iestādei saglabājas arī tad, ja privātpersona kādu iemeslu dēļ ir izvēlējusies publiskot šo informāciju, lai gan nav noticis konkrētas personas interešu vai tiesību aizskārums.

Tiesības paust viedokli un sabiedrības diskusijas politikas jomā būtu apdraudētas, ja publiskās amatpersonas varētu tās ierobežot (cenzēt), atsaucoties uz savu privāto tiesību aizsardzību. Turklāt, izmantojot amatam piešķirtās pilnvaras savu privāto tiesību aizsardzībai, amatpersona var nonākt interešu konfliktā, proti, izmantot publisko varu (dienesta stāvokli) personiskās interesēs.

Jāņem vērā, ka amatpersonas darbības ne vienmēr mēdz būt tiesiskas vai ētiskas. Turklāt judikatūrā tiesa piešķir augstu ticamības pakāpi amatpersonu liecībām, ja netiek konstatēta to prettiesiska rīcība vai ieinteresētība. Domstarpību gadījumā tieši ar tehniskiem līdzekļiem veikts ieraksts var sniegt vispusīgāku un objektīvāku informāciju par notikuma apstākļiem, nekā jebkāds cits darbības fiksēšanas veids. Ņemot vērā minēto, kā arī apstākli, ka indivīds attiecībās ar valsti, piemēram, pratināšanas laikā, ir objektīvi vājākā puse, absolūts aizliegums privātpersonai jebkādā veidā fiksēt amatpersonas rīcību, ja pati iestāde neveic šo darbību ierakstu, būtu uzskatāms par nesamērīgu pamattiesību ierobežojumu, jo liegtu efektīvu interešu aizsardzības veidu.

Vienlaikus jāuzsver, ka jebkurai pat sabiedrībā atpazīstamai personai ir jābūt iespējai uz tiesisku palāvību, ka tās privātā dzīve tiks aizsargāta. Tiesībsarga ieskatā, izšķiroša nozīme, lai nodrošinātu saprātīgu līdzsvaru starp privātās dzīves un vārda brīvības aizsardzību, ir tam, vai publicētais raksts vai fotogrāfija sniedz pienesumu sabiedriski nozīmīgā diskusijā. Attiecīgi informācija par amatpersonas darbībām ārpus dienesta pienākumu izpildes laika ir vērtējama no sabiedrības tiesiskās intereses viedokļa. Minētās intereses lokā ir personas darbības, kuras jebkādā veidā ir saistītas ar amata pienākumu izpildi publisko tiesību jomā. Savukārt atsevišķas personas vai to grupas zinātkāre, kā arī laikraksta vai izdevuma komerciālā interese nav uzskatāma par sabiedrības tiesisko interesi un nevar kalpot par attaisnojumu amatpersonas tiesību uz privātās dzīves ierobežojumam ārpus dienesta pienākumu izpildes laika. Attiecīgi šādos gadījumos privātpersonas tiesības uz informācijas iegūšanu var tikt ierobežotas.

6. Ārvalstnieku tiesības, patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību saņēmušo personu statuss un tiesības

6.1. Iesniegumu raksturojums

2015.gadā joprojām saglabājās tendence, ka Tiesībsarga birojā tika saņemts neliels skaits iesniegumu no ārvalstniekiem un starptautisko aizsardzību pieprasījušajām un statusu saņēmušajām personām. Salīdzinot ar aizvadītajiem gadiem, bija vērojama aktīvāka vēršanās birojā pēc palīdzības no personām, kurām nav nevienas valsts pilsonības un kuras Latvijas teritorijā ilgstoši dzīvoja nelegāli, un personām, kuras lūdza padomu saistībā ar atteikumu laulātajiem, kas bija ārzemnieki, izsniegt uzturēšanās atļauju Latvijas Republikā.

2015.gadā ar iesniegumiem par palīdzību nepilsoņa statusa legalizācijā vērsās trīs personas, tikpat liels skaits iesniegumu tika saņemts saistībā ar ārzemnieku tiesību ievērošanu Latvijas Republikā. Pamatā iepriekšminētās personas tika aicinātas vērsties PMLP ar iesniegumu par nepilsoņa statusa piešķiršanu vai tiesā, apstrīdot atteikumu izsniegt uzturēšanās atļauju.

Ar iesniegumiem par palīdzību patvēruma procedūras ietvaros 2015.gadā Tiesībsarga birojā vērsās divi ārzemnieki. 2015.gadā tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu Nr.2015-37-8G, balstoties uz iesniegumiem par uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādes izdevumu nepietiekamu apmēru patvēruma meklētājiem,

tiesībām uz informāciju, projektu īstenošanas efektivitāti, brīvā laika pavadīšanas iespēju pusaudžiem trūkumu, nenodrošināšanu ar apģērbu un apaviem, kā arī Patvēruma meklētāju izmitināšanas centra „Mucenieki” darbinieku nelaipnu un noraidošu attieksmi pret centra iemītniekiem.

Pārbaudes lietā tika konstatētas vairākas nepilnības centra “Mucenieki” un PMLP darbā, kā arī trūkumi normatīvajā regulējumā. Viens no pārbaudes lietas galvenajiem secinājumiem – ar Latvijā noteikto uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādes izdevumu apmēru, kas ir 2,15 dienā jeb 64,50 eiro mēnesī, nav iespējams nodrošināt cilvēka cienīgu un veselības stāvoklim atbilstošu dzīves līmeni un uzturēšanos šeit, jo tas ir zemāks par reālo – mūsu valstī esošo iztikas minimumu.

Labklājības ministrija norādīja, ka atbilstoši Direktīvā 2013/33/ES noteiktajam Latvijas valstspiederīgajam nodrošināmais garantētā iztikas minimuma līmenis var tikt samērots ar patvēruma meklētājam nodrošināmo uzņemšanas materiālo nosacījumu daļu attiecībā uz pārtiku un apģērbu. Tādējādi tā apmēru varētu noteikt 1,66 eiro dienā.

Vienlaikus Labklājības ministrija atzina, ka nacionālā līmenī normatīvajos aktos definētie minimālie ienākumu līmeņi ir noteikti, nevis pamatojoties uz kādu konkrētu metodoloģiju, bet gan, ņemot vērā valsts un pašvaldību finansiālās iespējas konkrētajā brīdī. Šobrīd Latvijā nav izstrādāta metodoloģija, kura noteiktu reālu minimālā ienākuma līmeni valstī, tāpēc nav skaidrs, pēc kādiem kritērijiem, piemēram, ir noteikts pabalsts garantētā minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanai.

Ņemot vērā minēto, Labklājības ministrijas viedoklim nevar piekrist, jo Direktīvas 2013/33/ES 17.panta piektajā daļā noteikts, ka materiālo uzņemšanas nosacījumu apmēru nosaka, pamatojoties uz līmeņiem, kurus attiecīgā dalībvalsts izveidojusi ne tikai tiesību aktos, bet arī praksē, lai nodrošinātu pienācīgu dzīves līmeni valstspiederīgajiem. Minimālā nodrošinājuma līmeņa apmērs, kuru pašreiz var izmantot (oficiālie dati), ir Centrālās statistikas pārvaldes ikgadējais aprēķinātais nabadzības riska sliekšnis (260,17 eiro mēnesī) un 2013.gada decembrī aprēķinātais iztikas minimums – 252,19 eiro. Tādēļ Labklājības ministrija tika aicināta atkārtoti izvērtēt uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādes izdevumu apmēra palielināšanu patvēruma meklētājiem, bet Iekšlietu ministrija – iniciēt grozījumus Ministru kabineta 2010.gada 12.janvāra noteikumos Nr.24 „Noteikumi par uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādes izdevumu apmēru patvēruma meklētājam un šo izdevumu segšanas kārtību”.

Atzinumā tiesībsargs vērsa kompetento iestāžu uzmanību arī uz tādu trūkumu novēršanu kā informācijas pieejamība par patvēruma procedūru, savām tiesībām un

pienākumiem šīs procedūras laikā un patvēruma procedūrā iesaistīto institūciju kompetenci. ANO Augstais komisārs bēgļu jautājumos ir atzinis, ka informācijas sniegšanai ir jābūt efektīvai, tādai, lai persona to pilnīgi izprastu un viņai būtu iespējams pilnvērtīgi iesaistīties patvēruma procedūrā. Ņemot vērā to, ka „Mucenieku” rīcībā Ministru kabineta noteikumi Nr.173 ir latviešu, angļu, franču, arābu, gruzīnu un krievu valodā, Ministru kabineta noteikumi Nr.24 – latviešu un angļu valodā, centrs „Mucenieki” tika aicināts regulāri pārbaudīt, vai noteikumi ir pieejami patvēruma meklētājiem, tos izvietojot uz informatīvā dēļa.

Centra „Mucenieki” iemītnieku sūdzības par pārtikas paku un higiēnas piederumu komplektu nepārdomātu saturu un daudzumu iesniegumos neliecināja par EBF projekta attiecībā uz pārtikas un higiēnas pakām īstenošanas efektivitāti, jo izsniedzamās preces netika lietderīgi izmantotas, kā rezultātā patvēruma meklētājiem izveidojās preču krājumi. Tiesībsargs aicināja palīdzību pārtikas un higiēnas paku saturu veidot tā, lai to izmantošana tiktu efektīvi īstenota: apjomā un daudzumā (kvantitātes rādītāja ievērošana), izstrādājuma vai pakalpojuma īpašību un raksturojumu kopumā, kas noteic to spēju apmierināt noteiktas vai paredzamās vajadzības (kvalitātes rādītāja ievērošana). Paku satura izstrādē tika ieteikts veidot sadarbību ar Veselības ministriju, Zemkopības ministriju un Kultūras ministriju (kā atbildīgo iestādi, kas īsteno valsts politiku sabiedrības integrācijas jomā un sekmē pilsoniskās sabiedrības attīstību un starpkultūru dialogu), kā arī Pārtikas un veterināro dienestu.

Saskaņā ar Bērnu tiesību konvencijas 30.panta pirmo daļu dalībvalstis atzīst ikviena bērna tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, tiesības piedalīties spēlēs un izklaides pasākumos, kas atbilst viņa vecumam, un brīvi iesaistīties kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu. Pēc „Mucenieku” apsekošanas tika rekomendēts informēt patvēruma meklētājus par brīvā laika pavadīšanas iespējām, īpaši bērnu spēļu istabu, bibliotēku, spēļu laukumu, kā arī aprīkot centru ar bezvadu internetu, ļaujot visiem centrā izmitinātajiem patvēruma meklētājiem izmantot internetu, jo centrā speciāli tam paredzētajā telpā ir tikai četri datori, turklāt atsevišķiem patvēruma meklētājiem atbilstoši kultūras tradīcijām nav pieņemams atrasties vienā telpā ar svešu pretējā dzimuma pārstāvi.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 11.panta 3.punktu viena no tiesībsarga funkcijām ir izvērtēt un veicināt labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē. Ņemot vērā, ka pārbaudē tika konstatēta labas pārvaldības principam neatbilstoša prakse, centra „Mucenieki” darbinieki tik aicināti uzlabot sniegto pakalpojumu kvalitāti, ievērojot patvēruma meklētāju dzīves pieredzi, un komunikācijā ar centra iemītniekiem atturēties

no darbībām, kas var viņus aizskart, tādējādi nodrošinot pieklājības normu un labas pārvaldības principa ievērošanu. Turklāt tika vērsta uzmanību uz to, ka sūdzību izskatīšana veicina ilgtspējīgu attīstību, pakalpojumu un apstākļu uzlabošanu, kā arī labās prakses attīstību. Tādējādi centra darbinieki tika aicināti pieklājīgi un iecietīgi attiekties pret visiem centra iemītniekiem, tostarp arī tiem, kas vēršas iestādēs ar sūdzībām.

2015.gada 16.novembrī, PMLP atbildot uz atzinumu, sniedza skaidrojumu, ka pārvalde izskatīs iespēju ierīkot centrā “Mucenieki” bezvadu internetu, kā arī Patvēruma, migrācijas un integrācijas fonda 2014.-2020.gada ietvaros veiks patvēruma meklētājiem paredzēto pārtikas un higiēnas preču satura izvērtēšanu, sadarbojoties ar Veselības ministriju, Zemkopības ministriju, Kultūras ministriju un Pārtikas un veterināro dienestu.

Savukārt, reaģējot uz konstatēto nepietiekamo līdzekļu apmēru uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādei, Labklājības ministrija norādīja, ka 2015.gada 2.decembrī Ministru kabinets izdeva rīkojumu Nr.759, ar kuru apstiprināja “Rīcības plānu personu, kurām nepieciešama starptautiskā aizsardzība, pārvietošanai un uzņemšanai Latvijā”. Šī dokumenta 3.5.apakšpunktā tika noteikts, ka Labklājības ministrijai un Iekšlietu ministrijai līdz 2017.gada 1.janvārim ir jāizvērtē iespēja pārskatīt pabalsta uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādei apmēru atbilstoši koncepcijai “Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu plānotajām darbībām”.

2016.gadā tiesībsargs kā vienu no prioritātēm ir noteicis sekot līdzī Ministru kabineta rīkojuma Nr.759 īstenošanai un ziņot atbildīgajām iestādēm par monitoringa vizītēs konstatēto.

6.2. Starptautisko aizsardzību saņēmušo personu integrācijas problēmu aspekti

Līdzīgi lūgumam pārskatīt līdzekļu apmēru, kāds tiek piešķirts patvēruma meklētājiem uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādei, tiesībsargs 2015.gadā pauda savu protestu valdības lēmumam samazināt pabalstus starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām, jo šāds samazinājums var nonākt pretrunā valsts uzņemtajām starptautiskajām saistībām.

Kā pilntiesīga Eiropas Savienības dalībvalsts Latvija ir apņēmusies starptautiskās aizsardzības saņēmējiem sociālās palīdzības ietvaros bez diskriminācijas nodrošināt adekvātu sociālo labklājību un iztikas līdzekļus, lai novērstu sociālās grūtības, kādas ir piemēklējušas personas, kuras meklē aizsardzību ārpus izcelsmes valsts kara konfliktu, vajāšanas, dzīvības draudu dēļ. Vērtējot, kādi ir adekvāti iztikas līdzekļi starptautisko

aizsardzību saņēmušajām personām, integrācijas sākumposmā ir svarīgi ņemt vērā pamatvajadzības, kas rodas šīm personām. Pašreiz spēkā esošais Patvēruma likums un Ministru kabineta noteikumi Nr.210 "Noteikumi par pabalstu bēglim un personai, kurai piešķirts alternatīvais statuss" nosaka, ka pabalstu saņem tikai tās starptautisko aizsardzību saņēmušās personas, kurām, pirmkārt, nav iztikas līdzekļu, otrkārt, šo pabalstu personas saņem tikai noteiktu laiku – 9-12 mēnešus.

Pabalsta piešķiršana ir vērsta uz to, lai segtu pamatvajadzības – dzīvokļa īres un komunālo pakalpojumu, pārtikas un apģērba apmaksu, iegādātos pirmās nepieciešamības preces. Samazinot pabalsta apmēru, valsts nedrīkst to samazināt tiktāl, ka tas atņem minimālos iztikas līdzekļus cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai. Tādēļ tiesībsargs aicināja nesamazināt pabalsta apmēru starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām, jo 2013.gadā birojā veiktais pētījums liecina par sociālo atstumtību minētajā mazaizsargāto personu grupā, kritisko stāvokli iztikas līdzekļu gūšanā un iekļaušanā darba tirgū, kā arī efektīvas un ilgtspējīgas integrācijas programmas neesamību valsts mērogā. Tiesībsargs atgādina, ka līdzīgi secinājumi ir minēti arī ANO Bēgļu aģentūras 2015.gadā publikotajā pētījumā "*Integration of refugees in Latvia. Participation and Empowerment*".

Pamatojoties uz agrāk birojā veiktā pētījuma secinājumiem, tiesībsargs 2015.gadā publikajā telpā, kā arī biroja pārstāvji, piedaloties likumprojekta "Patvēruma likums" apspriedē Saeimā, vairākkārt atgādināja, ka, risinot bēgļu krīzes sekas un gaidāmo liela skaita patvēruma meklētāju ierašanos 2016.gadā Latvijā, ir svarīgi, lai valstī pastāvētu un darbotos efektīvs mehānisms, kā starptautisko aizsardzību saņēmušos ārzemniekus integrēt sabiedrībā, neveidojot atstumtu sabiedrības daļu, kas var radīt riskus valstij, tās attīstībai un drošībai. Starptautisko aizsardzību saņēmušo personu integrācijai Latvijā ieteicams izveidot ne tikai vienas pieturas aģentūru, kas koordinētu šo personu integrāciju, katrai no tām izstrādājot individuālo integrācijas plānu (valsts valodas, papildus – profesionālo iemaņu apguve u.c.), bet arī iespējams apsvērt nepieciešamību ieviest integrācijas līgumu, kas tiktu parakstīts starp indivīdu un valsti.

Tiesībsargs vērš uzmanību uz to, ka valstī nepieciešamas ne tikai integrācijas politiskās pamatnostādnes, bet arī iestāde, kas ilgtermiņā spēj nodrošināt minētā dokumenta realizāciju. Valsts valodas un valsts iekārtas apguvei ir jābūt piešķirti pietiekami līdzekļiem, un ir jābūt izstrādātai to apguves programmai. Valsts nedrīkst pieļaut nepilsoņu un bezvalstnieku pulkam piepulcināt starptautisko aizsardzību saņēmušās personas, kas nespēj pieņemt valsts kārtību un integrēšanās nepieciešamību.

Līdztekus minētajam ir svarīgi pieminēt, ka tiesībsargs 2015.gadā Saeimā izskatāmā likumprojekta “Patvēruma likums” ietvaros lūdza rast iespēju iekļaut likuma 11.pantā normu, kas, ņemot vērā patvēruma meklētāja īpašās uzņemšanas vajadzības, garantētu visas medicīniskās palīdzības piešķiršanu par valsts līdzekļiem nepilngadīgām personām, kuras nesniegšana var radīt apdraudējumu bērna attīstībai un veselībai.

6.3. Par Repatriācijas likumprojekta apspriedi

2015.gada 25.martā Tiesībsarga biroja pārstāvis piedalījās likumprojekta “Repatriācijas likums” apspriedē Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā, paužot viedokli, ka spēkā esošā Repatriācijas likuma mērķis bija un ir pamatnācijas – Latvijas pilsoņu, līvu un viņu pēcnācēju – atgriešanās dzimtenē. Reemigrācijas plāns, kas bija pamats diskusijas uzsākšanai par jauna Repatriācijas likuma izstrādi, aptver plašāku personu loku, salīdzinot ar subjektiem, attiecībā uz kuriem vērsts spēkā esošais Repatriācijas likums. Deputātu uzmanība tika vērsta uz faktu, ka ekonomisko emigrantu un repatriantu vajadzības ir atšķirīgas, un valstij būtu jāveido atšķirīga pieeja un pasākumi, veicinot repatriantu un personu, kas izceļojušas pēdējo gadu laikā, atgriešanos un integrāciju.

Ja valsts izšķirtos paplašināt konceptu par repatriantiem, ietverot arī ekonomiskos migrantus, tika rekomendēts pārskatīt repatrianta ģimenes locekļu uzskaitījumu, kuri ir tiesīgi atgriezties ar repatriantu. Tāpat tika aicināts reemigrācijas problēmas risināšanā noskaidrot iemeslus, kas attur ekonomisko migrantu atgriešanos dzimtenē, un vērtēt grozījumu normatīvajā regulējumā lietderību vai izstrādāt jaunu likumu, kas atrisina konkrētas emigrantu problēmas. Tika norādīts, ka piedāvātajā likumprojektā sociālā palīdzība un integrācijas pasākumi attiecināti vienīgi uz repatriantu, lai gan līdzīgu pasākumu kopumu būtu lietderīgi attiecināt arī uz tā ģimenes locekļiem. Piedāvātajā likumprojektā tika saskatīti arī riski ļaunprātīgai likuma izmantošanai – likumprojekts neierobežoja skaitu, cik reizes persona var pieprasīt statusu un saņemt materiālo palīdzību, atgriežoties valstī.

7. Par piespiedu izraidīšanas novērošanu

7.1. Vispārīgā informācija

2015.gadā tiesībsargs turpināja Imigrācijas likuma 50.⁷ pantā noteiktās funkcijas – piespiedu izraidīšanas novērošana – izpildi. Pārskata periodā Tiesībsarga birojs EAF projekta ietvaros pabeidza vadlīniju – metodoloģijas izstrādi izraidīšanas procesa novērošanai. Tāpat tiesībsargs veica piespiedu kārtā izraidāmo ārzemnieku aptauju un viņu aizturēšanas vietu apsekošanu, īpaši pievēršot uzmanību AĀIC “Daugavpils” un īslaicīgo aizturēšanas vietu (turpmāk – ĪAV) apsekošanai, kā arī piedaloties faktisko izraidīšanu novērošanā. 2015.gadā īpaša uzmanība tika pievērsta mazaizsargāto grupu – nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības, personu ar kustības traucējumiem u.tml. – piespiedu izraidīšanas novērošanai.

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā tika vairāk nekā 400 paziņojumi par ārzemnieku piespiedu izraidīšanu, trešdaļu no izraidāmajām personām ir izdevies aptaujāt.

Aptaujājot piespiedu kārtā izraidāmos ārzemniekus, 2015.gadā sūdzības par uzturēšanās apstākļiem saņemtas pamatā par ēdināšanu un pārapdzīvotību, privātuma nenodrošināšanu ārsta apskates laikā un novēlotu lēmuma izsniegšanu.

Pārskata periodā bija vērojama centra “Daugavpils” pārapdzīvotība, bet atbildīgās iestādes iespēju robežās centās operatīvi problēmu risināt, izvietojot aizturētos ārzemniekus Daugavpils ĪAV ēkā, nošķirot Imigrācijas likuma kārtībā aizturētos ārzemniekus no citiem aizturētajiem.

Veicot centra apsekošanu un aplūkojot ēdienkarti, Tiesībsarga biroja darbinieki nekonstatēja, ka piedāvātais ēdiens būtu nodrošināts nepietiekamā daudzumā vai sliktā kvalitātē. Tomēr, līdzīgi iepriekšējam pārskata periodam, novērotāji joprojām konstatēja privātuma nenodrošināšanu ārsta apskates laikā. Tiesībsargs atkārtoti vērsa Valsts robežsardzes (turpmāk – VRS) uzmanību uz to, ka atbilstoši CPT norādījumiem privātuma nodrošināšana medicīnisko pārbaužu laikā policijas iecirkņos un citās brīvības atņemšanas iestādēs ir jāievēro tāda pašā mērā kā ārpus brīvības atņemšanas iestādes. Citu personu atrašanās vienā telpā ar pacientu un medicīnas darbinieku laikā, kad tiek veikta medicīniskā apskate vai pacients sarunājas ar mediķi, būtu attaisnojama vienīgi gadījumos, ja apskati nevar veikt bez tulka palīdzības, draudu savai vai mediķu dzīvībai un veselībai dēļ, kā arī citos ārkārtējos gadījumos, kad tas objektīvi ir nepieciešams.

Pārskata periodā tika saņemtas sūdzības no vairākiem Vjetnamas pilsoņiem par tulkojuma kvalitāti. Iepazīstoties ar izraidāmo personīgajām lietām, tika konstatēts, ka

VRS ir nodrošinājusi tulka palīdzību ārzemniekiem, izsniedzot lēmumu par izraidīšanu. Faktu, vai lēmumi par piespiedu izraidīšanu tiek iztulkoti pilnībā, vai arī izraidāmajiem ārzemniekiem tiek izskaidrota tikai lēmuma būtība un iztulkotas svarīgākās sadaļas, novērotāji nespēj pārbaudīt. Tiesībsargs rekomendēja VRS vērst uzmanību uz tulkojuma, ko nodrošina Valsts robežsardzes amatpersonas, kvalitāti un iespēju robežās pārliecināties, ka izraidāmās personas tulkoto lēmumu, tā sekas un pārsūdzības kārtību ir sapratušas. Tika sniegta rekomendācija izvairīties no prakses, ka lēmumus izraidāmajām personām tulko paši inspektori, nevis VRS algots tulks.

Tāpat tiesībsargs rekomendēja PMLP un VRS savlaicīgi informēt izraidāmo ārvalstnieku gan par izraidīšanas lēmuma pieņemšanu, gan faktiskās izraidīšanas laiku, lai tiktu nodrošināts saprātīgs termiņš lēmuma pārsūdzēšanai, ja persona paustu tādu vēlmi.

7.2. Nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības atgriešana izcelsmes valstī

2015.gadā Tiesībsarga birojs Eiropas Atgriešanās fonda projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” ietvaros veica izpēti par nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības uzņemšanu un uzturēšanos Latvijas Republikā, kā arī atgriešanu izcelsmes valstī.

2015.gada 7.maijā tiesībsargs rīkoja apaļā galda diskusiju par nepilngadīgo ārzemnieku, kuri Latvijā atrodas bez likumisko pārstāvju pavadības, tiesību un interešu nodrošināšanu, kā arī par iespējamiem trūkumiem tiesiskajā regulējumā, tai skaitā Ministru kabineta 2003.gada 16.decembra noteikumos Nr.707 „Kārtība, kādā Latvijas Republikā ieceļo un uzturas nepilngadīgi ārzemnieki bez vecāku vai aizbildņu pavadības”.

Diskusijas dalībnieki atzina, ka noteikumi Nr.707 ir novecojuši un neatbilst mūsdienu prasībām. Tāpat tika konstatētas pretrunas starp šo noteikumu un Imigrācijas likuma normām. Ņemot vērā nepilngadīgo bez pavadības īpašo statusu un valsts pienākumu īpaši aizsargāt ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna tiesības, tiesībsargs lūdza atbildīgās iestādes pilnveidot tiesisko regulējumu.

2015.gada 22.jūlijā Tiesībsarga birojā tika saņemta Iekšlietu ministrijas atbilde uz vēstuli par nepilngadīgajiem ārzemniekiem bez pavadības, kurā ministrija atzina, ka būtu lietderīgi veikt grozījumus normatīvajos aktos, kas skar tiesisko regulējumu par nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības uzņemšanu, uzturēšanu un atgriešanu izcelsmes valstī, kā arī noteikt kārtību, kādā bērni tiek ievietoti, uzturēti un nodoti Nepilngadīgo prevencijas nodaļā. Ministrija paskaidroja, ka problēmjaucājums tiks risināts kontekstā ar Valdības rīcības plāna izpildi (Ministru kabineta 2015.gada 16.februāra rīkojums Nr.78),

sagatavojot jauno Imigrācijas likuma projektu un pilnveidojot ārzemnieku ieceļošanas, uzturēšanās, tranzīta izceļošanas un aizturēšanas kārtību, kā arī kārtību, kādā ārzemniekus tur apsardzībā Latvijas Republikā un izraida no tās.

2015.gadā, veicot nepilngadīgo izraidāmo personu aptaujas, kā arī pēc iepazīšanās ar personu lietām, tika konstatēts, ka nepilngadīgās personas tiek izraidītas, neievērojot Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2008/115/EK „Par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz to trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi” 10.panta otro daļu. Tā noteic, ka pirms nepavadīts nepilngadīgais tiek izraidīts no dalībvalsts teritorijas, minētās dalībvalsts iestādes pārliecinās, ka nepilngadīgo nogādā pie viņa ģimenes locekļa, noteikta aizbildņa vai uz piemērotām uzņemšanas telpām valstī, uz kuru veic atgriešanu. Šī norma ir arī ietverta Imigrācijas likuma 50.⁸panta trešajā daļā.

Tātad, pirms nepavadīts nepilngadīgais tiek izraidīts no dalībvalsts teritorijas, dalībvalsts iestādēm ir jāpārliecinās, ka nepilngadīgo nogādā pie viņa ģimenes locekļa, aizbildņa vai uz piemērotām uzņemšanas telpām valstī, uz kuru veic atgriešanu. Pretējā gadījumā nepilngadīgās personas tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību, kā arī tiesības uz aizsardzību no visāda veida ekspluatācijas tiek apdraudētas.

Ņemot vērā tiesībsarga sniegtās rekomendācijas, VRS ir mainījusi praksi attiecībā uz Imigrācijas likuma 50.⁸panta trešās daļas piemērošanu. Par to liecina vairāki turpmāk norādītie prakses piemēri.

2015.gada 7.maijā Tiesībsarga birojā tika saņemts VRS lēmums par nepilngadīgās personas – Krievijas pilsoņa – piespiedu izraidīšanu. Nepilngadīgo bija paredzēts pavadīt līdz Latvijas Republikas robežšķērsošanas vietai – VRS Ludzas pārvaldes Terehovas I kategorijas robežkontroles punktam un izraidīt no valsts. Aptaujātā persona norādīja, ka viņai nav līdzekļu, lai no šī punkta tiktu līdz mājām Krievijā. Tiesībsargs norādīja, ka nav pieļaujama šīs nepilngadīgās personas izraidīšana, nepārliecinoties, ka nepilngadīgais tiks nogādāts pie ģimenes locekļa, aizbildņa vai uz piemērotām uzņemšanas telpām valstī, uz kuru veic atgriešanu. 2015.gada 25.jūnijā tiesībsargs saņēma informāciju, ka, pamatojoties uz VRS Daugavpils pārvaldes priekšnieka lēmumu par piespiedu izraidīšanu Nr.1, nepilngadīgā persona tiks izraidīta, ievērojot Imigrācijas likuma 50.⁸panta trešās daļas prasības.

Tāpat, veicot vairākas nepilngadīgo Vjetnamas pilsoņu aptaujas, tika noskaidrots, ka VRS jautā nepilngadīgajām personām par vecāku identitāti un lūdz apliecinājumu par to,

ka nepilngadīgo personu Vjetnamā sagaidīs likumiskais pārstāvis. Nepilngadīgās personas norādīja, ka likumiskie pārstāvji tiek informēti un apņemas sagaidīt viņus Vjetnamā.

Iepazīstoties ar nepilngadīgo Vjetnamas pilsoņu personas lietu materiāliem, tika noskaidrots, ka tajās ir vēstules no it kā nepilngadīgo personu likumiskajiem pārstāvjiem, taču no minētajām vēstulēm nav iespējams pārliecināties par to izcelsmi (trūkst datuma, paraksta un informācijas, kādā veidā un kas to ir sūtījis). Tiesībsargs norādīja, ka šāda veida vēstules nevar kalpot par apliecinājumu tam, ka nepilngadīgais ārzemnieks uzņemošajā valstī tiks nodots likumiskajam pārstāvim.

Starp Latvijas Republiku un Vjetnamas Sociālistisko Republiku nav noslēgts starptautiskās sadarbības līgums, kas veicinātu Imigrācijas likuma 50.⁸ panta trešajā daļā noteikto prasību ievērošanu. Ārlietu ministrija sniedza informāciju, ka 2015.gada sākumā Vjetnamas Sociālistiskai Republikai atkārtoti tika pārsūtīts priekšlikums noslēgt līgumu par personu, kuras Latvijā uzturas neatļauti, atpakaļuzņemšanu un tā īstenošanas protokolu. Līdz šim brīdim atbilde nav sniegta. Ārlietu ministrija pēc Iekšlietu ministrijas 2015.gada 25.novembra lūguma atkārtoti uzrunāja Vjetnamas pusi, nosūtot tai pilnveidoto līgumu un tā īstenošanas protokola projektu. Tādējādi Latvijas kompetentajām iestādēm, līdz tiks noslēgts līgums par valstu starptautisko sadarbību, ir ierobežotas iespējas pārliecināties par nepilngadīgo Vjetnamas pilsoņu nogādāšanu pie viņu ģimenes, aizbildņa vai uz piemērotām uzņemšanas telpām.

7.3. Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrs “Daugavpils”

2015.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki veica vairākkārtēju centra apsekošanu. Centra vadībai bija jārod risinājums pārapdzīvotības jautājumā sakarā ar neprognozēti lielo ārzemnieku, pamatā Vjetnamas pilsoņu, nelegālo ieceļošanu valstī. Tiesībsargs atzīst, ka VRS ir izdevies operatīvi atrisināt nelegāli ieceļojušo un aizturēto ārzemnieku izmitināšanas problēmu, iekārtojot papildus aizturēšanas telpas Daugavpils ĪAV.

2015.gada 12.jūnijā Tiesībsarga biroja darbinieki un pieaicinātais speciālists ar mediķa izglītību apsekoja centru, lai pārbaudītu medicīniskās palīdzības sniegšanu aizturētajiem ārzemniekiem. Tika pārbaudīta medicīniskās palīdzības nodrošināšana centrā, kā arī izraidīto ārzemnieku medicīniskās kardiņas ar mērķi noskaidrot, vai ir veikta izraidāmo personu medicīniskā apskate pirms izraidīšanas.

Tiesībsarga biroja pieaicinātais speciālists vizītes noslēgumā secināja, ka veselības aprūpe centrā “Daugavpils” tiek nodrošināta atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem –

aizturētajām personām tiek nodrošināta likumdošanā paredzētā pirmreizējā veselības pārbaude, kā arī tiek ievērots Ministru kabineta 2008.gada 15.septembra noteikumu Nr.742 "Izmitināšanas centra iekšējās kārtības noteikumi" 7., 8., 9.2.2., 10.punkts. Tika konstatēts, ka ieraksti ambulatorajās medicīniskajās kartēs atspoguļo primārās apskates veikšanu un tālākos medicīniskos notikumus, taču pārliecinošu ierakstu, kas apliecinātu personu apskati pirms izrakstīšanas no centra, apskatītajās kartēs gan nebija. Tāpat apstiprinājās informācija, ka centra mediķi veic adekvātu veselības aprūpi personām, kas pieteikušas bada streiku, tomēr ir nepieciešama metodika šādām un citām krīzes situācijām. Tiesībsarga birojam nav pamata apšaubīt un tā rīcībā nav pierādījumu, ka centra mediķi neveic izraidāmo personu medicīnisko apskati pirms izraidīšanas īstenošanas vai arī tā ir formāla, tomēr centra Veselības punkta un administrācijas uzmanība tika vērsta uz prasību pirms faktiskās izraidīšanas obligāti pārliecināties, ka izraidāmās personas veselības stāvoklis ļauj tai izceļot.

Pēc veiktajām centra apsekošanām tiesībsargs rekomendēja pilnveidot aizturēto ārzemnieku informētību par savām tiesībām, pienākumiem un centra kārtību, dažādot brīvā laika pavadīšanas iespējas, jo lielākā daļa tur aptaujāto ārzemnieku norādīja, ka brīvo laiku pavada, skatoties TV vai izejot pastaigās svaigā gaisā. Tāpat tika rekomendēts centra personāla atlasē kā būtisku kritēriju izvirzīt svešvalodu, vēlams vairāku, zināšanas un veicināt svešvalodu zināšanu apguvi un nostiprināšanu.

7.4. Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatori

2014.gada 27.oktobra vēstulē Nr.6-8/456 Iekšlietu ministrija un VRS tika informētas par secinājumiem pārbaudes lietā Nr.2012-237-5A, kurā tika vērtēta konkrētu ārzemnieku izraidīšana. Minētās pārbaudes lietas ietvaros, izvērtējot starptautiskās tiesību normas, ECT praksi un CPT standartus, tika konstatēts, ka aizturēto ārzemnieku turēšana policijas iecirkņos ir pieļaujama, tomēr šādai personu ievietošanai Valsts policijas ĪAV jābūt pamatotai ar likumu, un uzturēšanās termiņi nevar būt nesamērīgi gari.

No 2014.gada 24.oktobra līdz 1.novembrim Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja deviņus Valsts policijas iecirkņus nolūkā noskaidrot praksi izraidāmo personu ievietošanai ĪAV. Minēto vizīšu laikā tika apsekotas Vidzemes reģiona pārvaldes Alūksnes un Valkas iecirkņa, Zemgales reģiona pārvaldes Bauskas iecirkņa, Latgales reģiona pārvaldes Daugavpils un Rēzeknes iecirkņa, Kurzemes reģiona pārvaldes

Ventspils, Saldus un Liepājas iecirkņa ĪAV, kā arī Rīgas reģiona pārvaldes Īslaicīgās aizturēšanas birojs.

Vairāku – Rīgas, Liepājas, Rēzeknes, Bauskas, Saldus un Valkas – iecirkņu ĪAV apmeklējumu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki guva apstiprinājumu informācijai, ka VRS Imigrācijas likuma kārtībā aizturētās personas ievieto Valsts policijas ĪAV, pamatojoties uz starpresoru vienošanos. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 58.panta trešā daļa paredz, ka ar starpresoru vienošanos nevar deleģēt vai mainīt normatīvajos aktos noteikto iestāžu kompetenci. Iepriekš jau tika konstatēts, ka likums neparedz izraidāmo ārzemnieku ievietošanu Valsts policijas ĪAV. Attiecīgi šāda satura starpresoru vienošanās ir pretrunā Valsts pārvaldes iekārtas likumam.

Vizīšu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka Valsts policijas ĪAV nav vienotas prakses higiēnas prasību un kārtības nodrošināšanā, ēdināšanas organizēšanā un korespondences pārbaudē. Atsevišķās ĪAV tiek nodrošināti labvēlīgāki apstākļi par Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā noteikto minimumu, piemēram, tiek izsniegta gultas veļa, dvielis, kas no cilvēktiesību viedokļa ir vērtējams atzinīgi.

2015.gada februārī tiesībsargs Iekšlietu ministrijai nosūtīja ziņojumu par monitoringa vizītēm Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās, aicinot:

- Valsts policiju un VRS neievietot ārzemniekus, kuri aizturēti Imigrācijas likumā noteiktajā kārtībā, ĪAV līdz attiecīgo grozījumu pieņemšanai Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā;

- iepriekš minēto grozījumu pieņemšanas gadījumā nodrošināt Valsts policijas ĪAV ievietotiem ārzemniekiem līdzvērtīgu tiesību apjomu, kā to paredz Ministru kabineta 2008.gada 15.septembra noteikumi Nr.742 „Izmitināšanas centra iekšējās kārtības noteikumi”;

- papildināt Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7.panta ceturto daļu ar jaunu trešo punktu, kas paredzētu nodrošināt ievietotajām personām gultas veļu un spilvenu, kā arī iespēju saņemt dvieli mazgāšanās telpas (dušas) apmeklējuma gadījumā. Tādējādi tiktu nodrošināti labvēlīgāki sadzīves apstākļi visām Valsts policijas ĪAV ieviejamām personām;

- papildināt Aizturēto personu turēšanas kārtības likumu ar jaunu pantu, kas reglamentētu pieļaujamo personas atrašanās ilgumu Valsts policijas ĪAV.

2015.gada 24.aprīlī Iekšlietu ministrija sniedza atbildi uz ziņojumu, kurā norādīja, ka ir izstrādāts likumprojekts “Grozījumi Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā”, paredzot noteikt, ka ārzemnieku, kurš aizturēts Imigrācijas likuma noteiktajā kārtībā, var

ievietot īslaicīgās aizturēšanas vietā īpašos gadījumos un īslaicīgi, izņemot mazāk aizsargātās grupas, turklāt ārzemniekus paredzēts izmitināt šķirti no Kriminālprocesa likuma kārtībā aizturētajām un apcietinātajām personām. Likumprojektā arī paredzēts aizturētajiem ārzemniekiem nodrošināt tādas pašas tiesības kā citām Valsts policijas ĪAV turētajām personām, noteikt tiesības uz stundu garu pastaigu svaigā gaisā, ja persona tiek aizturēta ilgāk par 24 stundām.

Tāpat Iekšlietu ministrija norādīja, ka paredzēts noteikt deleģējumu Ministru kabinetam noteikt vienotas higiēnas prasības īslaicīgās aizturēšanas vietās nolūkā samazināt vai likvidēt vides faktoru iespējami kaitīgo iedarbību, garantējot drošu un cilvēka veselībai nekaitīgu vidi. Ar grozījumiem likumā paredzēts neierobežot laiku, tiekoties ar diplomātiskās vai konsulārās pārstāvniecības pārstāvi vienatnē un bez ierobežojuma.

Kopš 2015.gada sākuma novērotāji nav konstatējuši, ka izraidāmie ārzemnieki tiktu aizturēti un izmitināti Valsts policijas ĪAV.

7.5. Faktisko izraidīšanu novērošana

2015.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki turpināja novērot piespiedu kārtā izraidāmo ārzemnieku faktisko izraidīšanu, piedaloties divās izraidīšanās.

Faktisko izraidīšanu laikā Tiesībsarga biroja novērotāji VRS amatpersonu darbībā pārkāpumus nekonstatēja. Attiecībā uz izraidāmo personu un viņu tiesību nodrošināšanu bija vērojama profesionāla attieksme un individuāla pieeja. VRS amatpersonu komunikācija ar izraidāmajām personām bija profesionāla un draudzīga. Izraidāmajām personām bija iespēja vērsties pie jebkura no konvojā līdzī braucošajiem robežsargiem ar lūgumiem vai jautājumiem, kuri tika uzklauti un iespēju robežās nodrošināti. Attiecībā uz bagāžas pārvadāšanu un ceļošanu tika piemēroti tādi paši noteikumi kā pārējiem pasažieriem. Konflikta situācijas vai spēka pielietošana faktisko izraidīšanu laikā netika konstatēta.

8. Tiesības uz brīvību

Tiesībsarga birojā 2015.gadā saņemti 19 personu iesniegumi par kriminālprocesuālajiem lēmumiem par drošības līdzekļu piemērošanu. Vairumā gadījumu personas tika aicinātas izmantot Kriminālprocesa likumā ietverto tiesību aizsardzības

mehānismu – pārsūdzēt lēmumu par apcietinājuma piemērošanu vai iesniegt lūgumu pārskatīt turpmākas apcietinājuma piemērošanas nepieciešamību, ja būtiski mainījušies apstākļi. Tomēr arī 2015.gadā tika izskatītas vairākas pārbaudes lietas par iespējamiem tiesību uz brīvību pārkāpumiem.

Lai gan jau 2013.gada ziņojumā tika uzsvērtā problemātika saistībā ar apcietinājuma periodiskās kontroles efektivitāti, arī 2015.gadā tika konstatēti pārkāpumi tieši attiecībā uz šo tiesību uz brīvību elementu. Vismaz divās pārbaudes lietās tika konstatēti apstākļi, uz kuriem bija attiecināmas ECT spriedumā *Urtāns pret Latviju* paustās atziņas par tiesas pienākumu pamatot apcietinājuma periodiskās kontroles ietvaros pieņemtu lēmumu.

Piemēram, pārbaudes lietā Nr.2015-51-3E, izvērtējot pieņemtos lēmumus pirmstiesas procesā un pirmās instances tiesas procesā, tika konstatēts, ka apcietinājuma periodiskajā kontrolē lietā nav veikta tikpat rūpīgu apstākļu pārbaude kā sākotnējā lēmumā par apcietinājuma piemērošanu. Turklāt, mazinoties sākotnēji konstatēto apstākļu aktualitātei, netika izvērtēti citi apcietinājumu pamatojošie apstākļi. Tā vietā gandrīz gadu persona atradās apcietinājumā, to būtībā lēmumā pamatojot tikai ar noziedzīgā nodarījuma smagumu. No lēmumu satura (norāde, ka nav zudis pamats apcietinājuma piemērošanai, nav pārkāpti apcietinājuma piemērošanas termiņi) izriet, ka periodiskā kontrole ir veikta formāli. Lēmumu argumentācija nebija vērsta uz prezumpcijas par labu atbrīvošanai ievērošanu. Tiesas lēmumi pieņemti ar prezumpciju, ka persona ir paturama apcietinājumā, jo nav konstatējami apstākļi viņas atbrīvošanai, nevis ar prezumpciju, ka persona būtu jāatbrīvo, ja vien nav konstatēti apstākļi viņas paturēšanai apcietinājumā.

Konkrētajā lietā arī regulāri netika ievēroti apcietinājuma periodiskās kontroles termiņi, kas kopumā norādīja uz sistēmisku problēmu konkrētās tiesas darba organizācijā, un par to tika ziņots tiesas priekšsēdētājam.

Savukārt pārbaudes lietā Nr.2015-52-3D papildus jau norādītajiem apstākļiem par vispārīgu frāžu iekļaušanu tiesas lēmumos tika vērsta uzmanība uz apstākli, ka personas iepriekšēja sodāmība atbilstoši ECT praksei nenozīmē, ka pastāv pamatotas šaubas, ka persona atkārtoti izdarīs noziedzīgu nodarījumu, jo iestāžu rīcībā jābūt konkrētām ziņām par konkrētu nodarījumu. Turklāt izskatītajā pārbaudes lietā pat pēc tam, kad apsūdzētā nodarījums tika pārkvalificēts no sevišķi smaga nodarījuma uz mazāk smagu, lēmumā par drošības līdzekļa turpmāku piemērošanu tika norādīts, ka apstākļi, kas bija par pamatu apcietinājuma termiņa pagarināšanai, nav mainījušies. Tomēr lietā esošie fakti liecina, ka šie apstākļi kriminālprocesā bija mainījušies, un līdz ar to bija izvērtējami sevišķi rūpīgi, pievēršot uzmanību pieņemto lēmumu motivācijas atspoguļošanai. Konkrētajā lietā arī

tika konstatēts, ka pārkāpts maksimālais apcietinājuma termiņš, kādu personai varēja piemērot līdz saukšanai pie kriminālatbildības. Šāds konstatējums bija saistīts ar to, ka prokurora saskaņojums apcietinājuma termiņa pagarināšanai netika procesuāli pilnvērtīgi nostiprināts kriminālprocesa materiālos, līdz ar to nebija uzskatāms par likumīgu un cilvēktiesībām atbilstošu.

Tāpat 2015.gadā ir vērtēts jautājums par to, ka pēc apelācijas instances tiesas sprieduma pieņemšanas nav iespējams pārsūdzēt pirmoreiz piemērotu drošības līdzekli – apcietinājumu. Atbildot uz personas iesniegumu, tika uzsvērts, ka gan Kriminālprocesa likumā, gan ECPAK tiek izšķirts personas statuss, piemērojot apcietinājumu pirmstiesas procesā vai piemērojot apcietinājumu ar notiesājošu tiesas spriedumu, kaut arī tas vēl nav stājies spēkā.

Proti, atbilstoši ECT praksei primāri tiek atzīts, ka konvencijas 5.panta ceturtajā daļā noteiktā kontrole pēc pirmās instances tiesas sprieduma pieņemšanas tiek veikta, izvērtējot drošības līdzekļa piemērošanu tiesas spriedumā, ko apstiprina arī ECT 2015.gada 23.jūlija lēmums lietā *Pancers pret Latviju*. Tomēr, nenoliedzami, Eiropas Padomes dalībvalstis ir tiesīgas ietvert savā nacionālajā regulējumā prasības, kas paredz augstākas cilvēktiesību garantijas, nekā tās noteiktas ECT praksē, interpretējot ECPAK 5.panta saturu.

Tiesībsargs jau 2008.gadā sniedza atzinumu par Tieslietu ministrijas sagatavoto Kriminālprocesa likuma grozījumu projektu Nr.192/Lp9, vēršot uzmanību uz apstākli, ka būtu atbalstāmi grozījumi Kriminālprocesa likumā, nosakot visās tiesu instancēs līdzvērtīgus noteikumus apcietinājuma periodiskās kontroles īstenošanā. Arī kasācijas instancē apcietinājuma periodiskā kontrole būtu nepieciešama, ja lietu nav iespējams izskatīt divu mēnešu laikā no tās nodošanas tiesai.

9. Cilvēktirdzniecības novēršana

Tiesībsarga redzeslokā 2015.gadā ir nonākusi tikai viena nepilngadīga persona, kura ir tikusi atzīta par cilvēktirdzniecības upuri, taču tas nenozīmē, ka tēmas aktualitāte sabiedrībā ir mazinājusies. Joprojām cilvēktirdzniecības upuri ne vienmēr ziņo par gadījumiem, kas kavē nodarījumu izmeklēšanu un atbildīgo personu sodīšanu kriminālprocesiālā kārtībā. Tiesībsarga birojā vēsturiski ir bijusi prakse veikt izglītojošas aktivitātes cilvēktirdzniecības apkarošanai, tostarp 2014.gadā īstenojot sabiedrības

informēšanas kampaņu “Gards kumosīšs”, un šādas aktivitātes ir plānots turpināt arī 2016.gadā.

Cilvēktirdzniecības novēršanā nozīmīgi ir veicināt veiksmīgu koordināciju starp atbildīgajām institūcijām, nodrošinot savlaicīgu cilvēktirdzniecības upuru identifikāciju, efektīvu personas tiesību aizsardzības mehānismu izmantošanu un informācijas par upuru aizsardzības mehānismiem pieejamību. Arī 2015.gadā Tiesībsarga biroja pārstāvji ir piedalījušies Iekšlietu ministrijas koordinētās darba grupas “Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādņu 2014.-2020.gadam” īstenošanas koordinēšanai sanāksmēs, kur atbildīgo iestāžu pārstāvju starpā ir iespējams aktualizēt konstatētos problēmjaucējumus, iepazīties ar citu institūciju pieredzi un meklēt kopīgus risinājumus cilvēktirdzniecības apkarošanai.

Attiecībā uz efektīvu upuru aizsardzības mehānismu pieejamību 2015.gadā tika konstatēta problēma Labklājības ministrijas organizētajā publiskā iepirkuma procedūrā par sociālās rehabilitācijas un atbalsta pasākumu sniegšanu. Vēl 2015.gada sākumā ar iepirkuma uzvarētāju nebija noslēgts iepirkuma līgums par sociālās rehabilitācijas un atbalsta pasākumu sniegšanu cilvēktirdzniecības upuriem, taču jau bija noslēdzies līgums ar iepriekšējo pakalpojumu sniedzēju. Pēc informācijas saņemšanas 2015.gada februārī tiesībsargs vērsās ar vēstuli Labklājības ministrijā, lūdzot nekavējoties veikt darbības, lai nodrošinātu nepieciešamos sociālās rehabilitācijas un atbalsta pakalpojumus visiem cilvēktirdzniecības upuriem, kuriem tie ir nepieciešami. Lai gan tika skaidrots, ka problēmas radīja smagnējā publiskā iepirkuma procedūra, kā rezultātā iepirkuma līgums tika noslēgts tikai 2015.gada 6.martā, tiesībsargs uzsver, ka atbildīgajai ministrijai ir pienākums nodrošināt savlaicīgu iepirkuma procedūras norisi, lai novērstu šādas situācijas atkārtosanos nākotnē.

Tāpat Tiesībsarga biroja darbinieki, veicot personu aptaujas nelegālo imigrantu izraidīšanas procesa ietvaros, 2015.gada pavasarī, izvērtējot ievainojamības aspektus, ir identificējuši minētās personas kā riska grupu. Saistībā ar konstatējamām pazīmēm tiesībsargs 2015.gada jūnijā aicināja uz tikšanos rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju – resursu centru sievietēm “Marta” un vērsa darba grupas “Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādņu 2014.-2020.gadam” īstenošanas koordinēšanai dalībnieku uzmanību uz konstatētajām pazīmēm. Tiesībsargs aicināja atbildīgās institūcijas pievērst sevišķu uzmanību iespējamo cilvēktirdzniecības upuru identificēšanai nelegālo imigrantu un patvēruma meklētāju starpā un koordinācijai ar rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēju.

Cilvēktirdzniecības riski nereti ir konstatējami arī saistībā ar prostitūcijas pakalpojumu sniegšanu, un jau šobrīd Krimināllikumā ir paredzēta atbildība par sutenerismu, personas iesaistīšanu prostitūcijā, nepilngadīgas personas prostitūcijas izmantošanu vai personas nosūtīšanu seksuālai izmantošanai. Tomēr pilngadīgām personām nav aizliegts sniegt prostitūcijas pakalpojumus par maksu, un ar normatīvo regulējumu valsts var tikai noteikt ierobežojumus šādu pakalpojumu sniegšanai.

2015.gada sākumā tiesībsargs tika aicināts sniegt viedokli par Iekšlietu ministrijas sagatavotajiem grozījumiem Ministru kabineta 2008.gada 22.janvāra noteikumos Nr.32 "Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi". Izvērtējot grozījumu projektu, tiesībsargs pauda viedokli, ka jau šobrīd Ministru kabineta noteikumos ietvertie cilvēktiesību ierobežojumi ir nosakāmi likuma, nevis Ministru kabineta noteikumu līmenī. Pamatojoties uz nevalstisko organizāciju un tiesībsarga pausto viedokli, Iekšlietu ministrijas paspārnē jau ir izveidota darba grupa likumprojekta prostitūcijas ierobežošanas jomā izstrādei.

III. Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas aktualitātes un problēmjautājumi

1. Tiesības uz sociālo drošību

Pārskata periodā tiesībsargs turpināja aktīvi sekot līdzi valdības apņēmībai mazināt nabadzību, pievēršot uzmanību tieši mazāk aizsargāto iedzīvotāju kategorijām, tādu kā trūcīgās personas, maznodrošinātie, personas sociālās aprūpes centros un personas ar invaliditāti.

Tiesībsargs kā savu uzdevumu sociālo tiesību aizsardzībā izvirzīja nepieciešamību atkārtoti vērst nacionālās valdības uzmanību uz sociālo tiesību pamatelementu – radīt tādus dzīves un darba apstākļus iedzīvotājiem, lai tie ikvienam nodrošinātu cilvēka cienīgu dzīvi vismaz minimālā līmenī, liekot uzsvaru uz to, ka sociāli ekonomisko tiesību jomā indivīdam nav iespējas saņemt nekādas kompensācijas pretēji tam, kā tas ir pilsonisko un politisko tiesību jomā, kur personai savu tiesību aizsardzībai pastāv iespēja vērsties, piemēram, ECT.

Pārskata periodā tiesībsargs vērsās arī pie Latvijas Valsts prezidenta,⁵⁶ norādot uz visvairāk sasāpējušiem problēmjautājumiem: augsto nabadzības risku, nepieejamo veselības aprūpi un tiesību uz mājokli aizskārumiem. Tiesībsargs uzsvēra: pārsvarā konstatējams, ka nozares ministrijas lielākoties atzīst problēmas esamību un vērsas ar attiecīgu budžeta pieprasījumu valdībā. Tomēr tieši valdība, nosakot prioritātes, gadu no gada atrod valsts attīstībai svarīgākas nozares nekā sociālā drošība, pieejama veselības aprūpe un iedzīvotāju labklājība, tādējādi sociālās jomas problemātiku, risinot minimāli vai faktiski atstājot pašu iedzīvotāju ziņā. Tiesībsargs norādīja, ka ar šādu attieksmi grūti atzīt, ka sociālais taisnīgums Latvijā tiktu īstenots ne tikai vārdos, bet arī darbos.

1.1. Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”

Pārskata periodā tiesībsargs turpināja sekot līdzi 2014.gada pirmajā pusē izskatītajā pārbaudes lietā Nr.2011-276-17AA⁵⁷ par negatīvo apdrošināšanas iemaksu algas indeksu

⁵⁶ Tiesībsarga 2015.gada 14.jūlija vēstule Nr.1-12/5 Latvijas Valsts prezidentam. Pieejama: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsargs-nosuta-vestuli-par-socialo-taisnigumu-valsts-prezidentam>

⁵⁷ Pilns atzinuma teksts pieejams Tiesībsarga biroja interneta mājaslapā: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/atzinumi/Atzinums_Pensiju_kapitala_indekss_02042014.pdf

ietekmi uz vecuma pensiju (turpmāk arī – kapitāla indekss) sniegto rekomendāciju izpildei.

Atzinumā tiesībsargs secināja, ka negatīvo kapitāla indeksu ietekme uz vecuma pensijām ir netaisnīga un neatbilstīga Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam. Tādējādi tiesībsargs rekomendēja:

1) Saeimai veikt grozījums likuma „Par valsts pensijām” 12. pantā, to papildinot ar jaunu daļu šādā redakcijā: „Ja ikgadējais apdrošināšanas iemaksu algas indekss ir mazāks par skaitli „1”, apdrošinātās personas pensijas kapitāls tiek aktualizēts ar indeksu „1”” un likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 13. punktā, papildinot to ar jaunu daļu šādā redakcijā: „Ja ikgadējais apdrošināšanas iemaksu algas indekss ir mazāks par skaitli „1”, apdrošinātās personas pensijas sākuma kapitāls tiek aktualizēts ar indeksu „1”, tādējādi panākot, ka nākotnē pensiju apmēru neietekmēs negatīvie kapitāla indeksi.

2) Ministru kabinetam - izstrādāt kompensējošu mehānismu, ar kuru tiktu novērstas negatīvo kapitāla indeksu radītās sekas attiecībā uz pensionāriem, kuriem ar attiecīgā indeksa piemērošanu ir ierobežotas pamattiesības šobrīd.

Jau tiesībsarga 2014. gada ziņojumā tika norādīts, ka Ministru kabinets 2014. gada maijā apņēma⁵⁸ līdz 2016. gada 1. janvārim mainīt negatīvo kapitāla indeksu tiesisko regulējumu un ar 2016. gada 1. janvāri panākt pensiju pārrēķinu.

Ievērojot valdības apņemšanos, tiesībsargs 2014. gada 9. decembrī nosūtīja Ministru kabinetam pieprasījumu ar lūgumu informēt par rekomendāciju ieviešanas gaitu. Ministru kabinets 2015. gada 13. janvāra sēdē izskatīja tiesībsarga pieprasījumu⁵⁹ un atbildes rakstā norādīja, ka Labklājības ministrija strādā pie grozījumiem likumā “Par valsts pensijām”, kas paredzēs risināt negatīvo kapitāla indeksu ietekmi uz pensijas apmēru. Valdība apņēma minētos grozījumus iesniegt Valsts kancelejā līdz 2015. gada 30. martam.

2015. gada 19. februārī Valsts sekretāru sanāksmē (VSS-148) tika izsludināts likumprojekts⁶⁰ „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām””, kas paredzēja konkrētus risinājumus atzinumā analizētajai problēmsituācijai. Ministru kabinetā par šo likumprojektu laika posmā no 2015. gada 5. maija līdz 2015. gada 19. maijam notika diskusijas. Valdības koalīcija vērtēja šos grozījumus 2016. gada un turpmāko gadu valsts budžeta kontekstā⁶¹. Rezultātā valdība atbalstīja Labklājības ministrijas izstrādātajā likumprojektā „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” paredzētās izmaiņas attiecībā uz

⁵⁸ Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40319394&mode=mk&date=2014-05-13>

⁵⁹ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40342668&mode=mk&date=2015-01-13>

⁶⁰ Likumprojekts un anotācija pieejama: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40348566>

⁶¹ Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2014-07-01&dateTo=2015-07-01&text=Par+valsts+pensij%C4%81m&org=0&area=0&type=0>

negatīvā kapitāla indeksa nepieļaušanu nākotnē, taču neatbalstīja vecuma pensijas pārrēķināšanas nepieciešamību personām, kuru pensijas ir ietekmētas ar negatīvo kapitāla indeksu, atliekot šī jautājuma lemšanu uz 2015.gada trešo ceturksni, proti, uz laiku, kad tiks vērtēts 2016.gada valsts budžets.⁶²

Neskatoties uz šo valdības lēmumu, Saeimā par likumprojektā „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām”” paredzētajām izmaiņām attiecībā uz vecuma pensijas pārrēķināšanas nepieciešamību personām, kuru pensijas ir ietekmētas ar negatīvo kapitāla indeksu, diskusijas turpinājās.⁶³

Rezultātā Saeima 2015.gada 18.jūnijā pieņēma likumu „Grozījumi likumā „Par valsts pensijām””⁶⁴ (stājies spēkā 2015.gada 1.jūlijā), kas likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumus papildināja ar šādu noteikumu: „Personām, kurām no 2010.gada 1.janvāra līdz 2015.gada 31.decembrim saskaņā ar šo likumu piešķirta vai pārrēķināta vecuma, izdienas vai apgādnieka zaudējuma pensija, to pārskata, pārrēķinot pensijas sākuma kapitālu un pensijas kapitālu atbilstoši šā likuma 12.panta ceturtais daļas noteikumiem, ievērojot šādus nosacījumus:

- 1) pensijas tiek pārskatītas, sākot ar 2016.gada 1.janvāri;
- 2) konkrētos gados pārskatāmās pensijas un to pārskatīšanas nosacījumi tiek noteikti ikgadējā valsts budžeta likumā un vidēja termiņa budžeta ietvara likumā, ievērojot valsts budžeta iespējas;
- 3) pārrēķinot pensijas sākuma kapitālu un pensijas kapitālu, tā aktualizācijā apdrošināšanas iemaksu algas indeksus 2009., 2010. un 2011.gadam aizstāj ar skaitli „1” un pēc tam sekojošajos gados pensijas kapitāla aktualizācijai aprēķinātos indeksus, kas ir lielāki par skaitli „1”, aizstāj ar indeksu „1” līdz gadam, kad iepriekšējo gadu negatīvo un tiem sekojošo pozitīvo indeksu reizinājums ir lielāks par skaitli „1”. Šajā gadā pensijas kapitāla aktualizācijai piemēro apdrošināšanas iemaksu algas indeksu, ko veido iepriekšējo gadu negatīvo un tiem sekojošo pozitīvo indeksu reizinājums;
- 4) pensijas apmērs pēc tā pārskatīšanas nedrīkst būt mazāks par iepriekš saņemtās pensijas apmēru.

No minētās tiesību normas izriet, ka, pirmkārt, sākot ar 2016.gada 1.janvāri, valsts pakāpeniski uzsāks vecuma pensiju pārrēķinu personām, kuru pensijas ir ietekmētas ar

⁶² Ministru kabineta protokola izraksts, Saeimā iesniegtais likumprojekts un tā anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/C31CBED7BAE8551BC2257E50002625A0?OpenDocument>

⁶³ Plašāk sk. likumprojekta izskatīšanas gaitu. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=265/Lp12>

⁶⁴ Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/274899-grozijumi-likuma-par-valsts-pensijam->

negatīvo kapitāla indeksu. Otrkārt, kādā apmērā un kādā kārtībā pārrēķins tiks veikts, papildus tiks noregulēts ikgadējā valsts budžeta likumā un vidēja termiņa budžeta ietvara likumā, ievērojot valsts budžeta iespējas. Tas nozīmē, ka jautājums par vecuma pensiju pārrēķināšanu minētajām personām katru gadu tiks saskaņots ar valsts budžetu.

Jāatzīst, ka ar grozījumiem likumā „Par valsts pensijām” valsts kopumā novērsa tiesībsarga atzinumā norādītās vecuma pensijas sistēmas nepilnības attiecībā uz negatīvo kapitāla indeksu nepieļaušanu nākotnē. Vienlaikus jāuzsver: lai gan ar minētajiem grozījumiem valsts ir apņēmusies veikt vecuma pensiju pārrēķinu personām, kuru pensijas ir ietekmētas ar negatīvo kapitāla indeksu, kas, raugoties no tiesiskās paļāvības skatpunkta, ir vērtējams pozitīvi, tomēr vienlaikus ar minētajiem grozījumiem tiesiskā paļāvība nav pietiekami skaidri definēta, proti, nav noteikts skaidrs termiņš, cik ilgā laikā vecuma pensiju pārrēķins tiks veikts, kā arī nav noteikta skaidra kārtība, kurām personām pārrēķinu veiks vispirms un kurām vēlāk. Minētie jautājumi ir pakārtoti tradicionālai atrunai par valsts budžeta iespējam.

Turklāt, lai panāktu Latvijas iedzīvotājiem būtisku normatīvo aktu grozījumu pieņemšanu un lai tiesībsarga rekomendācijas realizētos tiesību normās, bija nepieciešams pusotrs gads. Jāpiebilst, ka šobrīd ir aktuāls šo grozījumu kvalitātes un tiesiskuma jautājums, jo pēc divdesmit 12.Saeimas deputātu pieteikuma (pieteikums Nr. 151/2015)⁶⁵ 2015.gada 24.septembrī Satversmes tiesa ir ierosinājusi lietu “Par likuma “Par valsts pensijām” 12.panta pirmās daļas, ciktāl tā paredz pensijas kapitāla aktualizācijai izmantot indeksu, kas mazāks par “1”, un pārejas noteikumu 65.2.apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, 105. un 109.pantam”.

1.2. Par pieeju sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem

Tiesībsargs pārbaudes lietā analizēja situāciju, kad Sociālās integrācijas valsts aģentūra nenodrošināja personai iespēju saņemt sociālās rehabilitācijas kursu garo rindu dēļ. Personai iestājās pensijas vecums, tādējādi tā automātiski tika izslēgta no rindas. Turklāt personai nebija iespējams uzzināt savu kārtas skaitli rindā.

Tiesībsargs norādīja, ka rehabilitācijas kurss personai nav ticis nodrošināts saprātīgā termiņā pēc nepieciešamo dokumentu iesniegšanas aģentūrā, tas ir, valsts ierobežoto finanšu līdzekļu, nevis pašas personas vainas dēļ. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka rindu kārtības un pakalpojumu pieejamības jautājumi Tiesībsarga birojā skatīti jau iepriekš.

⁶⁵ Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_ierosin_2015_21.pdf

Tādēļ, pēc tiesībsarga domām, risinot rehabilitācijas un tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas jautājumus, ir nepieciešams piešķirt atbilstošu finansējumu un rūpīgi izvērtēt sniegto pakalpojumu nepieciešamību un efektivitāti. Liedzot laikus saņemt nepieciešamo palīglīdzekli vai sociālās rehabilitācijas pakalpojumu, vēl vairāk tiek pasliktināta personas veselība un kavēta sociālā integrēšana sabiedrībā.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka Valsts pārvaldes iekārtas likums paredz veidot tādu valsts pārvaldes sistēmu un procedūru, kas būtu viegli pieejama un saprotama privātpersonai, it īpaši, kas attiecas uz privātpersonas tiesību un interešu aizstāvību. Papildus tiesībsargs norādīja, „lai varētu spriest par to, vai cilvēki ar valsts pārvaldes darbību ir apmierināti, ir jābūt iespējām iedzīvotāju tiesību garantēšanai, t.i., pilsoņa tiesībām vērsties pie valsts varas ar dažāda veida sūdzībām un lūgumiem, kuros norādītas pastāvošās kārtības nepilnības.”⁶⁶ Tiesībsargs uzsvēra, ka pašreizējā sistēma, ka personai netiek sniegta informācija par tās vietu rindā, pamatojoties uz iespējamu sūdzību skaita palielināšanos, ir izdevīga un ērta aģentūrai, nevis privātpersonai, kura atrodas minētajā rindā un vēlas saņemt informāciju par sevi. Līdz ar to pašreizējā sistēma privātpersonai nav atklāta, pieejama un pārskatāma.

Tāpat tiesībsargs akcentēja, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta trešās daļas pirmo teikumu valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs. Līdz ar to arguments par sūdzību skaita palielināšanos nav korekts un atbilstošs labas pārvaldības principam. Tiesībsargs norādīja: ja valsts pārvaldes iestāde pieņem lēmumus vai veic darbības, kas ir tiesiskas un atbilstošas normatīvajiem aktiem, nav pamata liegt privātpersonai tiesības uz informāciju, kas izskaidrotu un pamatotu valsts pārvaldes iestādes darbības, kas ir veiktas attiecībā uz konkrēto privātpersonu.

Tiesībsargs rekomendēja aģentūrai:

- 1) sadarbībā ar Labklājības ministriju nodrošināt iespēju personām saprātīgā termiņā saņemt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus laikā, kad tie ir nepieciešami;
- 2) nodrošināt iespēju tās klientiem uzzināt to vietu jeb kārtas skaitu rindā.

Labklājības ministrija informēja, ka vidējais rindā gaidīšanas laiks 2015.gadā sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanai ir 2 gadi un 3 mēneši. Ministru kabinets 2015.gada 1.septembrī, izskatot Labklājības ministrijas sagatavoto konceptuālo ziņojumu, pieņēma lēmumu 2017.gadā piešķirt papildu līdzekļus 754792 eiro apmērā, lai nodrošinātu sociālās rehabilitācijas pakalpojumus 1140 personām. Minēto finanšu līdzekļu ietvaros ik gadu plānots nodrošināt papildus sociālās rehabilitācijas

⁶⁶ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis. 2011. Rīga. 451.lpp.

pakalpojumus 855 cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, kuri sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pieprasījuši pirmreizēji, 114 cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, kuri tos pieprasījuši atkārtoti, un 171 politiski represētai personai un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un cietušajām personām. Labklājības ministrija uzskatīja, ka minētais nodrošinās pakāpenisku tiesībsarga sniegtās rekomendācijas izpildi.

Labklājības ministrija arī norādīja, ka aģentūra ir nodrošinājusi iespēju tās klientiem uzzināt to kārtas skaitu rindā, jo informācijas sistēmā personas rindas kārtas numuram sekot iespējams atskaites formā, kas parāda aktuālo informāciju tās skatīšanās brīdī. Atskaiti iespējams saglabāt manuāli, kā arī tā tiek automātiski saglabāta katra mēneša pirmajā datumā, tādējādi nodrošinot iespēju jebkurā brīdī informēt personas (klientus) par viņu virzību rindā.

Tiesībsargs turpina sekot līdz sociālo rehabilitācijas pakalpojumu pieejamībai.

1.3. Par pašvaldību publiskiem iepirkumiem, nodrošinot sociālos pakalpojumus

Tiesībsarga birojā, pamatojoties uz iesniegumiem, kuros Valsts sociālās aprūpes centra (turpmāk – VSAC) „Rīga” filiāles „Ezerkrasti” klienti un viņu radnieki izteica iebildumus pret pārceļšanos uz citiem sociālās aprūpes centriem Latvijā, tika ierosināta pārbaudes lieta par iespējamu labas pārvaldības principa pārkāpumu, neievērojot personas intereses, nodrošinot pakalpojumu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.

Tiesībsargs konstatēja, ka šobrīd izveidotā sistēma paredz, ka pašvaldības ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus sniedz pašvaldību sociālās aprūpes centros. Gadījumos, kad pašvaldībai nav sava sociālās aprūpes centra vai tajā nav pietiekošu vietu, tā ir tiesīga slēgt līgumu ar citiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem par ilgstoša sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nodrošināšanu un samaksu (Rīgas pilsētas pašvaldībā – vispārīgā vienošanās). Pašvaldība šādus līgumus slēdz, pamatojoties uz iepirkuma procedūru, kuras rezultātā tiek atrasts labākais un finansiāli izdevīgākais pakalpojuma sniedzējs. Turklāt maksimālais termiņš, uz kādu pašvaldībai ir tiesības slēgt līgumu, ir trīs gadi.

Pašvaldības rīcība, izvēloties saviem klientiem piemērotu, ilglaicīgu pakalpojuma sniedzēju, ir ierobežota ar Publisko iepirkumu likuma un likuma “Par valsts budžetu (attiecīgajam gadam)” nosacījumiem.

Rezultātā ir iespējams, ka konkrēts pakalpojuma sniedzējs nākamajā konkursā neuzvar un klientiem ir jādodas uz citu institūciju jeb to, kura iepirkumā ir uzvarējusi. Tā kā klientu pārvietošana no vienas institūcijas uz citu ir pamatota vien ar finansiāliem apsvērumiem, tad, neskatoties uz to, ka šāda sistēma atbilst šobrīd spēkā esošajam normatīvajam regulējumam, tiesībsarga ieskatā, tā nav atbalstāma. Sniedzot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojumus pensijas vecuma personām un personām ar invaliditāti, primārām ir jābūt klienta interesēm – iespējai saglabāt sākotnējo pakalpojuma sniedzēju institūciju, tādējādi arī savu ierasto vidi, līdzcilvēkus un emocionālo labsajūtu.

Tiesībsargs aicināja Labklājības ministriju kā vadošo valsts pārvaldes iestādi sociālās aizsardzības politikas jomā atbildīgi izvērtēt iespēju grozīt Publisko iepirkumu likuma un, ja nepieciešams, arī likuma “Par valsts budžetu (attiecīgajam gadam)” normas tā, lai klienti, attiecībā uz kuriem jau ir noslēgta vispārīgā vienošanās, varētu saglabāt savu vietu sākotnējā institūcijā un nebūtu pakļauti pārvešanai uz citu institūciju gadījumos, kad vispārīgā vienošanās beidzas, un sešu mēnešu laikā no atzinuma nosūtīšanas dienas sadarbībā ar Finanšu ministriju kā vadošo valsts pārvaldes iestādi finanšu politikas izstrādes jomā iesniegt Saeimā grozījumus attiecīgajos normatīvajos aktos.

Atsaucoties uz tiesībsarga rekomendāciju, Finanšu ministrija ir norādījusi, ka likuma “Par valsts budžetu 2016.gadam” 15.panta piektajā daļā ir iekļauti izņēmumu gadījumi, nosakot, ka pašvaldībām ir tiesības uzņemt ilgtermiņa saistības atbilstoši likuma “Par pašvaldības budžetiem” 22.panta otrajai daļai arī ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai. Tas nozīmē, ka turpmāk pašvaldības līgumu par ilgstoša sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nodrošināšanu var slēgt uz neierobežotu laiku.

1.4. Par grozījumiem “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā”

Pārskata perioda sākumā tiesībsargs iesniedza Saeimā vairākus priekšlikumus likumprojektam “Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā”.

Tiesībsarga birojā regulāri tiek saņemtas indivīdu mutiskās sūdzības un nevalstisko organizāciju ziņojumi par nepietiekamo sociālās palīdzības apjomu un ierobežoto pieeju sociālajiem pakalpojumiem personām, kurām ir piešķirts alternatīvais statuss. Īpaši aktuāla ir dzīvesvietas nodrošināšanas problēma, jo ne valsts pabalsts, ne ienākumi no citiem avotiem pēc valsts pabalsta izmaksas pārtraukšanas nav pietiekami, lai šīs personas

patstāvīgi varētu apmaksāt dzīvokļa īri un komunālos pakalpojumus. Tajā pašā laikā naktspatversmes un patversmes nav adekvāts un ilgtermiņa dzīvesvietas risināšanas veids šai grupai, it īpaši ģimenēm ar nepilngadīgiem bērniem. Arī krīzes centra pakalpojums var būt tikai kā pagaidu risinājums, jo tas paredzēts uz laiku krīzes situācijas pārvarēšanai.

Tādējādi tiesībsargs aicināja papildināt likuma 3.pantu ar piekto daļu, paredzot, ka situācijā, kad personas, kurai piešķirts alternatīvais statuss, funkcionālo ierobežojumu vai sociālo prasmju trūkuma dēļ patversmes un naktspatversmes pakalpojumi nav piemērojami personas un viņas ģimenes locekļu sociālo problēmu risināšanai, pašvaldības sociālais dienests ir tiesīgs izmantot citus, konstatētajai problēmai atbilstošus sociālo pakalpojumu veidus vai piešķirt dzīvokļa pabalstu.

Tāpat tiesībsargs rosināja papildināt likuma 3.pantu, nosakot, ka tiesības saņemt sociālo rehabilitāciju ir ikvienam vardarbības rezultātā cietušam bērnam neatkarīgi no tiesiskā statusa un uzturēšanās ilguma valstī. Tiesībsargs uzsvēra, ka saskaņā ar ANO Konvencijā par bērna tiesībām noteikto Latvijas valstij ir pienākums nodrošināt konvencijā garantētās tiesības ikvienam bērnam, uz kuru attiecas valsts jurisdikcija, bez jebkādas diskriminācijas. Līdz ar to arī tiesības saņemt valsts sociālo rehabilitāciju ir jānodrošina ikvienam bērnam, kurš ir cietis vardarbības rezultātā, neatkarīgi no bērna tiesiskā statusa un uzturēšanās ilguma valstī.

Minētie tiesībsarga priekšlikumi tika ņemti vērā, 2015.gada 26. novembrī Saeimai pieņemot likumu "Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā", kas attiecīgi stājušies spēkā jau 2015.gada 2.decembrī.

Papildus tam tiesībsargs vērsa uzmanību uz to, ka kopš 2009.gada, ja persona atrodas ilgstošās sociālās aprūpes institūcijā (bez vecāku gādības palikuši bērni, bērni bāreņi un sociālās aprūpes centru klienti), tai ir pienākums līdzdarboties savu izdevumu segšanā, maksājot līdz pat 90% no pensijas vai pabalsta. Iepriekš šī summa bija noteikta 85% apmērā. Tādējādi personas rīcībā personiskajām vajadzībām paliek tikai 10% no ienākumiem, kas vidēji ir no 6,4 līdz 17 eiro mēnesī.

Neskatoties uz to, ka ilgstošās sociālās aprūpes institūcijas klients, atrodoties institūcijā, ir pilnā vai daļējā valsts apgādībā, naudas līdzekļi, kas tiek atlicināti tā personisko vajadzību apmierināšanai, tiesībsarga ieskatā, ir cilvēka cieņu pazemojoši un nekādā veidā neveicina personas patstāvību. Tādējādi tiesībsargs aicināja Saeimu grozīt likumā noteikto normu par naudas līdzekļiem, kas pēc līdzmaksājuma segšanas paliek personas rīcībā. Likumprojekts atrodas izskatīšanā pirms 2.lasījuma.

1.5. Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un avārijas rezultātā cietušo personu sociālā aizsardzība

2011.gadā tiesībsargs vērsās Satversmes tiesā saistībā ar Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un cietušo sociālo aizsardzību. Lai arī Satversmes tiesa lietu izbeidza, norādot, ka personas pamattiesības, iespējams, ierobežo cita, nevis apstrīdētā tiesību norma, tā skaidri un nepārprotami savā lēmumā norādīja, ka Saeimai, saņemot tiesībsarga priekšlikumus par nepieciešamību izdarīt grozījumus normatīvajos tiesību aktos, šādi grozījumi ir jāizvērtē pēc būtības vai arī jāsniedz argumentēts viedoklis, kādēļ tas netiek darīts.⁶⁷

Augstākās tiesas Senāts 2013.gada 4.jūnija spriedumā lietā Nr.SKA-304/2013 secinājis, ka kaitējuma atlīdzība ir papildu sociālā garantija Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un cietušajiem, kuri zaudējuši darbības, un tā ir piešķirama arī tad, ja persona jau saņem valsts pensiju – vecuma vai invaliditātes pensiju, kas aprēķināta kaitējuma atlīdzības apmērā.

Tiesībsargs ir konstatējis, ka pēc minētā sprieduma Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra kaitējuma atlīdzību papildus izlemj piešķirt vien tad, ja tas ir noteikts ar tiesas spriedumu, nevis, sistēmiski izvērtējot visus gadījumus, kuros lietas apstākļi ir līdzīgi. Tiesībsarga ieskatā, šādi tiek pārkāpts vienlīdzības princips, turklāt nelietderīgi tiek tērēti administratīvie un tiesas resursi.

Papildus tam, lai sekmētu vienlīdzīgas attieksmes principu, piešķirot sociālo nodrošinājumu Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un cietušajiem, kuriem ir noteikta invaliditāte, 2014.gada sākumā Labklājības ministrija bija izstrādājusi likumprojektu „Grozījumi Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumā”. Diemžēl minētais likumprojekts ne 2014.gada nogalē, ne pārskata periodā tālāku virzību nav piedzīvojis.

2. Personu ar invaliditāti tiesības

2.1. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings

2010.gada 31.martā Latvijas Republikā stājās spēkā ANO 2006.gada 13.decembra Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Tajā paredzēto saistību izpildi koordinē

⁶⁷ Satversmes tiesas 2012.gada 1.marta lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-12-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2011-12-01_Lem%20par%20tiesved%20izb.pdf

Labklājības ministrija, savukārt tiesībsargs saskaņā ar likuma „Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām” 2.pantu un minētās konvencijas 33.panta 2.punktu nodrošina tās īstenošanas pārraudzību.

2014.gadā tiesībsargs monitoringa ietvaros veica personu ar invaliditāti aptauju par minētās konvencijas ieviešanas izvērtējumu un sabiedrības aptauju par attieksmi pret personām ar invaliditāti. Savukārt no 2014.gada septembra līdz 2015.gada janvārim tiesībsargs vāca datus no Latvijas pašvaldībām par konvencijas ieviešanu un īstenošanu. Informācija tika iegūta no visām 119 pašvaldībām. Datu apkopošana un analīze tika veikta 2015.gadā. Datu apkopošanā tika izmantota dokumentālo avotu izpētes metode (angļu val. *desk-based research*), kas nozīmē, ka sniegto datu īstenums nav pārbaudīts uz vietas. Datu apkopošanā tiesībsargs sadarbojās ar nodibinājumu “*Baltic Institute of Social Sciences*”.⁶⁸

Pašvaldību aptaujas anketas jautājumi tika iedalīti astoņās grupās atbilstoši ANO konvencijai, piemēram, informācijas pieejamība personām ar invaliditāti, vides pieejamība, nodarbinātība.

Papildus pašvaldības tika lūgtas sniegt informāciju par labās prakses piemēriem, kā arī norādīt prioritārās jomas pašvaldībā, kas skar personu ar invaliditāti labklājības uzlabošanu, kā arī tās jomas, kuras, pašvaldību ieskatā, ir pietiekami attīstītas.

Pašvaldības tika lūgtas sniegt informāciju par pārskata periodu no 2010.gada 31.marta, kas ir ANO konvencijas spēkā stāšanās datums Latvijā, līdz 2013.gada 31.decembrim, kas ir periods, par kādu Ministru kabinets ir sniedzis ziņojumu par konvencijas ieviešanu.

Pašvaldības tika sagrupētas atbilstoši to iedalījumam pēc statistiskajiem reģioniem (Rīgas, Pierīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales statistiskais reģions), kā arī pēc apdzīvotības tipa (republikas nozīmes pilsētas, novadi ar lauku teritoriju, novadi ar pilsētas teritoriju).

Turpmāk sniegts pārskats par aptaujā iegūtajiem rezultātiem.

Tātad, kā var secināt, lielākajā daļā pašvaldību⁶⁹ normatīvajos aktos ir noteiktas īpašas priekšrocības vai atvieglojumi personām ar invaliditāti un ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti.

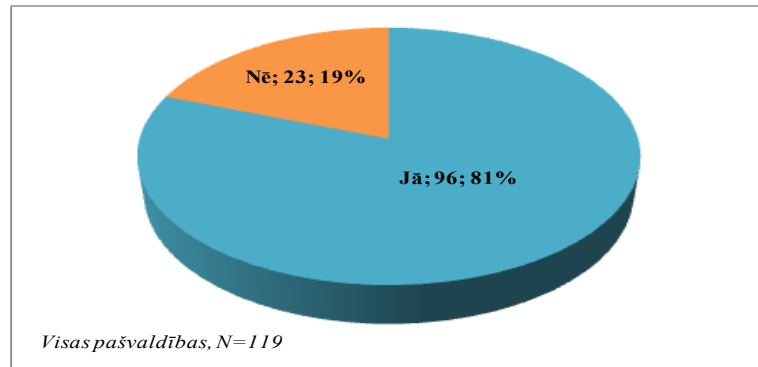
⁶⁸ Aptaujas rezultāti ir pieejami tiesībsarga interneta vietnē www.tiesibsargs.lv.

⁶⁹ Šeit un turpmāk informācijas avots “ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010.-2014. Pašvaldību aptaujas rezultāti.” Nodibinājums “*Baltic Institute of Social Sciences*”.

Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_pasvaldibu_aptauja_2015.pdf

1.attēls. Vai pašvaldību normatīvajos aktos ir noteiktas īpašas priekšrocības, atbalsta pasākumi vai atvieglojumi personām ar invaliditāti un ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti?

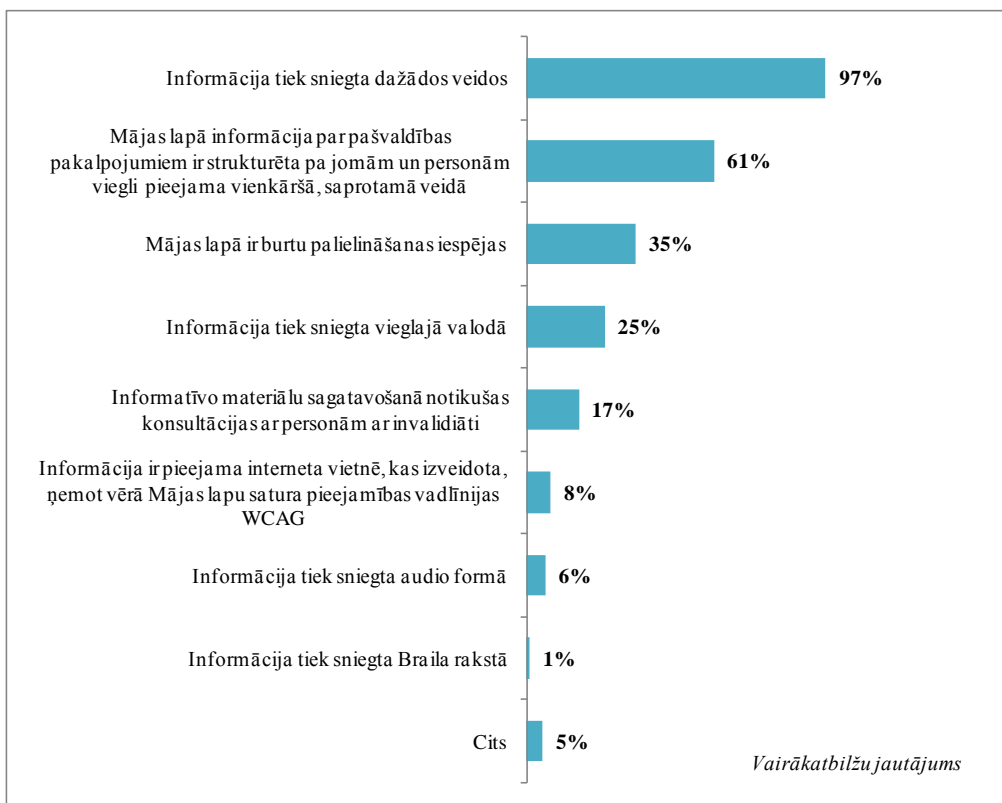
Kā liecina pašvaldību sniegtā informācija, spēkā esošie normatīvie akti personām ar invaliditāti paredz dažāda veida pabalstus, piemēram, apģērba iegādei, aprūpes vai kopšanas nodrošināšanai, ārkārtas situāciju (stihisku nelaimju) novēršanai, ārstēšanās un medicīnas pakalpojumu apmaksai, dzīvesvietas komunālo maksājumu segšanai vai malkas iegādei, ēdināšanas nodrošināšanai skolās, pirmsskolas izglītības iestādēs vai pārtikas iegādei, sociālās rehabilitācijas nodrošināšanai, transporta pakalpojumu nodrošināšanai un citiem mērķiem.

Pašvaldību normatīvais regulējums paredz iespēju personām ar invaliditāti saņemt atvieglojumus nekustamā īpašuma nodoklim un braukšanas maksas atvieglojumus sabiedriskajā transportā, kā arī pašvaldību galvojumu studiju vai studējošā kredīta saņemšanai.

Viens no svarīgākajiem konvencijas principiem ir informācijas nodrošināšana personām ar invaliditāti, tai skaitā informācijas nodrošināšana, izmantojot alternatīvus līdzekļus un metodes.

Kā var secināt no pašvaldību sniegtās informācijas (2.attēls), tās lielākoties sniedz informāciju par pakalpojumiem dažādos veidos (97%), tomēr tikai 17% gadījumu informatīvo materiālu sagatavošanā pašvaldības ir konsultējušās ar personām ar invaliditāti un tikai 8% gadījumu pašvaldību interneta vietnes ir izveidotas atbilstoši mājaslapu satura pieejamības vadlīnijām.

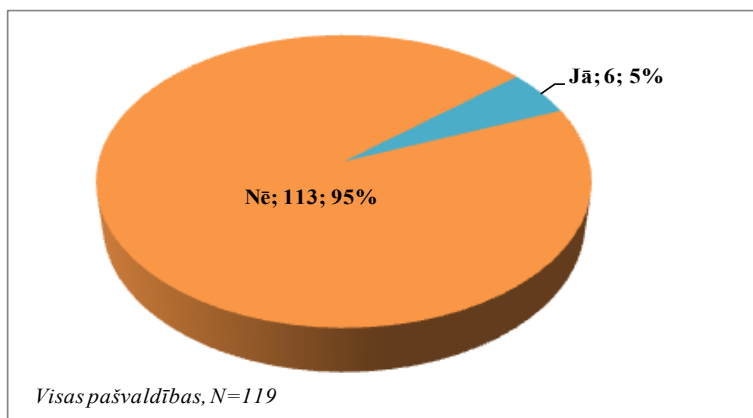
2.attēls. Kā pašvaldības nodrošina informācijas par sniegtajiem pakalpojumiem pieejamību personām ar invaliditāti?

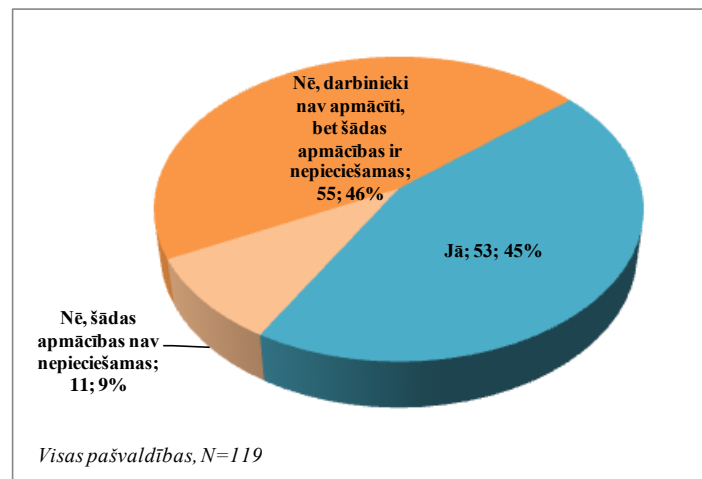
Kā redzams 3.attēlā, pārskata periodā – no 2010.gada 31.marta līdz 2013.gada beigām – tikai 5% pašvaldību, pēc to pārstāvju teiktā, ir saņēmušas sūdzības par informācijas pieejamību.

Par šajā laika periodā saņemto sūdzību skaitu informēja tikai atsevišķu pašvaldību pārstāvji, piemēram, Alūksnes novadā saņemtas 30 mutiskas sūdzības, Skrīveru novadā – divas sūdzības un Kārsavas novadā – viena sūdzība.

3.attēls. Vai pašvaldībā pārskata periodā saņemtas sūdzības par informācijas pieejamību?

4.attēls. Vai pašvaldību darbinieki, kuri sniedz konsultācijas iedzīvotājiem, ir apmācīti darbam ar personām ar invaliditāti?

Būtiski piebilst, ka pašvaldību pārstāvji jautājumu par darbinieku sagatavotību darbam ar personām ar invaliditāti izpratuši dažādi. Daļa pašvaldību pārstāvju savu vērtējumu izteikusi par visu pašvaldības darbinieku sagatavotību, savukārt citi vērtējuši vienīgi sociālo darbinieku sagatavotību. Vienlaikus atšķiras arī sniegto atbilžu variantu interpretācija. Gan sniedzot atbildi, ka darbinieki ir apmācīti, gan atzīstot, ka nav apmācīti, pašvaldību darbinieki atsaucās uz sociālā dienesta darbinieku augstskolā iegūto izglītību, kuras ietvaros ir iekļauta apmācība darbam ar personām ar invaliditāti.

55% pašvaldību pārstāvju uzskata, ka pašvaldību darbinieki nav apmācīti darbam ar personām ar invaliditāti. Tajā pašā laikā viedoklis par speciālu apmācību nepieciešamību atšķiras – 46% pašvaldību apmācības būtu nepieciešamas, bet 9% – nē.

Vairākos gadījumos pašvaldību pārstāvji norādījuši: lai gan sociālā dienesta darbinieki ir apmācīti darbam ar personām ar invaliditāti, šāda apmācība būtu nepieciešama arī citiem pašvaldību darbiniekiem, piemēram, sabiedrisko attiecību speciālistiem, lietvežiem u.tml.

Vides pieejamības nodrošināšana ir vēl viens no ļoti būtiskiem aspektiem. Kā redzams 5.attēlā, 76% pašvaldību ir prasība, lai ietvju slīpums krustojumos ir piemērots uzbraukšanai ar ratiņiem vai ratiņkrēslu. 59% pašvaldību ir prasība, lai brauktuves šķērsošanas vieta ir vienā līmenī ar brauktuvi, bet 31% pašvaldību – lai ietves mala ir kontrastējoša un/vai reljefā.

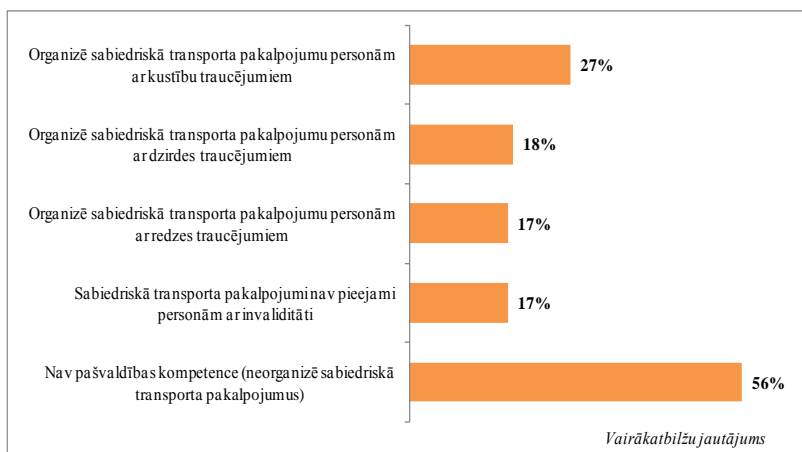
Iepriekš minētās prasības, kas jāievēro, izstrādājot tehnisko specifikāciju publiskajam iepirkumam par ceļu infrastruktūras attīstīšanu, salīdzinoši biežāk atzīmējuši republikas nozīmes pilsētu un novadu ar pilsētas teritoriju pārstāvji.

5.attēls. Kādas prasības vides pieejamības nodrošināšanai pašvaldība noteic, izstrādājot tehnisko specifikāciju publiskajam iepirkumam par ceļu infrastruktūras attīstīšanu?

Sabiedriskā transporta pieejamība ir viens no vides pieejamības kritērijiem. Vairāk nekā puse pašvaldību (56%) norāda, ka šos pakalpojumus nenodrošina, jo tā nav pašvaldību kompetence (skat. 6.attēlu). Vienlaikus 27% pašvaldību, pēc to pārstāvju teiktā, tiek organizēti sabiedriskā transporta pakalpojumi personām ar kustību traucējumiem, 18% pašvaldību – personām ar dzirdes traucējumiem un 17% pašvaldību – personām ar redzes traucējumiem. Tādējādi var secināt, ka ir lielāka izpratne par personu ar kustību traucējumiem, bet mazāka par personu ar redzes vai dzirdes traucējumu vajadzībām.

6.attēls. Veidi, kā pašvaldība organizē sabiedriskā transporta pakalpojumu, lai sabiedriskais transports būtu pieejams personām ar invaliditāti.

Nodarbinātība ir viens no galvenajiem nosacījumiem personas ar invaliditāti iekļaušanai sabiedrībā. Līdz ar to pašvaldības tika lūgtas sniegt atbildes uz vairākiem jautājumiem, kas skar nodarbinātības jomu.

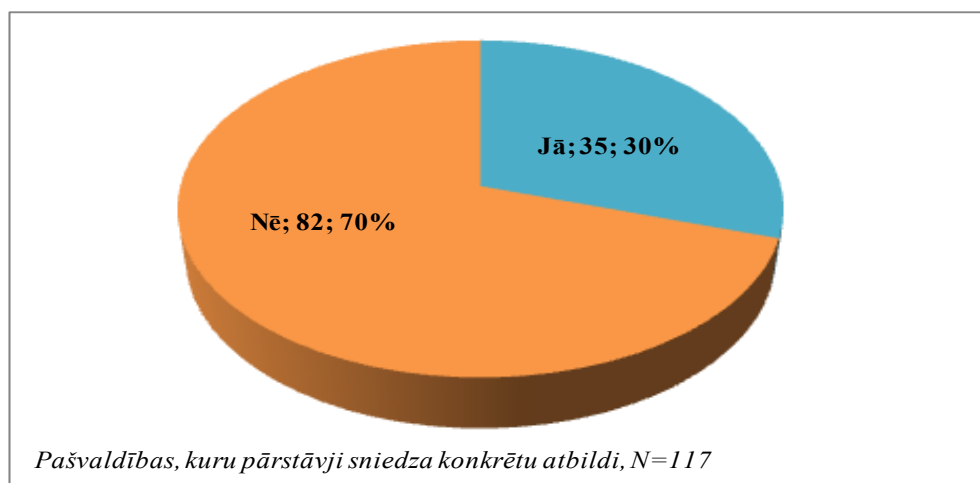
Apkopojot pašvaldību atbildes par atbalstu personu ar invaliditāti nodarbinātībai, redzams, ka lielākā daļa pašvaldību (70%) nesniedz atbalstu subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidei personām ar invaliditāti, attiecīgi šādu atbalstu nodrošina tikai 30% pašvaldību (skat. 7.attēlu). Šādu atbalstu biežāk sniedz novadi ar pilsētas teritoriju (43%), bet retāk - gan republikas nozīmes pilsētas (22%), gan lauku teritoriju pašvaldības (15%).

Reģionu griezumā subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidi atbalsta Rīgas pašvaldība un biežāk Latgales (40%), Kurzemes pašvaldības (35%). Attiecīgi pārējo reģionu pašvaldības šādu atbalstu sniedz retāk: 31% Vidzemes, 24% Zemgales un 21% Pierīgas pašvaldību.

Pašvaldības, kuras atbalsta subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidi personām ar invaliditāti, to galvenokārt dara sadarbībā ar Nodarbinātības valsts aģentūru (subsidētās darbavietas vai algotie pagaidu sabiedriskie darbi), nevalstiskajām organizācijām (piemēram, nodrošina telpas, sedz ikmēneša izmaksas valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām), vai izveido subsidētās darbavietas savās iestādēs, piemēram, muzejā, speciālās darbnīcas dienas centrā, teritorijas labiekārtošanā.

Gan viena pašvaldība, kas būtu gatava atbalstīt subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidi, gan vairākas pašvaldības, kas atzīmēja, ka atbalstu nesniedz, atzina, ka tajās līdz šim nav bijis pieprasījuma pēc šādām darbavietām.

7.attēls. Pašvaldības atbalsts subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidei personām ar invaliditāti

Aptaujas anketā pašvaldībām tika lūgts norādīt trīs jomas, ar kurām tās strādā primāri attiecībā uz personām ar invaliditāti (pilngadīgām un nepilngadīgām). Četras pašvaldību biežāk minētās jomas ir: vides pieejamība (75%), sociālās rehabilitācijas pakalpojumi (42%), pabalstu sistēma (34%) un sociālā līdzdalība (29%). Ceturtdaļa pašvaldību norādīja arī informācijas pieejamību un iekļaujošu izglītību.

Retāk pašvaldības atzīmēja tādas jomas kā līdzdalība lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē bērna dzīvi (14%), interešu izglītība (13%), medicīnas pakalpojumi (13%), transporta pieejamība (12%) un citas. Pašvaldības, kas izvēlējās atbilžu variantu „cits”, prioritāri personām ar invaliditāti nodrošina asistenta pakalpojumus, algotus pagaidu sabiedriskos darbus, mājokļa pielāgošanas un dienas centra pakalpojumus.

Līdzīgi iepriekšējam jautājumam, aptaujā pašvaldībām tika lūgts norādīt trīs jomas, kurās, to ieskatā, ir izstrādāts nepieciešamais normatīvais regulējums, piešķirti attiecīgi finanšu resursi un nodrošināta personu ar invaliditāti tiesību ievērošana. Trīs biežāk minētās jomas šajā jautājumā sakrīt ar iepriekš apskatītajām prioritārajām darba jomām personu ar invaliditāti tiesību nodrošināšanā, nedaudz atšķiras tikai to secība. Tātad šajā gadījumā biežāk minētā joma ir pabalstu sistēma (56%), kam seko sociālās rehabilitācijas pakalpojumi (36%) un vides pieejamība (28%). Kā ceturta biežāk minētā joma ir iekļaujoša izglītība (23%) un interešu izglītība (23%), bet retāk – medicīnas pakalpojumi (19%), sociālā līdzdalība (18%), transporta pieejamība (15%), informācijas pieejamība (13%) un citas. Pašvaldības, kas izvēlējās atbilžu variantu „cits”, minēja asistenta pakalpojumus un pieejamu dušas un veļas mazgāšanas telpu.

2.2. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām aspekti Latvijā

2015.gada 3.decembrī, Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā, tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeiron” un Latvijas Nacionālo bibliotēku organizēja konferenci “ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām aspekti Latvijā”.

Konference aptvēra trīs paneldiskusijas.

Pirmās paneldiskusijas “ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām darbība Latvijā personu ar invaliditāti skatījumā” ietvaros uzstājās Tiesībsarga biroja pārstāvis ar pētījuma “ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings. 2010.-2014. Personu ar invaliditāti aptauja” rezultātiem.

Personu ar invaliditāti aptauja sastāvēja no vairākām sadaļām, lai iegūtu priekšstatu par to, kā, personu ar invaliditāti ieskatā, dažādas sabiedrības grupas pret tām attiecas, kā

personas ar invaliditāti vērtē iespējas piedalīties sabiedrības dzīvē, dzīves kvalitāti, vides pieejamības un infrastruktūras risinājumus.

Tātad, personu ar invaliditāti ieskatā, vislielāko atbalstu tās saņem no ģimenes (85%), vienlaikus norādot, ka lielākā daļa nezina, pie kā vērsties diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu gadījumos. Ņemot vērā, ka ANO konvencijas būtība ir mainīt uzskatu par personām ar invaliditāti no personām, kurām ir nepieciešama patstāvīga palīdzība, uz personām, kuras ir cilvēktiesību subjekti, aptaujā tika iekļauti jautājumi, vai un kā personas ar invaliditāti līdzdarbojas sociālajās aktivitātēs. Aptaujas rezultāti atspoguļoja, ka personas ar invaliditāti lielākoties ir personu ar invaliditāti nevalstiskās organizācijas biedrs vai interesents (34%), tomēr gandrīz tikpat liela daļa (28%) norādīja, ka nepiedalās nevienā no sociālajām aktivitātēm, šādā gadījumā kā iemeslu norādot finansiālus apsvērumus (52%), kā arī pašvaldībā nav tādu aktivitāšu, kas interesētu (23%). Savukārt 13% norādīja, ka nepiedalās sociālajās aktivitātēs, jo tās neinteresē.

Personas ar invaliditāti ir uzsvērušas, ka medicīnas pakalpojumi, pabalstu sistēma un subsidētās darba vietas ir tās jomas, kuras būtu nepieciešams steidzami uzlabot, domājot par pieaugušajiem ar invaliditāti. Savukārt, domājot par bērniem ar invaliditāti, steidzami jāuzlabo pabalstu sistēma, medicīnas pakalpojumu un medicīniskās rehabilitācijas pakalpojumu joma.

Invalīdu un viņu draugu apvienības "Apeirons" valdes priekšsēdētājs I.Balodis norādīja, ka ANO konvencijas ieviešana nenoris gludi, bet lielākoties iestrēgst dažādās konsultatīvajās padomēs, darba grupās un sanāksmēs. Tāpat tika norādīts, ka personu ar invaliditāti nevalstiskajām organizācijām būtu nepieciešams vairāk sadarboties savā starpā, lai pēc iespējas ātrāk sasniegtu kopējus mērķus.

Latvijas Neredzīgo biedrības Centrālās valdes priekšsēdētājas vietnieks N.Pīlps norādīja, ka kopš ANO konvencijas ieviešanas ir uzlabojies pieejamo tehnisko palīglīdzekļu klāsts, tomēr pie tā noteikti nevajadzētu apstāties, un būtu nepieciešams arī nākotnē dažādot tehniskos palīglīdzekļus personām ar redzes invaliditāti.

Latvijas Nedzirdīgo biedrības pārstāvis E.Vorslovs kā galveno ieguvumu norādīja konvencijā iekļauto izpratnes maiņu par personām ar invaliditāti, tas ir, no medicīniskā modeļa, kas uzsver cilvēka nespēju un atkarību no citiem cilvēkiem, uz cilvēktiesību modeli, kur uzsvars likts uz personas ar invaliditāti tiesībām un patstāvīgu dzīvi, un aktīvu līdzdalību sabiedriskajos procesos. Kā galvenais faktors tika norādīta zīmju valodas pieejamība un surdotulki, kas nodrošina komunikāciju ar personām ar dzirdes invaliditāti.

Resursu centra cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem "Zelda" direktore I.Leimane-Veldmeijere vērta uzmanību uz rīcībspējas institūta reformu kā lielāko panākumu kopš konvencijas spēkā stāšanās Latvijā. Rīcībspējas institūta reforma (spēkā no 2013.gada 1.janvāra) ietver nākotnes pilnvarojumu, pagaidu aizgādību, rīcībspējas ierobežojumus noteiktās jomās, izņemot personas nemantiskās tiesības. Tika norādīts uz pozitīvajām tendencēm rīcībspējas institūta reformā: nav iespējama pilna rīcībnespēja, normatīvais regulējums ir salīdzinoši elastīgs, personai ir tiesības piedalīties tiesas sēdē un tiek piemērots objektīvās izmeklēšanas princips. Papildus tika norādīts arī uz negatīvajām tendencēm, piemēram, rīcībspējas ierobežojums bieži ir vienīgā, nevis pēdējā iespēja, nav īsti skaidrs, ko ietver personiskās nemantiskās tiesības, netiek pilnībā izmantotas normatīvajā regulējumā piedāvātās kopīgās un atsevišķās lemtspējas iespējas, tiesas process nav draudzīgs personām ar garīga rakstura traucējumiem. Papildus konvencijas ieviešanas īstenošanā ir uzsākts deinstitucionalizācijas process, tomēr bažas raisa daudzu iesaistīto pušu lielā pretestība un paustais viedoklis, ka personām ar garīga rakstura traucējumiem labāk būtu dzīvot institūcijās.

Konferences otrā paneldiskusija "ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām un sabiedrība" tika atklāta ar Tiesībsarga biroja prezentāciju par aptauju "ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings 2010-2014. Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām".

Atsevišķi aptaujas jautājumi bija provokatīvi, lai iegūtu pēc iespējas precīzāku attieksmes vērtējumu. Aptauja sastāvēja no vairākām jautājumu kategorijām, piemēram, par personu ar invaliditāti līdzdalību sabiedrības dzīvē un tiesībām uz ģimeni, bērniem, darbu un izglītību. Visas atbildes atspoguļo, ka personas ar psihiskām saslimšanām un ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir visvairāk izslēgtas no sabiedrības. Vienlaikus bija vērojama attieksmes dažādība, piemēram, ja personas ģimenes, draugu vai kolēģu lokā ir persona ar invaliditāti, tā ir atvērtāka un labvēlīgāk noskaņota pret personu ar invaliditāti. Līdz ar to ir nepieciešami informatīvie pasākumi, lai veicinātu sabiedrības iecietību pret personām ar psihiskām saslimšanām un ar intelektuālās attīstības traucējumiem, kā arī pret personām ar invaliditāti kopumā.

Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas fakultātes docente A.Lūse vērta uzmanību uz veselības, neveselības un slimības izpratni Latvijā un pasaulē, norādot uz kultūrspecifiskām slimībām, piemēram, Persijas līča sindroms Amerikas Savienotajās Valstīs, Kanādā un Lielbritānijā, "nervi" kā slimība Padomju Savienībā. Tāpat tika sniegta informācija par psihiatrisko diagnožu spektru, kas no septiņām nomenklatūras vienībām

1880.gadā ir pieaugušas līdz vairāk nekā 300 vienībām 1994.gadā. Papildus tika norādīts, ka sabiedrībā valda stereotips – psihiska slimība saistās ar vardarbību, turklāt medijos šādu stāstu ir četras reizes vairāk nekā pozitīvu stāstu. Vienlaikus tika uzsvērts, ka lielākā daļa šķēršļu, ar kuriem personas ar psihiatrisku vai fizisku invaliditāti sastopas ikdienā, rodas tādēļ, ka sabiedrībā pret šīm personām valda diskriminācija un aizspriedumi, nevis pašu personu ar invaliditāti fiziskas nespējas vai funkcionālu ierobežojumu dēļ.

SIA “RIMI Latvia” Personāla vadītāja L.Stabulniece informēja par labo praksi SIA “RIMI Latvia”, veicinot personu ar invaliditāti nodarbinātību, un norādīja, ka viens no septiņiem uzņēmuma darbības pamatprincipiem ir novērtēt darbinieku dažādību un stimulēt izaugsmi. 2015.gadā SIA “RIMI Latvia” ir saņēmis specbalvu – dažādībai atvērtākais uzņēmums, kā arī Invalīdu un viņu draugu apvienības “Apeirons” novērtējumu par “Cilvēcisku pieeju cilvēkiem ar īpašām vajadzībām.” Proti, SIA “RIMI Latvia” 2010.gadā tika nodarbinātas 70 personas ar invaliditāti, savukārt 2015.gadā – 183, kas veido 3,2% no visu darbinieku kopskaita. Personas ar invaliditāti tiek nodarbinātas šādos amatos: pārdevēji, kasieri, vecākie kasieri, preču speciālisti, ražošanas darbinieki (maiznieki, konditori utt.), noliktavas darbinieki, preču pieņēmēji, veikala vadības komandas locekļi.

Arī Cēsu 2.pamatskolas speciālās izglītības skolotāja E.Bernāte informēja par labo praksi Cēsu 2.pamatskolā, nodrošinot bērnu ar invaliditāti iekļaujošo izglītību. Līdz 2005.gadam Cēsu novada pašvaldībā bērnu ar invaliditāti tiesības uz izglītību tika nodrošinātas speciālā pirmsskolas izglītības iestādē, speciālā internātskolā vai apmācībā mājās. No 2006.gada vispārīzglītojošās izglītības iestādēs tika izveidotas klases bērniem ar īpašām vajadzībām. Tomēr, uzsākot īstenot iekļaujošo izglītību, tika atklātas vairākas problēmas, piemēram, dzīves apstākļi nebija piemēroti bērniem ar kustību traucējumiem (bērni dzīvoja māju augšējās stāvos bez liftiem), kā arī transportlīdzeklis bērnu pārvadāšanai nebija piemērots bērnu ar invaliditāti vajadzībām. 2006.gadā pašvaldība uzcēla sociālo māju, kurā bērnu ar kustību traucējumiem ģimenēm tika piešķirti dzīvokļi pirmajā stāvā, tika iegādāts jauns, pielāgots transportlīdzeklis, kā arī 2011.gadā izveidots personu ar invaliditāti rehabilitācijas dienas centrs.

Papildus minētajam tika īstenots starptautiskais projekts Zviedrija – Latvija – Krievija “Bērnu ar speciālajām vajadzībām integrācija”, kura ietvaros Cēsu domes pārstāvji un skolas vadība tika iesaistīta projekta aktivitātēs, notika speciālistu izglītošana, vides pieejamības nodrošināšana un rehabilitācijas darba attīstīšana. Vēl īstenots projekts “Esi mans draugs”, kas veicināja izpratni par sociālā pakalpojuma veidu “draugs –

padomus” bērniem ar speciālajām vajadzībām, vienlaikus nodrošinot sociālo integrāciju un mazinot bērnu ar speciālajām vajadzībām sociālo atstumtību, piemēram, skolas, ārpuskolas pasākumu apmeklēšana, piedalīšanās klases, skolas, ārpuskolas pasākumos, sabiedrisko aktivitāšu apmeklēšana brīvajā laikā, izglītojamo darbs skolā, vasaras dienas nometnē.

Konferences trešā paneldiskusija “ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām pašvaldību skatījumā” tika sākta ar Tiesībsarga biroja prezentāciju par pētījumu “ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings. 2010-2014.gads. Pašvaldību aptauja”. Prezentācijas galvenie secinājumi: personas ar invaliditāti norāda, ka informācija par pakalpojumiem nav pietiekama, tomēr tikai atsevišķas pašvaldības ir saņēmušas sūdzības par informācijas nepieejamību. Līdz ar to personām ar invaliditāti būtu nepieciešams aktīvāk norādīt, ja informācija tiek sniegta tai nepieejamā formātā. Jāveic pašvaldības iestāžu darbinieku, kas nav sociālā dienesta darbinieki, apmācība par darbu ar personām ar invaliditāti. Tāpat vides pieejamība noteikti ir jautājums, kam jāvelta lielāka uzmanība, jo pašlaik novērojams, ka pašvaldībām ir lielāka izpratne par personu ar kustību traucējumiem vajadzībām, kamēr izpratne par personu ar citu veida invaliditāti vajadzībām ir mazāka.

Siguldas novada domes priekšsēdētāja vietnieks J.Zilvers informēja par Siguldas novada kā labās prakses aktivitātēm, nodrošinot alternatīvo pakalpojumu sniegšanu novadā. Proti, Siguldas novada Sociālās palīdzības pārvalde, izvērtējot sociālo pakalpojumu piedāvājumu, 2005.gadā noslēdza vienošanos ar biedrībām “Cerību spārni” un “Aicinājums Tev”, pērkot sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, kurus saņem ģimenes ar bērniem ar invaliditāti, kā arī personas ar invaliditāti. Biedrība “Cerību spārni” sniedz desmit dažādus pakalpojumus, piemēram, mākslas terapiju, smilšu terapiju, kanisterapiju utt. Biedrība “Aicinājums Tev” nodrošina dienas centra personu ar garīga rakstura traucējumiem “Saulespuķe” darbību, kuras ietvaros tiek organizētas dažādas nodarbības un radošo lietu darbnīca.

Salaspils novada domes priekšsēdētāja vietniece sociālajos un sporta jautājumos M.Caune informēja par Salaspils novada pašvaldības kā labās prakses piemēra aktivitātēm, uzlabojot personu ar invaliditāti labklājību. Salaspils novada pašvaldība vienu reizi gadā izmaksā pabalstus personām ar I un II grupas invaliditāti, tiek piešķirts pabalsts pasākumiem mājokļa vides pielāgošanai personām ar funkcionāliem traucējumiem. Tāpat Salaspils novada pašvaldībā ir izveidots dienas centrs personām ar funkcionāliem traucējumiem, tiek nodrošināti speciālā transporta pakalpojumi. Personām ar invaliditāti

vēl piedāvā reitterapijas, dzīvnieku terapijas un mākslas terapijas pakalpojumus, trenāžieru zāli, tāpat tiek organizētas un atbalstītas cilvēku ar invaliditāti sporta spēles. Personas ar invaliditāti var saņemt nekustamā īpašuma nodokļa atlaides. Salaspils novada pašvaldības nākotnes vīzija ir izveidot unikālu specializētu trenāžieru zāli, kas būtu īpaši pielāgota personām ar invaliditāti. Šādas trenāžieru zāles nav nevienā citā Latvijas pašvaldībā.

Konferences noslēgumā uzstājās Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienības valdes priekšsēdētājas vietniece I.Balgalve, kas informēja par nākotnes izaicinājumiem sociālo dienestu darbā, turpinot konvencijas ieviešanu. I.Balgave norādīja uz vairākiem aspektiem, piemēram, nepieciešams sniegt atbalstu ģimenei, tuviniekiem, izveidot sabiedrībā balstītu pakalpojumu pieejamību pašvaldībās, nodrošināt vides un tehnisko palīgīdzekļu pieejamību, veicināt sabiedrības izpratni par personu ar invaliditāti vajadzībām, kā arī uzlabot personu ar invaliditāti materiālo labklājību.

Konferences ietvaros tika organizēti vēl divi pasākumi: nevalstisko organizāciju kontaktbirža un konkursa “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam” apbalvošanas ceremonija.

2.3. Par asistenta pakalpojuma nodrošināšanu personai ar invaliditāti

Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta par iespējamu labas pārvaldības principa pārkāpumu pašvaldību sociālo dienestu darbībā, nodrošinot asistenta pakalpojumu brīvā laika pavadīšanai personām ar I grupas invaliditāti, kurām ir piešķirts kopšanas pabalsts, un iespējamu personas ar invaliditāti tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību pārkāpumu.

Tiesībsargs konstatēja, ka personas, kurām ir noteikta I grupas invaliditāte un īpašas kopšanas nepieciešamība un piešķirts kopšanas pabalsts, un personas, kurām ir noteikta I grupas invaliditāte, bet bez īpašas kopšanas nepieciešamības, neatrodas vienādos salīdzināmos apstākļos, tā kā katrai no šīm grupām ir atšķirīgas vajadzības pēc īpašas kopšanas. Līdz ar to ir pieļaujams atšķirīgs tiesiskais regulējums asistenta pakalpojuma nodrošināšanā personām ar I grupas invaliditāti, kurām ir piešķirts kopšanas pabalsts.

Vienlaikus tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldību sociālajiem dienestiem nav vienotas pieejas, nosakot, kādi pierādījuma dokumenti vai apliecinājumi iesniedzami sociālajā dienestā, tādējādi, pastāvot vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, tiek pieņemti dažādi lēmumi. Tā kā personas ar I grupas invaliditāti, kuras saņem kopšanas pabalstu un dzīvo dažādās pašvaldībās, atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem

salīdzināmos apstākļos, piešķirot asistenta pakalpojumu, pašvaldību sociālajiem dienestiem ir pienākums ievērot vienotus kritērijus. Savukārt Labklājības ministrijai ir pienākums veidot vienotu praksi asistenta pakalpojuma nodrošināšanā.

Tāpat tiesībsargs konstatēja, ka pienākums iesniegt čekus, kuros ir norādīti personas dati, pasākumu organizatoru, radu un draugu apliecinājumus un citus dokumentus, kas palīdzētu sociālajam dienestam gūt pārliecību, ka asistents ir sniedzis pakalpojumu, nav noteikts ne likumā, ne Ministru kabineta noteikumos. Turklāt tāda personiskas informācijas vākšana ir pārmērīga un apgrūtināša, un būtiski ietekmē personas vārda un rīcības brīvību, kā arī tiesības uz privāto dzīvi.

Tiesībsarga skatījumā, gūt pārliecību par to, ka asistents sniedzis pakalpojumu personai ar invaliditāti tādā apjomā, par kādu prasa samaksu, ir iespējams citā, gan personai ar invaliditāti, gan asistentam mazāk apgrūtināšā un aizskarošā veidā, piemēram, izmantojot vienota parauga darba laika uzskaites tabulas.

Tiesībsargs rekomendēja:

1) Labklājības ministrijai kā vadošajai valsts pārvaldes iestādei personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju politikas jomā nodrošināt vienotu praksi attiecībā uz asistenta pakalpojumiem;

2) Labklājības ministrijai uzlabot asistenta pakalpojuma administrēšanas un piešķiršanas kārtību sociālajā dienestā, atvieglojot asistenta pakalpojuma saņemšanas administratīvo procedūru;

3) nosakot, kādā veidā apliecināma asistenta pakalpojuma sniegšana, pašvaldību sociālajiem dienestiem ievērot personu ar invaliditāti tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

Par rekomendāciju izpildi Labklājības ministrija paskaidroja: lai veidotu vienotu praksi asistenta pakalpojuma nodrošināšanā pašvaldībā, ministrija savā mājaslapā jau ir ievietojusi izvērstu skaidrojumu par Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumu Nr. 942 "Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā" piemērošanu. Tāpat ministrija apkopoja un mājaslapā ievietoja veiksmīgākos pašvaldību sociālo dienestu dokumentu un veidlapu paraugus, kurus tie izmanto, nodrošinot asistenta pakalpojumus. Ikdienā pašvaldību sociālajiem dienestiem un to darbiniekiem, asistentiem, personām ar invaliditāti un to intereses pārstāvošajām organizācijām ministrija sniedz konsultācijas un skaidrojumus, lai nodrošinātu vienotu izpratni par asistenta pakalpojuma mērķi un tiesību aktu piemērošanas praksi.

Vienlaikus ministrija norādīja, ka tieši pašvaldības sociālais dienests ir atbildīgs par pakalpojuma nodrošināšanu personai ar invaliditāti un asistenta pakalpojuma nodrošināšanai piešķirto valsts budžeta līdzekļu efektīvu un mērķtiecīgu izlietojumu. Ministrija sociālajiem dienestiem nevar noteikt vienu konkrētu vai norādīt vispiemērotāko veidu, kā pārliecināties par līgumsaistību izpildi un valsts budžeta līdzekļu tiesisku izlietojumu, ņemot vērā, ka katrā individuālā gadījumā prasības var būt atšķirīgas.

Papildus tam 2015.gada 13.oktobrī attiecīgajos Ministru kabineta noteikumos ir veikti grozījumi, kas stājās spēkā 2016.gada 1.janvārī. Grozījumi noteikumos atceļ atšķirīgo pieeju atskaišu iesniegšanas kārtībā, to atvieglot. Vienlaikus atzīmējams, ka saistībā ar asistenta pakalpojuma nodrošināšanu plānots izstrādāt jaunu, uz personas individuālajām vajadzībām orientētu sistēmu.

2.4. Par vienlīdzības principa ievērošanu attiecībā pret valsts amatpersonu (tiesnesi), kura sniedz asistenta pakalpojumu bērnam ar invaliditāti

Pārskata periodā Satversmes tiesa ierosināja lietu Nr.2015-10-01 „Par likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 110.pantam” un uzaicināja tiesībsargu rakstveidā izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem, pēc viņa ieskata, varētu būt nozīme minētajā lietā, īpaši komentējot lietas apstākļus no bērna invalīda tiesību prioritātes aspekta.

Likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešajā daļā minētām valsts amatpersonām, tai skaitā tiesnešiem, ir atļauts valsts amatpersonas amatu savienot tikai ar iepriekš norādītajiem amatiem un darbiem, piemēram, pedagoga, zinātnieka, profesionāla sportista un radošo darbu, darbu arodbiedrībās vai biedrībās u.c. Taču minētā norma liedz personai (tiesnesim) sniegt asistenta pakalpojumu savam bērnam, par to saņemot atbilstošu samaksu.

Izvērtējot likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešās daļas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 110.pantam, tiesībsargs secināja, ka ar ierobežojumu tiesnesim, kā arī citām likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešajā daļā minētajām valsts amatpersonām, sniegt asistenta pakalpojumu, par to saņemot samaksu, tiek aizskartas bērnu tiesības un intereses, jo sevišķi bērnu ar invaliditāti tiesības uz īpašu aizsardzību, tādējādi apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 110.pantam.

Tāpat tiesībsargs secināja, ka apstrīdētā norma nostāda tiesnešu bērnus nelabvēlīgākā situācijā nekā bērnus, kuru vecāki nav tiesneši, līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, apstrīdētā norma neatbilst arī Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Satversmes tiesa 2015.gada 23.novembrī pieņēma spriedumu lietā Nr.2015-10-01 „Par likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 110.pantam” un atzina, ka norma, kas liedz tiesnesim būt par sava bērna ar invaliditāti asistentu, neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Satversmes tiesa secināja, ka Saeima nav sniegusi argumentus tam, ka tieši asistenta pakalpojuma sniegšana savam bērnam nostādītu tiesnesi interešu konflikta situācijā vai tiesneša neatkarību pakļautu lielākam riskam nekā tiesneša amata savienošana ar apstrīdētajā normā atļautajiem nodarbošanās veidiem.

2.5. Par minimālā iedzīvotāju ienākuma nodokļa attiecināšanu uz personām ar invaliditāti

Vairākas personas ar invaliditāti, kas saimnieciskās darbības ietvaros nodarbojas, piemēram, ar rokdarbiem, tiesībsargam atkārtoti sūdzējās, ka likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 19.panta 2.¹daļa personām ar invaliditāti rada pārāk lielu slogu – gūtie ienākumi gada griezumā bieži vien ir tikpat lieli, cik ir noteikts minimālais iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājums, vai pat mazāki.

Tiesībsargs, izskatot personu iesniegumus par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 19.panta 2.¹daļā paredzēto minimālo iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumu 50 eiro apmērā, atzina, ka šāds maksājums ir tiesisks.

Tiesībsargs pēc savas iniciatīvas vērsās Finanšu ministrijā ar lūgumu sniegt viedokli, vai būtu pieļaujams, ka likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” tiktu paredzēts izņēmums – neattiecināt likuma 19.panta 2.¹daļu uz personām ar invaliditāti, ņemot vērā, ka viņu nodarbinātības rādītāji⁷⁰ nav augsti. Tiesībsargs uzskatīja, ka šāds izņēmums varētu veicināt personu ar invaliditāti nodarbinātību.

2015.gada augustā Finanšu ministrija sniedza atbildi, ka tiesībsarga priekšlikums tiks izvērtēts, izstrādājot kārtējos grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”. Pēc atkārtota lūguma sniegt informāciju par tiesībsarga priekšlikuma virzību Finanšu ministrija 2015.gada novembrī informēja, ka izprot tiesībsarga priekšlikuma aktualitāti,

⁷⁰ Nodarbinātības valsts aģentūras 2014.gada pētījums “Diskriminācija Latvijas darba tirgū”, 25.lpp.
Pieejams: http://www.nva.gov.lv/docs/30_53217f16241943.63850296.pdf

taču atsevišķa izņēmuma paredzēšanu neatbalsta, ievērojot nodokļu optimizācijas riskus. Finanšu ministrija vērsa uzmanību, ka šobrīd normatīvie akti paredz vairākus nodokļa nomaksas atvieglojumus personām ar invaliditāti, kuras veic saimniecisko darbību. Minētajām personām atbilstoši konkrētajai situācijai tie ir jāizmanto. Tāpat Finanšu ministrija tiesībsarga ierosinātā priekšlikuma kontekstā apņēmas izvērtēt arī citus iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas variantus, lai rosinātu personām, kas veic nelielu saimniecisko darbību un kurām ir noteikta invaliditāte, paredzēt pēc iespējas piemērotāku iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas režīmu.

2.6. Par personas ar invaliditāti tiesību ierobežojumu valsts sociālās aprūpes centrā

Tiesībsarga pārbaudes lietas ietvaros attiecībā uz individuālu gadījumu konstatējis, ka VSAC „Zemgale” filiāles „Ziedkalne” klients nepamatoti ir ticis turēts iestādes katlumājā un pēc tam aizvests uz Valsts policijas iecirkni nopratināšanai.

Tiesībsargs uzskatīja, ka klienta nogādāšana policijas iecirknī un nopratināšana ir bijusi nesamērīga. Radušos situāciju bija iespējams risināt arī ar citiem līdzekļiem. Tiesībsargs pārbaudes lietā neguva apstiprinājumu tam, ka personas nopratināšana bija jāveic nekavējoši, proti, paralēli ar kriminālprocesa ierosināšanu. Tiesībsargs norādīja, ka policijas amatpersonas bija tiesīgas izsniegt pavēsti par personas uzaicināšanu uz nopratināšanu Valsts policijā vēlāk, tādējādi arī ļaujot personai apsvērt, vai liecība ir sniedzama VSAC “Zemgale” filiāles “Ziedkalne” darbinieka vai arī advokāta klātbūtnē.

Tiesībsargs secināja, ka policijas amatpersonas ir pieļāvušas Satversmes 94.pantā un ECPAK 5.pantā garantēto tiesību uz personas brīvību, drošību un neaizskaramību pārkāpumu.

Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka VSAC „Zemgale” filiāles “Ziedkalne” administrācija nav nodrošinājusi klientam nepieciešamo atbalstu, tādējādi pārkāpjot Ministru kabineta noteikumu Nr.291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 28.punktā noteikto principu – klientam pieaugušo aprūpes institūcijā ir nodrošināts atbalsts viņa problēmu risināšanā.

Turklāt VSAC „Zemgale” filiāles „Ziedkalne” administrācija nebija atbilstoši normatīvo aktu prasībām vadījusi, koordinējusi un kontrolējusi institūcijas atbildīgo sociālā darba speciālistu rīcību attiecībā pret klientu un nebija nodrošinājusi informācijas atspoguļošanu klienta dokumentācijā, tādējādi nenodrošinot klientam atbilstošu sociālo aprūpi saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteiktajiem principiem.

2.7. Diskriminācija invaliditātes dēļ

2.7.1. Par privāto tiesību subjekta sniegto pakalpojumu pieejamību

Pārskata periodā tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu invaliditātes dēļ, kurā iesniedzējs norādīja uz ierobežotu pieeju bankas sniegtajiem pakalpojumiem. Proti, banka personai ar redzes invaliditāti pieprasīja lieciniekus vai arī notariāli apstiprinātu pilnvaru par personas ar invaliditāti paraksta īstumu, lai veiktu darījumus savā bankas kontā.

Tiesībsargs norādīja, ka, pamatojoties uz Notariāta likuma 1.pantu, notariālās lietas tiesu iestāžu uzraudzībā uzdots pārzināt zvērinātiem notāriem šajā likumā noteiktajā kārtībā. Šis likums regulē zvērinātu notāru profesionālo un korporatīvo darbību. Savukārt zvērināti notāri saskaņā ar Notariāta likuma 2.pantu ir tiesu sistēmai piederīgas personas, kuras pastāv pie apgabaltiesām un pilda viņiem likumā noteiktos pienākumus. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka bankas darbinieki nav tiesu sistēmai piederīgas personas, kuras pastāv pie apgabaltiesām. Līdz ar to nav pamata uzskatīt, ka Notariāta likums regulē bankas profesionālo un korporatīvo darbību atbilstoši Notariāta likuma 1.pantam. Tādējādi Notariāta likuma normas, tai skaitā 94.pantu, banka savā darbībā tieši piemērot nevar. Līdz ar to bankai nav pamata pieprasīt divu liecinieku klātbūtni gadījumos, ja personas ar invaliditāti vēlas veikt darījumus bankā.

Papildus tiesībsargs norādīja uz ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti 5.panta otro daļu, kas aizliedz jebkādu diskrimināciju invaliditātes dēļ, kā arī 12.panta piekto daļu, kas paredz tiesības personām ar invaliditāti kontrolēt savas finanšu lietas. Tādējādi tiesībsargs konstatēja diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu. Papildus tiesībsargs rosināja izmantot alternatīvos komunikāciju veidus un līdzekļus, lai pārliecinātos, ka persona ar invaliditāti, tai skaitā ar redzes invaliditāti, var veikt nepieciešamos darījumus bankā.

Tiesībsargs rekomendēja:

- 1) novērst diskriminējošo attieksmi pret iesniedzēju, attiecīgi piedāvājot bankas pakalpojumus personai ar invaliditāti pieejamā veidā;
- 2) mainīt pastāvošo praksi bankas darbībā pret personām ar redzes invaliditāti;
- 3) bankai informēt par tiesībsarga atzinumu citas savas filiāles, lai turpmāk izvairītos no diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem pret personām ar redzes invaliditāti.

Rekomendāciju izpildē banka informēja, ka iesniedzējam ir nodrošināta apkalpošanas kvalitāte līdzvērtīgi ar citiem. Tāpat banka pašlaik izstrādā un veic klientu

apkalpošanas procesu uzlabojumus, kas apkalpošanu klientiem ar redzes invaliditāti bankas filiālēs padarīs vēl pieejamāku, vienlaikus nodrošinot Kredītiestāžu likumā noteiktā klienta noslēpuma saglabāšanu un samazinot iespējamos riskus. Papildus banka sniedza informāciju par veidu, kādā tiek nodrošināta pakalpojumu sniegšana personām ar redzes invaliditāti pēc tiesībsarga atzinuma saņemšanas.

2.7.2. Par valsts pārvaldes iestādes sniegto pakalpojumu pieejamību un attieksmi pret personām ar invaliditāti

Pārskata periodā kāda persona ar redzes invaliditāti vērsās Tiesībsarga birojā, norādot uz rupju un neiecietīgu attieksmi PMLP, kad tā vēlējās nokārtot nepieciešamās formalitātes pases iegūšanai, tai skaitā fotografēties ar brillēm.

PMLP informēja, ka 2015.gada 7.janvārī, kad iesniedzējs ieradās Rīgas 1.nodaļā, viņu pavadīja persona, kuru pārvaldes darbinieki uzskatīja par iesniedzēja pavadoni. Kā norādīts vēstulē, šī persona bija iesniedzēja sieva. Pārvaldes darbinieki pieņēma, ka iesniedzēja sieva veiks pavadona pienākumus, palīdzēs sazināties, informēs par valsts nodevas apmēru, atlaidēm u.tml.

Tiesībsargs norādīja:

- 1) personas ar redzes invaliditāti pašas var sazināties ar apkārtējiem cilvēkiem, līdz ar to PMLP uzskats, ka ir nepieciešama papildus persona saziņai ar šādu personu, nav pieņemams;
- 2) tieši PMLP, nevis asistentam vai pavadošajai personai, ir pienākums informēt tās klientus par valsts nodevas apmēru, atlaidēm un citiem ar iestādes funkciju izpildi saistītiem apstākļiem. Līdz ar to PMLP darbiniecei vajadzēja pārliecināties, ka persona ar invaliditāti ir informēta par minēto.

Papildus tiesībsargs rekomendēja apmācīt PMLP nodarbinātos par īpašas attieksmes nepieciešamību, nodrošinot personām ar invaliditāti pārvaldes sniegtos pakalpojumus.

2.7.3. Par valsts kapitālsabiedrības sniegto pakalpojumu pieejamību un attieksmi pret personām ar invaliditāti

Saistībā ar personas iesniegumu pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka ne visas VAS "Latvijas Pasts" nodaļas ir pieejamas cilvēkiem ar invaliditāti. Pasts var pārsūtīt sūtījumu uz citu pasta nodaļu, kura ir pieejama cilvēkiem ar invaliditāti, bet par to iekasē papildu samaksu.

Tiesībsargs vērsa VAS "Latvijas Pasts" uzmanību, ka saskaņā ar Satversmes 91.pantu, Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹pantu un Latvijai saistošo ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām cilvēkiem ar invaliditāti ir tiesības saņemt preces un pakalpojumus vienlīdzīgi kā ikvienam Latvijas iedzīvotājam. Nereti šī pienākuma īstenošana ir saistīta ar aktīvu, cieņpilnu rīcību, kas ietver visiem pieejamu telpu izvēli vai pielāgošanu.

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 9.panta pirmais teikums noteic: "Lai personas ar invaliditāti varētu dzīvot neatkarīgi un pilnvērtīgi piedalīties visās dzīves jomās, dalībvalstis veic atbilstošus pasākumus, lai vienlīdzīgi ar citiem nodrošinātu personām ar invaliditāti pieeju fiziskajai videi, transportam, informācijai un sakariem, tostarp informācijas un sakaru tehnoloģijām un sistēmām, un citiem objektiem un pakalpojumiem, kas ir atvērti vai ko sniedz sabiedrībai gan pilsētās, gan lauku rajonos." Savukārt Eiropas Parlamenta un Eiropas Padomes direktīva 97/67/EK (Pasta direktīva) noteic, ka vispārējie pakalpojumi jāsniedz atbilstīgi pamatvajadzībai nodrošināt darbības nepārtrauktību, vienlaikus nodrošinot to pielāgojamību lietotāju vajadzībām un garantējot godīgu un nediskriminējošu attieksmi pret lietotājiem.

Ja telpas nav pieejamas visiem, tad izdevumi par pārsūtīšanu uz cilvēkam pieejamu pasta nodaļu saskaņā ar minēto regulējumu ir jāuzņemas VAS "Latvijas Pasts", jo tieši VAS "Latvijas Pasts" bezdarbības un diskriminējošās attieksmes dēļ cilvēks ar invaliditāti nevar saņemt sūtījumu dzīvesvietai tuvākajā nodaļā, tāpat kā ikviens iedzīvotājs.

VAS "Latvijas Pasts" norādīja, ka 20% no visām pasta nodaļām atrodas tam piederošajos nekustamajos īpašumos. Līdz ar to šīs nodaļas ir iespējams pielāgot vides pieejamības prasībām. Pārējo pasta nodaļu pielāgošana vides pieejamības prasībām, VAS "Latvijas Pasts" ieskatā, būtu finanšu līdzekļu nelietderīga izšķērdēšana.

Satiksmes ministrija informēja, ka VAS "Latvijas Pasts" sadarbojas ar Invalīdu un viņu draugu apvienību "Apeiron", lai nodrošinātu pasta pakalpojumu sniegšanas vietu pielāgošanu personu ar invaliditāti vajadzībām.

3. Tiesības uz mājokli

Pārskata periodā, līdzīgi kā iepriekšējos gados, lielākajā daļā iesniegumu saistībā ar tiesībām uz mājokli personas tiesībsargam lūgušas risināt civiltiesiskus jautājumus. Liela daļa iesniegumu satur sūdzības par, iesniedzēju ieskatā, apsaimniekotāju izsniegtajos

rēķinos nepamatoti iekļautām komunālo maksājumu vai apsaimniekošanas maksas pozīcijām, precīzas informācijas nesniegšanu, par kaimiņu rīcību un tamlīdzīgi.

Bieži vien iedzīvotāji norāda uz daudzdzīvokļu māju iedzīvotāju nespēju rast vienotu nostāju attiecībā uz māju renovāciju darbiem un to lietderību un aicina tiesībsargu iesaistīties strīda izšķiršanā.

Tiesībsargs skaidrojis, ka tiešā veidā šādu strīdu izskatīšanā tam iejaukties nav pamata, jo attiecības starp māju iedzīvotājiem un pārvaldnieku (apsaimniekotāju) ir privāttiesiskas neatkarīgi no tā, kā īpašumā atrodas dzīvojamais fonds. Iesniedzējiem izskaidrota situācija un sniegtas konsultācijas, kā atbilstoši spēkā esošajiem tiesību aktiem rīkoties konkrētajā situācijā.

3.1. Par pašvaldību piedāvāto mājokļu kvalitāti un pieejamību

2014.gadā tika uzsākta tiesībsarga pārbaudes lieta par pašvaldību piedāvāto mājokļu pieejamību un kvalitāti. Tiesībsarga mērķis bija noskaidrot, kādā stāvoklī ir dzīvojamās telpas, ko pašvaldības piedāvā iedzīvotājiem, un vai tās atbilst likumā noteiktajiem dzīvošanai derīgas telpas kritērijiem.

Pārbaudes lietā tika iegūta informācija no 105 Latvijas pašvaldībām par neizīrētiem pašvaldību dzīvokļiem, to stāvokli un personu skaitu, kas reģistrētas pašvaldību palīdzības reģistrā mājokļa jautājuma risināšanai. Vienlaikus izlases veidā tika veikta arī neizīrēto mājokļu apsekošana dabā, apmeklējot dzīvokļus 22 pašvaldībās. Vēl atsevišķu dzīvojamo telpu monitorings veikts, pamatojoties uz saņemto informāciju par dzīvošanai nepiemērotiem apstākļiem.

Pabeidzot pārbaudes lietu, tiesībsargs sniedza ziņojumu⁷¹ par pašvaldību palīdzības ietvaros piedāvāto mājokļu kvalitāti. Ziņojuma secinājumos vērsta uzmanība uz tendencēm, kas attiecas uz:

- 1) nepietiekamiem finanšu līdzekļiem pašvaldību dzīvojamā fonda uzturēšanai vai papildināšanai;
- 2) nepietiekamu valsts atbalstu;
- 3) nepietiekamu pašvaldību darbu ar negodprātīgiem īrniekiem, kas tiešā veidā rada negatīvu ietekmi uz pašvaldībai piederošo dzīvojamo telpu stāvokli (telpu bojāšana, kārtējā kosmētiskā remonta neveikšana u.tml.);

⁷¹ Pilns ziņojums pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/atzinumi-modulis/tiesibsarga-atzinums-par-pasvaldibu-palidzibas-ietvaros-piedavato-majoklu-kvalitati>

4) izteiktu personu vēlmi īrēt mājokļus tuvāk pilsētas centram, kā arī mājokļus ar zemākām komunālo pakalpojumu izmaksām, tas ir, ar malkas apkuri;

5) neskaidru normatīvo regulējumu, tai skaitā pašvaldību brīvu iespēju interpretēt tiesību normas attiecībā uz dzīvošanai derīgas telpas kritērijiem.

Latvijā daudzām pašvaldībām ir grūtības ar pietiekama dzīvojamā fonda nodrošināšanu vai ierobežoti finanšu līdzekļi, lai uzturētu un sakārtotu esošās dzīvojamās telpas, tāpat ir nepietiekams valsts atbalsts. Piemēram, 2014.gadā rindā uz pašvaldības mājokļiem, tai skaitā ilgstoši, gaidīja 10 258 personas, kas atzītas par tiesīgām saņemt mājokļa palīdzību, savukārt brīvo mājokļu skaits bija tikai 2 412. Attiecībā uz brīvajiem mājokļiem daudzas pašvaldības atzina, ka tie nav piemēroti dzīvošanai, jo vispirms ir nepieciešams kosmētiskais vai pat kapitālais remonts, kam pašvaldībai trūkst līdzekļu.

Tiesībsargs ir norādījis, ka dažkārt prasība iedzīvotājam par saviem līdzekļiem veikt mājoklī kosmētisko remontu ir atzīstama par nesamērīgu, ņemot vērā, ka palīdzības ietvaros dzīvojamās telpas tiek piedāvātas galvenokārt īpaši aizsargājamām iedzīvotāju grupām, bērniem bāreņiem, personām ar invaliditāti un maznodrošinātām ģimenēm, kuras savu materiālo apstākļu dēļ nevar atļauties veikt ieguldījumus mājokļa remontā.

Lielā mērā šis palīdzības veids ir raksturojams kā laimes spēle, jo pašvaldību dzīvojamais fonds ir dažādā tehniskā un arī vizuālā stāvoklī, tomēr kopumā monitoringa laikā apsekotās dzīvojamās telpas bija apmierinošā vai sliktā stāvoklī (ar atsevišķiem izņēmumiem), īpaši tas attiecas uz dažādu sociālo grupu kopdzīvojamām mājām ar kopējā lietošanā esošām palīgtelpām, kas ir morāli novecojušas un vairs neatbilst mūsdienu prasībām, kā arī ir grūti apsaimniekojamas.

Pārbaudes lietā tika secināts, ka bieži vien telpu atbilstība likumā izvirzītajiem dzīvošanai derīgas telpas kritērijiem izpildās formāli, tomēr ne visos gadījumos šīs telpas ir piemērotas cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojšanai. Tādējādi tiesībsargs rekomendēja pašvaldībām tiesību normas interpretēt atbilstoši to jēgai un mērķim, atturoties no sašaurinātas tiesību normu tulkošanas, lai neradītu formālu palīdzības izpildi.

3.2. Par “dzīvošanai derīgas telpas” definīciju

Dzīvošanai derīgas telpas definīcija ir sniegta likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 16.panta trešajā daļā un likuma „Par dzīvojamo telpu īri” 28.²panta piektajā daļā, nosakot, ka dzīvošanai derīga dzīvojamā telpa ir apgaismojama, apkurināma

telpa, kas piemērota cilvēka ilglaicīgam patvērumam, sadzīves priekšmetu izvietojumam un atbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām.

Attiecībā uz normā minēto norādi „atbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām” Ekonomikas ministrija ir skaidrojusi, ka uz likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” pamata nav izdoti atsevišķi noteikumi, kas regulētu šos jautājumus. Arī, aplūkojot Epidemioloģiskās drošības likuma 38.¹ pantu, kas nosaka higiēnas prasības, secināms, ka uz minētās normas pamata izdotie Ministru kabineta noteikumi nosaka prasības paaugstināta riska objektiem, kā arī peldvietām. Tomēr attiecībā uz dzīvojamām telpām šādu prasību nav. Savukārt attiecībā uz normā minētajām būvniecības prasībām jāuzsver, ka saskaņā ar Būvniecības likuma 1.panta 12.punktu būvniecība ir visu veidu būvju projektēšana un būvdarbi.

Ņemot vērā minēto, Ekonomikas ministrija norādīja, ka likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 16.panta trešajā daļā ir ietverta nekorekta norāde uz būvniecības un arī higiēnas prasībām, jo ar Ministru kabineta noteikumiem apstiprinātie būvnormatīvi par būvju projektēšanu vai būvdarbu veikšanu nenosaka tehniskas prasības ekspluatējamām dzīvojamām telpām.

Tādējādi katra pašvaldība šo tiesību normu var interpretēt citādi, kas apstiprinājās arī monitoringa laikā, piemēram, ja, Ekonomikas ministrijas ieskatā, ar kritēriju „apgaisojama” ir saprotama iespēja dzīvojamā telpā lietot elektroenerģiju, tad Salaspils novada pašvaldības pārstāvis norādīja, ka vārdu „apgaisojams” var tulkot arī kā „nodrošināts ar dienasgaismu”, tas ir, bez elektroenerģijas padeves.

Līdz ar to tiesībsargs rekomendēja Ekonomikas ministrijai pilnveidot normatīvo regulējumu, kurā šobrīd ir ietvertas nekorektas atsauces uz neesošiem normatīvajiem aktiem. Uz to noteiktajā termiņā tiesībsargs saņēma atbildi, ka 2015.gada sākumā tika sagatavots likumprojekts „Grozījumi likumā „Par dzīvojamo telpu īri””. Minētie grozījumi tostarp paredzēja svītrot 28.² pantā vārdus „atbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām”, ņemot vērā, ka norāde uz dzīvojamās telpas atbilstību „paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām” ir pārņemta no Latvijas PSR Dzīvokļu kodeksa, neizvērtējot likuma „Par dzīvojamo telpu īri” un Latvijas PSR Dzīvokļu kodeksa atšķirīgos mērķus.

Tomēr, kā norādījusi Ekonomikas ministrija, diskusijās ar attiecīgās jomas speciālistiem un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem tika secināts, ka izstrādātā likumprojekta aptveramo jautājumu loks ir pārāk šaurs un neatrisina vairākus būtiskus jautājumus attiecībā uz šā brīža spēkā esošo regulējumu. Tādējādi tika aktualizēts jau

iepriekš izsludinātais likumprojekts „Dzīvojamo telpu īres likums” ar mērķi to precizēt un pilnveidot.

3.3. Par tiesībām saņemt pašvaldības palīdzību saprātīgā termiņā

2014.gadā tiesībsargs uz personas iesnieguma pamata ierosināja pārbaudes lietu par Siguldas novada domes rīcību, ilgstoši nepiešķirot dzīvojamo platību, lai gan dzīvokļu rindā iesniedzējs bija atradies jau kopš 1987.gada. Pie šādiem apstākļiem tika secināts, ka personai tiek ierobežotas tiesības uz mājokli, jo atrašanās pašvaldības palīdzības reģistra rindā 27 gadus, nesaņemot nevienu pašvaldības dzīvokļa īres piedāvājumu, ir nesamērīgi ilga šādas palīdzības sniegšanai. Tiesībsarga birojs aicināja domi iespēju robežās rast saprātīgu risinājumu iesniedzēja mājokļa jautājumā.

Reaģējot uz tiesībsarga rekomendāciju, 2015.gadā Siguldas novada dome norādīja, ka tiek risināts jautājums par palīdzības sniegšanas iespējām dzīvokļa jautājuma risināšanā tām personām, kuras reģistrētas Palīdzības reģistra vispārējā nodrošinājuma grupā. Kā viena no iespējām tika izskatīta domes 2010.gada 29.decembra saistošo noteikumu Nr.34 grozījumu veikšana, kas paredzētu citu personu kategorijas noteikšanu (piemēram, personas, kuras palīdzības reģistrā ir 25 un vairāk gadus) un brīvo dzīvojamo telpu piedāvāšanas kārtību šai personu kategorijai.

Lēmuma projekts Siguldas domē attiecībā uz grozījumiem saistošajos noteikumos tika pieņemts, bet Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija šādus grozījumus neatbalstīja, skaidrojot, ka pašvaldībai nav pilnvarojuma noteikt personu kategorijas, kas nodrošināmas ar dzīvokli pirmām kārtām, ja šīs personas nav maznodrošinātas.

3.4. Par nolaidīgu rīcību dzīvojamās mājas apsaimniekošanā

Pēc tiesībsarga iniciatīvas tika ierosināta pārbaudes lieta par nama Rīgā, Buru ielā 9, (sastāv no divām ēkām) daļēju sabrukšanu, ņemot vērā, ka 16 no 29 dzīvokļiem ir Rīgas pašvaldības īpašumā.

2015.gada 18. augustā abās Buru ielas 9 ēkās izcēlās ugunsgrēks, un tās atjaunot, visticamāk, vairs nebūs iespējams.

Gan Rīgas domes Mājokļu un vides departaments, gan nama pārvaldnieks Rīgas pilsētas kapitālsabiedrība SIA “Rīgas namu pārvaldnieks” savu atbildību notikušajā noliedza, pēdējam akcentējot, ka paši mājas iedzīvotāji lēmuši atteikties no finansējuma

uzkrājuma veidošanas ēkas apsaimniekošanai, lūdzot izņemt šo pozīciju no mājas uzturēšanas tāmes.

Pārbaudes lietā tiesībsargs norādīja, ka pašvaldībai, balsojot dzīvokļu īpašnieku kopsapulcē, ir 50 procenti balsu no visām dzīvokļu īpašnieku balsīm, pamatojoties uz Dzīvokļa īpašuma likuma 17.panta otro daļu. Tādējādi normatīvā līmenī Rīgas pašvaldība bija tiesīga un tai bija arī pienākums iesaistīties mājas apsaimniekošanas jautājumu noteikšanā, lai pienācīgā kārtā tiktu uzturēts pašvaldībai piederošs dzīvojamais fonds, ja sarakstē ar "Rīgas namu pārvaldnieku" un ēku apsekošanā tika konstatētas nopietnas problēmas. Kā izriet no iedzīvotāju sūdzībām par apsaimniekošanas kvalitāti, problēmas pastāvējušas jau 2012.gadā, savukārt pašvaldība visu atbildību pirmšķietami pārnes uz apsaimniekotāju SIA „Rīgas namu pārvaldnieks”, norādot, ka tam, veicot visu ar mājas pārvaldīšanas saistīto darbu kompleksu, bija jāsasauca dzīvokļu īpašnieku kopsapulce, lai lemtu par mājas tehniskā stāvokļa uzlabošanu un finansējuma piesaisti.

Neapšaubot, ka "Rīgas namu pārvaldnieks" un atbildīgā Rīgas domes struktūrvienība ir centusies risināt apsaimniekošanas jomā pastāvošās problēmas abos Buru ielas 9 namos, tomēr jāsecina, ka pušu starpā notiek atbildības pārņemšana no vienas uz otru, un nav skaidra "Rīgas namu pārvaldnieka" un Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta savstarpējā saziņa vai nespēja apstrādāt iepriekš iegūtu informāciju par vienu objektu – dzīvojamo māju.

Vienlaikus "Rīgas namu pārvaldnieks" tiesībsargam nevarēja sniegt pamatotu skaidrojumu, kādēļ mājas iedzīvotāju, nevis dzīvokļu īpašnieku, 2012.gada 3.novembra kopsapulces lēmumu par atteikšanos no uzkrājumu veidošanas remontdarbiem, kas nav juridiski saistošs, jo tāds tiesību institūts („iedzīvotāju kopsapulce") normatīvā līmenī nav paredzēts, Rīgas domes Mājokļu un vides departamentam nosūtīja tikai 2015.gada 24.martā, kad dzīvojamā māja jau bija daļēji sabrukusi, turklāt ēkas pārvaldnieks to izskatīja pēc būtības un pieņēma izpildei. Kā izriet no paskaidrojumiem, tas it kā darīts, jo šo lēmumu par atteikšanos no apsaimniekotāja piedāvātajiem dzīvojamās mājas remontdarbiem un uzkrājuma veidošanas par spēkā neesošu var atzīt tiesa, pamatojoties uz dzīvokļa īpašnieka pieteikumu, ja lēmums vai tā pieņemšanas procedūra ir pretrunā ar likuma noteikumiem.

Šajā situācijā tiesībsargs vērsa uzmanību uz diviem būtiskiem apstākļiem. Pirmkārt, dzīvokļu īpašnieks, kuram pieder vairāk nekā puse dzīvokļu īpašumu, nemaz nezināja par šāda lēmuma esamību, bet "Rīgas namu pārvaldniekam" par to bija pienākums informēt. Otrkārt, atsauce uz Dzīvokļa īpašuma likuma 16.panta ceturto daļu ir nekorekta, jo tiesa,

pamatojoties uz dzīvokļa īpašnieka pieteikumu, var atzīt dzīvokļu īpašnieku kopības lēmumu par spēkā neesošu, ja lēmums vai tā pieņemšanas procedūra ir pretrunā ar šā likuma noteikumiem. Šajā gadījumā 2012.gada 3.novembra lēmums nebija dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku kopības lēmums. Tādējādi šajā situācijā ir konstatējama nolaidīga rīcība "Rīgas namu pārvaldnieka" darbā, kas būtiski ietekmējusi dzīvojamās mājas tehnisko stāvokli ilgtermiņā. Nav pieļaujams, ka nama pārvaldnieks kā Rīgas pilsētas pašvaldības kapitālsabiedrība, darbojoties apsaimniekošanas jomā, ir pieļāvis būtiskus pārkāpumus. Šajā gadījumā arī jāatzīst, ka "Rīgas namu pārvaldnieks" pārvaldīšanas uzdevumu nav pildījis ar lielāko rūpību, kā to paredzēja noslēgtais pārvaldīšanas līgums.

Pamatojoties uz Rīgas domes deputāta Valda Gavara publiski pausto informāciju, parādu par mājas apsaimniekošanu, tas ir, aptuveni 21 tūkstoti no 23 tūkstošu eiro kopējā parāda, izveidojuši pieci pašvaldībai piederošu dzīvokļu īrnieki. Tādējādi secināms, ka pašvaldība ilgstoši nav tikusi galā ar tās dzīvokļu īrniekiem, bet kopumā cietēji šajā situācijā bija visi – arī labticīgie un godprātīgie dzīvokļu īrnieki un īpašnieki.

Papildus tam jāpiebilst, ka pašvaldības palīdzības ietvaros dzīvojamā telpa Buru ielā 9, Rīgā, pēdējo reizi tika izīrēta 2012.gada 26.jūlijā jeb laikā, kad dzīvojamā mājā jau bija problēmas ar apsaimniekošanu un pēc būtības bija zināms ēkas sliktais tehniskais stāvoklis, lai gan oficiāls tehniskais atzinums tapa pāris mēnešus vēlāk. Tādējādi Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta rīcība vērtējama kā pretēja labas pārvaldības principam, jo, izīrējot dzīvojamās telpas šajā namā personai, kura bija reģistrēta dzīvokļu rindā, un, iespējams, palīdzību saņēma pēc vairākiem gadiem, dzīvojamā telpa tika piedāvāta mājā, kas ir pirmsavārijas stāvoklī, jau tobrīd apzinoties, ka persona zaudēs tikko iegūto mājokli. Šādā veidā pašvaldība palīdzību mājokļa jautājumā sniegusi formāli, nevis pēc būtības.

3.5. Par namīpašnieku un īrnieku tiesību samērošanu

2014.gada vidū aktualizējās jau ilgstošās problēmsituācijas namīpašnieku/īrnieku attiecībās. Tiesībsargs saņēma satraucošus iesniegumus no iedzīvotājiem, kuros tie norādīja uz namīpašnieku prettiesiskām metodēm, radot dzīvošanai nepiemērotus apstākļus, proti, nenodrošinot pamatpakalpojumus – atslēgta kanalizācija, apkure, daļai dzīvokļu nav elektropadeves, nav siltā un aukstā ūdens, atkritumu izvešana netiek nodrošināta pietiekamā apmērā u.c.

Atsevišķos iesniegumos aprakstītās epizodes, piemēram, durvju slēdzeņu vai durvju nomaiņa bez atslēgu komplekta izsniegšanas, īrnieku dzīvokļa durvju aiznaglošana (aizmetināšana) un piekaramās atslēgas ierīkošana, robežojās ar patvarību un personas mājokļa neaizskaramības pārkāpumu. Bieži vien iedzīvotāji sūdzējušies, ka minēto darbību rezultātā tiem tiek liegta piekļuve personiskajām mantām, dokumentiem, medikamentiem un naudas līdzekļiem. Atsevišķās epizodēs tika aprakstīts, ka dzīvoklī palicis ieslēgts mājdzīvnieks vai ārdurvis tiek nomainītas, īrniekam atrodoties iekšienē. Tādējādi īrnieki pēc būtības tiek izlikti no mājokļa bez tiesas sprieduma, ir spiesti nakšņot uz ielas, patversmē, kāpņu telpā vai meklēt patvērumu pie paziņām. Minētais tika darīts mērķtiecīgi, lai mājas iedzīvotāji atbrīvotu dzīvokļus.

Tiesībsarga ieskatā, darbības, kas vērstas uz Satversmē garantēto pamattiesību pārkāpumu, nav pieļaujamas, vienlaikus norādāms, ka pēc būtības iejaukties privāttiesisku strīdu risināšanā tiesībsargs nevar. Šo situāciju ietvarā svarīga ir valsts spēja operatīvi reaģēt situācijās, kad namīpašnieki apdraud īrnieku tiesības, jo likumā „Par dzīvojamo telpu īri” noteiktais strīdu risināšanas mehānisms, vēršoties tiesā, nav pietiekami efektīvs. Proti, gadījumos, kad namīpašnieki apdraud īrnieku tiesības, īrnieku Satversmē garantētās pamattiesības tiek ierobežotas nesamērīgi ilgi – līdz lietas izskatīšanai tiesā, kas var novest pie situācijas, ka īrnieks nevar lietot tā īrēto dzīvojamo telpu.

Vienlaikus jāatzīst, ka ne visas problēmsituācijas ir viennozīmīgi vērtējamas. Bieži vien šādos strīdos tiek saņemta informācija arī par pašu īrnieku veiktām manipulācijām, piemēram, fiktīvi īres līgumi, īres līgumi ar atpakaļejošu datumu, īres līgumi bez īres maksas, īres līgumi par nedzīvojamām telpām, ko neaizsargā likums „Par dzīvojamo telpu īri”. Minētais liecina, ka nereti ir gadījumi, kad bijušie namu (dzīvokļu) īpašnieki, nespējot nokārtot uzņemtās saistības pret aizdevēju, izmanto jebkuras metodes, lai paši vai to tuvinieki pirms īpašuma izsoles kļūtu par fiktīviem īrniekiem un iespējami ilgi paliktu bijušajā īpašumā. Arī šādā situācijā vienīgais tiesiski iespējamais ceļš īpašniekam savu interešu aizsardzībai ir ilgstošs tiesāšanās process.

Pēc tiesībsarga iesaistīšanās notika šī jautājuma aktualizēšana Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā. Tajā ir notikušas vairākas diskusijas, un to rezultātā ir izstrādāti citi, alternatīvi īrnieku tiesību pagaidu aizsardzības mehānismi, tomēr tie pilnībā neatrisina situāciju pēc būtības. Proti:

- 1) Valsts policija 2014.gada 2.oktobrī izstrādāja vadlīnijas policijas darbiniekiem, lai nodrošinātu īrnieku tiesību aizsardzību pret namīpašnieku prettiesisku rīcību, atjaunotu īrnieku tiesības brīvi rīkoties ar to kustamo mantu, kā arī nodrošinātu

mājokļa neaizskaramību. Policijas amatpersonai ir jānodrošina īrnieku tiesību atjaunošana jeb restitūcija, kas saprotama ar tādu apstākļu radīšanu, lai īrnieks, kurš ir cietis no valdītāja prettiesiskas rīcības, varētu netraucēti realizēt savas tiesības uz mājokļa neaizskaramību un brīvu rīcību ar savā īpašumā esošu kustamo mantu. Šādā situācijā policijas amatpersonas pienākums ir ar savu klātbūtni nodrošināt sabiedrisko kārtību un netraucētu īrnieka iekļūšanu mājoklī, vienlaikus personīgi neveicot fiziskas darbības, piemēram, durvju laušanu, mantu pārvietošanu u.c. Šīs vadlīnijas sekmīgi darbojas jau gadu, jo sūdzības par īrnieku tiesību pārkāpumiem ir ievērojami mazinājušās.

2) Iekšlietu ministrija ir izstrādājusi grozījumus Civilprocesa likumā, paredzot tiesisko regulējumu attiecībā uz lietām par pagaidu aizsardzību dzīvojamās telpas lietošanas tiesību pārkāpumos, tādējādi nodrošinot pagaidu aizsardzības mehānismu īrnieku tiesību aizsardzībai. Tiesībsargs ir atbalstījis minētā likumprojekta redakciju.

3) Ekonomikas ministrija ir sākusi darbu pie jau 2013.gada 19.decembrī Valsts sekretāru sanāksmē izsludinātā likumprojekta „Dzīvojamo telpu īres likums” (VSS-2127) precizēšanas un pilnveidošanas ar mērķi nodrošināt līdzvērtīgu īrnieku un izīrētāju pienākumu un tiesību apjomu, kā arī pilnveidot citus ar īres tiesībām saistītos jautājumus, kuru piemērošanā šobrīd ir konstatētas problēmas.

3.6. Problēmaspekti saistībā ar dzīvojamo māju pārvaldīšanu

Pārskata periodā tiesībsargs turpināja saņemt iesniegumus par jautājumiem, kas skar dzīvojamo māju pārvaldīšanu. 2015.gadā iezīmējās būtiska tendence, kas skar dzīvokļu īpašnieku samaksātās maksas par komunālajiem pakalpojumiem piesavināšanos, ko veicis pārvaldnieks, nenovirzot to tālāk pakalpojumu sniedzējiem, kā to paredz likums. Šajās situācijās tiesībsargs ir skaidrojis valstī izstrādāto tiesību aizsardzības mehānismu, kas attiecas gan uz jauna pārvaldnieka izvēli, ja esošā darbība neapmierina, gan prasības celšanu tiesā vispārējā civilprocesuālā kārtībā, ja pārvaldnieks dzīvokļu īpašniekiem ir radījis zaudējumus, kā arī par iespēju vērsties policijā par piesavināšanās faktu. Šeit gan jāatzīmē, ka policija visbiežāk nesaskata noziedzīga nodarījuma sastāvu un kriminālprocess netiek ierosināts, tomēr tiesību aizsardzības mehānisms paredz šāda lēmuma pārsūdzības iespējas prokuratūrā.

Vērtējot iesniegumus, kas attiecas uz negodprātīgajiem pārvaldniekiem, jāteic, ka pārvaldnieki, tai skaitā arī negodprātīgie, ir iekļauti Ekonomikas ministrijas uzraudzībā esošajā pārvaldnieku reģistrā, kas gan ir vienīgi informatīvs. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 18.panta izpratnē pārvaldnieku reģistra galvenais uzdevums ir

nodrošināt aktuālu informāciju par personām, kas nodarbojas vai vēlas nodarboties ar dzīvojamo māju pārvaldīšanu un atbilst likumā izvirzītajiem kritērijiem pārvaldīšanas darbību veikšanai. Likums neparedz nekādas negatīvas tiesiskās sekas, ja pārvaldnieks reģistrā nav reģistrējies. Tādējādi dzīvojamo māju pārvaldnieku reģistra ieraksti nekādi neietekmē ne pārvaldīšanas līguma spēkā esamību, ne arī likumā noteikto pārvaldnieka atbildības apjomu.

Vienlaikus normatīvie akti neparedz Ekonomikas ministrijai tiesības vai pienākumu atkārtoti novērtēt pārvaldnieka kvalifikācijas atbilstību, bet ziņas par pārvaldnieka profesionālās darbības pārkāpumiem reģistrā ieraksta, pamatojoties uz tiesas nolēmumu.

Atbilstoši Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 16.panta pirmajai daļai pārvaldnieks ir atbildīgs dzīvojamās mājas īpašniekam par viņam dotā pārvaldīšanas uzdevuma izpildi saskaņā ar šā likuma, Civillikuma un noslēgtā pārvaldīšanas līguma noteikumiem. Prasījumus, kas izriet no svešu lietu pārziņas, reglamentē Civillikuma 2289. – 2346.pants. Strīdi, kas izriet no dzīvojamo māju pārvaldīšanas tiesiskajām attiecībām, risināmi Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā tiesā.

Kopumā atzīstams, ka situācijās, ja mājas īpašnieki izvēlējušies negodprātīgu pārvaldnieku, ātru un vienkāršu risinājumu nav. Pat, ja strīds tiek risināts ar krimināltiesiskiem vai civiltiesiskiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, dzīvojamās mājas īpašniekiem atkārtoti jānorēķinās par saņemtajiem pakalpojumiem, cerot uz iespēju atgūt līdzekļus no negodprātīgā pārvaldnieka.

3.7. Tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāte gadījumos, kad īpašnieks dzīvojamā mājā nenodrošina pamatpakalpojumus

Saistībā ar pamatpakalpojumu – ūdens, siltums, atkritumu izvešana – nenodrošināšanu izīrētajā īpašumā tiesībsargs ir secinājis, ka šobrīd spēkā esošais tiesību aizsardzības mehānisms (administratīvā soda uzlikšana) nav pietiekami efektīvs, lai mājas īpašnieks atjaunotu pamatpakalpojumus, jo personas – izīrētāja sodīšana gandrīz nevienā no gadījumiem (administratīvā pārkāpuma lietām) negarantē pamatpakalpojuma nodrošināšanas atsākšanu. Lielākā daļa no administratīvās komisijas pieņemtajiem lēmumiem par pamatpakalpojumu nenodrošināšanu lietās, īpaši gadījumos, kad ir uzlikti lieli naudas sodi, tiek pārsūdzēti tiesā. Līdz lietas iztiesāšanas beigām daudzi izīrētāji (privāto tiesību juridiskās personas) maksātnespējas procesa rezultātā ir likvidēti, tāpēc uzlikto naudas sodu nav iespējams piedzīt. Gadījumos, ja naudas sods tomēr tiek piedzīts vai labprātīgi apmaksāts, maksātspējīgi izīrētāji, uzskatīdami, ka sods tiek uzlikts īrnieku

sūdzību rezultātā, cenšas šo sodu iekasēt no īrniekiem (iekļaujot īres maksā). Savukārt maksātnespējīgi izīrētāji, nomaksājot naudas sodu, zaudē līdzekļus turpmākai nama uzturēšanai un pakalpojumu nodrošināšanai.

Tiesībsargs jau 2012.gada ziņojumā norādīja, ka viens no risinājumiem būtu norīkotā pārvaldnieka institūta stiprināšana, paplašinot tā pilnvaras, bet tas no Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma tika izslēgts kopš 2014.gada 15.janvāra.

Ekonomikas ministrija piekrīt tiesībsargam, ka uzliktais administratīvais sods pats par sevi nenovērš situāciju, ka dzīvojamās telpas īrniekam netiek sniegts pamatpakalpojums. Tāpat ministrija piekrīt arī Rīgas domes viedoklim, ka izīrētāja administratīva sodīšana par civiltiesiskā kārtā uzņemtu līgumsaistību izpildi neveicina īrnieku tiesību aizsardzību. Turklāt arī Ministru kabineta apstiprinātajā Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijā ir norādīts, ka administratīvajam pārkāpumam ir jābūt attiecināmam uz publiski tiesiskajām attiecībām, bet administratīvie sodi par civiltiesisku pārkāpumu turpmāk ir saglabājami tikai izņēmuma kārtā.

Attiecībā par norīkotā pārvaldnieka institūta atjaunošanu Ekonomikas ministrija norādījusi, ka pašvaldības norīkotais pārvaldnieks iecelams tajos gadījumos, kad pārvaldīšanas trūkuma vai nepienācīgas pārvaldīšanas dēļ ir radies vai var rasties kaitējums videi vai sabiedrībai, nevis pašiem īpašuma īpašniekiem, kuriem ir pienākums pārvaldīt savu īpašumu, un lietotājiem, kuri var īrēt vai nomāt telpas citā īpašumā. Turklāt norīkotā pārvaldnieka institūta piemērošanai nav skaidrs tā darbībai nepieciešamā finansējuma avots. Laikā, kamēr bija spēkā norīkotā pārvaldnieka institūts, Ekonomikas ministrija saņēma informāciju gan no Rīgas pašvaldības, gan Latvijas Pašvaldību savienības par problēmām norīkotā pārvaldnieka finansēšanai, kurā bija uzsvērts, ka minētais rada nesamērīgu slogu pašvaldības budžetam, jo pašvaldībai bija tiesības izvēlēties personu, kura veiks norīkotā pārvaldnieka pienākumus, sākotnēji sedzot visus ar norīkotā pārvaldnieka iecelšanu saistītos izdevumus un vienlaikus paredzot dzīvojamās mājas īpašnieka pienākumu tos pēcāk atlīdzināt pašvaldībai. Tomēr arī šajā situācijā bija paredzami šķēršļi, kas liedza pašvaldībai atgūt ieguldīto naudu, proti, ja mājas īpašnieks nevar atlīdzināt izdevumus pašvaldībai, piedziņu ir iespējams vērst pret nekustamo īpašumu, kustamo mantu vai naudu. Tomēr gadījumos, kad piedziņu ir iespējams veikt tikai pret nekustamo īpašumu, izdevumu piedziņa var būt neiespējama, jo dzīvojamā māja ir iekļāta un ķīlas vērtība ir lielāka par īpašuma pārdošanas vērtību izsolē.

Savukārt, izstrādājot likumprojektu "Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums", aizliegums norīkotajam pārvaldniekam iemitināt dzīvojamā telpā citus īrniekus tika

pamatots ar apsvērumu, ka tādējādi tiktu nesamērīgi ierobežotas īpašnieka tiesības un pārvaldnieka kompetence šādos gadījumos būtu atbilstoša īpašuma tiesībai, turpretim dzīvojamās mājas īpašniekam nebūtu tiesību rīkoties ar savu īpašumu.

4. Tiesības uz veselību

Saistībā ar tiesībām uz veselību lielākā daļa iesniedzēju pārskata periodā sūdzējusies par saņemtā veselības aprūpes pakalpojuma kvalitāti un nelaipnu ārstniecības personu attieksmi. Lielākais sūdzību skaits bijis par SIA „Rīgas Austrumu klīniskā universitātes slimnīca” ārstniecības personu rīcību, attieksmi vai sniegtā pakalpojuma kvalitāti.

Tā kā tiesībsarga iespējās nav izvērtēt sniegtā ārstniecības pakalpojuma kvalitāti vai atbilstību, tiesībsargs var tikai izskaidrot valstī izveidoto tiesību aizsardzības mehānisma iespējas, aicinot personu vērsties ar sūdzību Veselības inspekcijā, Latvijas Ārstu biedrības Ētikas komisijā, vai vērsties ar prasību Ārstniecības riska fondā.

Tomēr atsevišķos gadījumos tiesībsargs uzskatīja par lietderīgu veikt atsevišķu pārbaudi, vērsties tieši ārstniecības iestādē, īpaši, ja pacients norādījis uz ārstniecības personas neētisku un cilvēka cieņu pazemojošu attieksmi, kā arī pieļautajiem pacientu tiesību pārkāpumiem.

Pārskata periodā tiesībsargs ir sācis pētījumu par Latvijas valsts garantētās medicīniskās palīdzības minimuma atbilstību cilvēktiesību standartam, kā arī turpināja pārbaudes lietu par valstī izveidoto kompensējamo medikamentu sistēmu.

5. Tiesības uz darbu

Pārskata periodā tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2015-03-01 “Par 2014.gada 25.septembra likuma „Grozījumi Maksātne spējas likumā” 2.panta un 2014.gada 30.oktobra likuma „Grozījumi likumā „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam un 106.panta pirmajam teikumam”.

Pieteikuma iesniedzēji uzskatīja, ka, pieņemot apstrīdētās tiesību normas, ir pārkāpts Satversmes 1.pantā nostiprinātais tiesiskās palāvēības princips, kā arī ir ierobežotas Satversmes 106.pantā noteiktās tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Savu pamattiesību aizskārumu pieteikuma iesniedzēji pamato ar to, ka tiem bija radusies tiesiskā palāvēība, – arī turpmāk

papildus zvērināta advokāta, finanšu (nodokļu) vai komercdarbības konsultanta darbam un amatam komercsabiedrības valdē pieteikuma iesniedzēji varēs darboties kā maksātnespējas procesa administratori. Savukārt atbilstoši Advokatūras likuma normām par zvērinātiem advokātiem nevar uzņemt personas, kuras ir tiešās vai pastarpinātās pārvaldes iestādes, atvasinātas publiskas personas, citas valsts iestādes vai valsts (pašvaldības) kapitālsabiedrības dienestā.

Turklāt likums „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” paredz virkni ierobežojumu un pienākumu, kuri attiektos arī uz maksātnespējas procesa administratoriem, piemēram, amata savienošanas ierobežojumu, ienākumu gūšanas ierobežojumu, komercdarbības ierobežojumu, līgumu slēgšanas ierobežojumu, tostarp arī aizliegumu būt par pārstāvi, reklamēšanās aizliegumu, kā arī pienākumu iesniegt valsts amatpersonas deklarāciju, kurā jānorāda informācija par noslēgtiem uzņēmuma un pilnvarojuma līgumiem, pilnvardevēja dati un darījuma apmērs.

Šādi ierobežojumi un pienākumi, pieteikuma iesniedzēju ieskatā, nav savienojami ar zvērināta advokāta, finanšu (nodokļu) vai komercdarbības konsultanta darbu un darbu komercsabiedrības valdē.

Tiesībsargs norādīja, ka grozījumi maksātnespējas procesu regulējošos normatīvajos aktos konceptuāli ir nepieciešami un atbalstāmi. Tāpat tiesībsargs norādīja, ka ar apstrīdētajām tiesību normām nav pārkāpts ar Satversmes 1.pantu aizsargātais tiesiskās paļāvības princips, kā arī netiek aizskartas ar Satversmes 106.panta pirmo teikumu aizsargātās personas tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai, bet ar nosacījumu, ka pārejas periodā tiek izstrādāts papildus tiesiskais regulējums par amatu savienošanas un deklarāciju iesniegšanas kārtību.

Jāpiebilst, ka 2015.gada 21.decembrī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr.2015-03-01 „Par 2014.gada 25.septembra likuma „Grozījumi Maksātnespējas likumā” 2.panta un 2014.gada 30.oktobra likuma „Grozījumi likumā „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam un 106.panta pirmajam teikumam” un atzina apstrīdētās normas par neatbilstošām Satversmes 106.panta pirmajam teikumam.

6. Tiesības uz īpašumu

6.1. Par Komercedarbības atbalsta kontroles likumā noteiktajiem īpašuma tiesību ierobežojumiem

2015.gadā tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2014-36-01 „Par Komercedarbības atbalsta kontroles likuma 8.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam”.

Proti, Komercedarbības atbalsta kontroles likuma 8.panta pirmā daļa nosaka: „Ja komercsabiedrība, kura nonākusi finansiālās grūtībās, saskaņā ar komercedarbības atbalstu regulējošiem normatīvajiem aktiem saņem atbalstu, tad no komercedarbības atbalsta piešķiršanas brīža līdz atbalsta sniegšanas beigām, ievērojot Eiropas Komisijas lēmumā vai nacionālajā normatīvajā aktā par atbalsta piešķiršanu noteikto un neatkarīgi no komercsabiedrības spēkā esošajām juridiskajām saistībām, komercsabiedrībai ir aizliegts pildīt pakārtotās saistības (tai skaitā aizliegts atmaksāt aizdevumu, aprēķināt, uzkrāt vai izmaksāt par šādu aizdevumu procentus vai citu atlīdzību) neatkarīgi no pakārtoto saistību nodibināšanas brīža”.⁷²

Tiesībsargs, ņemot vērā Satversmes tiesas atziņas un ECPAK noteikumus, atzina, ka likumdevējam ir liela rīcības brīvība atkarībā no aktuālajiem sociāliem, ekonomiskiem un politiskiem procesiem valstī noteikt īpašuma tiesību ierobežojumu, kas skar individu. Tiesībsargs konstatēja likumdevēja nodomu apstrīdētajā tiesību normā iestrādāt īpašuma tiesību ierobežojumus, kas pamatojas uz Satversmes 105.panta otro un trešo teikumu.

Tiesībsargs atzina, ka apstrīdētajā tiesību normā paredzētais ierobežojums ir noteikts ar likumu un tam ir leģitīms mērķis – nepieļaut komercsabiedrībām, kuras saņēmušas vai plāno saņemt atbalstu, kas tiek piešķirts finanšu grūtībās nonākušām komercsabiedrībām, un kurām ir pakārtotas saistības, primāri veikt, nevis saņemtā atbalsta atmaksu, bet gan pakārtoto saistību izpildi, kas ir pretrunā ar sabiedrības un nodokļu maksātāju interesēm.

Vērtējot, vai apstrīdētajā tiesību normā izraudzītais īpašuma tiesību ierobežošanas līdzeklis ir piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai, tiesībsargs norādīja, ka tas ir piemērots un atbilstošs Latvijai saistošajām Eiropas Savienības tiesībām.

⁷² Komercedarbības atbalsta kontroles likuma 8.panta otrā daļa paskaidro, ka pakārtotās saistības šā panta izpratnē ir tiesības un pienākumi, tai skaitā aizdevuma procentu izmaksas pienākums, ko komercsabiedrībai rada aizdevums (neatkarīgi no noslēgtā darījuma veida), un kas aizdevējam, pamatojoties uz noslēgto darījumu ar komercsabiedrību, dod tiesības atprasīt aizdevumu pirms termiņa tikai komercsabiedrības maksātspējas vai likvidācijas gadījumā un pēc visu citu kreditoru prasījumu apmierināšanas, taču pirms dalībnieku vai akcionāru prasījumu apmierināšanas.

Tiesībsargs piekrita Saeimas paustajam viedoklim, ka leģitīmo mērķi nav iespējams sasniegt ar citiem īpašuma tiesības ierobežojošiem līdzekļiem – ar vienpusēju atkāpšanos no pakārtotajām saistībām. Šāds risinājums novestu līdz uzņēmuma maksātnespējai, tādējādi neatgūstot valsts ieguldītos naudas līdzekļus, kā arī vēl vairāk ierobežojot privātpersonu (ieguldītāju) intereses.

Tāpat tiesībsargs atzina, ka labums, ko gūst sabiedrība ar apstrīdēto tiesību normu, ir lielāks par indivīdam nodarītajiem zaudējumiem, jo ar valsts atbalstu tiek pasargāta attiecīgā komercdarbības nozare no ekonomiskas krīzes satricinājuma, kas attiecīgi novērš nelabvēlīgu seku iestāšanos attiecībā uz visu sabiedrību kopumā.

Ievērojot minētos apsvērumus, tiesībsargs uzskatīja, ka apstrīdētā tiesību norma atbilst Satversmes 105.pantam.

Vienlaikus tiesībsargs norādīja: tā kā konkrētajā gadījumā ir piemērojamas arī Eiropas Savienības tiesības, Satversmes tiesai, lai lieta tiktu izspriesta vispusīgi, pilnīgi un objektīvi, būtu jāapsver nepieciešamība uzdot Saeimas minētos jautājumus Eiropas Savienības Tiesai. Šādu nepieciešamību tiesībsargs pamatoja ar to, ka Eiropas Savienības Tiesā ir ierosināta lieta C-526/14⁷³ pēc Slovēnijas Republikas Konstitucionālās tiesas lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu, cita starpā par jautājumiem, kas skar Eiropas Savienības tiesībās regulēto valsts atbalsta tiesību saderību ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 17.panta 1.punktā nostiprinātajām īpašuma tiesību garantijām.

Jāpiebilst, ka Satversmes tiesa ar 2015.gada 13.oktobra spriedumu atzina Komercedarbības atbalsta kontroles likuma 8.panta pirmo daļu par atbilstošu Satversmes 105.pantam.⁷⁴

6.2. Par sabiedriskā transporta pārvadātājam kompensējamiem zaudējumiem

Pēc Satversmes tiesas lūguma tiesībsargs 2015.gada jūnijā sniedza viedokli lietā Nr.2015-07-03 „Par Ministru kabineta 2012.gada 15.maija noteikumu Nr.341 „Kārtība, kādā nosaka un kompensē ar sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanu saistītos zaudējumus un izdevumus un nosaka sabiedriskā transporta pakalpojuma tarifu” 3.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam”.

⁷³ Informācija par ierosināto lietu. Pieejams:

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d2dc30ddb839c33cafc0421bba42fd44327256b0.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuPb3z0?docid=162405&mode=req&pageIndex=7&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=LV&cid=557129>

⁷⁴ Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2014-36-01.pdf

Attiecība uz tiesiskās paļāvības aizskārumu, pieņemot apstrīdēto tiesību normu, tiesībsargs atzina, ka konstitucionālās sūdzības iesniedzējiem nevarēja rasties aizsargājama tiesiskā paļāvība, ka, noslēdzot sabiedriskā transporta pakalpojuma sniegšanu līgumus, tiesiskās attiecības paliks nemainīgas visu līguma darbības laiku. Tiesībsargs norādīja, ka, pirmkārt, šāds noteikums nav atrunāts minētajos līgumos. Otrkārt, ir jāņem vērā, ka pieteicēji ir profesionāli sabiedriskā transporta pakalpojumu komersanti, kam ir jāzina un jāapzinās visi iespējamie riski, kas līguma darbības laikā var rasties un kas var būt pieteicējiem nelabvēlīgi, tai skaitā arī riski sakarā ar normatīvo aktu maiņu.

Vērtējot, vai apstrīdētā tiesību norma atbilst Satversmes 105.pantam, tiesībsargs atzina, ka:

- 1) apstrīdētā tiesību norma ir pieņemta pienācīgā kārtā;
- 2) apstrīdētās normas (ierobežojuma) leģitīmais mērķis ir ierobežot sabiedriskā transporta pakalpojumu sniedzēju izmaksas jeb ierobežot pastāvīgu šo izmaksu pieaugumu, tādējādi novēršot pārmērīgas kompensācijas risku. Šī mērķa virsmērķis ir sabiedrības labklājības veicināšana un citu cilvēku interešu aizsardzība;
- 3) vērtējot apstrīdētās tiesību normas atbilstību samērīguma principam, izmantotais līdzeklis ir piemērots leģitīmā mērķa sasniegšanai. Analizējot citus, lietā norādītos alternatīvos līdzekļus, leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības un likumīgās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Labums, ko gūst sabiedrība, ir lielāks par indivīdam nodarītajiem zaudējumiem.

Tiesībsarga skatījumā, pats fakts, ka ar normatīvajiem aktiem tika mainīta līdz noteikumiem Nr.341 pastāvošā kārtība, ir sabiedrības interesēs. Kārtība, kas paredzēja atlīdzināt zaudējumus 100% apmērā, nebija sabiedrības interesēs, jo būtībā bez ievērtības bija atstāta sabiedrības interese uz efektīvu budžeta līdzekļu novirzīšanu sabiedriskā transporta pakalpojumu jomai, kā arī nepastāvēja mehānisms, kas veicinātu pārvaldītājiem iesaistīties savu izdevumu efektīvizēšanā.⁷⁵

Otrkārt, sabiedrības interese uz efektīvu budžeta līdzekļu novirzīšanu sabiedriskā transporta pakalpojumu jomai balstījās apsvērumā, ka atlikušie budžeta līdzekļi var tikt novirzīti citām sabiedrībai svarīgām interesēm, kaut vai tajā pašā sabiedriskā transporta pakalpojumu jomā, piemēram, nodrošinot noteiktu maršrutu neslēgšanu, nesamazinot reisu skaitu, saglabājot vai arī paplašinot atbalstu noteiktām pasažieru kategorijām.

⁷⁵ Šajā sakarā jāatzīst, ka zināmā mērā valsts, jau sākotnēji neieviešot zaudējumu kompensācijas ierobežojošu sistēmu, iespējams, ir rīkojusies neefektīvi, kaut vai tā iemesla dēļ, ka attiecīgā sistēma neatbilst Regulā Nr.1370/2007 noteiktajiem principiem.

Treškārt, svarīgi ņemt vērā, ka ar apstrīdēto tiesību normu netiek liegta iespēja pārvaldītājiem gūt peļņu, kas attiecīgi līdzsvaro indivīda (komersanta) intereses attiecībā pret sabiedrības interesēm.

Ievērojot visus minētos apsvērumus, tiesībsargs atzina, ka apstrīdētā tiesību norma atbilst Satversmes 1. un 105.pantam.

Satversmes tiesa ar 2015.gada 8.decembra spriedumu atzina Ministru kabineta 2012.gada 15.maija noteikumu Nr.341 „Kārtība, kādā nosaka un kompensē ar sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanu saistītos zaudējumus un izdevumus un nosaka sabiedriskā transporta pakalpojuma tarifu” 3.punktu par atbilstošu Satversmes 1. un 105.pantam.⁷⁶

6.3. Par noteiktu dabasgāzes tirdzniecības gala tarifu

Pārskata periodā tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2014-35-03 „Par Ministru kabineta 2009.gada 10.marta noteikumu Nr.221 „Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu un cenu noteikšanu, ražojot elektroenerģiju koģenerācijā” 54.1 punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105.pantam un Elektroenerģijas tirgus likuma 28.panta otrajai daļai”.

Apstrīdētā Ministru kabineta noteikumu norma noteic: „Šo noteikumu 53.1., 53.2. un 54.2.apakšpunktā un 7.pielikuma 4.piezīmē norādītais regulatora apstiprinātais dabasgāzes tirdzniecības gala tarifs bez pievienotās vērtības nodokļa atbilstoši dabasgāzes faktiskajai siltumspējai (EUR/tūkst.n.m³) nepārsniedz summu, kas aprēķināta, ja dabasgāzes tirdzniecības cena ir 277,46 EUR/tūkst. n.m³.” Apstrīdētā norma izmaina līdz tās spēkā stāšanās brīdim pastāvējušo formulu, pēc kuras tiek aprēķināta elektroenerģijas cena, kas tiek maksāta koģenerācijas elektrostacijām par obligātā iepirkuma ietvaros saražoto elektroenerģiju. Pirms apstrīdētās normas spēkā stāšanās elektroenerģijas obligātā iepirkuma cena mainījās tieši proporcionāli dabasgāzes cenai un tās tirgus svārstībām.

Tiesībsargs atzina, ka apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 1.pantā ietvertajam tiesiskās paļāvības principam tiek vērtēta kopsakarā ar Satversmes 105.pantu. Analizējot konstitucionālo sūdzību pēc būtības, tiesībsargs secināja, ka ir pamats uzskatīt, ka pieteicējas īpašuma tiesības ar apstrīdēto normu konkrētā laika periodā ir bijušas ierobežotas, taču, norādot, ka ierobežojuma būtiskumu tiesībsargs nevar izvērtēt, jo tā

⁷⁶ Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2015-07-03.pdf

rīcībā nav attiecīgās jomas ekspertu, turklāt tas ir ekonomikas un finanšu, nevis tiesību jautājums.

Tiesībsargs atzina, ka ierobežojums noteikts ar likumu, un secināja, ka apstrīdētā norma nav pretrunā Elektroenerģijas tirgus likuma 28.panta otrajai daļai.

Tiesībsargs atzina, ka apstrīdētajai nomai ir leģitīms mērķis – sabiedrības labklājība un citu personu aizsardzība, kas izpaužas kā elektroenerģijas kopējās cenas pieauguma ierobežošana, tautsaimniecības konkurētspējas sekmēšana un atjaunojamo energoresursu efektīva apgūšana. Vērtējot apstrīdētās normas samērīgumu, tiesībsargs secināja, ka tā ir piemērota un nepieciešama leģitīmā mērķa sasniegšanai, sabiedrības labums ir lielāks nekā pieteicējas nākotnē iespējamais īpašuma tiesību ierobežojums.

Tādējādi tiesībsargs sniedza viedokli, ka Ministru kabineta 2009.gada 10.marta noteikumu Nr.221 „Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu un cenu noteikšanu, ražojot elektroenerģiju koģenerācijā” 54.1.punkts atbilstu Satversmes 1. un 105.pantam un Elektroenerģijas tirgus likuma 28.panta otrajai daļai, ja apstrīdētā norma tiktu atzīta par saudzējošāko līdzekli un tās pieņemšanas steidzamība būtu pamatota.

Satversmes tiesa, nekonstatējot pamattiesību aizskārumu, tiesvedību lietā Nr.2014-35-03 izbeidza.⁷⁷

6.4. Pašvaldības nodeva par tās infrastruktūras uzturēšanu un attīstību Rīgā

2015.gadā tiesībsargs vēl ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2015-13-03 „Par Rīgas domes 2013.gada 19.februāra saistošo noteikumu Nr.211 „Par pašvaldības nodevu par pašvaldības infrastruktūras uzturēšanu un attīstību Rīgā” 24.punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam”.

Apstrīdētā norma nosaka: „Ja būvatļauju atceļ (anulē u.tml.), samaksāto Nodevas daļu neatmaksā, bet, pamatojoties uz būvniecības ieceres ierosinātāja iesniegumu, to ieskaita kā samaksāto Nodevas daļu, saņemot citu būvatļauju jaunajam būvniecības procesam tajā pašā nekustamajā īpašumā.” Tādējādi apstrīdētā norma paredz aizliegumu atmaksāt samaksāto nodevu par pašvaldības infrastruktūras uzturēšanu un attīstību, taču pieļauj to ieskaitīt kā nākamās nodevas daļu, ja tiek saņemta būvatļauja būvniecības ieceres realizēšanai tajā pašā nekustamajā īpašumā.

Tiesībsargs secināja, ka apstrīdētā norma kā ierobežojums ir noteikta ar likumu un nodevas, līdz ar to arī apstrīdētās normas, mērķis ir sabiedrības labklājības nodrošināšana,

⁷⁷ Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_izb_2014-35-03.pdf

ar ko sabiedrības interesēs tiek nodrošināta pašvaldības ilgtspējīga, stabila teritorijas attīstības plānošana, un ar apstrīdēto normu ir sasniedzams leģitīmais mērķis. Taču vienlaikus tika secināts, ka apstrīdētā norma neatbilst vienam no samērīguma kritērijiem – tiesību normas nepieciešamība, jo, pastāvot individualizētai nodevas aprēķināšanas kārtībai, kā arī apstāklim, ka nodeva tiek aprēķināta, lai attīstītu konkrētas (ar konkrētiem lielumiem izmērāmas) teritorijas infrastruktūru, ir nesamērīgi paredzēt imperatīvus noteikumus par nodevas daļas atmaksāšanu (pārrēķināšanu) visos gadījumos, ja būvatļauju atceļ (anulē u.tml.).

Tiesībsarga skatījumā, leģitīmo mērķi var sasniegt ar personas tiesības mazāk ierobežojošu līdzekli, proti, paredzot individualizētu nodevas daļas atmaksāšanas (pārrēķināšanas) kārtību, ja būvatļauju atceļ (anulē u.tml.). Līdz ar to tika norādīts, ka, tiesībsarga vērtējumā, zaudējums, ko cieš nerealizētās būvatļaujas adresāts ar apstrīdētās normas piemērošanu, nav arī samērīgs ar labumu, ko iegūst sabiedrība.

Attiecīgi tiesībsargs pauda viedokli, ka Rīgas domes 2013.gada 19.februāra saistošo noteikumu Nr.211 „Par pašvaldības nodevu par pašvaldības infrastruktūras uzturēšanu un attīstību Rīgā” 24.punkta pirmais teikums neatbilst Satversmes 105.pantam, jo nav ievērots samērīguma princips.

6.5. Par nekustamo īpašumu atsavināšanu Zvārdes pagastā

Pārbaudes lietā, kas tika ierosināta, pamatojoties uz biedrības „Vienoti Zvārdei” atklāto vēstuli, par Zvārdes pagastā, Saldus novadā, esošo nekustamo īpašumu atsavināšanas *necaurspīdīgumu* un iespējamiem labas pārvaldības principa pārkāpumiem, tiesībsargs secināja, ka iedzīvotāju satraukumu radīja zemkopības ministra rīkojums akciju sabiedrībai “Latvijas Valsts meži” (turpmāk – LVM) par zemju iegādes prioritāti tieši Zvārdes pagastā bijušajā Zvārdes militārā poligona teritorijā sakarā ar sprādzienbīstamu priekšmetu lielu koncentrāciju.

Šis dokuments tika pielīdzināts konceptuālam lēmumam par sabiedrības vajadzību nodrošināšanai nepieciešama projekta īstenošanu, ko saskaņā ar Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likuma 8.panta pirmo daļu pieņem Ministru kabinets.

Turklāt neskaidrības par zemju uzpirkšanas procesa tiesiskumu un pamatotību izraisīja tas, ka konkrēto zemju uzpirkšanu LVM uzdevumā īstenoja SIA “Latio”, lai Aizsardzības ministrija varētu attīrīt teritoriju no sprādzienbīstamiem priekšmetiem.

Pārbaudes lietā tika secināts, ka problēmsituācijā netiek aizskartas Zvārdes pagasta iedzīvotāju – nekustamo īpašnieku īpašumtiesības, jo īpašumi tika atsavināti atbilstoši saistību tiesībām uz tiesiska darījuma pamata. Tomēr tiesībsargs arī atzina, ka Zvārdes pagasta nekustamo īpašumu īpašniekiem Aizsardzības ministrija, Zemkopības ministrija un LVM nav pienācīgi izskaidrojušas savas rīcības iemeslus un mērķus.

Tāpat tiesībsargs secināja, ka Aizsardzības ministrijas un Zemkopības ministrijas rīcība problēmsituācijā ir atzīstama par atbilstošu normatīvajos aktos noteiktajam, taču ir pieļauts labas pārvaldības principa pārkāpums, kas nav vērtējams kā būtisks, jo zemju uzpirkšana Zvārdes pagastā pēc aizsardzības un zemkopības ministru vizītes tika pārtraukta.

6.6. Mantas konfiskācija kā papildsods

Pārskata periodā tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2014-34-01 „Par Krimināllikuma 36.panta otrās daļas 1.punkta, 42.panta un 177.panta trešās daļas vārdu „konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.panta otrajam un trešajam teikumam”.

Konstitucionālajā sūdzībā tika apšaubīta Krimināllikumā noteiktā īpašuma tiesību ierobežojuma – mantas konfiskācijas piemērotība leģitīmā mērķa sasniegšanai, kā arī atbilstība samērīguma principam. Pieteikuma iesniedzēja iebilda pret mantas konfiskāciju vairāku apsvērumu dēļ, no kuriem būtiskākie ir divi – likumdevējs nav noteicis mantas konfiskācijas maksimālo apmēru un pie mantas konfiskācijas netiek izvērtēts – manta ir iegūta likumīgi vai nē, proti, nav paredzēta speciālā mantas konfiskācija jeb tikai noziedzīgi iegūtās mantas konfiskācija.

Tiesībsargs atzina, ka jautājums – būt vai nebūt mantas konfiskācijai kā kriminālsodam – ir valsts politiskā izšķiršanās. Šobrīd Latvijas valsts šādu izvēli ir izdarījusi, proti, atzinusi, ka mantas konfiskācija kā kriminālsods ir nepieciešama. No cilvēktiesību viedokļa nav pamata diskusijai, vai mantas konfiskācijas aizstāšana ar naudas sodu, kurai ir palielināts apmērs, būtu samērīgāks līdzeklis Satversmes 105.pantā nostiprināto īpašuma tiesību aizsardzībai, tā kā tas ir sodu politikas jautājums, kas ir likumdevēja kompetencē.

Tiesībsarga uzskatīja – fakts, ka mantas konfiskācija attiecas uz personas likumīgi iegūto mantu, ļauj izpausties mantas konfiskācijas kā papildsoda soda pastiprināšanas funkcijai, kā arī nodrošināt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. No cilvēktiesību viedokļa ir vērtējams, vai valstī

izveidotās sistēmas ietvaros pastāv mehānisms, kura ietvaros ir iespējams nodrošināt samērīgu šī soda piemērošanu. Ja šāda mehānisma nav vai arī tas ir acīmredzami neefektīvs, ir pamats spriest par apstrīdēto normu neatbilstību Satversmes 105.pantam.

Tā kā tiesām ir jāvadās pēc krimināltiesiskās represijas individualizācijas principa, mantas konfiskācijas kā papildsoda samērīgums ir vērtējams, uzsverot tiesu rīcības brīvību attiecībā uz tā piemērošanu, proti, rīcības brīvību izvērtēt mantas konfiskācijas nepieciešamību, piemērošanas iespējamību un efektivitāti konkrētajā gadījumā.

Tiesībsargs norādīja, ka tiesu sistēma ir tas mehānisms, kas nodrošina mantas konfiskācijas piemērošanas samērīgumu. Proti, vadoties pēc kriminālsodu piemērošanas (tiesu spriešanas) principiem, tiesas katrā konkrētā gadījumā izvērtē, vai konkrētais papildsods ir nepieciešams un kādā apmērā.

Turklāt tiesībsargs norādīja, ka likumdevējs bez minētā ir noteicis arī līdzekļus, ar kuru palīdzību tiesas var realizēt samērīguma principa piemērošanu, piemērojot mantas konfiskāciju. Pirmkārt, visi Krimināllikuma sevišķās daļas panti, kuros kā papildsods ir noteikta mantas konfiskācija, ļauj šo papildsodu piemērot vai nepiemērot pēc tiesas ieskatiem.

Otrkārt, Krimināllikumā nav paredzēta vispārēja jeb absolūta mantas konfiskācija. Likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 4.pielikumā ir noteikts to mantu saraksts, kas notiesātajam vai viņa apgādībā esošajām personām nav konfiscējamas. Maksimālā mantas konfiskācijas apmēra neesamība ļauj tiesām vērtēt konkrētā noziedzīgā nodarījuma raksturu, kā arī citus apsvērumus konkrētajā lietā un piespriest tādu papildsodu, kas palīdzētu sasniegt soda mērķi.

Ievērojot minētos apsvērumus, tiesībsargs uzskatīja, ka mantas konfiskācija kā papildsods *per se* nav uzskatāms par galēji nesamērīgu vai acīmredzami necilvēcīgu. Mantas konfiskācija kā papildsods atbilst Satversmes 105.panta otrajam un trešajam teikumam.

Satversmes tiesa 2015.gada 8.aprīļa spriedumā lietā Nr.2014-34-01 atzina, ka apstrīdētās tiesību normas atbilst Satversmes 105.panta otrajam un trešajam teikumam.⁷⁸

⁷⁸ Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums-2014-34-01.pdf>

6.7. Par ekonomisko interešu nepamatotu aizskārumu, nosakot nevienlīdzīgus noteikumus klientu identificēšanā ārvalstu valūtas skaidras naudas darījumos

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2015-11-03 "Par Latvijas Bankas 2014.gada 15.septembra noteikumu Nr.141 „Noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas prasības, veicot ārvalstu valūtu skaidrās naudas pirkšanu un pārdošanu” 19. un 20.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 64. pantam, kā arī 91.panta pirmajam teikumam”.

Sūdzības būtība bija apstākļi, ka Latvijas Bankas izdotie noteikumi, kas attiecas vienīgi uz kapitālsabiedrībām, kas veic ārzemju valūtas skaidras naudas maiņas darījumus, ietvēra obligātu prasību identificēt klientu, ja darījumu summa ir robežās no 2000 līdz 7999,99 eiro. Turpretim šādas prasības nav kredītiestādēm, kurā klients var veikt identisku darījumu, sevi neidentificējot.

Visupirms tiesībsargs norādīja, ka, ņemot vērā noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas un organizētās noziedzības radītos draudus finanšu sektora stabilitātei, apstrīdētajās normās ietvertais klienta un patiesā labuma guvēja identifikācijas mehānisms valūtas tirdzniecības darījumos ir nepieciešams un konceptuāli atbalstāms.

Tiesībsargs nesaskatīja Satversmes 1. un 64.panta pārkāpumus, neapšaubot, ka Latvijas Bankai kā neatkarīgai iestādei ir leģitīms deleģējums noteikt juridiski saistošas prasības trešajām personām tās darbības jomā, kā arī nesaskatīja deleģējuma apmēra pārsniegumu. Būtiski, kā to minējusi Tieslietu ministrija, ka šobrīd Satversmes interpretācijas ceļā Latvijas tiesību sistēmā ir atzītas atsevišķu autonomo iestāžu tiesības izdot ārējos normatīvos aktus, ja šāds pilnvarojums ir noteikts ar likumu.⁷⁹

Vadoties pēc Satversmes tiesas praksē atzītās tiesiskā vienlīdzības principa kontroles formulas, salīdzināšanai jāizvēlas tāda situācija, kurai ir viena vai vairākas kopīgas pazīmes ar pārbaudāmo situāciju. Noteicošais ir tas, vai vairākas personu grupas vieno kopīga uz tām visām attiecināma svarīga pazīme, un konkrētajā lietā – vienojošā pazīme ir – finanšu pakalpojums, ārvalstu valūtas skaidras naudas pirkšana – pārdošana summas apmērā no 2000 līdz 7999,99 eiro, ko patērētājam piedāvā gan kapitālsabiedrības kā valūtas maiņas punkti, gan kredītiestādes. Līdz ar to, tiesībsarga skatījumā, salīdzināmās personu grupas ir kredītiestādes un kapitālsabiedrības, kas veic ārzemju valūtas skaidras naudas darījumus.

Lai arī Latvijas Banka bija norādījusi uz virkni apsvērumiem, kāpēc abas personu grupas nav uzskatāmas par salīdzināmām: atšķirīgs izvietojums, darba laiks, pieejamība,

⁷⁹ Tieslietu ministrijas 2011.gada 11.janvāra informatīvais ziņojums par subjektiem, kam ir tiesības izdot ārējos normatīvos aktus, 20.-21.lpp.

organizatoriskā struktūra, darbības regulējums, uzraudzības sistēma, kopējais pakalpojumu klāsts, pakalpojuma īpatsvars piedāvāto produktu klāstā, sodu sistēma, iekšējās kontroles procedūras un atšķirīga personāla kvalifikācija, tiesībsarga ieskatā, apsvērumi par to, kāpēc kapitālsabiedrības un kredītiestādes neatrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, nav pamatoti. Kapitālsabiedrību un kredītiestāžu atrašanās vieta un pieejamība, tāpat kā atšķirība komersantu darbības riskos un uzraudzības kārtībā, nav attiecināmi uz apstākļiem, kas rada salīdzināmo personu grupas atšķirības ar likumu noregulēto tiesisko aspektu skatījumā.

Izskatāmajā lietā nebija strīda par atšķirīgu attieksmi, proti, prasību valūtas maiņas kapitālsabiedrībām identificēt klientu leģitīma mērķa – noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas un terorisma apkarošanas nolūkā. Tomēr, ņemot vērā, ka līdzvērtīgu darījumu klients kredītiestādē var saņemt bez identifikācijas, tiesībsarga ieskatā, ar šādu atšķirīgu attieksmi nav iespējams sasniegt leģitīmo mērķi, jo šāda attieksme, iespējams, rada neērtības klientam, bet nenovērš iespējamu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju.

Ņemot vērā minētos apsvērumus, tiesībsarga ieskatā, apstiprinot apstrīdētās normas, ir radusies tiesiskā situācija, kurā attiecībā pret kādu personu grupu, konkrēti, pret kapitālsabiedrībām, kas veic valūtas skaidrās naudas pirkšanu un pārdošanu, ir pieļauts Satversmes 91.panta pirmajā teikumā nostiprinātā vienlīdzības principa pārkāpums.

6.8. Par ierobežojumu lietot īpašumu normatīvo aktu nepilnību dēļ

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā vērsās vairāki dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieki ar sūdzību par mājas atslēgšanu no visām komunikācijām – ūdensapgādes, kanalizācijas, apkures un elektroapgādes blakus esošās ēkas demontāžas dēļ.

Daudzdzīvokļu mājai komunikācijas tika nodrošinātas ar blakus esošās mājas komunikāciju starpniecību. Tā kā blakus esošā māja tika nojaukta, līdz ar to pārtrūka arī dzīvojamās mājas savienojums ar pilsētas kanalizācijas un ūdensapgādes tīklu, kā arī tika atslēgta elektroenerģija. Arī apkure šai dzīvojamai mājai tika nodrošināta ar blakus esošās nojaukamās katlumājas palīdzību.

Pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka normatīvie akti, kas bija spēkā, kad mājai atslēdza komunikācijas, neparedzēja nojaukamās ēkas projekta saskaņošanu ar elektrības, ūdensapgādes un kanalizācijas pakalpojumu gala lietotāju – daudzdzīvokļu mājas īpašniekiem.

Tiesībsargs norādīja, ka šāda situācija nav pieļaujama, ko atzina arī Rīgas pilsētas būvvalde. Tiesībsargs arī pauda viedokli, ka, lai personas tiesību aizsardzības mehānismu varētu atzīt par efektīvu, ņemot vērā pašvaldībai uzlikto pienākumu nodrošināt savā administratīvajā teritorijā būvniecības procesa tiesiskumu, būtiski panākt, lai iespējamie trešo personu interešu apdraudējumi, ko varētu radīt būvniecības ieceres realizācija, tiktu novērsti jau projekta saskaņošanas stadijā, par ko atbildība būtu jāuzņemas pašvaldībai.

Taču, ņemot vērā, ka pārbaudes lietā aprakstītā situācija bija novērsta (mājas dzīvokļu īpašnieki par saviem līdzekļiem uzbūvēja mājas apkures katlu un no jauna mājai pieslēdza elektroenerģiju), kā arī, ievērojot, ka šī situācija bija notikusi laikā, kad bija spēkā iepriekšējais būvniecības regulējums, tiesībsargs nevērtēja iespējamo situācijas risinājumu saskaņā ar jauno būvniecības nozares regulējumu, jo tas nosaka atšķirīgu būvniecības ieceres realizēšanas kārtību.

6.9. Par piespiedu dalītā īpašuma izbeigšanu

Jau 2011.gadā tiesībsargs aktualizēja dalītā īpašuma problēmjaudājumu. Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieki, ja to māja atradās uz citām personām piederošas zemes, iesniegumos pārsvarā norādīja uz pārlietu augsto zemes nomas maksu, nepamatoti uzlikto pienākumu papildus zemes nomas maksai kompensēt nekustamā īpašuma nodokli, nepamatoti lielu dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamo zemesgabalu, kā arī vēsturiski zemes reformas rezultātā nodarīto netaisnību, kas ilgtermiņā var novest arī pie mājokļa zaudēšanas.

Atbildīgā nozares ministrija – Tieslietu ministrija atzina problēmas esamību un 2012.gada sākumā izveidoja darba grupu piespiedu dalītā īpašuma problemātikas risināšanai.

Konstatējams, ka palēnām, tomēr problēmas risinājumi tiek meklēti. Proti, 2014.gadā tika pieņemti grozījumi normatīvajos aktos, kā rezultātā tika atcelts dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku pienākums kompensēt zemes īpašniekam nekustamā īpašuma nodokļa maksājumu, kā arī noteiktas tiesības dzīvokļu īpašniekiem un zemes īpašniekam vērsties pašvaldībā, lai ierosinātu dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamā zemesgabala pārskatīšanu.

Papildus tam 2015.gada septembrī Saeimā izskatīšanai tika nodots likumprojekts “Piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību privatizētajās daudzdzīvokļu mājas izbeigšanas likums”, piešķirot dzīvokļa īpašniekiem vienpusēju izpirkuma tiesību izpirkt zemi par kadastrālo vērtību, kas reizināta ar koeficientu 1,8, ar tiesībām izpirkuma summu

samaksāt 10 gadu laikā. Savukārt valstij un pašvaldībai plānots piedalīties dalītā īpašuma izbeigšanas procesā, sedzot administratīvās izmaksas, piemēram, izmaksas, kas saistītas ar īpašuma tiesību pārreģistrāciju vai dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamā zemesgabala noteikšanu vai pārskatīšanu.

7. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

7.1. Par apsardzes darbinieku apmācības un sertifikācijas efektivitāti

Pēc 2013.gada 21.novembra traģiskā notikuma Zolitūdes lielveikalā „Maxima” izskanēja viedoklis, ka cilvēku bojāejas viens no iespējamajiem cēloņiem ir bijusi apsardzes darbinieku neprofesionāla rīcība. Masu informācijas līdzekļos tika pausta informācija, ka atbilstoši instrukcijām evakuēšanu „Maxima” apsardze sāka tikai tad, kad atrada trauksmes avotu.

Izanalizējot normatīvos aktus, ar kuriem nākamie apsardzes darbinieki tiek iepazīstināti mācību procesā, tiesībsargs konstatēja, ka:

- 1) normatīvo aktu līmenī nav paredzēts apsardzes darbinieka tiešs pienākums nekavējoties veikt evakuāciju signalizācijas darbības gadījumā sabiedriskās telpās, kur atrodas cilvēki;
- 2) apsardzes darbinieka rīcību signalizācijas darbības gadījumā pamatā nosaka apsargājamā objekta iekšējie kārtības noteikumi;
- 3) normatīvie akti paredz apsardzes darbiniekam lielu rīcības brīvību vērtēt situāciju, piemēram, izlemt, vai signalizācijas trauksmes gadījumā ir apdraudēta pasākuma apmeklētāju un dalībnieku drošība, un vai ir veicama nekavējoša evakuācija.

Tiesībsargs atzina, ka šāds apmācības process, pirmkārt, nonāk pretrunā ar Apsardzes darbības likumā definēto apsardzes darbības mērķi – nodrošināt personas un sabiedrības drošību.

Nav noliedzama situācijas izvērtēšanas nepieciešamība, atskatot signalizācijai, taču tas ir pakārots jautājums, kas risināms pēc cilvēku veselībai un dzīvībai radītā riska novēršanas, proti, pēc evakuācijas veikšanas no sabiedriskām telpām. Pretējā gadījumā tiek nonivelēta signalizācijas nozīme cilvēku drošības kontekstā, un procedūra tiek vērtēta augstāk par cilvēku drošību.

Otrkārt, šāda nostāja apmācības procesā neveido apsardzes darbiniekos vienotu un nepārprotamu izpratni par rīcību signalizācijas darbības gadījumā, tādējādi neveidojot

vienotu priekšstatu un izpratni par apsardzes darbinieka darbības virsmērķi un cilvēku tiesībām dzīvot labvēlīgā un drošā vidē.

Tiesībsargs rekomendēja:

1. Iekšlietu ministrijai izvērtēt iespēju normatīvajos aktos tieši nostiprināt apsardzes darbinieka pienākumu veikt nekavējošu evakuāciju trauksmes (signalizācijas darbības) gadījumā sabiedriskās (publiskās) telpās, kur atrodas cilvēki.

2. Valsts policijai sadarbībā ar Iekšlietu ministriju un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestu izvērtēt iespēju pilnveidot programmas „Apsardzes darbs” mācību priekšmeta „Apsardzes taktika” apakštēmas „Apsardzes darbinieka rīcība ekstremālās situācijās” saturu.

3. Izglītības kvalitātes valsts dienestam veikt preventīvas pārbaudes profesionālās pilnveides programmu „Apsardzes darbs” realizējošajās mācību iestādēs.

Atzinums tika nosūtīts arī Ministru kabinetam un Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai, Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijai un tā dēvētajai Zolitūdes traģēdijas parlamentārās izmeklēšanas komisijai.⁸⁰

Savus secinājumus tiesībsargs 2015.gada martā izklāstīja arī Zolitūdes traģēdijas parlamentārās izmeklēšanas komisijā. Tās gala ziņojumā⁸¹ deputāti pievienojās tiesībsarga paustajam viedoklim, ka normatīvā līmenī ir jānosaka skaidra un vienveidīga apsargu rīcība trauksmes gadījumā sabiedriskās (publiskās) telpās, kur atrodas cilvēki, un apsargu obligāts pienākums būtu nekavējoties veikt cilvēku evakuāciju.

Izpildot tiesībsarga rekomendāciju, Iekšlietu ministrija 2015.gada oktobrī informēja, ka ir sagatavojusi likumprojektu “Civilās aizsardzības un katastrofu pārvaldīšanas likums”, kas paredz, ka infrastruktūras īpašnieks vai tiesiskais valdītājs apdraudējuma gadījumā nodrošina savlaicīgu cilvēku agrīno brīdināšanu un informēšanu par rīcību, kā arī evakuēšanu no infrastruktūras.

Tāpat Iekšlietu ministrija ir sagatavojusi Ministru kabineta noteikumu projektu “Ugunsdrošības noteikumi” (VSS-1078), kas paredz personas pienākumu evakuēties, atskatot ugunsgrēka trauksmei vai pamanot ugunsgrēku.

Attiecībā uz rekomendāciju – pilnveidot apsardzes darbinieku apmācību, Iekšlietu ministrija norādīja, ka šie jautājumi vairāk skar mācību iestādes, Izglītības kvalitātes valsts dienestu un apsardzes nozares kompetenci. Iekšlietu ministrija informēja, ka Valsts

⁸⁰ Pilns komisijas nosaukums: “Parlamentārās izmeklēšanas komisija par Latvijas valsts rīcību, izvērtējot 2013.gada 21.novembrī Zolitūdē notikušās traģēdijas cēloņus un turpmākās darbības, kas veiktas normatīvo aktu un valsts pārvaldes un pašvaldību darbības sakārtošanā, lai nepieļautu līdzīgu traģēdiju atkārtotanos, kā arī par darbībām minētās traģēdijas seku novēršanā”.

⁸¹ Galaziņojuma 21.7.apakšpunkts. Pieejams: <http://zolitude.saeima.lv/galazinojums>

polīcija un Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests veiks uzraudzību pār izglītības programmā iekļautajiem jautājumiem.

Valsts policija informēja tiesībsargu, ka tā rekomendācija nav izpildāma, jo Iekšlietu ministrijas izstrādātā profesionālās pilnveides programma „Apsardzes darbs” no 2015.gada 1.janvāra nav spēkā.

Izglītības kvalitātes valsts dienests 2015.gada oktobrī ir veicis vairāku mācību iestāžu pārbaudes. To rezultātā šo iestāžu darbībā un izglītības procesa īstenošanā ir konstatētas vairākas nepilnības: netika ievērots licencētajā izglītības programmā norādītais mācību priekšmeta stundu skaits; iesaistīto pedagogu izglītība un profesionālā kvalifikācija neatbilda normatīvo aktu prasībām u.c. Izglītības kvalitātes valsts dienests ir uzdevis novērst konstatētās nepilnības un plāno veikt pēcpārbaudes.

Izpildot Ministru prezidenta rezolūcijā uzdoto uzdevumu par tiesībsarga atzinumu, Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar Izglītības kvalitātes valsts dienestu ir apzinājusi izglītības problēmas apsardzes darbības jomā, secinot, ka būtiskākais tūkums ir iekšlietu ministra apstiprinātās profesionālās pilnveides izglītības programmas “Apsardzes darbs” spēkā neesamība, kas līdz ar to atstāj nenoregulētu jautājumu par iesaistīto pedagogu izglītību un profesionālo kvalifikāciju. Izglītības kvalitātes valsts dienests izglītības ministres vārdā ierosināja:

1. Iekšlietu ministrijai uzņemties iniciatīvu ar kvalificētu apsardzes darbinieku apmācību saistītu jautājumu risināšanā (tai skaitā profesijas standarts, izglītības programmas, prasības pedagogiem un izglītojamajiem), izveidot darba grupu, kurā pieaicināmi ieinteresēto pušu – Valsts policijas, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta, Valsts izglītības satura centra u.c. – pārstāvji.

2. Līdz 2017.gada 1.jūnijam Iekšlietu ministrijai apstiprināt jaunu profesionālās pilnveides izglītības programmas “Apsardzes darbs” paraugu.

Kopumā secināms, ka šobrīd nav programmas, pēc kuras vadīties mācību iestādēm. Tām ir liela rīcības brīvība, realizējot profesionālās pilnveides izglītības programmu. Labākajā gadījumā tās pēc analogijas var turpināt īstenot iepriekšējo profesionālās pilnveides izglītības programmu “Apsardzes darbs” vai arī vadīties tikai pēc Valsts policijas izstrādātajiem jautājumiem, kas jāzina eksāmenā.⁸² Eksāmena jautājumi Nr.256., 257., 258. paredz zināšanu pārbaudi par apsardzes darbinieka rīcību, skatot signalizācijai.

Tiesībsargs atzīst, ka problēma sistēmiski joprojām nav sakārtota, jo nav vienotu standartu mācību iestādēm, kas noteiktu, kāds saturs ir jā māca topošiem apsardzes

⁸² Pieejami Valsts policijas mājaslapā: <http://www.vp.gov.lv/?id=357&said=357>

darbiniekiem. No Valsts policijas un Iekšlietu ministrijas atbildes vēstulēm izriet, ka šīs iestādes distancējas no problēmas risināšanas, uzskatot, ka apsardzes nozarei jāvienojas par profesijas standartu. Taču tiesībsargs uzskata, ka Valsts policijai un Iekšlietu ministrijai aktīvāk jāiesaistās profesiju standarta izstrādē un jānoregulē apsardzes izglītībai izvirzāmas prasības līdz profesijas standarta spēkā stāšanās brīdim.

Ņemot vērā jautājuma nozīmīgumu sabiedrībā, tiesībsargs sekos tā virzībai.

7.2. Par trokšņu novēršanas mehānisma efektivitāti

2014.gada septembrī pēc tiesībsarga iniciatīvas tika ierosināta pārbaudes lieta par traucējošu trokšņu kontroles un novēršanas mehānisma efektivitāti Satversmes 115.panta kontekstā (tiesības dzīvot labvēlīgā vidē).

Minētās problēmas risināšana tika iekļauta tiesībsarga 2014.-2016.gada darba stratēģijā kā viena no sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas prioritātēm. Izvirzītās prioritātes pamatā bija gadu no gada aktualizētā problēmsituācija par sadzīvisku akustisko trokšņu (mūzikas atskaņošana, bļautīšanās utt.) kaitīgo ietekmi uz apkārtējiem cilvēkiem lielajās pilsētās un tiesiskajiem līdzekļiem, kā to novērst, nesamērīgi neietekmējot citu personu tiesības, piemēram, komersantu tiesības gūt peļņu no saimnieciskās darbības, kas saistīta ar izklaides pasākumu rīkošanu pilsētas apdzīvotajās vietās.

2015.gada 19.februārī tiesībsargs saņēma Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas vēstuli par ieceri veidot darba grupu trokšņa normatīvo aktu pilnveidošanā, cita starpā lūdzot deleģēt darba grupai Tiesībsarga biroja pārstāvi.

Tiesībsargs atzina par lietderīgu deleģēt darba grupai sava biroja pārstāvi, ņemot vērā, ka šī joma ir sarežģīta, jo skar daudzas nozares (vide, veselība, pašvaldības tiesības u.c.), līdz ar to iesaistīšanās darba grupā ir efektīvākais veids, kā tiesībsargs var paust iedzīvotāju sūdzībās sniegto informāciju, kā arī sniegt savu vērtējumu par problēmu un priekšlikumiem tās risināšanai savas kompetences ietvaros. Šī iemesla dēļ tiesībsarga pārbaudes lieta tika izbeigta.

Darba grupā ir izstrādāti iespējamie grozījumi LAPK, kas novērstu sadzīvisko trokšņošanu, taču šobrīd tie nav saskaņoti ar visām iesaistītajām iestādēm. Tiesībsarga pārstāvis turpina darbu minētajā darba grupā.

7.3. Par kapsētas veidošanu Ķemeru nacionālajā parkā

Pārskata periodā tiesībsargs ir izskatījis pārbaudes lietu par Engures novada rīcību, Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā plānojot izveidot kapsētu.

Ķemeru nacionālais parks saskaņā ar normatīvo aktu regulējumu ir Eiropas nozīmes īpaši aizsargājama dabas teritorija, kas ietilpst *Natura 2000* tīklā. Visu Ķemeru nacionālā parka teritoriju pilnā platībā aizņem mežs. Atbilstoši Meža likuma 3.¹pantam zeme, ko aizņem kapsētas, netiek uzskatīta par mežu, līdz ar to kapsētas ierīkošanas gadījumā attiecīgajai zemes vienībai būtu veicama zemes transformācija. Tā kā kapsētas ierīkošana nav saistīta ar īpaši aizsargājamo biotopu atjaunošanu, upju dabiskā tecējuma, ūdenstecēm un ūdenstilpnēm piegulošo teritoriju dabiskā hidroloģiskā režīma atjaunošanu, kā arī konkrētajā situācijā meža zemes lietošanas veida maiņa nav atļauta saskaņā ar Ministru kabineta 2002.gada 18.jūnija noteikumiem Nr.236 „Ķemeru nacionālā parka individuālie aizsardzības un izmantošanas noteikumi” un Meža likumu, Engures novada domei nebija tiesiska pamata Engures novada domes teritorijas plānojumā 2013.–2025.gadam, kas apstiprināts ar Engures novada domes 2012.gada 20.novembra saistošajiem noteikumiem Nr.19 „Par Engures novada teritorijas plānojuma grafiskās daļas un teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumu apstiprināšanu”, paredzēt kapsētas izveidošanu Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā.

Vienlaikus tika konstatēts, ka Engures novada domes 2014.gada 22.jūlija un 2014.gada 23.septembra lēmumi, ar kuriem paredz no nekustamā īpašuma „Ķemeru nacionālais parks” atdalīt zemes vienību 6,2 ha platībā jaunu kapu izveidošanai, ir prettiesiski, jo neatbilst Teritorijas plānojuma prasībām par jaunizveidojamas zemes vienības platību.

Izvērtējot pārbaudes lietas faktiskos apstākļus, par ieceri izveidot kapsētu Engures novada Ragaciemā, Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā, tiesībsargs ņēma vērā sugu un biotopu aizsardzības jomas ekspertes atzinumu, ka jaunas kapsētas izveidošana plānotajā teritorijā neatgriezeniski iznīcinās 6,2 ha platībā Latvijā un Eiropas Savienībā īpaši aizsargājamu biotopu – 2180 Mežainas piejūras kāpas, jo plānotās darbības raksturs nav savietojams ar šī biotopa pastāvēšanas priekšnosacījumiem.

Atzinumā tiesībsargs norādīja, ka Engures novada dome, Ķemeru nacionālā parka dabas lieguma zonā plānojot (atļaujot) kapsētas ierīkošanu, ir rīkojusies labas pārvaldības principam neatbilstoši, un aicināja Engures novada domi veikt attiecīgus grozījumus teritorijas plānojumā, izvērtējot iespēju izvēlēties jaunas kapsētas izveidošanu citā vietā.

7.4. Par patvaļīgu būvniecību

Tiesībsargs, izskatījis pārbaudes lietu, 2015.gadā ir sniedzis atzinumu par Rīgas pilsētas būvvaldes iespējamu labas pārvaldības principa pārkāpumu saistībā ar patvaļīgas būvniecības ilgstošu nenovēršanu.

Iesniedzēja ir norādījusi, ka nekustamajā īpašumā, kas atrodas jauktas apbūves teritorijā ar dzīvojamo funkciju, ilgstoši darbojas akmens pārstrādes ražotne, kuras darbības rezultātā iesniedzēja un apkārtējo māju iedzīvotāji ir pakļauti putekļu un trokšņa ietekmei.

Saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas 14.punktu viena no pašvaldības autonomajām funkcijām ir nodrošināt savas administratīvās teritorijas būvniecības procesa tiesiskumu.

Pārbaudes lietā konstatēts, ka būvvaldes rīcība konkrētās problēmsituācijas risināšanā atbilst normatīvo aktu prasībām, ievērojot, ka administratīvais process iestādē ir ilgstošs, taču tas ietver nekustamā īpašuma īpašnieces un nomnieces Administratīvā procesa likumā paredzētās tiesības.

Pārbaudes lietas izskatīšanas laikā būvvalde ir iesniegusi priekšlikumu par grozījumu veikšanu Rīgas domes 2012.gada 18.decembra saistošajos noteikumos Nr.197 „Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā”, paredzot, ka nekustamie īpašumi, kuros ir veikta patvaļīga būvniecība, ir apliekami ar trīs procentu nodokļa likmi no nekustamā īpašuma kadastrālās vērtības, lai tādējādi disciplinētu īpašniekus, kuri ilgstoši nepilda būvvaldes pieņemtus lēmumus par patvaļīgās būvniecības seku novēršanu.

Rīgas dome 2015.gada 9.jūnijā ir pieņēmusi saistošos noteikumus Nr.148 “Par nekustamā īpašuma nodokli Rīgā”, kuros noteica, ka nekustamais īpašums vai tā daļa, kas netiek uzturēta atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai, tiek aplikta ar nodokļa likmi 3% apmērā.

Pārbaudes lietā secināts, ka būvvaldes rīcība problēmsituācijā ir atzīstama par tiesisku un atbilstošu normatīvajos aktos noteiktajam, un par atbilstošu labas pārvaldības principam.

8. Par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu pieejā precēm un pakalpojumiem

Izvērtējot kādu notikumu, pārskata periodā tiesībsargs ir konstatējis diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu pārbaudes lietā saistībā ar incidentu, kad jaunieši (trīs meitenes un divi puīši, trim personām tumšāka ādas krāsa) devās uz klubu, tomēr minētajām personām netika atļauts tur ieiet, jo apsardzes darbinieks norādīja uz zīmi „Privāts pasākums”. Vienlaikus vietējie iedzīvotāji klubā tika ielaisti nekavējoties.

Minētais incidents ir fiksēts video, ko tiesībsargam iesniedza LNT ziņu dienests. Video nav montēts, un tajā ir redzams, ka pēc tam, kad jaunieši klubā netika ielaisti, tajā iegāja citi cilvēki. Pēc tam klubā iegāja LNT ziņu dienesta žurnālists, kurš nopirka cigaretes. Apsardzes darbinieki neierobežoja žurnālista iekļūvi klubā.

Kluba vadība neatzina diskriminācijas aizlieguma faktu, norādot, ka LNT ziņu dienesta videoieraksts ir provokācija. Tiesībsargs norādīja, ka LNT ziņu dienests veica situācijas testu. Situāciju testi ir visbiežāk izmantotais instruments, lai pierādītu diskriminācijas faktu. Situācijas testu mērķis ir radīt situāciju, kurā persona nokļūst un kurā tā var kādu diskriminēt, nenojaušot, ka tiek novērota.⁸³ Pārsvarā situāciju testi tiek izmantoti attiecībā uz naktsklubiem, piemēram, ārvalstu izcelsmes personām sistemātiski tiek liegta ieeja klubā, savukārt vietējas izcelsmes personas, kuras ierodas klubā pirms vai pēc ārvalstniekiem, tajā var iekļūt netraucēti.

Situāciju testus kā diskriminācijas fakta pierādījumus parasti veic tiesībsargu pārstāvji, nevalstiskās organizācijas vai žurnālisti.⁸⁴ Tādējādi tiesībsargs norādīja, ka nav pamata uzskatīt, ka LNT ziņu dienests ir veicis provokāciju.

Kluba pārstāvis norādīja, ka klienti klubā netiek ielaisti alkohola reibumā. Tāpat klubā tiek ievērots *dress-kods* jeb atbilstošs ģērbšanās stils, kas ietver saviesīgu apģērbu, savukārt personas pludmales apģērbā, kedās vai tamlīdzīgi klubā netiek ielaistas.

Uz minēto tiesībsargs vērsa uzmanību, ka kluba interneta vietnē nav atrodama informācija par tajā pieļaujamo ģērbšanās stilu. Līdz ar to pastāv iespēja kluba apmeklētājiem piemērot atšķirīgus kritērijus. Papildus tiesībsargs norādīja, ka kluba pārstāvja minētais par neielaišanu klubā, ja personai kājās ir kedas, neatbilst praksei, jo videoierakstā ir redzams, ka divas personas džinsu biksēs un ar kedām kājās tika ielaistas

⁸³ Rorive I. „Situation tests in Europe: Myths and realities,” *European Anti-Discrimination Law Review*, 2006, issue No 3., 33.p.

⁸⁴ Turpat.

klubā, tāpat arī LNT ziņu dienesta žurnālistam, kurš veica situācijas testu un iekļuva klubā, kājās bija kedas. Līdz ar to tiesībsargs kluba argumentus atzina par nepamatotiem.

Tādējādi secināms, ka kluba sniegtais pamatojums nav pietiekams, lai pārliecinātos, ka diskriminācijas aizlieguma fakts nav noticis. Līdz ar to tiesībsargs konstatēja diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu etniskās piederības un rases dēļ.

Pabeidzot pārbaudes lietu, tiesībsargs rekomendēja:

- 1) novērst diskriminācijas aizlieguma pārkāpumus klubā etniskās piederības un/vai rases dēļ;
- 2) publicēt kluba interneta vietnē informāciju par tajā pieļaujamo gērbšanās stilu;
- 3) rast iespēju atvainoties iesniedzējai.

Kluba vadība iesniedza tiesībsargam atvainošanās vēstules projektu, kas ir adresēts iesniedzējai. Vienlaikus tika iesniegts kluba iekšējo noteikumu projekts, kurā nebija pietiekami detalizēti izklāstīts apģērbs, kurā apmeklētāji netiek ielaisti klubā. Papildus tiesībsargs konstatēja nevienlīdzīgas attieksmes pārkāpumu pret personām ar invaliditāti, uzliekot par pienākumu personām ar invaliditāti iepriekš paziņot par savu ierašanos klubā, kā arī nosakot, ka personas ar invaliditāti klubā var atrasties tikai ar pavadoni, kurš ir atbildīgs, lai personas ar invaliditāti ievērotu iekšējās kārtības noteikumus. Tiesībsargs norādīja, ka klubam ir jāievēro diskriminācijas aizliegums invaliditātes dēļ saskaņā ar ANO Konvenciju un Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹ panta pirmo daļu. Līdz ar to tiesībsargs papildus rekomendēja izslēgt no kluba iekšējās kārtības noteikumiem diskriminējošos punktus, kas attiecas uz personām ar invaliditāti.

Līdzīga situācijas testa ietvaros tiesībsargs arī konstatēja diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu pārbaudes lietā saistībā ar incidentu, kad jauniešiem (trīs meitenes un divi puisi, trim personām tumšāka ādas krāsa) tika lūgts samaksāt 240 eiro par galdiņu vai tikpat lielu summu, lai jaunieši tiktu iekļauti VIP sarakstā un ielaisti klubā, savukārt vietējiem iedzīvotājiem ieejas maksa netika prasīta.

Papildus iesniegumam tika iesniegts nemontēts video, kuru ir sagatavojis LNT ziņu dienests. Video ir redzams, ka sākotnēji klubā tiek ielaistas piecas meitenes, tad pie kluba pieiet iesniedzēja un viņas četri draugi. Kluba apsargs uzsāk sarunu ar iesniedzēju un viņas draugiem. Pie kluba pienāk vēl divas meitenes, kuras, kā norādīja iesniedzēja, bija vācietes. Pēc ilgākas sarunas ar kluba apsargu iesniedzēja un viņas draugi, kā arī abas pārējās meitenes dodas prom no kluba ieejas. No kluba iznāk pieci vīrieši. Pie kluba ieejas pienāk aptuveni seši līdz septiņi jaunieši, kurus kluba apsargs ielaiž klubā.

Minētajā video papildus ir norādīts, ka dažkārt klubā sievietes, kas nav Latvijas iedzīvotājas, tiek ielaistas, neizvirzot atsevišķus nosacījumus, savukārt vīriešiem, kuri nav Latvijas iedzīvotāji, tiek pieprasīts samaksāt par galdiņu vai šampanieti pat 240 eiro.

Klubs paskaidroja tiesībsargam, ka tajā nav ieejas maksas ne Latvijas, ne citu valstu apmeklētājiem. *Friend card* and *VIP card* nevar iegādāties, tās tiek izsniegtas lojāliem kluba klientiem, kas atsevišķos gadījumos piešķir to īpašniekiem konkrētu atlaidi dzērieniem un uzkodām, kā arī dažos koncertos bezmaksas ieeju. Klubā iespējams iekļūt arī bez VIP kartēm vai ielūgumiem, ja vien tur nenotiek privāti pasākumi. Konkrētajā vakarā tāda nebija.

Klubā tiek praktizēts citur pasaulē izplatītais pudeļu serviss, kas nozīmē - ja klients vēlas atpūsties pie galdiņa, viņš pasūta pudeli alkohola no standarta dzērienkartes, kas visbiežāk pat neveido 250 eiro kopsummu.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka kluba interneta vietnē ir sniegta informācija – klubā tiek īstenota *face-control* un *dress-code*. Minētajā interneta vietnē nav atsevišķi norādīta cena par ieeju klubā vai minēts, ka ieeja ir tikai abu iepriekš minēto karšu īpašniekiem. Arī klubs norāda, ka ieejas maksas tajā nav. Tādējādi tiesībsargs konstatēja, ka kluba apsarga rīcība, pieprasot jauniešiem samaksu 240 eiro apmērā, nav pamatota.

Klubs norādīja, ka konkrēto incidentu var izskaidrot ar tā kapacitātes pārsniegšanu gadījumos, kad cilvēkiem ir jāgaida rindā, līdz atbrīvosies vieta klubā vai pie kāda no galdiņiem. Savukārt VIP kartes īpašniekiem ir tiesības pirmajiem iekļūt klubā, ja atbrīvojas vieta. Kluba darbinieki ir minējuši šo summu, lai radītu priekšstatu par aptuveniem vidējiem izdevumiem, ja vairāku cilvēku kompānija izvēlas iespēju atpūsties pie galdiņa.

Tiesībsargs norādīja, ka klubs nav sniedzis pierādījumus, kas apliecinātu, ka konkrētajā vakarā kluba kapacitāte ir tikusi pārsniegta, kā arī nav sniegta informācija, kā kluba apsargi izvērtē kluba kapacitātes pārsniegšanu. Vienlaikus arī iesniedzēja informēja, ka kluba apsargs nav norādījis uz kluba kapacitātes pārsniegšanu, tomēr ir informējis par nepieciešamību maksāt konkrētu summu kā ieejas maksu.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹panta pirmo daļu, kas aizliedz atšķirīgu attieksmi rases vai etniskās piederības dēļ, piedāvājot preces vai pakalpojumus, kā arī minētā likuma 3.¹panta piekto daļu pakalpojuma sniedzējam ir jāpierāda, ka diskriminācijas aizlieguma fakts nav noticis, ja pakalpojuma saņēmējs vērs uzmanību uz minēto. Līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, kluba sniegtais pamatojums nav pietiekams, lai pārliecinātos, ka diskriminācijas aizlieguma

fakts nav noticis. Tādējādi tiesībsargs konstatēja diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu etniskās piederības un rases dēļ.

Tiesībsargs rekomendēja klubu novērst šos diskriminācijas aizliegumu pārkāpumus, kā arī atvainoties iesniedzējai. Tiesībsargs gan nav saņēmis informāciju no kluba par rekomendāciju ieviešanu.

IV. Labas pārvaldības principa ievērošana

1. Labas pārvaldības principa veicināšana valsts pārvaldē

1.1. Viedoklis par KNAB priekšnieka novērtēšanas tiesiskajiem aspektiem

Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja (turpmāk – KNAB) priekšnieks 2015.gada sākumā bija paudis šaubas par viņa novērtēšanas tiesisko pamatu un lūdza tiesībsargam sniegt viedokli par šādiem jautājumiem:

1) Vai Ministru kabineta 2012.gada 10.jūlija noteikumi Nr.494 „Noteikumi par valsts tiešās pārvaldes iestādēs nodarbināto darba izpildes novērtēšanu” ir attiecināmi uz KNAB priekšnieku?

2) Vai noteikumi Nr.494 atbilst augstāka juridiska spēka normatīvajam aktam – Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likumam?

3) Vai KNAB priekšnieka novērtēšana ir paredzēta Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likumā?

Ņemot vērā, ka Tiesībsarga likuma 11.panta 3. un 4.punkts paredz, ka tiesībsargs izvērtē un veicina labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē, kā arī atklāj trūkumus tiesību aktos, to piemērošanā un veicina šo trūkumu novēršanu, kā arī ievērojot apstākli, ka viennozīmīgai tiesību normu piemērošanai ir būtiska loma labas pārvaldības principa nodrošināšanā, tiesībsargs sniedza viedokli par minētajiem jautājumiem.

Tiesībsargs, izanalizējot spēkā esošo tiesisko regulējumu, secināja, ka Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums *expressis verbis* neregulē KNAB priekšnieka novērtēšanu, tomēr uz viņu var attiecināt noteikumus Nr.494 tiktāl, ciktāl tas skar KNAB priekšnieka darba samaksas organizāciju, un šajā aspektā tie atbilst Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likumam.

Tāpat Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likuma tiesību normu vēsturiskā analīze liecina, ka likumdevējs, ieviešot jaunu tiesisko regulējumu attiecībā uz KNAB priekšnieka novērtēšanu, nav nodrošinājis tiesību sistēmas iekšējo saskaņotību un harmoniju, kas ir novedis pie neviennozīmīgas un pat pretrunīgas tiesību normu izpratnes.

Tiesībsargs arī atzina: no normatīvajiem aktiem ir konstatējams, ka ar šī brīža KNAB priekšnieka atalgojuma noteikšanas sistēmu pastāv risks vājināt KNAB priekšnieka neatkarību.

1.2. Viedoklis par likumprojektu “KNAB likums”

KNAB Sabiedriski konsultatīvā padome, lemjot jautājumu par likumprojekta „Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums” virzību, ir lūgusi Tiesībsarga likumā noteiktās kompetences ietvaros sniegt viedokli par šo likumprojektu.

Ņemot vērā, ka korupcijas apkarošanas un novēršanas jautājumi ir būtiski visai sabiedrībai, tiesībsargs likumprojektu „Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likums” vērtēja no labas pārvaldības principa un no tā atvasināto principu aspekta.

Tiesībsargs uzsvēra, ka labas pārvaldības princips ir atvasināts no Satversmes 1.panta noteikumiem, kas cita starpā paredz skaidras un efektīvas valsts pārvaldes nepieciešamību valstī, lai valsts iedzīvotājiem rastos pārlicība, ka:

- valsts pārvalde strādā sabiedrības interesēs;
- valsts pārvalde ir efektīva,⁸⁵
- valsts pārvalde negrauj sabiedrības uzticību valstij.

Vērtējot likumprojektu, tiesībsargs aicināja to analizēt no trīs aspektiem:

- 1) kā KNAB darbība ir noregulēta šobrīd, un kādas sekas šis regulējums izraisa gan no tiesiskās skaidrības, gan sabiedrības interešu viedokļa;
- 2) kā vajadzētu būt regulētai KNAB darbībai, ņemot vērā starptautiskajos dokumentos nostiprinātās prasības;
- 3) vai šis likumprojekts principiāli uzlabos esošo situāciju, un vai tajā ir ņemts vērā starptautiskais noregulējums, pielāgojot to Latvijas valsts pārvaldes īpatnībām.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka, lemjot par likumprojekta virzību, ir būtiski sākumā vienoties, vai šo principu līmenī likumprojekts ir atbalstāms. Tiesībsargs norādīja, ka var runāt par virkni nepilnībām no juridiskās tehnikas viedokļa (dublējas normu saturs, kas būtu precizējams; iestādes kompetence sajaukta ar tiesībām, kas ir nodalāmi; plašāk diskutējami abstrakti juridiski jēdzieni, piemēram, likumprojekta 4.pantā minētais jēdziens „būtiskas sekas” utt.), taču šie jautājumi ir pakārtoti konceptuālam lēmumam. Tie ir risināmi vēlāk, kad tiks atzīts, ka likumprojekts ir principiāli atbalstāms.

Tiesībsargs atzīmēja, ka līdz šim ir nācies padziļināti analizēt KNAB priekšnieka vērtēšanas jautājumu, kas ir šķietami vienkāršs no valsts pārvaldes viedokļa, taču KNAB likumā paredzētā noregulējuma vai arī noregulējuma trūkuma dēļ nācās secināt, ka tas

⁸⁵ Eiropas tiesību zinātnē ir atzīts un arvien biežāk tiesību normu piemērošanā tiek izmantos efektivitātes princips. Sk. Šulmane Daiga. Tiesību normu efektivitātes problemātika un aktualitāte XX un XXI gadsimta tiesību socioloģijā, Bīriņu 2013.gada Konstitucionālas tiesībpolitikas semināra materiāls, 115., 116.lpp. Jēdziens „efektīvs” pēc savas būtības nozīmē kaut ko tādu, kas dod vajadzīgos rezultātus; tas ir kaut kas tāds, kas ir iedarbīgs. Efektivitāte ir noteiktas parādības kvalitātes pazīme. Efektivitātes kritēriji jeb nosacījumi, kuriem izpildoties var izdarīt secinājumu par vajadzīgajiem un iedarbīgajiem rezultātiem ir nosakāmi, vadoties no konkrētās lietas būtības.

gluži tā nav. Šā brīža KNAB likums, raugoties no labas pārvaldības aspekta, ir nesakārtots – būtiskos jautājumos neskaidrs; neviennozīmīgi interpretējams, kas kopumā netieši ietekmē KNAB neatkarības garantijas un darbības efektivitāti. Līdz ar to tiesībsargs secināja, ka problēmas KNAB darbības neregulējumā pastāv daudz plašākā kontekstā. Tiesībsargs norādīja, ka no labas pārvaldības viedokļa šāda situācija nedrīkstētu rasties.

Attiecībā uz likumprojektu tiesībsargs atzīmēja šādus aspektus. Pirmkārt, likumprojekts salīdzinājumā ar spēkā esošo KNAB likumu ir pārlicinošāk vērsts uz starptautisko saistību un rekomendāciju ieviešanu, stiprinot KNAB neatkarības garantijas. No labas pārvaldības principa viedokļa tas vērtējams pozitīvi, jo tas veicinās iedzīvotāju un visas sabiedrības intereses.

Otrkārt, no tiesiskās skaidrības un noteiktības viedokļa⁸⁶ pozitīvi ir vērtējams, ka likumprojekts skaidri nosaka KNAB amatpersonu dienesta tiesisko attiecību jautājumu, novēršot līdz šim pastāvošās neskaidrības un likuma neviennozīmīgu interpretāciju. Šajā jautājumā vērtējumu ir devusi Satversmes tiesa, atzīstot, ka KNAB darbinieki ir valsts dienestā. Uzskatāms, ka KNAB darbinieku dienesta attiecības primāri ir regulējamās ar publiskajām tiesībām. Tas izriet arī no publisko tiesību doktrīnas.

Treškārt, pozitīvi vērtējams, ka atšķirībā no spēkā esošā KNAB likuma likumprojektā ir nodalīta KNAB priekšnieka pieņemto lēmumu uzraudzības kārtība. Tādējādi ir definētas uzraudzības robežas, ciktāl var veikt pārraudzību Ministru prezidents. Iespējams, ir diskutējamas nianse, kādā veidā Ministru prezidents var īstenot KNAB priekšnieka vērtēšanas procedūru, taču no tiesiskās noteiktības un KNAB neatkarības garantiju viedokļa šāds regulējums ir nozīmīgs.

Ceturtkārt, tiesībsarga skatījumā, ir pareizi, ka likumprojektā nav paredzēta KNAB padome kā pašpārvaldes institūcija. Jebkuras valsts pārvaldes iestādes vadītājs ir atbildīgs par iestādi un tās darbu kopumā, tāpēc arī iestādes lēmumu pieņemšanā KNAB priekšniekam ir noteicošā loma. Padomes kompetenci ir iespējams neregulēt ar iekšējiem normatīvajiem aktiem, paredzot, ka vadības sanāksmēs ar vadošajām KNAB amatpersonām ir izlemjami KNAB stratēģiskie jautājumi.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka likumprojekta virzība Saeimā ir atbalstāma. Jo ātrāk likumdevējs izšķirsies likumprojektu atbalstīt, jo ātrāk varēs panākt skaidrību šajā jautājumā un sakārtot šo jomu arī no labas pārvaldības viedokļa, kas sabiedrības vērtējumā nav mazsvarīgi.

⁸⁶ Šie principi ir atvasināti no tiesiskās valsts principa; šie principi raksturo tiesisko regulējumu arī no labas pārvaldības viedokļa.

2. Par tiesību normu interpretāciju un labu pārvaldību nodokļu administrēšanā

2.1. Par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu piemērošanu

Atsaucoties kādas personas iesniegumam, 2015.gada janvārī tika ierosināta pārbaudes lieta, kuras ietvaros tika vērtēti vairāki labas pārvaldības un tiesību normu interpretācijas jautājumi nodokļu administrēšanas jomā.

Proti, personas iesniegumā tika norādīts, ka Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk – VID) nodokļu audita rezultātā ir veicis iesniedzējai iedzīvotāju ienākuma nodokļa uzrēķinu par ienākumu, kas gūts, pārdodot nekustamo īpašumu, kurš uz iesniedzējas vārda zemesgrāmatā reģistrēts, dalot mantu, laulības šķiršanas procesā. Proti, iesniedzēja 2011.gada 11.janvārī pārdeva nekustamo īpašumu, kurš uz viņas vārda zemesgrāmatā reģistrēts 2007.gada 27.jūlijā, pamatojoties uz 2006.gada 24.maija līgumu par kopmantas sadali, kas noslēgts laulības šķiršanas procesā. Nekustamais īpašums ir iegūts 1996.gada 9.augustā iesniedzējas laulības laikā, un līdz 2007.gada 27.jūlijam tas zemesgrāmatā bija reģistrēts uz iesniedzējas laulātā vārda.

Iesniedzēja norādīja, ka VID no vairākiem aspektiem ir rīkojies neatbilstoši labas pārvaldības principam. Pirmkārt, iesniedzējas gadījumam VID ir piemērojis nepareizās tiesību normas, turklāt nepareizi tās interpretējot.

Otrkārt, VID ir nekonsekventi veicis saraksti, proti, daļu dokumentu sūtot pa pastu ierakstītā sūtījumā, bet daļu ar elektronisko parakstu VID elektroniskās deklarēšanās sistēmā (turpmāk – EDS). Treškārt, iesniedzējas apstrīdēšanas iesniegumu VID ir izskatījis, pārkāpjot normatīvajos aktos noteikto izskatīšanas termiņu. Visbeidzot, ceturtkārt, iesniedzēja savu jautājumu ir vēlējusies pārrunāt ar VID ģenerāldirektoru, piesakoties uz tikšanos, taču iesniedzējai bez būtiska pamatojuma šāda iespēja ir atteikta.

Tādēļ iesniedzēja lūdza tiesībsargu sniegt atzinumu: 1) par VID rīcību, apliekot ar iedzīvotāju ienākuma nodokli iesniedzējas gūtos ienākumus konkrētajā gadījumā; 2) vai VID un Finanšu ministrijas sniegtā likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 34.punkta interpretācija nav pretrunā ar Civillikuma 89., 90.un 109. pantu; 3) vai VID, mainot sarakstes paziņošanas kārtību, ir pārkāpis iesniedzējas tiesisko paļāvību.

Tiesībsargs, analizējot likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 33.punkta, kas paredz atbrīvojumu no iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas, ja pārdotais nekustamais īpašums ir bijis personas īpašumā piecus gadus un persona šo piecu gadu laikā 12 mēnešus tajā ir deklarējusi savu dzīvesvietu, piemērošanu no VID un

Finanšu ministrijas puses, atzina, ka abas atbildīgās iestādes šo tiesību normu piemēro gramatiski, neņemot vērā ne faktisko apstākļu būtību, ne citu tiesību normu noteikumus, ne arī piemērojamās tiesību normas mērķi.

Tiesībsargs rekomendēja Finanšu ministrijai sadarbībā ar VID sešu mēnešu laikā mainīt praksi attiecībā uz likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 33.punkta piemērošanu iesniedzējas situācijai līdzīgos gadījumos, kā arī izvērtēt nepieciešamību grozīt normatīvos aktus, novēršot neviennozīmīgu minētās tiesību normas interpretāciju.

VID informēja, ka ir mainījis praksi attiecībā uz likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 33.punkta piemērošanu, vērtējot laulāto kopīgās mantas iegūšanas brīdi. Taču, neskatoties uz to, VID turpina vairākas tiesvedības,⁸⁷ kurās iestāde uztur pozīciju, kas ir pretēja šī brīža praksei.

Tā kā tiesībsargs nerada saprātīgu skaidrojumu šādai VID rīcībai, tas atkārtoti aicināja VID rīkoties konsekventi un izvērtēt tiesvedību izbeigšanu VID vēstulē minētajās lietās. Taču 2015.gada decembrī VID sniedza skaidrojumu, ka neatsauks iesniegtos pārsūdzības dokumentus, bet tiesvedību izbeigs vienīgi pēc tiesas nolēmumu sagaidīšanas.

Tiesībsargs šādu rīcību uzskata par neatbilstošu labas pārvaldības principam, proti, VID pēc būtības zina tiesvedības negatīvo iznākumu attiecībā pret iestādi, tomēr turpina privātpersonas tiesību aizskārumu.

2.2. Par paziņošanu ar VID Elektroniskās deklarēšanās sistēmas starpniecību

Saskaņā ar likuma „Par nodokļiem un nodevām” 7.²panta pirmo daļu VID izdotos administratīvos aktus, arī nelabvēlīgos, un citus lēmumus, dokumentus un informāciju nodokļu maksātājam, kurš ir EDS lietotājs, paziņo, izmantojot EDS, vienlaikus par to nosūtot informāciju uz nodokļu maksātāja EDS norādīto elektroniskā pasta adresi.

Vērtējot VID rīcību par nekonsekventu sarakstes veikšanu ar iesniedzēju, tiesībsargs, pirmkārt, norādīja, ka kārtība par paziņošanu EDS stājās spēkā 2013.gada 1.janvārī, papildinot likumu „Par nodokļiem un nodevām” ar 7.²pantu.

No minētās tiesību normas izriet, ka kopš 2013.gada 1.janvāra VID bija pienākums EDS lietotājiem saraksti veikt ar EDS starpniecību. Attiecīgi ar EDS starpniecību iesniedzējai informāciju VID vajadzēja sūtīt, sākot jau no 2013.gada 1.janvāra, jo kopš 2012.gada 17.septembra iesniedzēja ir bijusi EDS lietotāja.

⁸⁷ VID vēstule Nr. 22.1/157478, 3.lpp.

Sarakste starp VID un iesniedzēju nodokļu audita sakarā ir sākusies 2012.gada 6.decembrī, nosūtot paziņojumu par informācijas sniegšanu. VID, ievērojot normatīvo aktu prasības, šo paziņojumu ir nosūtījis rakstveidā pa pastu. Taču turpmāko saraksti no 2013.gada 1.janvāra līdz 2013.gada 17.jūnijam, kad paziņoja lēmumu par audita rezultātiem, VID nav veicis, ievērojot likuma „Par nodokļiem un nodevām” 7.²panta pirmo daļu. VID saraksti ir veicis ar pasta starpniecību. Savukārt 2013.gada 17.septembra VID ģenerāldirektora lēmumu VID ir nosūtījis ar EDS starpniecību.

Tiesībsargs uzskatīja: kaut arī nav apšaubāms, ka iesniedzējai kā EDS lietotājai ir pienākums ievērot un respektēt likumu „Par nodokļiem un nodevām”, tai skaitā arī 7.²panta noteikumus, un apzināties sekas, tomēr tikpat lielā mērā nav apšaubāms VID pienākums ievērot to pašu tiesību normu un labas pārvaldības principu. Kā neatbilstoša labas pārvaldības principam ir VID rīcība, neveicot saraksti ar EDS starpniecību jau no 2013.gada sākuma, tādējādi ne tikai pārkāpjot likuma prasību, bet arī maldinot nodokļu maksātāju, ka visa turpmākā sarakste, iespējams, notiks ar pasta starpniecību arī nākotnē.

Tiesībsargs atzina: lai arī formāli VID varēja 2013.gada 17.septembra VID ģenerāldirektora lēmumu nosūtīt ar EDS starpniecību, tomēr, raugoties no labas pārvaldības aspekta, minētajos apstākļos taisnīgai procedūrai un iesniedzējas interesēm atbilstoša rīcība būtu bijusi, ja šis lēmums tiktu nosūtīts ar pasta starpniecību. Ja tiesiskās palāvības princips prasa no iestādes: 1) tiesisku rīcību un 2) konsekventu rīcību, tad konkrētajā gadījumā ir konstatējams, ka VID nav ievērojis nevienu no abiem nosacījumiem.

Šajā sakarā tiesībsargs aicināja VID vadību sešu mēnešu laikā informēt nodokļu kontroles pasākumus īstenojošās struktūrvienības par vienveidīgu un konsekventu dokumentu paziņošanas kārtību, lai nākotnē nepieļautu, ka nekonsekventas un likumam neatbilstošas darbības dēļ tiktu aizskartas nodokļu maksātāju tiesības un tiesiskās intereses.

2.3. Par apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņa neievērošanu

Pārskata periodā, vērtējot VID rīcību, pārkāpjot normatīvajos aktos noteikto apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu, tiesībsargs secināja – datu atbilstības pārbaudes gadījumā ir atšķirīga nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtība, nekā tas ir paredzēts nodokļu audita gadījumā.

Tiesībsargs nerada saprātīgu skaidrojumu šādam atšķirīgam tiesiskajam regulējumam un uzskatīja – nav pieļaujams, ka, pārbaudot vienu un to pašu nodokļu

aplūkšanas jautājumu ar dažādām nodokļu kontroles metodēm, nodokļu maksātājam tiek radītas nevienlīdzīgas un nesamērīgas sekas attiecībā uz aprēķināto nokavējuma naudu.

Pēc tiesībsarga domām, datu atbilstības pārbaudes rezultātā nokavējuma nauda būtu aprēķināma pēc analogijas, kā tas ir noteikts nodokļu audita gadījumā, tādēļ Finanšu ministrijai sadarbībā ar VID tika rekomendēts sešu mēnešu laikā veikt grozījumus likuma „Par nodokļiem un nodevām” 23.panta 5.¹daļas noteikumos, paredzot analogisku nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtību, kā tas ir noteikts likuma „Par nodokļiem un nodevām” 32.panta astotajā daļā nodokļu audita gadījumos.

Papildus tiesībsargs konstatēja, ka Tiesībsarga biroja klientu sniegtā informācija liek secināt – apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšana termiņu kavējumiem VID ir sistēmisks raksturs. Šāda rīcība nav savienojama ar labu pārvaldību.

Tiesībsargs norādīja, ka no valsts pārvaldes darbības principu viedokļa jebkurš normatīvā akta pārkāpums, arī procesuāls, ir prettiesiska rīcība. Ar tiesiskuma principu nav savienojams tāds uzstādījums, ka prettiesiska rīcība neatkarīgi no tā, kādu ietekmi tas ir atstājis uz iestādes pieņemto lēmumu, paliek bez jebkādam tiesiskām sekām. Tādēļ tiesībsargs aicināja VID pastiprināti pievērst uzmanību apstrīdēšanas iesnieguma izskatīšanas termiņu kavējumiem un veikt pasākumus, kas novērstu šādas prakses turpināšanu.

VID atbildes vēstulē tika minēti vairāki pasākumi, ar kuru palīdzību tas ir plānojis novērst apstrīdēšanas (pārsūdzēšanas) iesniegumu kavēto termiņu problēmu gan audita un datu atbilstības pārbaudes lietās, gan arī administratīvo pārkāpumu lietās. Taču no sniegtās atbildes nebija gūstams priekšstats par šo pasākumu plānoto efektivitāti, proti, cik ilgā termiņā ir plānots izskatīt iesniegumus, kuru termiņš ir kavēts. Kā tika secināts pārbaudes lietā, apstrīdēšanas (pārsūdzēšanas) iesniegumu izskatīšanas termiņa kavējums pats par sevi ir uzskatāms par prettiesisku rīcību, turklāt konkrētajā gadījumā tā privātpersonām rada būtisku tiesību aizskārumu.⁸⁸

Tiesībsarga skatījumā, šādas situācijas neprognozējama turpināšanās nav savienojama ar tiesiskuma principu. Saskaņā ar labas pārvaldības principu iestādes rīcībai ir jābūt tiesiskai un prognozējamai, tādējādi radot privātpersonām arī tiesisko paļāvību uz viņu tiesību un tiesisko interešu ievērošanu. Tādēļ tiesībsargs lūdza sniegt precizējošu informāciju, cik šobrīd VID ir neizskatītu iesniegumu, kuriem ir kavēts apstrīdēšanas (pārsūdzēšanas) termiņš: audita lietās, datu atbilstības pārbaudes lietās un administratīvo

⁸⁸ Tiesībsarga 2015.gada 20.aprīļa atzinums Nr.2015-3-27K, 15.–17.lpp.

pārkāpuma lietās. Tāpat VID tika lūgts norādīt termiņu, cik ilgā laikā ir plānots izskatīt minētos iesniegumus.

Atbildes vēstulē VID sniedza informāciju, ka uz 2015.gada 15.decembri neizskatīti iesniegumi/sūdzības, kurām ir kavēts apstrīdēšanas termiņš, ir 25 audita lietās, 2 datu atbilstības lietās un 62 administratīvo pārkāpumu lietās. VID norādīja, ka ir plānots šīs lietas izskatīt līdz 2016.gada 1.februārim.

Tiesībsargs turpinās sekot VID rīcībai šajā jautājumā, tā kā tas būtiski ietekmē privātpersonu tiesības un tiesiskās intereses.

Attiecībā uz rekomendāciju – Finanšu ministrijai sadarbībā ar VID veikt grozījumus likuma „Par nodokļiem un nodevām” 23.panta 5.¹daļas noteikumos, paredzot analogisku nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtību, kā tas ir noteikts likuma „Par nodokļiem un nodevām” 32.panta astotajā daļā nodokļu audita gadījumos, – VID un Finanšu ministrija tiesībsargu informēja, ka grozījumi ir izstrādāti atbilstoši tiesībsarga rekomendācijām, bet nav zināma to tālākā virzība. Finanšu ministrija norādīja, ka tos virzīs vienlaikus ar citiem būtiskiem grozījumiem.

Tiesībsargs turpinās sekot minēto grozījumu virzībai.

2.4. Privātpersonas informēšana nodokļu kontroles ietvaros

2015.gadā tiesībsargs, izskatot personu iesniegumus par VID rīcību, konstatēja šādu situāciju. VID, uzsākot datu atbilstības pārbaudi, cita starpā paziņojumā lūdz nodokļu maksātājam iesniegt nodokļu deklarāciju. Tiesībsargs ir konstatējis, ka gadījumos, kad nodokļu maksātājs, piekrītot VID paziņojumā norādītajiem apsvērumiem, iesniedz attiecīgo nodokļu deklarāciju, VID, pamatojoties uz Administratīvā procesa likuma 63.panta pirmās daļas 4.punktu, pieņem lēmumu par datu atbilstības pārbaudes izbeigšanu.

Analizējot situāciju, tiesībsargs atzina, ka no juridiskā viedokļa šis lēmums nav administratīvs akts⁸⁹ un tam nav jābūt noformētam atbilstoši Administratīvā procesa likuma 67.pantam. Minētā likuma 63.panta pirmās daļas 4.punkts un šī panta otrā daļa paredz, ka pēc nepieciešamo faktu konstatēšanas un administratīvā procesa dalībnieku uzklaušanās iestāde nekavējoties izvērtē lietas apstākļus un izdod lēmumu par lietas izbeigšanu faktu trūkuma vai nelietderīguma dēļ, ja lieta ierosināta pēc iestādes iniciatīvas, tai skaitā uz citas privātpersonas sniegtas informācijas (sūdzības) pamata.

⁸⁹ Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs. Dr.iur. J.Briedes zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 599.lpp.

Lēmumu par lietas izbeigšanu un tā motivāciju iestāde paziņo iesniedzējam, kā arī citiem administratīvā procesa dalībniekiem, kuri bijuši aicināti izteikt savu viedokli.

Tātad minētās tiesību normas nosaka gadījumus, kad administratīvā lieta ir izbeidzama (tas ir, ja trūkst faktu vai to turpināt ir nelietderīgi un ja lieta ierosināta pēc iestādes iniciatīvas). Tāpat minētās tiesību normas paredz nepieciešamību norādīt izbeigšanas motīvus. Likums neuzliek pienākumu iestādei lēmumā norādīt citu papildu informāciju.

Tiesībsargs konstatēja, ka bieži vien datu atbilstības pārbaudes tiek izbeigtas, jo tās turpināt nav lietderīgi sakarā iesniegto nodokļu deklarāciju. Līdz ar to šie lēmumi no Administratīvā procesa likuma 63.panta prasību viedokļa satur pietiekamu pamatojumu. Tomēr tiesībsargs ir novērojis, ka VID minētajos lēmumos norāda arī informāciju, kuru likums nemaz neprasa norādīt. Piemēram, vienā tiesībsarga rīcībā esošajā fiziskai personai adresētajā lēmumā par datu atbilstības pārbaudes izbeigšanu VID norādījis, ka “papildus informē par tiesībām saskaņā ar likuma “Par nodokļiem un nodevām” 23.pantu lemt par nodokļu maksātāja nodokļu revīzijas (audita) veikšanas nepieciešamību, ja kļūs zināmi vai pieejami jauni pierādījumi par nodokļu maksātāja veikto darījumu neatbilstību normatīvo aktu prasībām. Nodokļu revīzijas (audita) veikšanas gadījumā nodokļu maksātājs tiks informēts, ievērojot likuma “Par nodokļiem un nodevām” 18.panta pirmās daļas 10.punktu.”

Tiesībsargs atzina, ka no labas pārvaldības viedokļa papildu informācijas sniegšana pati par sevi ir vērtējama pozitīvi, jo nodokļu maksātājs tiek informēts ārpus likuma prasībām par iespējamajām citām lēmuma sekām. Taču, tiesībsarga skatījumā, iestādei, izlemjot lēmumā sniegt papildu informāciju, ir rūpīgi jāapsver šīs informācijas nozīmīgums, nepieciešamība, kā arī jānoskaidro, vai nebūtu lietderīgi sniegt arī citu nodokļu maksātājam svarīgu informāciju, kas ir vērsta uz tā tiesību un tiesisko interešu veicināšanu.

Analizējot citētās informācijas saturu, tiesībsargs norādīja, ka tā nodokļu maksātāju informē par iespējamajiem papildu kontroles pasākumiem. Tā pēc būtības ir represīva rakstura informācija. Ja VID, neskatoties uz to, ka normatīvie akti neuzliek par pienākumu, ir izlēmis papildus norādīt šādu informāciju, tad nav saprotams, kāpēc VID attiecīgajā lēmumā nevar papildus norādīt arī informāciju, kas veicinātu nodokļu maksātāju tiesības un intereses, piemēram, informāciju par nodokļa nomaksas kārtību, termiņiem, kontu utt. Tiesībsarga birojā saņemtās nodokļu maksātāju sūdzības visbiežāk ir

par to, ka VID nesniedz šāda veida informāciju atsevišķos nodokļu maksātājam adresētos dokumentos.

Tā kā šādiem lēmumiem un arī citiem līdzīgiem procesuāliem dokumentiem ir iespējams izstrādāt paraugformu, tiesībsargs aicināja VID pilnveidot lēmuma par datu atbilstības pārbaudes izbeigšanu saturu, papildinot to ar praktisku informāciju, kas būtu vērsta uz nodokļa (arī nokavējuma naudas) samaksu. Tiesībsargs norādīja: nav šaubu, ka VID, realizējot labas pārvaldības principu, arī citos atsevišķos dokumentos administratīvā procesa ietvaros var sniegt papildu informāciju, kuru normatīvos aktos tieši nav paredzēts norādīt, bet kuras sniegšana nodrošinātu pretimnākošu attieksmi un veicinātu privātpersonas tiesību ievērošanu.

Tiesībsargs aicināja pārskatīt arī citus līdzīga rakstura procesuālos dokumentu paraugus, apsverot nepieciešamību tos papildināt ar informāciju, kas veicinātu nodokļu maksātāju tiesību un interešu aizsardzību.

2.5. Par nodokļu maksātāju pienācīgu informēšanu

Jau 2014.gada tiesībsarga ziņojumā tika norādīts, ka tiesībsargs, analizējot Ministru kabineta 2010.gada 13.jūlija noteikumus Nr.635 „Kārtība, kādā apseko un nosaka neapstrādātās lauksaimniecībā izmantojamās zemes platību un sniedz informāciju par to”, konstatēja, ka Lauku atbalsta dienests (turpmāk – LAD), lai piemērotu likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” 3.pantu, lauksaimniecības zemes apsekošanu sāk no 1.septembra, un tā jāpabeidz līdz kārtējā gada 20.novembrim, iegūto informāciju nosūtot pašvaldībām papildlikmes aprēķināšanai.

Apsekojot lauksaimniecības zemes, LAD neinformēja privātpersonu par faktu, ka tai piederošā zeme ir atzīta par nesakoptu. Šo faktu persona uzzināja, saņemot pašvaldības paziņojumu par nekustamā īpašuma nodokļa (turpmāk – NĪN) samaksu, tas ir, laikā no nākamā gada 1.janvāra līdz 15.februārim. Līdz ar to LAD apsekošanas rezultātus persona varēja apstrīdēt, vienīgi apstrīdot un pārsūdzot NĪN maksāšanas paziņojumu jeb vēlākais – pēc nākamā gada 15.februāra.

Ministru kabineta noteikumi Nr.635 paredzēja, ka, apstrīdot NĪN maksāšanas paziņojumu, personai ir tiesības pašvaldībai lūgt, lai LAD atkārtoti izvērtē apsekošanas laikā iegūto informāciju un, ja nepieciešams, vēlreiz apseko neapstrādāto zemi. Tiesībsargs secināja, ka faktiski persona var lūgt LAD veikt atkārtotu zemes apsekošanu ziemā jeb tādos apstākļos, kas objektīvi lielākoties nav identiski faktiskajiem apstākļiem, kādi tie bijuši līdz 20.novembrim.

Ievērojot minēto, tiesībsargs atzina: lai gan, apstrīdot NĪN maksāšanas paziņojumu, personai ir iespējas lūgt atkārtotu apsekošanu, kurā tiek izmantota visa pieejamā informācija par konkrēto zemes vienību, tomēr atkārtotās apsekošanas laiks objektīvi ir atzīstams par nepiemērotu maksimāli ticamas informācijas iegūšanai.

Šajā sakarā tiesībsargs rekomendēja LAD un Zemkopības ministrijai sešu mēnešu laikā apsvērt grozījumu nepieciešamību Ministru kabineta noteikumos Nr.635, papildinot tos, piemēram, ar noteikumu, ka LAD informāciju par negatīviem apsekošanas rezultātiem – fakts par konstatētu neapstrādātu lauksaimniecībā izmantojamo zemi – vienlaikus ar nosūtīšanu attiecīgajai pašvaldībai nosūta arī zemes īpašniekam. Tiesībsargs neizslēdza arī citus risinājumus, kā personas varētu informēt, piemēram, ar attiecīgo pašvaldību starpniecību, utt.

2015.gada 9.jūnijā Ministru kabinets pieņēma grozījumus⁹⁰ noteikumos Nr.635, paredzot, ka LAD līdz kārtējā gada 20.novembrim iesniedz vietējām pašvaldībām informāciju par neapstrādātajām lauksaimniecībā izmantojamās zemes vienībām (pielikums), kā arī publicē to savā tīmekļa vietnē *www.lad.gov.lv*. Līdz ar to tiesībsarga rekomendācija tika ieviesta pilnībā.

2.6. Administratīvās lietas izskatīšanas vispusīgums un pienācīga noformēšana

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā vērsās divas privātpersonas, norādot, ka VID ir veicis datu atbilstības pārbaudi par kopīpašumā esošā nekustamā īpašuma pārdošanas rezultātā gūtajiem ienākumiem.

VID bija atzinis, ka uz iesniedzējiem nav attiecināmi likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 33.punkta noteikumi, kas paredz, ka gada apliekamajā ienākumā netiek ietverts un ar nodokli netiek aplikts ienākums no nekustamā īpašuma atsavināšanas, kas maksātāja īpašumā (no dienas, kad attiecīgais nekustamais īpašums reģistrēts zemesgrāmatā) ir ilgāk par 60 mēnešiem un vismaz 12 mēnešus līdz atsavināšanas līguma noslēgšanas dienai ir personas deklarētā dzīvesvieta (kas nav deklarēta kā maksātāja papildu adrese).

VID konstatējis, ka pārdotais nekustamais īpašums iesniedzēju īpašumā ir bijis ilgāk par 60 mēnešiem, taču atsavinātā nekustamā īpašuma adrese nesakrīt ar iesniedzēju deklarēto dzīvesvietas adresi, līdz ar to VID secināja, ka atsavinātajā īpašumā

⁹⁰ Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/274697-grozijums-ministru-kabineta-2010-gada-13-julija-noteikumos-nr-635-kartiba-kada-apseko-un-nosaka-neapstradatas-lauksaimnieciba-i...>

iesniedzējiem nebija deklarētā dzīvesvietas adrese 12 mēnešus pēdējo 60 mēnešu laikā līdz atsavināšanas līguma noslēgšanas dienai.

Savukārt iesniedzēji pauda viedokli, ka pretēji VID izdarītajiem secinājumiem, iesniedzēji savu dzīvesvietu atsavinātajā nekustamajā īpašumā bija deklarējuši vairāk nekā 13 gadus, tādējādi izpildot likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 9.panta pirmās daļas 33.punkta noteikumus. Iesniedzēji uzskatīja, ka VID lēmumu par datu atbilstības rezultātiem pamatā ir bijis kļūdaini konstatēts fakts par iesniedzēju dzīvesvietas deklarēšanas periodu.

Lai arī iesniedzēju konkrēto gadījumu tiesībsargs nevarēja atrisināt (bija nokavēts VID lēmuma apstrīdēšanas termiņš), tomēr tiesībsargs neizslēdza, ka iesniedzēju minētā problēma var pastāvēt un skart citas privātpersonas. Tādējādi, lai pārliecinātos, vai VID rīcībā nepastāv sistēmiska rakstura nepilnības, tiesībsargs uzskatīja par nepieciešamu noskaidrot iesniedzēju sniegtās informācijas patiesumu un lūdza VID sniegt informāciju par iesniedzēju datu atbilstības pārbaudes lietās esošajiem apstākļiem.

Pēc tiesībsarga pieprasījuma saņemšanas VID ieguva papildus informāciju par iesniedzēju gadījumu, kuru izanalizējot uzsāka administratīvo procesu no jauna, un saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 85.panta pirmo daļu pieņēma lēmumu par iesniedzēju datu atbilstības pārbaudes rezultātu atcelšanu.

Tiesībsargs atzinīgi novērtēja VID rīcību, atceļot izpildāmus VID lēmumus par datu atbilstības rezultātiem. Tiesībsargs arī atzina, ka šāda rīcība atbilst labas pārvaldības principam. Tomēr, tiesībsarga skatījumā, iesniedzēju gadījums liecināja, ka VID rīcība līdz atcelšanas lēmumu pieņemšanai ir bijusi formāla, tādēļ tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par VID datu atbilstības pārbaudes veikšanas vispusīgumu un datu atbilstības pārbaudes lietas noformēšanu.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka datu atbilstības pārbaudēs, kurās tiek vērtēti likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 9.panta pirmās daļas 33.punkta nosacījumi, netiek iegūta papildus informācija, ja ir konstatējamas šaubas par tās ticamību. Tiesībsargs secināja, ka VID paļaujas uz valsts datubāzēs (Nodokļu informācijas sistēmā, kas ir tiešsaistē sasaistīta ar Iedzīvotāju reģistru, un Valsts vienotās datorizētās zemesgrāmatā) ievietoto datu patiesumu, vienlaikus apzinoties, ka tie var saturēt kļūdainu informāciju. Tiesībsargs konstatēja, kā šādi priekšraksti ir paredzēti arī VID iekšējos normatīvajos aktos.

Tiesībsargs atzina, ka šāda nostāja ir formāla, jo neveicina tiesisku, taisnīgu un efektīvu lietas izskatīšanu. Tāpat tiesībsargs norādīja, ka VID ir pienākums datu atbilstības pārbaudēs piemērot objektīvās izmeklēšanas principu.

Lai pilnveidotu datu atbilstības pārbaudes veikšanas procesu un nākotnē novērstu iesniedzēju situācijai līdzīgu gadījumu atkārtošanos, tiesībsargs rekomendēja VID pilnveidot iekšējos normatīvos aktus.

Papildus tiesībsargs konstatēja, ka VID nav vienveidīgas datu atbilstības pārbaudes lietas noformēšanas kārtības. Tiesībsargs konstatēja, ka VID ne visos gadījumos ierīko lietu, tas ir, nav atsevišķa dokumentu mape, kurā ievieto dokumentus, kurus iegūst vai izstrādā administratīvā akta sagatavošanas procesā.

Tiesībsargs atzina, ka atsevišķas dokumentu mapes (neatkarīgi no tās formas – papīra vai elektroniski u.c.) neveidošana var ierobežot personas tiesības pienācīgā kārtā iepazīties ar datu atbilstības pārbaudes lietu, ka arī pārliecināties par VID veiktās pārbaudes procesuālajiem un tiesiskajiem aspektiem.

Tiesībsargs rekomendēja VID izstrādāt datu atbilstības pārbaudes lietas noformēšanas kārtību, ja ar VID iekšējiem normatīvajiem aktiem tā netiek reglamentēta.

2015.gada novembrī tiesībsargs saņēma VID atbildes vēstuli, kurā iestāde pauda nostāju, ka iekšējie normatīvie akti nav jāgroza, jo pārbaudes lietā analizētais gadījums ir izņēmums no vispārējās kārtības, kas, pēc VID sniegtās informācijas, nekad nav atkārtojies. Tāpat VID norādīja, ka šobrīd nav jāpilnveido datu atbilstības pārbaudes lietu noformēšanas kārtība, jo iekšējie normatīvie akti paredz pietiekamu tiesisko regulējumu.

Tiesībsargs var piekrist, ka, iespējams, nav nepieciešams pilnveidot VID iekšējos normatīvos aktus, kas paredz nepieciešamību papildus noskaidrot acīmredzami neskaidros administratīvās lietas apstākļus, tā kā to paredz Administratīvā procesa likuma 59.pants, taču rekomendācijas pamatā bija apsvērumi, ka datu atbilstības veicēji vadās no iekšējā kārtībā noteiktām vadlīnijām, neņemot vērā minētā likuma prasības. To nepārprotami apliecināja pārbaudes lietas gadījums, kā arī pārbaudes lietas ietvaros VID paustā nostāja.

Attiecībā uz datu atbilstības pārbaudes lietu noformēšanas kārtības pilnveidošanas nepieciešamību tiesībsargs nepiekrīt, ka nodokļu maksātāju sistēmā iegūtajai informācijai nav jāatspoguļojas administratīvās lietas materiālos. Tai ir jābūt administratīvajā lietā, kura var būt noformēta elektroniski vai papīra formātā, jo pretējā gadījumā privātpersonai netiek nodrošinātas tiesības pienācīgā kārtā iepazīties ar lietas materiāliem, kā arī dod pamatu apšaubīt administratīvā procesa objektivitāti. VID nostāja, ka tai nav jābūt

administratīvajā lietā, tiesībsarga skatījumā, ir ne tikai Administratīvajā procesa likuma pārkāpums, bet arī neatbilst labas pārvaldības principam.

3. Iestādes lēmuma, rīcības un atbildes pamatotība un pienācīga noformēšana

3.1. Par tiesību normu saprātīgu piemērošanu un lēmuma pamatošanu

Iepirkumu uzraudzības biroja darbībā

Pēc privātpersonu iesnieguma tiesībsargs ir sniedzis viedokli par LAPK 269.panta piemērošanu, kā arī par labas pārvaldības principa pārkāpumu.

Proti, LAPK 269.panta pirmā daļa paredz, ka administratīvajā pārkāpuma lietu izskata pēc pārkāpuma izdarīšanas vietas. Attiecīgi privātpersonas Iepirkumu uzraudzības biroju lūdza ierosinātās administratīvajās pārkāpuma lietas izskatīt pēc pārkāpuma izdarīšanas vietas – Rēzeknē vai arī pēc privātpersonu dzīvesvietas.

Iepirkumu uzraudzības birojs atteicās to darīt, izskatot lietu savā atrašanās vietā – Rīgā, kā pamatojumu minot tikai LAPK 215.¹¹pantu, kas nosaka Iepirkumu uzraudzības biroja kompetenci.

Tiesībsarga atzina, ka LAPK 269.panta pirmā daļa regulē vispārējos noteikumus par administratīvajā pārkāpuma lietas izskatīšanas institucionāli teritoriālo piekritību. Proti, minētajā tiesību normā iekļautais jēdziens “pēc pārkāpuma izdarīšanas vietas” nozīmē, ka administratīvajā pārkāpuma lietu izskata tā pilnvarotā iestāde, kura veic likumā paredzēto kontroli attiecīgajā administratīvajā pārkāpuma izdarīšanas teritorijā.

Šāda interpretācija saskan ar LAPK 288.panta pirmās daļas noteikumiem, kas paredz, ka administratīvajā pārkāpuma lietā iestādes pieņemto lēmumu var pārsūdzēt rajona (pilsētas) tiesā pēc administratīvajā pārkāpuma izdarīšanas vietas. Minētā tiesību norma, tāpat kā LAPK 269.panta pirmā daļa, satur jēdzienu “pēc pārkāpuma izdarīšanas vietas”. Atšķirībā no LAPK 269.panta pirmās daļas regulējuma LAPK 288.panta pirmā daļa paredz norādi uz strīda izskatīšanas institucionālo piekritību.

Saskaņā ar likuma ”Par tiesu varu” 29.panta pirmo daļu un Ministru kabineta 2011.gada 13.decembra noteikumu Nr.951 “Noteikumi par tiesu un tiesu namu darbības teritoriju” 2.punktu rajona (pilsētas) tiesu darbība ir organizēta pēc administratīvi teritoriālā iedalījuma, līdz ar to LAPK 288.panta pirmajā daļā lietotais jēdziens “pēc pārkāpuma izdarīšanas vietas” nozīmē, ka administratīvajā pārkāpuma lietā iestādes pieņemtais lēmums ir pārsūdzams tajā rajona (pilsētas) tiesā, kuras darbības teritorijā ir

izdarīts administratīvais pārkāpums. Tiesībsargs atzina, ka analogiski ir interpretējama LAPK 269.panta pirmā daļa.

Neskatoties uz minēto, tiesībsargs arī secināja, ka likumdevējs administratīvās pārkāpuma lietas ir pilnvarojis izskatīt gan tādām valsts pārvaldes iestādēm, kurām ir reģionālās struktūrvienības,⁹¹ gan tādām, kurām nav.⁹² Tas nozīmē, ka LAPK 269.panta pirmajā daļā paredzētais administratīvā pārkāpuma izskatīšanas teritoriālais princips ne visos gadījumos objektīvi⁹³ var tikt piemērots. Minētais tiesiskais regulējums ir skatāms sistēmiski ar LAPK 269.panta pirmo daļu.

Tiesībsargs uzskatīja, ka likumdevējs, LAPK 17.nodaļā paredzot pilnvaras iestādēm, kurām nav reģionālu struktūrvienību, ir noteicis izņēmumu no vispārējā principa. Proti, ja pilnvarotajai iestādei nav izveidotu teritoriālo struktūrvienību, administratīvā pārkāpuma lieta, ievērojot likumdevēja LAPK paredzēto pilnvarojumu iestādei ar centralizēto pārvaldes struktūru, ir izskatāma attiecīgās iestādes atrašanās vietā.⁹⁴ Tiesiskais pamats šādai rīcībai ir LAPK speciālā norma, kas paredz attiecīgās iestādes pilnvarojumu izskatīt administratīvā pārkāpuma lietas.

Tiesībsargs norādīja – tādējādi ir izskaidrojama Iepirkumu uzraudzības biroja kā centralizētas valsts pārvaldes iestādes ar atrašanās vietu Rīgā⁹⁵ atsaukšanās uz LAPK 215.¹¹pantu, paskaidrojot LAPK 269.panta pirmās daļas nepiemērošanu.

Ņemot vērā minēto, tiesībsargs atzina, ka Iepirkumu uzraudzības birojam, izskatot administratīvā pārkāpuma lietas, ir tiesisks pamats nepiemērot LAPK 269.panta pirmās daļas noteikumus un lietu izskatīt savā atrašanās vietā.

Lai arī tiesībsargs nesaskatīja pamatu pārbaudes lietas ierosināšanai, tomēr izteica aicinājumu Iepirkumu uzraudzības birojam komunikācijā ar personām plašāk skaidrot attiecīgas rīcības apstākļus, tādējādi veicinot labas pārvaldības īstenošanu.

Vienlaikus tiesībsargs aicināja Iepirkumu uzraudzības biroju izvērstāk motivēt lēmumus par atteikumu izskatīt administratīvā pārkāpuma lietu pēc personas dzīvesvietas vai pēc administratīvā pārkāpuma atklāšanas vietas.⁹⁶ Tiesībsargs konstatēja, ka privātpersonām adresētie lēmumi par atteikumu izskatīt administratīvā pārkāpuma lietu

⁹¹ Piemēram, Valsts ieņēmumu dienests (LAPK 215.¹pants), Valsts darba inspekcija (LAPK 215.³pants), arī Iepirkumu uzraudzības birojs (LAPK 215.¹¹pants) u.c.

⁹² Piemēram, Patērētāju tiesību aizsardzības centrs (LAPK 215.⁴pants), Konkurences padome (LAPK 215.⁸pants) u.c.

⁹³ Administratīvā pārkāpuma izskatīšanas teritoriālā principa nepiemērošanas pamats - iestādes teritoriālās struktūrvienības neesamība.

⁹⁴ Jānorāda, ka šāds valsts iestāžu darbības princips Latvijas tiesību sistēmā pastāv arī administratīvā procesa ietvaros, kur, piemēram, centralizēti ir izveidota viena Administratīvā apgabaltiesa.

⁹⁵ Ministru kabineta 2004.gada 26.oktobra noteikumi Nr.893 "Iepirkumu uzraudzības biroja nolikums" un Iepirkumu uzraudzības biroja struktūra. Pieejams: <http://www.iub.gov.lv/lv/node/34>

⁹⁶ LAPK 269.panta otrā daļa.

pēc personas dzīvesvietas ir formāli, jo vispār nav pamatoti ar saprātīgiem apsvērumiem, kāpēc Iepirkumu uzraudzības birojs konkrēto personas lūgumu nevar apmierināt. Tiesībsargs norādīja, ka šādi lēmumi neatbilst labas pārvaldības principam un neveicina personas uzticēšanos valsts pārvaldei.

3.2. Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas rīcība, pieļaujot kļūdainu tiesību normu interpretāciju

2015.gadā tiesībsargs ir konstatējis labas pārvaldības principa pārkāpumu Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas rīcībā, pieļaujot kļūdainu tiesību normu interpretāciju, un akciju sabiedrības “Latvijas gāze” (turpmāk – LG) rīcībā, atsakoties noslēgt dabasgāzes piegādes līgumu, jo iepriekšējais mājsaimniecības lietotājs nav samaksājis par saņemto pakalpojumu.

Saistībā ar minēto pie tiesībsarga ir vērsusies persona ar iesniegumu, kura ir gazificētā objekta – pašvaldībai piederoša dzīvokļa – īrniece, ar kuru LG neslēdz dabasgāzes piegādes līgumu, jo iepriekšējais dzīvokļa īrnieks nav veicis samaksu par saņemto pakalpojumu. Ar tiesas spriedumu lietā tika apmierināta LG prasība par parāda piedziņu no dzīvokļa iepriekšējā īrnieka. Tā kā spriedums netika izpildīts labprātīgi, LG izpildu rakstu par minētā tiesas sprieduma piespiedu izpildi ir iesniegusi tiesu izpildītājam. LG tiesas ceļā nav prasījusi solidāru atbildību no pašvaldības kā dzīvokļa īpašnieka.

LG paskaidroja, ka Ministru kabineta 2008.gada 16.decembra noteikumu Nr.1048 „Dabasgāzes piegādes un lietošanas noteikumi” 76.punktā noteikts: ja mājsaimniecības lietotājs ir gazificētā objekta īrnieks, par šo noteikumu 36.punktā minēto prasību ievērošanu ir atbildīgs gan lietotājs, gan objekta īpašnieks. Savukārt minēto noteikumu 36.punktā noteikts, ka viens no pienākumiem, par kura izpildi ir atbildīgs arī gazificētā objekta īpašnieks, ir norēķinu veikšana par saņemto dabasgāzi. Līdz ar to LG uzskata, ka tai nav tiesiska pienākuma atjaunot dabasgāzes padevi dzīvoklī un noslēgt ar iesniedzēju līgumu līdz brīdim, kad būs pilnībā segts parāds par dzīvoklī iepriekš piegādāto dabasgāzi.

Arī Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija norādīja, ka līdz brīdim, kamēr LG nebūs saņēmusi samaksu par izīrētajam dzīvoklim jau piegādāto dabasgāzi, īpašniekam, tostarp pašvaldībai, nav pamata savā vai jaunā īrnieka vārda pieprasīt LG noslēgt dabasgāzes piegādes līgumu ar jaunu īrnieku un atjaunot dabasgāzes piegādi attiecīgajam dzīvoklim. Minētā komisija ir atzinusi, ka nav pamata atzīt par prettiesisku

LG atteikumu noslēgt līgumu par dabasgāzes piegādi dzīvoklim ar jaunu īrnieku, ja nav saņemta samaksa par dzīvoklī iepriekš patērēto dabasgāzi. Līdz ar to Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijai nav pamata izdot LG saistošu lēmumu, ar kuru tiktu uzdots šādu līgumu noslēgt.

Tiesībsargs, pamatojoties uz Ekonomikas ministrijas sniegto viedokli un Augstākās tiesas secināto,⁹⁷ norādīja, ka atbilstoši noteikumu Nr.1048 85.punktam sistēmas operators ir tiesīgs pārtraukt dabasgāzes padevi mājāsaimniecības lietotājam, par to brīdinot lietotāju vismaz piecas dienas iepriekš, ja maksājumi par dabasgāzi nav izdarīti 20 dienu laikā pēc norēķinu perioda, kā arī ja mājāsaimniecības lietotājs nav samaksājis priekšapmaksu (ja tāda ir bijusi noteikta).

Noteikumu Nr. 1048 93.2.2. apakšpunkts nosaka, ka sistēmas operatoram ir tiesības pārtraukt dabasgāzes padevi mājāsaimniecības lietotājam, ja tas ir nelikumīgi lietojis dabasgāzi. No noteikumu Nr.1048 86. punkta izriet, ka dabasgāzes padevi mājāsaimniecības lietotājam atjauno piecu darbdienu laikā pēc tam, kad mājāsaimniecības lietotājs ir pilnībā samaksājis par patērēto dabasgāzi un nokavējuma procentus, kā arī sedzis sistēmas operatora aprēķinātos dabasgāzes padeves pārtraukšanas un atjaunošanas izdevumus.

Noteikumi Nr.1048 ir izdoti, tostarp pamatojoties uz Enerģētikas likumu, un tajos lietotie termini ir skatāmi kopsakarā ar Enerģētikas likumā lietotajiem terminiem. Attiecīgi Enerģētikas likuma 1.panta 39.punkts nosaka, ka mājāsaimniecības lietotājs ir galalietotājs, kurš pērk un izlieto enerģiju savā mājāsaimniecībā paša vajadzībām (galapatēriņam), izņemot komercdarbības vai cita veida profesionālās darbības vajadzībām. No minētā un noteikumu Nr.1048 76.punkta izriet, ka mājāsaimniecības lietotājs šajā situācijā ir iepriekšējais dzīvokļa īrnieks. No faktiskajiem apstākļiem ir skaidrs – pat ja iepriekš minētais tiesas spriedums tiktu izpildīts, LG objektīvi nevarētu veikt noteikumu Nr.1048 86.punktā minētās darbības, tas ir, atjaunot dabasgāzes padevi attiecīgajam mājāsaimniecības lietotājam, jo iepriekšējais īrnieks mājoklī vairs nedzīvo.

Noteikumu Nr.1048 86.punkts ir piemērojams gadījumā, ja dabasgāzes lietotājs nav mainījies. Tādējādi LG arguments, ka tai nav tiesiska pienākuma atjaunot dabasgāzes padevi dzīvoklī līdz brīdim, kad būs pilnībā samaksāts parāds par iepriekš piegādāto dabasgāzi, neatbilst noteikumos Nr.1048 ietvertajam regulējumam. No LG argumenta maldīgi secināms, ka dabasgāze tiek piegādāta primāri dzīvoklim kā gazificētam objektam un dabasgāzes padeve ir atjaunojama dzīvoklim kā gazificētam objektam. Taču, kā izriet,

⁹⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013.gada 6.novembra spriedums lietā Nr.SKA-676/2013.

piemēram, no noteikumu Nr.1048 3.punkta, dabasgāze tiek piegādāta lietotājam saskaņā ar noslēgto līgumu par dabasgāzes piegādi, un atbilstoši noteikumu 86.punktam dabasgāzes piegāde tāpat ir atjaunojama mājsaimniecības lietotājam.

Tā kā bijušajam īrniekam ir zudis tiesiskais pamats uzturēties dzīvoklī, kas ir svarīgs priekšnosacījums dabasgāzes piegādes līguma izpildei, noteikumu Nr.1048 93.4.apakšpunkts piešķir LG tiesības vienpusēji izbeigt līgumu, ja mājsaimniecības lietotājs ir zaudējis gazificētā objekta īres tiesības. Savukārt iepriekšējā līguma izbeigšana ir svarīgs priekšnosacījums tam, lai tiktu nodibinātas jaunas tiesiskās attiecības ar iesniedzēju.

Lai gan noteikumu Nr.1048 93.4.apakšpunkts paredz LG tiesības vienpusēji izbeigt līgumu, Augstākā tiesa secina,⁹⁸ ka LG privātā griba nevar prevalēt pār likumā „Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem” noteikto pienākumu sniegt sabiedrisko pakalpojumu. Likumā noteiktais pienākums ierobežo LG gribas izpausmi. Līdz ar to, ja iestājas apstākļi, kas norādīti Enerģētikas likuma 42.¹panta pirmajā prim daļā, atbilstoši normas mērķim iepriekšējais līgums ir jāizbeidz un jāslēdz nākamais.

Šajā gadījumā būtiski ir tas, ka faktiski dabasgāzes piegāde tiek liegta, nevis dzīvokļa īpašniekam, bet iesniedzējai, kura kā mājsaimniecības lietotājs noteikumu izpratnē vēlas noslēgt līgumu par dabasgāzes piegādi un uz kuru iepriekšējās tiesiskās attiecības, no kurām cēlies LG prasījums, nav attiecināmas. Vienlaikus no iepriekš minētā Augstākās tiesas sprieduma izriet, ka iepriekšējā mājsaimniecības lietotāja izveidots parāds nevar kalpot par iemeslu, lai liegtu esošajam mājsaimniecības lietotājam dabasgāzes piegādes līguma noslēgšanu.

Tiesībsargs ir pievienojies Augstākās tiesas konstatētajam,⁹⁹ ka, neslēdzot līgumu par dabasgāzes piegādi ar jauno lietotāju, LG pati atsakās gūt ienākumus, tādējādi ierobežojot savas finansiālās iespējas un iespēju gūt peļņu.

Jau 2012.gada 26.oktobrī tiesībsargs sniedza Atzinumu Nr.6-6/152 pārbaudes lietā Nr.2011-249-16B, kurā norādīja, ka pastāvošais normatīvais regulējums nedod LG pamatu atteikt noslēgt dabasgāzes piegādes līgumu tāpēc, ka iepriekšējais mājsaimniecības lietotājs nav samaksājis par saņemto pakalpojumu.

Tiesībsargs secināja, ka LG nav tiesīga neslēgt dabasgāzes piegādes līgumu ar iesniedzēju.

⁹⁸ Turpat.

⁹⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2013.gada 6.novembra spriedums lietā Nr. SKA-676/2013, 11.punkts.

Lai gan Augstākā tiesa ir norādījusi, ka dabasgāzes piegādes līgums pēc savas būtības ir civiltiesisks darījums, kaut arī tā noslēgšanu veicina likumā „Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem” noteikts tiesisks pienākums sniegt sabiedrisko pakalpojumu, tiesībsargs aicināja LG noslēgt ar iesniedzēju dabasgāzes piegādes līgumu dzīvoklī.

Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija, veicot normatīvā regulējuma kļūdainu analīzi un uz tās pamata pieņemot lēmumus konkrētajā problēmsituācijā, ir pieļāvusi labas pārvaldības principam neatbilstošu rīcību, un aicināja to rīkoties saskaņā ar labas pārvaldības principu.

3.3. Par Veselības inspekcijas rīcību, nesniedzot atbildi pēc būtības

Pārskata periodā pie tiesībsarga vērsās persona ar sūdzību par Veselības inspekcijas rīcību. Persona norādīja, ka bija vērsusies Veselības inspekcijā, lūdzot izvērtēt viņas veselības aprūpes kvalitāti VSIA „Paula Stradiņa KUS”. Veselības inspekcija administratīvās pārkāpuma lietas ietvaros pieņēma lēmumu.

Personu neapmierināja Veselības inspekcijas sniegtais vērtējums, un tā iesniedza Veselības inspekcijā vairākus iesniegumus, kuri cita starpā saturēja virkni dažādu jautājumu, bet ne konkrētu lūgumu administratīvā pārkāpuma lietā, taču šie iesniegumi bija iesniegti administratīvā pārkāpuma lietā pieņemtā lēmuma pārsūdzēšanas termiņā.

Veselības inspekcija tos neuzskatīja par administratīvā pārkāpuma pārsūdzēšanas iesniegumiem, bet gan tikai par iesniegumiem Iesniegumu likuma izpratnē.

Tiesībsargs norādīja, ka gadījumā, kad persona savu vēlmi pārsūdzēt lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā nav paudusi tieši, iestādei ir jāvērtē iesniegums un tā būtība kopumā. Ja iesniegumā ir arī jautājumi, kas nav saistīti ar administratīvā pārkāpuma lietu, iestādei jāspēj to nošķirt un atbilstoši piemērot normatīvo aktu.

Tiesībsargs aicināja Veselības inspekciju:

1) par apstrīdēšanas iesniegumiem uzskatīt arī iesniegumus, kuros persona nav tieši norādījusi uz konkrētā lēmuma pārsūdzēšanu, tā kā tas izriet no iesniegumu satura, adresāta (adresēts iestādes vadītājam);

2) atbildot uz iesniedzēju jautājumiem, neaprobežoties tikai ar tiesību normu citēšanu, bet sniegt skaidrojumu atbilstoši konkrētajai situācijai un jautājumam, tādējādi sniedzot atbildi pēc būtības, kas ir viena no labas pārvaldības principa sastāvdaļām.

3.4. Pašvaldības rīcība, pieļaujot nepareizu tiesību normu interpretāciju

Labas pārvaldības principa pārkāpums un tiesību normu nepareiza interpretācija tika konstatēta arī Kocēnu novada domes rīcībā. Proti, pie tiesībsarga bija vērsusies pašvaldības iedzīvotāja, kura norādīja, ka dome viņai aprēķinājusi maksu par ūdens patēriņa starpību, atsaucoties uz Ministru kabineta noteikumu Nr.1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu” normām, lai gan ūdens patēriņa uzskaites skaitītājs dabā vairs neeksistēja, jo ar domes atļauju un atbilstoši prasībām tas personai piederošā dzīvoklī tika demontēts (beidzies verifikācijas termiņš, dzīvojamās telpās neviens ilgstoši nedzīvoja un pakalpojumus nelietoja).

Uz tiesībsarga aicinājumu vienoties ar dzīvokļa īpašnieci par abpusēji pieņemamu risinājumu esošajā situācijā, kā arī atlīdzināt personai radušos zaudējumus, veicot pārrēķinu, dome neatsaucās un joprojām uzskatīja, ka ir rīkojusies normatīvo aktu ietvaros un nav pārkāpusi labas pārvaldības principu, jo demontētajam ūdens skaitītājam bija beidzies verifikācijas termiņš.

Dome neņēma vērā arī tiesībsarga norādi uz Ekonomikas ministrijas kā vadošās valsts pārvaldes iestādes mājokļu politikas jomā viedokli, ka konkrētajā situācijā būtu jāizmanto analogijas slēdziena paveids – slēdziens no mazākā uz lielāko, proti, ja Ministru kabineta noteikumu Nr.1013 28.punkts noteic, ka gadījumos, kad prombūtnes dēļ dzīvokli neizmanto neviena persona un dzīvokļa īpašnieks nevar iesniegt informāciju par ūdens skaitītāja rādījumu vai nevar veikt ūdens patēriņa skaitītāja verificēšanu, un dzīvokļa īpašnieks par to iepriekš informē pārvaldnieku, tas nozīmē, ka šādā gadījumā dzīvokļa īpašniekam nevar tikt aprēķināta maksa par ūdens patēriņu, bet skaitītāja neverificēšanas gadījumā – nav jāsedz ūdens patēriņa starpība. Vēl jo vairāk šāda ūdens patēriņa starpība nevar tikt aprēķināta gadījumā, ja pārvaldnieks un dzīvokļa īpašnieks ir vienojies par ūdensapgādes pakalpojumu nelietošanu un skaitītāja noņemšanu.

3.5. Labas pārvaldības un tiesiskās vienlīdzības principu pārkāpums Rīgas domē

Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par Rīgas domes rīcību, neizsniedzot iesniedzējai iedzīvotāja karti atbilstoši Rīgas domes 2013.gada 5.februāra saistošajiem noteikumiem Nr.206 “Rīgas pilsētas pašvaldības maksas autostāvvietu apsaimniekošanas un lietošanas saistošie noteikumi”.

Saskaņā ar Rīgas domes Satiksmes departamenta norādīto iesniedzēja nav iesniegusi visus nepieciešamos dokumentus. Saskaņā ar saistošo noteikumu Nr.206 2.5.apakšpunktu iedzīvotāju karte par maksu tiek izsniegta iedzīvotājiem, kuru deklarētā dzīvesvieta ir saistošo noteikumu Nr.206 14.1.-14.3.apakšpunktā un 14.6.apakšpunktā norādītās teritorijas ielas posmā, kur ierīkota maksas autostāvvietas, vai šo saistošo noteikumu 14.4.apakšpunktā norādītajā teritorijā – ar nosacījumu, ka transportlīdzeklis ir iedzīvotāja īpašumā, valdījumā vai turējumā.

Saistošie noteikumi Nr.206 neparedz maksu par autostāvvietu ielas posmā, kurā ir iesniedzējas deklarētā dzīvesvieta. Tādējādi komisijas norādītajam par nepieciešamību iesniegt papildus dokumentus nav nozīmes. Tiesībsargs norāda, ka atbilstoši labas pārvaldības principam komisija varēja ātrāk izvērtēt, vai iesniedzējas deklarētajai dzīvesvietai piekrīt teritorija, uz kuras atrodas maksas autostāvvietas. Negatīva izvērtējuma gadījumā komisija varēja pieņemt lēmumu ātrāk, negaidot papildus dokumentus no iesniedzējas. Līdz ar to tiesībsargs konstatēja labas pārvaldības principa pārkāpumu komisijas darbībā.

Papildus tam tiesībsargs lūdza Rīgas domi sniegt pamatojumu, vai Rīgas pilsētas iedzīvotāji, kuru deklarētās dzīvesvietas posmā atrodas maksas autostāvvietas, ir vienādos un salīdzināmos apstākļos ar Rīgas pilsētas iedzīvotājiem, kuru deklarētās dzīvesvietas posmā neatrodas maksas stāvvietas, atkarībā no tiesībām iegūt iedzīvotāju karti. Vienlaikus tiesībsargs lūdza sniegt pamatojumu par minēto atbilstoši Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Tiesībsargs piekrīt, ka Rīgas pilsētā, plānojot aktuālo satiksmes kustības politiku, ir jāņem vērā vides aizsardzības un satiksmes drošības prasības, kā arī gaisa kvalitātes uzlabošana. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, Rīgas domes Satiksmes departaments ir pamatojies, kādēļ Rīgas domei ir tiesības neierīkot autostāvvietas, nevis kādēļ atsevišķām Rīgas pilsētas iedzīvotāju grupām nav tiesību iegūt iedzīvotāju karti. Tādējādi tiesībsargs norāda, ka Rīgas domes Satiksmes departaments nav sniedzis objektīvu un saprātīgu pamatojumu saistošo noteikumu Nr.206 2.5.apakšpunktā un 5.1.apakšpunktā īstenotajai atšķirīgajai attieksmei.

Pašvaldības maksas autostāvvietas izveido pašvaldība, ievērojot sabiedrības intereses, vides aizsardzību un pilsētplānojumu. Līdz ar to minētais kritērijs nav atkarīgs no Rīgas pilsētas teritorijā deklarēta iedzīvotāja iespējām izpildīt šo nosacījumu, lai iegūtu iedzīvotāja karti. Tādējādi Rīgas domes pienākums ir izveidot tādu mehānismu, kas nodrošinātu iedzīvotāju konstitucionālo tiesību realizāciju, un Rīgas domei nav tiesību

ierobežot Rīgas pilsētas teritorijā deklarēta transportlīdzekļa īpašnieka, turētāja vai valdītāja tiesības uz iedzīvotāju karti, pamatojoties uz Rīgas pilsētā deklarētās dzīvesvietas atrašanās vietu.

Tādējādi tiesībsargs konstatēja Satversmes 91.panta pirmā teikuma pārkāpumu saistošo noteikumu Nr.206 2.5.apakšpunktā un 5.1.apakšpunktā tiktāl, ciktāl tiek ierobežotas Rīgas pilsētā deklarēto iedzīvotāju, kuru īpašumā, turējumā vai valdījumā ir transportlīdzeklis, bet deklarētās adreses ielas posmā nav pašvaldības izveidota maksas autostāvvietā, tiesības uz iedzīvotāju karti.

4. Iestādes rūpība un pienākums nepārtraukti uzlabot savu darbību

4.1. Par labas pārvaldības principa pārkāpumu Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta darbībā

Tiesībsargs izskatījis pārbaudes lietu par labas pārvaldības principa neievērošanu Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta darbībā, kas saistīta ar kapsētas darbinieku nolaidīgu pienākumu pildīšanu, kā rezultātā par personas ģimenes kapavietas uzturēšanu tika prettiesiski noslēgts līgums ar svešu personu un veikts virsapbedījums, izpostot ģimenes kapavietu.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka Rīgas domes 2008.gada 9.decembra saistošo noteikumu Nr.149 „Rīgas pilsētas pašvaldības kapsētu darbības un uzturēšanas noteikumi” 5.punktā minētie kapavietu uzskaites pamatdokumenti – mirušo reģistrācijas grāmata, līgumi par kapavietas uzturēšanu un elektroniskā datubāze – nav pilnīgi, jo informācija Rīgas domes elektroniskajā datubāzē „Kapsētu IS” bija ievadīta daļēji. Darbā to pilnvērtīgi izmantot nevarēja, vēl vairāk – nevarēja paļauties uz tajā ievadītajiem datiem, kas, kā izriet no pārbaudes lietas materiāliem, bija ievadīti tikai līdz 1995.gadam, bet no 1995. līdz 2008.gadam ne. Dati netika aktualizēti, kas pēc būtības nozīmē, ka kapsētas darbiniekiem savā darbā līdz tam bija jāizmanto visi pieejamie informācijas avoti, kas attiecas uz apbedījumiem kapsētā, arī kapu grāmatas un kartotēkas, kur pēdējai, kā norādīja Rīgas domes Mājokļu un vides departaments, esot tikai informatīva nozīme, un ierakstiem minētajā kartotēkā nav juridiska spēka, turklāt kapsētas pārzinim normatīvajos aktos nav uzlikts pienākums pārbaudīt kartotēkas ierakstus.

Jāatzīmē, ka Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta 2011.gada 18.janvāra nolikuma Nr.92 15.punkts attiecas uz departamenta uzdevumiem kapsētu izveidošanas un uzturēšanas jomā, secīgi, 15.4.punktā nosakot, ka tā uzdevums ir nodrošināt precīzu,

pārskatāmu un drošu apbedījumu uzskaiti, kā arī apbedījuma vietu kartēšanu, veikt darbības apbedījuma vietu elektroniskās datubāzes izveidošanai. Secināms, ka izveidotā datubāze uz brīdi, kad par personas ģimenes kapavietas uzturēšanu tika noslēgts līgums ar citu personu, kas pēc tam pārreģistrēts vēl uz citas personas vārda, un pēcāk kapavietas uzturēšanas tiesības pārdotas tālāk pilnīgi svešai personai, nav bijusi pilnvērtīgi darboties spējīga, un par tās daļēju izmantošanu bija nepieciešams informēt kapsētas pārziņus un citus darbiniekus, kuri ikdienā strādā ar kapsētas pamatdokumentiem.

Lai gan Rīgas domes Mājokļu un vides departaments vairākkārt uzsvēra, ka apbedījumu atrašanās vieta kapavietā dokumentāli nekur nav fiksēta un normatīvajos aktos tas nav paredzēts, tomēr, iespējams, departaments apbedījuma vietu kartēšanu tulkoja sašaurināti, neattiecinot to uz informācijas vākšanu un fiksēšanu kartē attiecīgajā kapavietā. Tādējādi, lai nākotnē nerastos šaubas un pārpratumi par konkrētas mirušās personas apbedīšanas vietu, tiesībsargs aicināja izvērtēt nepieciešamību to dokumentāli fiksēt, tas ir, nodrošināt apbedījuma vietu kartēšanu katrā kapavietā, kā arī iespēju pilnveidot datubāzi „Kapsētu IS” ar opciju konkrētas kapavietas atrašanai pēc kapavietas numura, lai šaubu gadījumā varētu tikt veikta informācijas pārbaude.

Šajā gadījumā tiesībsargs arī norādīja, ka labas pārvaldības princips ietver arī pienācīgu iestādē saņemto dokumentu reģistru un savlaicīgu un kvalitatīvu to izpildi (apstrādi), proti, ievērot dokumentu pārvaldībā pienācīgu rūpību, no kā, savukārt, izriet tāds apdomīgs iestādes rīcības veids, kādu noteiktos apstākļos un parasti pamatoti sagaida no valsts pārvaldes iestādes kā publiskas autoritātes. Kvalitatīva izpilde nozīmē, ka uzdevums jāizpilda ne vien atbilstoši spēkā esošajām tiesību normām, bet arī labas pārvaldības principam.

Eiropas Savienības Tiesas ģenerālvokāts A.G.Slinns secinājis, ka uzturēt efektīvi darbojošos reģistrācijas sistēmu ir labas pārvaldības sastāvdaļa.¹⁰⁰ Savukārt Eiropas Savienības Tiesas ģenerālvokāte Juliana Kokote akcentējusi, ka saskaņā ar labas pārvaldības principu institūcijai ir pienākums pienācīgi pārvaldīt un droši uzglabāt personas lietu materiālus.¹⁰¹

¹⁰⁰ Eiropas Savienības Tiesas ģenerālvokāta A.G.Slinna (A.G.Slynn) secinājumi, kas sniegti 1983.gada 27.oktobrī lietā 64/82 *Tradax Graanhandel BV v Commission of the European Communities*. 1385.-1386.lpp.

¹⁰¹ Ģenerālvokātes Julianas Kokotes (Juliane Kokott) secinājumi sniegti 2011.gada 14.aprīlī lietā C 110/10 P *Solvay SA pret Eiropas Komisiju*. Secinājumu 38., 39.punkts.

4.2. Par tiesiskās vienlīdzības principu VID attiekmē pret nodarbinātajiem

Tiesībsargs ir izvērtējis personas iesniegumu, kurā norādīts uz vienlīdzīgas attieksmes pārkāpumu VID piemaksu politikā par prombūtnē esoša darbinieka aizvietošanu un piemaksu politiku par mentora pienākumu veikšanu.

Iesnieguma izskatīšanas ietvaros tiesībsargs vērsa VID uzmanību, ka Valsts un pašvaldību iestāžu darbinieku atlīdzības likuma 14.panta pirmā daļa noteic darbinieka tiesības uz piemaksu ne vairāk kā 30% apmērā no tam noteiktās mēnešalgas šajā atlīdzības likumā noteiktajos gadījumos. Atlīdzības likuma 14.panta pirmā daļa neparedz tiesības iestādei vispār neizmaksāt darbiniekiem piemaksas par promesoša darbinieka aizvietošanu.

Tiesībsargs vērsa VID uzmanību uz vienu no publisko tiesību principiem, kas noteic, ka atļauts ir tikai tas, kas ir noteikts ar tiesību normu. Analogisku viedokli ir paudusi Administratīvā rajona tiesa 2011.gada 8.decembra spriedumā Nr.A420415911, norādot, ka atlīdzības likuma 14.panta pirmā daļa nenoteic iestādes tiesības izvēlēties piešķirt vai nepiešķirt darbiniekam piemaksu, ja tas aizvieto prombūtnē esošu darbinieku vai pilda vakanta amata pienākumus. Tāpat minētajā spriedumā ir norādīts, ka no ārējā normatīvā akta neizriet, ka iestādei, izdodot iekšējos tiesību aktus, būtu tiesības ierobežot personas tiesības sociālo garantiju jomā. Proti, līdzekļu nepietiekamība iestādes budžetā pati par sevi nav atzīstama par tiesisku pamatu, lai demokrātiskā valstī būtiski ierobežotu personas tiesības.¹⁰²

Atsevišķa pārbaudes lieta netika ierosināta, tomēr tiesībsargs sniedza VID šādas rekomendācijas:

- pārtraukt prettiesiskās darbības attiecībā uz atlīdzības likuma 14.panta pirmās daļas neievērošanu;
- nodrošināt darbiniekiem piemaksas atbilstoši atlīdzības likuma 14.panta pirmajā daļā noteiktajam;
- papildināt VID iekšējos noteikumus, nosakot kārtību, kādā tiek izvēlēti mentori, ja vienā VID struktūrvienībā tādi ir vairāki.

VID norādīja, ka minētās rekomendācijas ir ņemtas vērā, paredzot iespēju darbiniekiem saņemt piemaksas arī par viena līmeņa darbinieku aizvietošanu, kā arī vakanta amata pienākumu pildīšanu, ja minētais nav paredzēts darbinieku amata aprakstos. Vienlaikus VID norādīja uz jauno kārtību, kādā tiek izvēlēts mentors vienas VID struktūrvienības ietvaros.

¹⁰²Administratīvās rajona tiesas 2011.gada 8.decembra spriedums Nr.A420415911.

Pieejams: http://www.tiesas.lv/files/AL/2011/12_2011/08_12_2011/AL_0812_raj_A-04159-11_1.pdf

4.3. Par nepietiekamu rūpību Jelgavas novada pašvaldībā, sniedzot sociālos pakalpojumus

Saistībā ar atsevišķu iesniegumu tiesībsargs konstatēja, ka, neskatoties uz to, ka iesniedzējas ģimene ir Sociālā dienesta redzeslokā kopš 2009.gada un tajā aug nepilngadīgi bērni, tas nav ilgstoši nodrošinājis Ministru kabineta 2003.gada 3.jūnija noteikumu Nr.291 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" 8.6. un 8.7.apakšpunktā noteikto principu izpildi attiecībā uz risku novērtēšanu ģimenē, jo minētais novērtējums ģimenē veikts tikai pēc tiesībsarga iesaistīšanās problēmsituācijas izskatīšanā.

Tiesībsargs konstatēja, ka Sociālais dienests iesniedzējas sociālās problēmas nerisina pēc būtības, taču pašas spēkiem iesniedzēja jau ilgstoši nespēj pārvarēt dzīves grūtības, tādējādi pašvaldības un tās padotības iestāžu rīcībā saskatāms Satversmes 109.pantā garantēto tiesību uz sociālo nodrošinājumu un atbalstu ierobežojums.

Vienlaikus, analizējot pašvaldības Dzīvokļu komisijas pieņemto lēmumu, ar kuru atteikts reģistrēt iesniedzēju pašvaldībai piederošo vai tās nomāto telpu izīrēšanas palīdzības reģistros, konstatēts, ka iesniedzēja vērsusies Strīdu komisijā ar iesniegumu, kurā norādīts, kādēļ viņa nepiekrīt Strīdu komisijas lēmumam. Pašvaldība iesniedzējas iesniegumu atstājusi bez virzības ar pamatojumu, ka Strīdu komisija lēmumu, kuru iesniedzēja apstrīd, nekad nav pieņēmusi.

Tiesībsargs secināja, ka pašvaldība nav spējusi identificēt, kuru lēmumu iesniedzēja apstrīd, lai gan tas iesniegts mēneša laikā no lēmuma spēkā stāšanās dienas un ir adresēts pašvaldības Strīdus komisijai. Tiesībsarga ieskatā, arī gadījumos, kad persona nav norādījusi, kuru administratīvo aktu apstrīd, iestādei ir jāvērtē iesniegums un tā būtība kopumā. Šajā gadījumā minētais iesniegums ir uzskatāms par apstrīdēšanas iesniegumu. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs secina, ka, iespējams, ir nepieciešams pilnveidot pašvaldības lietvedības sistēmu, vai arī pašvaldības rīcība ir bijusi formāla, bez iedziļināšanās konkrētās lietas apstākļos.

Nespējot identificēt, kuru administratīvo aktu iesniedzēja apstrīd, kā arī, nesniedzot atbildes uz tiesībsarga uzdotajiem jautājumiem, secināms, ka pašvaldības rīcība neatbilst labas pārvaldības principam. Pārbaudes lieta tika pabeigta, konstatējot labas pārvaldības principa pārkāpumu un arī Satversmes 109.pantā garantēto tiesību uz sociālo nodrošinājumu un atbalstu ierobežojumu.

5. Saprātīgu termiņu ievērošana

5.1. Par lēmuma administratīvā lietā savlaicīgu nenosūtīšanu

Tiesībsargs pēc iesniedzēja rakstveida iesnieguma saņemšanas 2015.gadā ir konstatējis labas pārvaldības principa pārkāpumu Pāvilostas novada domes rīcībā, kas izpaužas kā Administratīvo lietu komisijas pieņemtā lēmuma administratīvajā lietā nosūtīšana adresātam ar mēneša kavēšanos.

Ievērojot Pāvilostas novada domes sniegtos paskaidrojumus par konkrēto situāciju, tiesībsargs norādīja, ka mēneša termiņa nokavējums lēmuma nosūtīšanai nav atzīstams par nepieciešamu un samērīgu.

5.2. Saprātīga termiņa neievērošana un īpašumtiesību nepamatota ierobežošana DVI

Tiesībsargs ir konstatējis labas pārvaldības principa pārkāpumu DVI rīcībā pēc personas iesnieguma saņemšanas, kurā tika norādīts, ka inspekcija neatdod iesniedzējam viedtālruni, kas izņemts administratīvās aizturēšanas laikā un atrodas DVI. Atsevišķa pārbaudes lieta konkrētās situācijas tiesisko un faktisko apstākļu noskaidrošanai netika ierosināta, jo jau sākotnējā iesnieguma izskatīšanas gaitā tiesībsargs secināja, ka nav ziņas par faktiem, kas liecinātu, ka iesniedzēja viedtālruna aizturēšanai būtu tiesisks pamats.

Izskatot iesniegumu un tam pievienotos materiālus, kā arī no iestādēm saņemto informāciju, tika konstatēts, ka viedtālrunis ir vairākkārt pārsūtīts no vienas iestādes uz otru. Ievērojot iepriekš norādīto, un, tā kā kriminālprocesa un administratīvo pārkāpumu lietvedības mērķis ir nodrošināt efektīvu attiecīgo tiesību normu piemērošanu, tiesībsargs secināja, ka attiecīgajā laikposmā, neatgriežot iesniedzējam viedtālruni, ir nepamatoti aizskartas viņa īpašumtiesības un DVI ir rīkojusies labas pārvaldības principam neatbilstoši. Tiesībsargs aicināja DVI turpmāk ievērot labas pārvaldības principu un nepamatoti neierobežot personas tiesības uz īpašumu.

6. Personas tiesības tikt uzklaustītai

Tiesībsargs ir izskatījis personas iesniegumu par LTV1 2015.gada 19.janvāra raidījumā „Aizliegtais paņēmiens. Operācija: Slimības lapa.” veidoto sižetu par

darbnespējas lapu izsniegšanu, kur ar slēpto kameru žurnālists ir fiksējis provokatīvā veidā veiktus eksperimentus pie vairākiem ģimenes ārstiem.

Izskatot iesniegumam pievienoto dokumentu kopijas un saņemto informāciju, tiesībsargs norādīja, ka problēmsituācijas izskatīšana un noskaidrošana pēc būtības un administratīvo aktu tiesiskums tiks izlemts tiesā, līdz ar to konkrētajā administratīvo lietu izskatīšanas stadijā tiesībsargs nevērtēs Veselības inspekcijas un Nacionālā veselības dienesta lēmumu pamatotību pēc būtības. Taču vienlaikus tiesībsargs secināja, ka apskatītajā abu minēto iestāžu rīcībā konkrētajā problēmsituācijā, kas attiecas uz personas viedokļa nenoskaidrošanu un neuzklausīšanu, ir konstatējams labas pārvaldības principa pārkāpums.

7. Par valsts pārvaldes pieejamību

Iestādes pieejamība ir būtiska labas pārvaldības principa sastāvdaļa. Tādēļ, tiesībsarga vērtējumā, vienotas pieejas ieviešana pašvaldību oficiālo e-pasta adresu izveidošanā samazinātu administratīvo slogu, veicinātu pieeju pašvaldībām un atvieglotu personām saziņu ar tām.

Atbilstoši Ministru kabineta 2007.gada 6.marta noteikumiem Nr.171 „Kārtība, kādā iestādes ievieto informāciju internetā” kontakti ir viena no mājaslapas sadaļām, kas nodrošina iestādes pieejamību.

Analizējot Latvijas pašvaldību e-pastu adreses,¹⁰³ tiesībsargs ir konstatējis, ka pašvaldībās nav vienotas pieejas iestādes oficiālā e-pasta noformēšanā. Proti, ir lietoti e-pasta adreses vārdi: dome@pasvaldiba.lv, pasvaldiba@pasvaldiba.lv, info@pasvaldiba.lv, kā arī pasts@pasvaldiba.lv, iac@dome.pasvaldiba.lv. Savukārt Jūrmalas pilsētas dome ir lietojusi oficiālās e-pasta adreses izveidošanā domēna vārdu “iestade.gov.lv”, kas vienlaikus ir pretrunā noteikumu Nr.171 26. un 28.punktam.

Tiesībsargs aicināja Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju atbilstoši savai kompetencei veikt nepieciešamo pasākumu kopumu vienotai pašvaldību oficiālo e-pasta adresu ieviešanai, par ko noteiktā termiņā tiesībsargs lūdza to informēt.

¹⁰³ Pieejams: <http://www.lps.lv/Pasvaldibas/>

V. Tiesībsarga biroja informācija

1. Par tiesībsarga institūcijas nostiprināšanu Satversmē

2015.gada maijā tiesībsargs vērsās Saeimā ar aicinājumu izskatīt priekšlikumu papildināt Latvijas Republikas Satversmi ar jaunu nodaļu „Tiesībsargs”, piedāvājot priekšlikumu jau izstrādāta likumprojekta formā.¹⁰⁴

Tiesībsarga institūta sociāli tiesiskās lomas būtisko nozīmīgumu raksturo Eiropas Savienības pirmā ombuda J.Zodermaņa atziņa, ka "ombuda institūts ir vissvarīgākais šī gadsimta konstitucionālais jauninājums".¹⁰⁵

Tiesībsargs jeb ombuds kā īpaša valsts amatpersona, kuras uzdevums ir nodrošināt papildu pārbaudi pilsoņu tiesību aizsardzībai pret valsts rīcību, ir kļuvis par pašsaprotamu lietu absolūtajā vairumā Eiropas valstu. Pozitīvais potenciāls, kura dēļ demokrātijā šāda institūcija ir nepieciešama, sakņojas divos apstākļos. Vispirms, iepretim citām valsts institūcijām, kuru uzdevums ir iedzīvotāju tiesību aizsardzība, tiesībsargs ir elastīgāks, spējīgs ātrāk artikulēt problēmas un reaģēt uz tām. Tieši tādēļ arī vērsšanās pie tiesībsarga daudzās valstīs cilvēkiem ir daudz iecienītāka un saprotamāka par citām procedūrām.

Otrkārt, tiesībsargs lielākoties bauda augstāku sabiedrības uzticēšanos savas neatkarības dēļ. Tas ir īpaši svarīgi situācijā, kurā sabiedrības uzticēšanās valsts pārvaldei ir maza, un iedzīvotāji nav droši par to, vai valsts patiešām kalpo viņu interesēm. Šajā ziņā tiesībsargs ideālā gadījumā pilda nozīmīgu lomu demokrātijas leģitimitātes veicināšanai, uzskatāmi un efektīvi demonstrējot valsts pārvaldes jūtīgumu pret iespējamiem iedzīvotāju tiesību pārkāpumiem.¹⁰⁶

Tiesībsarga institūcijas nozīmība mūsdienu Eiropas demokrātijās izriet no tām problēmām, ar kurām demokrātiskās valstis saskaras: valsts pārvaldes sarežģītības pieaugums, politisko partiju nepopularitāte, nepieciešamība veidot un uzturēt pastāvīgu saikni ar iedzīvotājiem arī ārpus klasiskajām demokrātijas institūcijām – parlamenta, birokrātijas, tiesas.

Raugoties uz 2006.gadā Latvijā izveidoto tiesībsarga institūciju, secināms, ka tā lielākoties atbilst klasiskajam modelim. Vispirms, tās leģitimitātes pamats ir parlaments; otrkārt, tas ir “generalizētais”, nevis “specializētais” tiesībsargs; treškārt, tā funkcijas

¹⁰⁴ Pilns likumprojekta teksts pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/satversmes-papildinasanu-ar-jaunu-nodalu-tiesibsargs-darba-grupa-skatis-12.maija-plkst.-15.00>

¹⁰⁵ Konceptija ombuda institūcijas ieviešanai Latvijā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/4794>

¹⁰⁶ Reif. L. C. (2004). *The ombudsman, good governance and the International Human Rights system*. Leiden, Netherlands: Martinus Nijhoff.

lielākoties ir saistītas ar cilvēka pamattiesību un labas pārvaldības īstenošanas uzraudzību, pārliecināšanu un publicitāti.

Vienlaikus atzīmējams, ka Latvijā tiesībsargam dots grūts uzdevums – panākt, ka tā juridiski nesaistošos priekšlikumus izpildītu sabiedrībā un tiesību sistēmā, kas gan pieradusi pildīt tikai obligātus rīkojumus. Tādējādi ļoti liela nozīme ir tiesībsarga institūcijas autoritātei, tā neatkarībai un reputācijai kopumā.

Šādas autoritātes stiprināšanai tiesībsarga institūcijai ir nepieciešams arī atbilstošs tiesiskais statuss, proti, nostiprinājums Satversmē. Tiesībsarga institūcijas nostiprināšana Satversmē ne tikai pasargātu šo institūciju no nevēlamām politiskām manipulācijām, bet arī signalizētu par politisko lēmumu pieņēmēju nopietnu gribu stiprināt Latvijas iedzīvotāju pamattiesības un valsts atbildību iedzīvotāju priekšā.

Domājot par institūcijas nākotni, jāņem vērā arī fakts, ka vēl ne tuvu visi Latvijas iedzīvotāji zina, kas ir tiesībsargs un ar ko tas nodarbojas.¹⁰⁷ Tādēļ arī institucionāli būtu veicināma tiesībsarga publiskā tēla stiprināšana, institūcijas darbības specifiski tiesisko aspektu papildinot ar sabiedrības izglītošanas un interešu aizstāvības elementiem. Satversmē skaidri definēts institūcijas statuss to noteikti veicinātu, akcentējot, ka iedzīvotāju tiesības un intereses demokrātiskā valstī nav mazāk svarīgas, piemēram, par racionālu budžeta naudas izlietojumu, ar ko nodarbojas Valsts kontrole.

Vienlaikus atzīmējams, ka tiesībsarga statuss ir nostiprināts konstitūcijā vairumā Eiropas valstu. Šobrīd no Eiropas Savienības dalībvalstīm Latvija ir to septiņu valstu skaitā, kurās ombuda institūcijas statuss nav nostiprināts pamatlikumā. Pēc Tiesībsarga biroja izpētes datiem, no 28 Eiropas Savienības dalībvalstīm nacionālā cilvēktiesību institūcija nav konstitucionāli nostiprināta tikai Beļģijā, Čehijā, Īrijā, Itālijā, Kiprā, Latvijā un Luksemburgā.

Tiesībsarga institūcijas nostiprināšana Satversmē arī veicinātu nacionālās cilvēktiesību aizsardzības institūcijas atbilstību tā dēvētajiem Parīzes principiem,¹⁰⁸ kas ietver būtiskāko minimālo rekomendāciju kopumu, ko ir pieņēmusi ANO Ģenerālā Asambleja par nacionālo cilvēktiesību institūciju statusu un darbību cilvēktiesību aizsardzības un veicināšanas jomā.

Parīzes principu mērķis ir radīt neatkarīgas un uzticamas nacionālās cilvēktiesību institūcijas.

¹⁰⁷ Cilvēktiesību un veselības aprūpes problemātika. Latvijas iedzīvotāju aptauja. SKDS, 2013. 28-35.lpp.

Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/petijumi-un-publikācijas/petijumi>

¹⁰⁸ ANO rezolūcijas 48/134 (20.12.1993.) pielikums „Principi attiecībā uz nacionālo cilvēktiesību aizsardzības un to veicināšanas institūciju statusu un darbību”.

Pieejams: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r134.htm>

Saskaņā ar Parīzes principiem šādam mehānismam ir:

- jābūt neatkarīgam no valdības, šāda neatkarība ir jāgarantē ar likumu vai konstitūciju;
- jāapvieno pēc iespējas vairāk dažādu dalībnieku un jādarbojas pēc iespējas vairākās sfērās;
- jādarbojas, saņemot plašas pilnvaras, kā arī jābūt spējīgam veicināt un aizsargāt cilvēktiesības, izmantojot dažādus līdzekļus, ieskaitot rekomendācijas un ieteikumus par esošajiem un ierosinātajiem likumiem un politiskajām nostādnēm;
- jāsaņem izmeklēšanas veikšanas pilnvaras ar tiesībām noklausīties sūdzības un nodot tās kompetentām iestādēm;
- regulāri un efektīvi jādarbojas;
- jābūt adekvāti finansētam, un tas nedrīkst būt pakļauts finanšu kontrolei, kas varētu ietekmēt mehānisma neatkarību;
- jābūt pieejamam visai sabiedrībai.

Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja 2003.gada rekomendācijā Nr.1615 „Ombuda institūcija” ir secinājusi: „Lai ikviena ombuda institūcija darbotos efektīvi, tai ir nepieciešamas vairākas būtiskas iezīmes.” Kā pirmā no tām ir minēta institūcijas statusa nostiprināšana konstitūcijā. Sekojoši asambleja rekomendē Eiropas Padomes dalībvalstīm izveidot ombuda institūciju, visieteicamāk tās statusu nostiprinot konstitūcijā.¹⁰⁹

Eiropas Padomes Ministru komiteja 2004.gada 16.jūnija sanāksmē atbildē uz iepriekš minēto Parlamentārās asamblejas rekomendāciju iekļāvusi Venēcijas Komisijas sekretariāta komentāru, kurā uzsvērts, ka ombuda institūcijas konstitucionāls nostiprinājums ir izrādījies īpaši svarīgs nosacījums, lai nodrošinātu institūcijas neatkarības garantiju. Venēcijas Komisija neatlaidīgi iedrošina dalībvalstis nostiprināt ombuda institūcijas statusu konstitūcijā.¹¹⁰

Tiesībsarga ieskatā, tiesībsarga autoritātes un neatkarības spēcīgā ilgtermiņā pastiprinātu sabiedrības uzticību un lojalitāti valstij, mazinot plaisu starp sabiedrību un valsts varu, un līdz ar to nostiprinātos demokrātiskās valsts iekārta. Vienlaikus šāds risinājums nostiprinātu Satversmē ietvertu varas dalīšanas principu un izslēgtu jebkādas

¹⁰⁹ Council of Europe. Parliamentary Assembly, Recommendation 1615 (2003)1. The institution of ombudsman, 7.i., 10.i.p. Pieejams: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta03/erec1615.htm>

¹¹⁰ Ministers' Deputies, CM Documents, CM/AS(2004)Rec1615 final 21 June 2004. The institution of Ombudsman - Parliamentary Assembly Recommendation 1615 (2003) (Reply adopted by the Committee of Ministers on 16 June 2004 at the 888th meeting of the Ministers' Deputies). Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=753909&Site=COE>

šaubas par tiesībsarga piederību kādam no varas atzariem, nostiprinot tiesībsarga kā autonomas konstitucionālas iestādes garantiju.

Priekšlikuma izstrādē tiesībsargs konsultējās ar plašu tiesību un politikas zinātņu ekspertu loku – Eiropas Savienības tiesas tiesnesi Egilu Levitu, bijušo ECT un tagadējo Satversmes tiesas tiesnesi, profesori Inetu Ziemeli, Latvijas Universitātes asociēto profesoru Artūru Kuču un docentu Jāni Plepu, bijušo Satversmes tiesas priekšsēdētāju Gunāru Kūtri, Brokas (Kanādā) universitātes asociēto profesoru Juri Dreifeldu un Valsts prezidenta kancelejas vadītāja vietnieku Reini Bērziņu.

Kopumā eksperti vienoti atzina nepieciešamību tiesībsarga institūcijas statusu nostiprināt Satversmē, atvēlot tam atsevišķu nodaļu.

Tiesībsarga priekšlikumu Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs nodeva izvērtēšanai darba grupai Valsts prezidenta pilnvaru iespējamai paplašināšanai un ievēlēšanas kārtības izvērtēšanai. Darba grupa 2015.gada 12.maijā,¹¹¹ uzklusot ekspertu viedokļus, secināja, ka kopumā nav neviena kategoriska “pret” tiesībsarga institūcijas iekļaušanu Satversmē, lielākā daļa klātesošo piekrita šim papildinājumam, diskusija notiek vien par niansēm. Tālāku virzību tiesībsarga iesniegtais priekšlikums pagaidām gan nav guvis.

2. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

Tiesībsarga biroju finansē no valsts budžeta. 2015.gadā Tiesībsarga biroja plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 168,5 tūkstoši eiro.

Pārskata perioda faktiskā izpilde bija 1 144,5 tūkstoši eiro, tai skaitā Eiropas Savienības politiku instrumentu un pārējās ārvalstu finanšu palīdzības līdzfinansēto un finansēto projektu un pasākumu īstenošanai – 29,3 tūkstoši eiro. Salīdzinot ar 2014.gadu, izlietoto līdzekļu apjoms nav būtiski mainījies, lai gan tika palielināti izdevumi Tiesībsarga biroja efektīvākai funkciju un uzdevumu izpildes nodrošināšanai: pārraudzībai sociālo un ekonomisko tiesību jomā, Tiesībsarga biroja pieejamībai reģionos, kā arī starptautiskajai sadarbībai (dalības maksai Eiropas Nacionālo cilvēktiesību institūciju tīklam (ENNHRI) un dalības maksai ANO Starptautiskās nacionālo cilvēktiesību veicināšanas un aizsardzības institūciju koordinēšanas komitejai (ICC)),

¹¹¹ Saeimas Juridiskās komisijas darba grupas Valsts prezidenta pilnvaru iespējamai paplašināšanai un ievēlēšanas kārtības izvērtēšanai 2015.gada 12.maija sēdes protokols Nr.1.
Pieejams: <http://www.saeima.lv/documents/288dc5e6d105b8b330fbfc3bebe87a0955db9dc9>

tomēr vienlaikus bija līdzekļu samazinājums sakarā ar projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” pabeigšanu 2015.gada pirmajā pusē.

Jāpiebilst, ka daļu no finanšu resursiem izdevumu segšanai veido ieņēmumi no telpu nomas, un 2015.gadā tie bija 34,7 tūkstoši eiro, bet ārvalstu sadarbības partneru finansējums projektu un pasākumu īstenošanai – 7,6 tūkstoši eiro.

2.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2015.gadā (eiro)

Nr.p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
1.	Finanšu resursi izdevumu segšanai (kopā)	1 131 770	1 168 466	1 144 522
1.1.	dotācijas	1 126 296	1 136 878	1 136 878
1.2.	maksas pakalpojumi un citi pašu ieņēmumi	5 474	31 588	7 644
1.3.	ārvalstu finanšu palīdzība	0	0	0
1.4.	ziedojumi un dāvinājumi	0	0	0
2.	Izdevumi (kopā)	1 131 770	1 168 466	1 144 522
2.1.	uzturēšanas izdevumi (kopā)	1 129 146	1 165 842	1 141 898
2.1.1.	kārtējie izdevumi	1 126 396	1 157 442	1 133 498
2.1.2.	procentu izdevumi	0	0	0
2.1.3.	subsīdijas, dotācijas un sociālie pabalsti	0	0	0
2.1.4.	kārtējie maksājumi Eiropas Kopienas budžetā un starptautiskā sadarbība	2 750	8 400	8 400
2.1.5.	uzturēšanas izdevumu transferti	0	0	0
2.2.	izdevumi kapitālieguldījumiem	2 624	2 624	2 624

2015.gadā turpinājās darbs pie projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” īstenošanas, par ko Tiesībsarga birojs noslēdza

vienošanas ar Iekšlietu ministriju 2013.gadā. Projekts tiek īstenots vispārīgās programmas „Solidaritāte un migrācijas plūsmu pārvaldība” Eiropas Atgriešanās fonda ietvaros (kopumā 103,8 tūkstošu eiro apmērā). Projekta aktivitātes ilga līdz 2015.gada vidum.

Projekta ietvaros 2015.gadā veikti šādi pasākumi:

- 1) piespiedu izraidīšanai pakļauto aizturēto ārzemnieku izmitināšanas vietu apsekošana VRS struktūrvienībās un policijas izolatoros;
- 2) projekta laikā līdz 2015.gada 30.jūnijam aptaujātas 144 izraidāmās personas;
- 3) uzkrājošā veidā informācija par piespiedu kārtā izraidāmo personu aptaujas rezultātiem ievadīta projekta īstenošanas laikā izveidotajā datubāzē;
- 4) dalība deviņās faktiskās izraidīšanas novērošanās;
- 5) izstrādātas vadlīnijas piespiedu kārtā izraidāmo personu novērošanas īstenošanai;
- 6) projekta rezultāti prezentēti noslēguma sanāksmē.

2.2. Par Tiesībsarga biroja darbības rezultātīvajiem rādītājiem 2015.gadā

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
<i>Darbības rezultāts: informēta sabiedrība un savlaicīgi novērsti pārkāpumi</i>		
Organizētas pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, bāriņtiesās, izglītības iestādēs u.tml.)	40	37
Organizēti izglītojošie semināri, diskusijas un citi pasākumi	30	31
Dalība citu institūciju organizētajos pasākumos – lekcijas par tiesībsarga kompetences jautājumiem	12	13
Sagatavotas publikācijas medijos	2 000	3 184
<i>Darbības rezultāts: ievērots labas pārvaldības princips</i>		
Sniegti atzinumi Satversmes tiesai	15	15
Sniegti atzinumi valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	45	23
Dalība darba grupās un komisijās	150	109

<i>Darbības rezultāts: tiesībsarga politikas īstenošana</i>		
Saņemti (izskatīti) iesniegumi	2 600	1 775
Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem	1 720	1 845
Sagatavoti atteikumi uz iesniegumiem	600	458
Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas	280	69
Sagatavotas atbildes e-pastā par Tiesībsarga biroja kompetences jautājumiem	550	679
Sniegtas mutvārdu konsultācijas:	6000	6355
➤ klātienē	1 600	2036
➤ telefoniski	4400	4319
Pēc tiesībsarga iniciatīvas ierosinātas pārbaudes lietas	25	10

Tiesībsarga biroja ievērojami pieaugošā darba apjoma un nepietiekamo personāla resursu dēļ jau 2014.gadā tika pieņemts lēmums piedalīties tikai tajās darba grupās un komisiju sēdēs, kur tiek skatīts jau gatavs normatīvā akta projekts vai saņemts uzaicinājums paust viedokli.

Savukārt atzinumus par tiesību aktu projektiem tiesībsargs sniedza tikai tādā gadījumā, ja pastāv risks pārkāpt vai ierobežot cilvēktiesības un ja īpaši saņemts uzaicinājums sniegt viedokli.

Rezultatīvais rādītājs „Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem” cieši ir saistīts ar citiem rādītājiem – saņemto (izskatīto) iesniegumu skaitu un „Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas”. Ņemot vērā iesniegumā minētās problēmas sarežģītības pakāpi, arvien biežāk pieteicējam tiek sniegta atbilde, nevis ierosināta pārbaudes lieta, kur informācijas pieprasīšana no citām institūcijām un problēmas vērtēšana ir ilgstošs process. Līdz ar to saglabājas tendence samazināties pārbaudes lietu skaitam.

Pārskata periodā ir samazinājies arī iesniegumu skaits, jo liela daļa personu izvēlējās klātienē konsultācijas vai tūlītējas atbildes e-pastā, ko atspoguļo lielais mutvārdu konsultāciju skaits.

Pēc Tiesībsarga biroja rādītājiem var secināt, ka informatīvās kampaņas un sabiedrības informēšana ir devusi rezultātu un sabiedrība arvien vairāk pievērš uzmanību cilvēktiesību ievērošanai. Piemēram, 2014.gadā bija saņemti 1877 iesniegumi, bet 2015.gadā tikai 1775, kas ir par 102 iesniegumiem mazāk.

Pārskata periodā Tiesībsarga birojs aktīvi ir informējis un izglītojis sabiedrību par tās tiesībām ar dažādām publicitātes aktivitātēm un sadarbību ar medijiem. 2015.gadā medijos bijusi 3 141 publikācija par tiesībsarga kompetenci aptverošiem jautājumiem, tai skaitā 43 Tiesībsarga biroja sagatavotas preses relīzes.

2015.gadā Tiesībsarga birojā tika veiktas strukturālas izmaiņas. Lai sasniegtu Tiesībsarga stratēģijā izvirzīto mērķu un uzdevumu izpildi, uzlabotu Tiesībsarga biroja darba organizāciju, panāktu darbaspēka resursu efektīvāku izmantošanu un nodrošinātu biroja juriskonsultiem vienmērīgāku darba slodzes sadali, 2015.gada martā tika likvidēta Tiesiskās vienlīdzības nodaļa. Tās funkcijas tika integrētas biroja Pilsonisko un politisko tiesību nodaļā, Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļā un Bērnu tiesību nodaļā atbilstoši minēto nodaļu tiesību jomu sadalījumam.

3. Personāla sastāvs

Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 46 amata vietas, pārskata gadā no tām bija aizpildītas 43.

No personāla 33 darbinieki ir nodarbināti juridiskajā analīzē un konsultēšanā, 6 darbinieki – administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, divi – apgādē un apsaimniekošanā, vēl divi – komunikācijas un starptautiskās sadarbības jautājumos.

Kopā Tiesībsarga birojā strādā 8 vīrieši un 35 sievietes.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums pēc izglītības līmeņa: viens doktors, 31 maģistrs, 6 bakalauri, viens darbinieks ar 1. līmeņa profesionālo izglītību un četri, kas vēl studē bakalaura grāda iegūšanai.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums atbilstoši vecuma grupām: 8 darbinieki ir 20-30 gadus veci, 21 darbinieks ir vecumā starp 30 un 40 gadiem, 9 darbinieki ir 40-50 gadus veci, vēl trīs darbinieku vecums ir robežās starp 50 un 60 gadiem, bet vēl diviem ir vairāk nekā 60 gadu. Kolektīva vidējais vecums ir 37 gadi.

2015.gadā darbā pieņemti pieci, bet darba tiesiskās attiecības izbeigtas ar četriem darbiniekiem.

2015.gada nogalē visiem Tiesībsarga biroja darbiniekiem tika veikta darba izpildes novērtēšana, kuras rezultāts tiek izmantots darbinieka mēnešalgas noteikšanai vai pārskatīšanai, amata pienākumu precizēšanai, darbinieku izaugsmes un karjeras veidošanai, kvalifikācijas paaugstināšanas un apmācības vajadzību noteikšanai. Darba

izpildes novērtējumus veido personas pašnovērtējums, vadītāja vērtējums un pārrunas ar darbinieku, analizējot darba izpildi attiecībā uz individuālo mērķu sasniegšanu, amata pienākumu izpildi, kompetencēm un profesionālo kvalifikāciju.

4. Komunikācija ar sabiedrību

Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, Tiesībsarga birojs 2015.gadā aktīvi veidojis komunikāciju ar sabiedrību. Tiesībsargs iesaistījās ne tikai atzinumu skaidrošanā, bet arī daudzkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos procesos. Piemēram: kā noskaidrot anonīmā komentētāja identitāti, ja komentārs aizskāris personas godu un cieņu; tiesībsargs skaidroja, kāpēc kategoriski iebilst pret atlīdzības nemaksāšanu aizbildņiem; kādos gadījumos var veikt Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja priekšnieka novērtēšanu; sniedza viedokli par advokāta klātesamību drošības iestāžu pārrunās par pielaižu valsts noslēpumam anulēšanu; iepazīstināja sabiedrību un atbildīgās institūcijas ar konstatētiem sistēmiskiem trūkumiem bērnu institucionālajā aprūpē un skaidroja, kā tie novēršami; kritiski vērtēja nepietiekamo sociālās palīdzības apjomu un ierobežoto pieeju sociālajiem pakalpojumiem bēgļiem un personām, kurām piešķirts alternatīvais statuss, kā arī brīdināja par plānoto valsts rīcību, ka, samazinot pabalstus starptautisko palīdzību saņēmušajām personām, tā var nonākt pretrunā valsts uzņemtajām starptautiskajām saistībām; pauda viedokli par namīpašnieku un īrnieku tiesību samērošanu; sniedza komentāru par iespējamiem ierobežojumiem sievietēm sabiedriskās vietās nēsāt musulmaņu burku; vērsa skolu un pašvaldību uzmanību, ka vidusskolēnu „iesvētības” nedrīkst būt pazemojošas un bīstamas bērnu veselībai u.c.

Turpinot iepriekšējos gados iesākto praksi iesaistīt arī sabiedrību savu tiesību aizsardzībā, tiesībsargs aicināja atsaukties bērnam un bijušos audzēkņus un darbiniekus un lūdza viņus informēt Tiesībsarga biroju par piedzīvoto un pārdzīvoto šajās iestādēs.

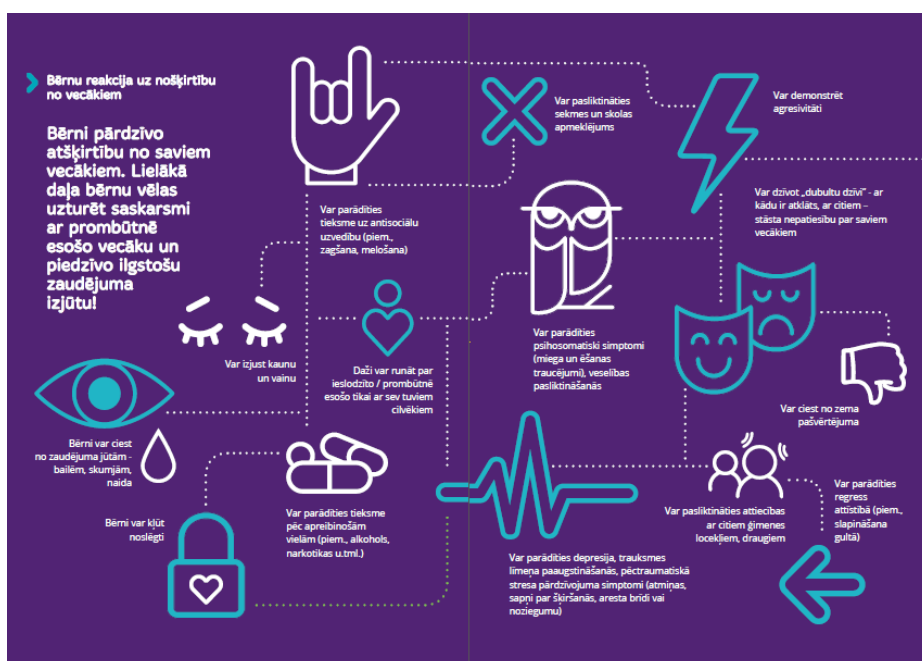
Tāpat 2015.gadā tika izstrādāti vairāki informatīvi materiāli, kas specifiski vērsti uz mazaizsargātām personu grupām. Pārskata gadā īpaša uzmanība pievērsta bērnu saskarsmei ar saviem vecākiem, kas atrodas ieslodzījumā; personu tiesībām un pienākumiem, nonākot psihiatriskajā klīnikā; piespiedu kārtā izraidāmām personām.

Lai veicinātu bērnu saskarsmi ar saviem vecākiem, kas atrodas ieslodzījumā, Tiesībsarga birojs sadarbībā ar Latvijas Sistēmisko un ģimenes psihoterapeitu biedrību izstrādāja un izdeva bukletu “Kā maza telefonsaruna var veikt lielu darbu”.

Šis materiāls ir noderīgs ne tikai vecākiem ieslodzījumā, bet arī tiem, kuri dzīvo šķirti, dzīvo vai strādā ārzemēs vai citā pilsētā, jauniešiem, kuri apstākļu spiesti nedzīvo kopā ar vecākiem, bērnu aprūpētājiem un ikvienam interesentam.

Informatīvajā materiālā skaidrotas bērnu reakcijas uz nošķirtību un telefonkomunikācijas vajadzību specifika atkarībā no bērna vecuma, kā arī sniegtas idejas sarunu tematiem un izklāstīta telefonsarunas struktūra soli pa solim.

Buklets “Kā maza telefonsaruna var veikt lielu darbu” tiks izplatīts Latvijas ieslodzījuma vietās, un papildus tas ir pieejams ikvienam interesentam Tiesībsarga biroja mājaslapā.¹¹²

Cilvēktiesību ievērošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās ilgstoši ir tiesībsarga uzmanības fokusā, jo personas ar garīga rakstura traucējumiem ir sevišķi mazaizsargāta grupa, ar ļoti augstu cilvēktiesību aizskāruma risku. Tādēļ 2015.gadā Tiesībsarga birojs sāka apjomīgu darbu, izstrādājot informatīvos materiālus par personu tiesībām un pienākumiem psihiatriskajās klīnikās. Sadarbībā ar resursu centru cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „Zelda” tika sākts darbs pie divu atsevišķu informatīvu materiālu izstrādes:

- Buklets par ievietošanu psihiatriskajā slimnīcā pret personas gribu;
- Buklets par ievietošanu psihiatriskajā slimnīcā, ja piemērots medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis.

Darbs šo informatīvo materiālu izstrādē turpināsies arī 2016.gadā.

Latvijā saskaņā ar Imigrācijas likuma 50.⁷pantu efektīvu piespiedu atgriešanas uzraudzību sistēmu nodrošina tiesībsargs, kuram šī funkcija tika uzticēta 2011.gada 16.jūnijā, likumā norādot procesa novērošanā ietilpstošos uzdevumus. Kopš 2013.gada Tiesībsarga birojs Eiropas Atgriešanās fonda 2013.gada programmas ietvaros bija uzsācis projektu “Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde,”¹¹³ kuras ietvaros tapa vadlīnijas piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma īstenošanai un komunikācijas kartiņas veiksmīgai saziņai.

Komunikācijas kartiņu mērķis ir nodrošināt komunikāciju starp Tiesībsarga biroja pārstāvjiem un piespiedu kārtā izraidāmajām personām bez tulka klātbūtnes. Saziņas valodas problemātiku saasina arī apstākļi, ka personu, kas varētu veikt mutvārdu tulkojumus retajās valodās, Latvijā nav daudz, kā arī to operatīva pieejamība ne vienmēr ir iespējama.

¹¹² Buklets “Kā maza telefonsaruna var veikt lielu darbu”.

Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Ka_maza_telefonsaruna_var_veikt_lielu_darbu_2015.pdf

¹¹³ Projekts “Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” (IA/TSB/EAF/2013/3).

أنت في لاتفيا
 Estás en Letonia
 Vous êtes en Lettonie
 شما در لتونی هستيد
 आप लातविया में हैं।
 Bạn đang ở Latvia

أين أنا؟
 ¿Dónde estoy?
 Où est-ce que je suis?
 من کجا هستم؟
 मैं कहाँ हूँ?
 Tôi đang ở đâu?

لاتفيا هي دولة من دول الاتحاد الأوروبي و منطقة شينجن.
 تم اعتقالك لأنك اجتزت الحدود بشكل غير قانوني.
 أريد ان أسالكم بعض الاسئلة للتأكد ان كانت كل حقوقكم مصانة.
 Letonia se encuentra en la Unión Europea y en el espacio Schengen.
 Estás detenido, porque has cruzado la frontera ilegalmente.
 Para aclarar cómo se respetan tus derechos, me gustaría hacerte unas preguntas.
 La Lettonie fait partie de l'Union européenne et de l'espace Schengen.
 Vous êtes arrêté parce que vous avez passé illégalement la frontière.
 Pour apprendre que vos droits sont respectés, je voudrais poser quelques questions.
 لتونی در اتحادیه اروپا و منطقه شنکن میباشد.
 شما به دلیل گذشتن غیر قانونی از مرز بازداشت شده اید.
 برای پی بردن به اینکه چگونه به حقوق شما احترام گذاشته شود، من می خواهم چند سوال از شما بپرسم.
 लातविया यूरोपीय संघ और शेंगेन क्षेत्र में है।
 तुमने गिरफ्तार कर लिया, क्योंकि तुमने अशुद्ध रूप से सीमा पार किया। आपके अधिकारों को रक्षित करने में पता लगाने के लिए मैं कुछ सवाल पूछना चाहता हूँ।
 Đất nước Latvia nằm trong Liên minh châu Âu và khu vực liên khối Schengen.
 Bạn đang bị giam giữ vì vượt biên trái phép.
 Để tìm hiểu các quyền của bạn được tôn trọng thế nào, tôi muốn hỏi một số câu hỏi.

Ar komunikācijas kartiņu palīdzību ir iespējams veidot saziņu, lai pamata līmenī noskaidrotu informāciju par piespiedu kārtā izraidāmo personu cilvēktiesību ievērošanu Latvijā tādos jautājumu blokos kā sadzīves un uzturēšanās apstākļi aizturēšanas/izmitināšanas vietā (piemēram, attiecībā uz pārapdzīvotību, higiēnas, privātumu, apģērbu un veļu, ēdināšanu, medicīnisko palīdzību, brīvā laika aktivitātēm, kontaktiem ar ģimeni un citiem aspektiem), slikta apiešanās un vardarbība, kā arī personas tiesības un pienākumi.

Komunikācijas kartiņas nodrošina saziņu attēlu veidā un pamatjautājumus sešās valodās (vjetnamiešu, farsi, arābu, franču, spāņu un hindu). Valodu izvēle veikta, konsultējoties ar Valsts robežsardzes pārstāvjiem.

KONSULTĀCIJAS

?

Vai Tev ir iespēja brīvi un bez ierobežojumiem kontaktēties ar savu:

Aizstāvi (advokātu)?

Reliģiskās vai etniskās kopienas pārstāvjiem?

Vēstniecību vai konsulātu?

Bāriņtiesas vai bērnu pārstāvi?

الاستشارات

Asesoramiento Consultations مشاوره पारामर्श Sự cố vấn.

هل لديكم إمكانية التواصل بشكل حر و بدون أية قيود مع الأشخاص التاليين:
 محامي الدفاع؟
 ممثل الجماعات الدينية و العرقية؟
 السفارة أو القنصلية؟
 ممثل محكمة البنائى أو الأطفال؟

¿Tienes la posibilidad de contactar libremente y sin limitaciones algunas con tu:
 ¿Defensor (abogado)?
 ¿Representante de la comunidad religiosa o étnica?
 ¿Embajada o consulado?
 ¿Tribunal de Huérfanos o representante de menores?

Avez-vous la possibilité de contacter librement et sans restriction:
 Votre avocat?
 Les représentants de la communauté religieuse ou ethnique?
 Ambassade ou consulat?
 Représentant du tribunal pour orphelins ou représentant des enfants?

آیا می توانید آزادانه و بدون محدودیت با افراد زیر تماس بگیرید:
 وکیل مدافع (وکیل)؟
 الجمعیاتى مذهبی یا قومی؟
 سفارت یا کنسولگری؟
 دادگاه حضانت و یا نمایندگان کودکان؟

Bạn có khả năng tự do và không hạn chế, liên hệ với các người sau không:
 Người bào chữa (luật sư)?
 Cộng đồng tôn giáo, dân tộc?
 Đại sứ quán hoặc lãnh sự quán?
 Tòa án trẻ mồ côi hoặc người đại diện?

तुम्हें स्वतंत्र रूप से और सीमाओं के बिना इन लोगों से संपर्क करने का मौका मिलता है?
 रक्षक (कधीस)?
 धार्मिक या जातीय समुदाय के सदस्य?
 दूतावास या सानिचय्य दूतावास?
 अन्याय का न्यायालय?

2014.gada nogalē Tiesībsarga birojs uzsāka informatīvo kampaņu, lai skaidrotu, kas ir cilvēktiesības, laba pārvaldība un tiesiskā vienlīdzība. Kampaņas ietvaros Tiesībsarga birojs izstrādāja kalendārus 2015.gadam un grāmatzīmes. Savukārt sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un reģionālajām bibliotēkām gan grāmatzīmes, gan kalendāri bija pieejami iedzīvotājiem Rīgā un visā Latvijā.

Tajās humora veidā ar karikatūrām skaidrots, kas ir cilvēktiesības, laba pārvaldība un tiesiskā vienlīdzība. Kalendāri un grāmatzīmes iedzīvotājiem ir pieejami bez maksas.

"PAMATDOTIES ŪZ SĪGU ESMEŠĢĪMU UN PĀLSTOTIES ŪZ NORMATĪVO AKTU REGULĒJOMU. PIENĒMOT REZOLŪCIJU TĀKA IZVĒRTĒTA KAPACĪTĒ. "HMM, NĒKĀ NĒSĀPĒRTĒI ĒS TĀDU TĪKĀ SAUTĀTU KĀDS IR ŠĪS IESTĀPĒS DĀRBA LAKS!"

TIESĪBAS ŪZ LABU PĀRVALDĪBU

LATVIJAS REPUBLIKAS
TIESĪBSARGS

Dabņicas ielā 25,
RĪgā, LV-1010.
Tālrunis: 67600700
tiesibsargs@tiesibsargs.lv
www.tiesibsargs.lv

Valsts pārvaldes pienākums ir informēt sabiedrību par savu darbību, tajā skaitā sniegt iedzīvotājam saprotamas atbildes.

Laba pārvaldība ir atklātība pret privātpersonu, datu aizsardzība, taisnīga procedūru īstenošana saprātīgā laikā, privātpersonas tiesību un interešu ievērošana savā darbībā. Laba pārvaldība ietver: tiesības tikt uzklausītam, tiesības piekļūt materiāliem, kas attiecas un konkrēto cilvēku, valsts pārvaldes pienākumu pamatot savus lēmumus, kā arī tiesības prasīt, lai valsts pārvalde atļūdzina iestādes vai to darbinieku radītos zaudējumus.

Pavisam kopā iedzīvotājiem informatīvās kampaņas ietvaros bija pieejami 70 000 kalendāru un 60 000 grāmatzīmju.

LATVIJAS REPUBLIKAS
TIESĪBSARGS

Jūlijs 2015

27		1	2	3	4	5
28	6	7	8	9	10	11
29	13	14	15	16	17	18
30	20	21	22	23	24	25
31	27	28	29	30	31	

Augusts 2015

31					1	2
32	3	4	5	6	7	8
33	10	11	12	13	14	15
34	17	18	19	20	21	22
35/36	24/31	25	26	27	28	29

TIESĪBAS UZ PRIVĀTO DZĪVI

Privātā dzīve ietver sevi tādas jēdzienus kā vārds, uzvārds, personas kods, fotogrāfija, informācija par veselības stāvokli, personas attiecības ar citiem cilvēkiem, dzīvokļa neaizskaramība u.c. Katram cilvēkam ir tiesības noteikt, cik daudz viņš par sevi vēlas izpaust citiem. Likumā noteiktos gadījumos tiesības uz privāto dzīvi var ierobežot. Pacientam ir tiesības nepiekrīst trešo personu (piemēram, cita ārstniecības personāla, medicīnas studentu vai ģimenes locekļu) klātbūtnē vizītes laikā pie ārsta.

LATVIJAS REPUBLIKAS
TIESĪBSARGS

Maijs 2015

18					1	2
19	4	5	6	7	8	9
20	11	12	13	14	15	16
21	18	19	20	21	22	23
22	25	26	27	28	29	30

Jūnijs 2015

23	1	2	3	4	5	6
24	8	9	10	11	12	13
25	15	16	17	18	19	20
26	22	23	24	25	26	27
27	29	30				

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU SAMAKSU

Tiesības uz taisnīgu darba samaksu nozīmē, ka katram darbiniekam ir tiesības saņemt atbilstošu samaksu par paveikto darbu. Valsts ir noteikusi, ka ikviena darbinieka samaksa nevar būt mazāka par valsts noteikto minimālo algu. Bērnam ir pienākums atbilstoši savam vecumam apkopt sevi un piedalīties mājas darbos. Kamēr vecāki nodrošina bērna uzturēšanu, bērnam jāstrādā vecāku mājas darbi bez tiesībām prasīt par to kādu atlīdzību, ja vien vecāki paši nav to apsolījuši. Piedalīšanās mājas darbos nedrīkst liegt bērnam atpūtu, brīvo laiku, līdzdalību izklaidēs, sporta un kultūras pasākumos.

Pārskata periodā Tiesībsarga biroja pārstāvji ir piedalījušies arī vairākās publiskās diskusijās. Piemēram: interneta agresivitātes indeksa jaunāko pētījumu rezultātu prezentācijā, Valsts prezidenta Ekspertu grupas pārvaldības pilnveidei diskusijā par iestādēm, kuras nav Ministru kabineta padotībā, Latvijas Ārstu biedrības ekspertu diskusijā par psihiatrijas jomas aktuālajiem jautājumiem, Valsts policijas darba rezultātu pārskata sanāksmē, pētījuma „Lobēšanas atklātība” prezentācijā, konferencē „Informācijas tehnoloģijas – cilvēku ar invaliditāti dzīves kvalitātes uzlabošanai”, starptautiskā zinātniskā konferencē "Parlamentārās demokrātijas pilnveidošana" u.c.

Tāpat diskusijas ir organizējis arī pats Tiesībsarga birojs. 2015.gada beigās par godu Starptautiskajai personu ar invaliditāti dienai tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku organizēja plašu pasākumu programmu: konferenci, kontaktbiržu, ekskursijas un nevalstisko organizāciju apbalvošanu.

Proti, Starptautisko personu ar invaliditāti dienu iesāka konference „ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām aspekti Latvijā”. Konferences mērķis bija ziņot par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ievērošanu Latvijā. Konferences programma bija veidota tā, lai aplūkotu konvencijas ieviešanu no dažādiem skatpunktiem: no personu ar invaliditāti vērtējuma, sabiedrības skatījuma un no pašvaldību realizētās prakses. Konferencē uzstājās personu ar invaliditāti pārstāvošas organizācijas, eksperti un pašvaldību pārstāvji.

Nevalstisko organizāciju burziņš jeb kontaktbirža bija konferences blakus pasākums, kas norisinājās visas dienas garumā ar mērķi sekmēt personu ar invaliditāti pārstāvošo nevalstisko organizāciju sadarbību un ideju apmaiņu. Ar savu labo pieredzi un atziņām dalījās resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA”, Latvijas Neredzīgo biedrība, Latvijas Nedzirdīgo savienība, Latvijas Paralimpiskā komiteja, biedrība „Rīgas pilsētas „Rūpju bērns””, biedrība "Cerību spārni", biedrība „Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi”, Valkas invalīdu biedrība, Salaspils invalīdu biedrība, Latvijas Sieviešu invalīdu asociācija „Aspazija”, Latvijas Multiplās Sklerozes asociācija, Sociālās integrācijas valsts aģentūra, Pulmonālās hipertensijas biedrība un citas.

Savukārt dienas noslēgumā notika konkursa "Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam” apbalvošanas ceremonija. Žūrijas locekļu vidū bija Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktors Andris Vilks, Invalīdu un viņu draugu apvienības “Apeirons” valdes priekšsēdētājs Ivars Balodis, labdarības fonda "Ziedot.lv" vadītāja Rūta Dimanta, operdziedātāja Evita Zālīte, Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas priekšsēdētāja Aija

Barča, Latvijas radio žurnālists Aidis Tomsons un Latvijas Republikas tiesībsargs Juris Jansons.

Žūrija kopsummā vērtēja 52 pieteikumus septiņās nominācijās: “Skaļākā balss”, “Nodarbinātības veicinātājs”, “Digitālās integrācijas veicinātājs”, “Pakalpojumu nodrošinātājs”, “Izglītības veicinātājs”, “Sociālā kampaņa”, “Bērnu ar invaliditāti aizstāvis”.

Nominācijā “Skaļākā balss” balva tika piešķirta par aktīvu un rezultatīvu ieguldījumu, pārstāvot personas ar invaliditāti, to tiesības un intereses attiecībās ar valsts, pašvaldību institūcijām un privātpersonām. Atbilstoši žūrijas lemtajam galvenā balva tika piešķirta Salaspils novada bērnu un jauniešu ar invaliditāti biedrībai "Zelta Atslēdzīņa", bet Atzinības rakstus saņēma Latvijas Hemofilijas biedrība un Daugavpils pensionāru apvienība.

Nominācijā “Nodarbinātības veicinātājs” balvu piešķīra par personu ar invaliditāti produktīvu nodarbinātības veicināšanu, un galvenā balva tika Cēsu Invalīdu biedrībai, bet Atzinības raksti – Mērsraga Invalīdu Atbalsta Centram, biedrībai “Ventas krasti” un Daugavpils pilsētas invalīdu biedrībai.

Nominācijā “Digitālās integrācijas veicinātājs” balva tika piešķirta par efektīviem digitāliem risinājumiem, kas atvieglo personu ar invaliditāti iekļaušanos sabiedrībā, un to saņēma Latvijas Nedzirdīgo savienība.

Nominācijā “Pakalpojumu nodrošinātājs” balvu piešķīra par aktivitātēm, kas skar nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanu personām ar invaliditāti, ievērojot pakalpojumu daudzveidību, pieejamību (fizisko un informatīvo) un pārklājumu. Attiecīgi galveno balvu saņēma bērnu un jauniešu invalīdu biedrība „Cerību sala”, bet Atzinības raksts tika biedrībai “Cerību spārni”.

Nominācijā “Izglītības veicinātājs” balvu piešķīra par aktivitātēm, kas nodrošina iekļaujošo izglītību (tai skaitā interešu izglītību, tālākizglītību), interaktīvu metožu pielietošanu/izstrādi, lai atvieglotu personu ar invaliditāti tiesības uz izglītību. Šajā nominācijā galveno balvu ieguva Latvijas autisma apvienība, bet Atzinības rakstus saņēma biedrība "ATBALSTS cilvēkiem ar īpašām vajadzībām" un biedrība „Eņģeļi ar mums”.

Nominācijā “Sociālā kampaņa” balva tika piešķirta par efektīvāko sociālo kampaņu, kas ir vērsta uz personu ar invaliditāti iekļaušanu sabiedrībā un to interešu ievērošanu dažādās jomās, piemēram, nodarbinātība utt. Par to galvenā balva tika Rīgas Vājredzīgo un Neredzīgo Biedrībai “Redzi mani”, bet Atzinības raksti – Latvijas Neredzīgo biedrības

Jelgavas Teritoriālajai organizācijai un cilvēku ar īpašām vajadzībām biedrībai "Motus Vita".

Visbeidzot nominācijā "Bērnu ar invaliditāti aizstāvis" balva tika piešķirta par izciliem sasniegumiem, aizstāvot bērnu ar invaliditāti tiesības un intereses dažādās jomās, piemēram, sociālā iekļaušana, tiesības uz kultūru, izglītību utt. Šajā nominācijā galvenā balva tika pasniegta nodibinājumam "Atbalsta centrs ģimenēm un bērniem ar īpašām vajadzībām „Cimdiņš”", bet Atzinības raksti – biedrībai „Autisma atbalsta punkts Rēzeknē” un "Latvijas spina bifida un hidrocefālijas biedrībai”.

Pārskata periodā tika turpināts iepriekšējos gados aizsāktais semināru cikls sociālajiem pedagogiem, klašu audzinātājiem, sociālo zinību pedagogiem, skolu direktoriem un citiem bērnu tiesību aizsardzības subjektiem. Semināri organizēti par tādām tēmām kā bērnu uzvedības traucējumi un to iespējamie risinājumi, bērnu drošība izglītības iestādēs un preventīvais darbs, bērnu un pedagogu tiesības un pienākumi un sociālā pedagoga preventīvais darbs ar skolēniem.

Kā katru gadu, arī 2015.gadā Starptautiskajā cilvēktiesību dienā tika organizēta tiesībsarga konference, kas 2015.gadā norisinājās no 9. līdz 11.decembrim. Pārskata gadā konference tika iedalīta trijos tematiskajos blokos: konferences pirmajā dienā tika veikts atskats uz tiesībsarga paveikto 2011-2015: rekomendācijas un to izpilde; otrā diena tika veltīta mediju neatkarībai un informācijas plurālismam, bet trešā diena – bērnu tiesībām uz pilnvērtīgu attīstību.

Konferences materiāli un video pieejams Tiesībsarga biroja mājaslapā.

Kopumā 2015.gadā organizēti 44 izglītojošie semināri, izbraukuma konsultācijas, diskusijas un citi pasākumi.

5. Starptautiskā sadarbība

Tiesībsarga birojs jau vairākus gadus aktīvi darbojas dažādās starptautiska un Eiropas līmeņa organizācijās. Starptautiskā sadarbība sniedz iespēju gūt jaunu pieredzi, paplašināt redzesloku, kā arī popularizēt cilvēktiesību ievērošanu valstī. Tāpat aktīva starptautiskā komunikācija ļauj ietekmēt procesus, kas tiešā vai netiešā veidā var skart cilvēktiesību ievērošanu arī Latvijā.

Tiesībsargs 2015.gadā ir sniedzis divus starptautiskus ziņojumus ANO Konvenciju īstenošanas institūcijām (*Human Rights Treaty Bodies*):

- Tiesībsarga ziņojums par cilvēktiesību situāciju Latvijas Republikā ANO Vispārējā periodiskā pārskata 2.cikla ietvaros.¹¹⁴
- Tiesībsarga alternatīvais ziņojums ANO Bērnu tiesību komitejai par bērnu tiesību stāvokli Latvijā laika posmā no 2007.gada 1.janvāra līdz 2012.gada 30.jūnijam.¹¹⁵

Tiesībsarga birojs 2015.gadā aktīvi ir veicinājis sadarbību ar citu Eiropas Savienības valstu tiesībsargu birojiem, starptautiskajām un Eiropas Savienības līmeņa organizācijām, kā arī sniedzis viedokli par dažādiem cilvēktiesību aspektiem. Tiesībsargs ir sniedzis viedokli ANO Cilvēktiesību biroja augstajam komisāram par Cilvēktiesību padomes rezolūciju Nr.28/4; par rasismu un cita veida diskrimināciju sportā; par personu ar invaliditāti tiesībām piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos.

Lielbritānijas vienlīdzības un Cilvēktiesību komisijai ir sniegta informācija par kompensācijām diskriminācijas gadījumos saistībā ar gaisa satiksmi. Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Eiropas Komisijas veiktajā Padomes 1978.gada 19.decembra Direktīvas 79/7/EEK par pakāpenisku vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm īstenošanu sociālā nodrošinājuma jautājumos novērtēšanā. Tiesībsargs ir piedalījies ar prezentāciju par izglītību Latvijā Baltijas un Ziemeļu valstu ombudu sanāksmē.

Līdztekus minētajam 2015.gadā tiesībsargs vēl ir sniedzis informāciju Amerikas Savienoto Valstu vēstniecībai Latvijā par 2015.gadā Tiesībsarga birojā saņemtajām sūdzībām par etnisko (īpaši – pret romu tautības iedzīvotājiem), rasu, dzimuma, reliģijas, seksuālās orientācijas diskrimināciju, kā arī naida runu.

Tiesībsargs sniedza informāciju Slovērijas Nacionālajam cilvēktiesību centram par Latvijas Republikas normatīvo regulējumu par tiesībsargājošo iestāžu rīcību/palīdzību cietušajiem diskriminācijas aizlieguma pārkāpuma gadījumos.

¹¹⁴ Tiesībsarga ziņojums par cilvēktiesību situāciju Latvijas Republikā Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā periodiskā pārskata 2.cikla ietvaros, 2015.
Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/UPR_Tiesibsarga_zinojums_17062015.pdf
Ombudsman's report on the human rights situation in the Republic of Latvia within the framework of the 2nd cycle of the UN Universal Periodic Review, 2015.

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/UPR_Tiesibsarga_zinojums_17062015_ENG.pdf

¹¹⁵ Alternative Report of the Ombudsman of the Republic of Latvia for the Committee on the Rights of the Child of United Nations on Situation in the Rights of Children in Latvia in the Period from 1 January, 2007 to 30 June, 2012, 2015.

Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/ANO_Bernu_tiesibu_konvencijas_zinojums_Enu_zinojums_2007-2012_15122015.pdf

Viedoklis sniegts arī Ziemeļīrijas vienlīdzības komisijai par stratēģisko tiesvedību un EQUINET par tiesībsarga institūta ieguldījumu ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību īstenošanā.

Tiesībsargs piedalījās arī pētījumā “*CharterClick*”, ko Eiropas Savienības projekta ietvaros par Eiropas Savienības Pamattiesību hartu veica universitātes no Itālijas, Francijas, Vācijas, Lielbritānijas un Zviedrijas.

Papildus tiesībsargs sniedza informāciju pētījumam par tiesībsarga institūta labās prakses piemēriem diskriminācijas novēršanas jomā, ko projekta ESF4.220 ietvaros veic Maltas Nacionālā komisija vienlīdzības veicināšanai.

Pārskata periodā tiesībsargs sniedza viedokli Slovērijas Nacionālajam cilvēktiesību centram par risinājumu lietā, kas skar vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanu pieejā sabiedriskā transporta pakalpojumiem personām ar invaliditāti un atsaucās informācijas pieprasījumam Eiropas Invaliditātes Foruma direktorātam par Tiesībsarga biroja praksi, izvērtējot personu ar invaliditāti tiesību pārkāpumus sabiedriskajā transportā.

Tāpat tiesībsargs ir sniedzis viedokli Eiropas Ombudam par iespējamo risinājumu lietā, kas skar vājdzirdīgas personas tiesības uz Eiropas Personāla atlases biroja eksāmena kārtošānu.

Jāuzsver, ka no 2015.gada Tiesībsarga birojs ir pilna statusa biedrs Eiropas ombudu tīklā (*European Network of Ombudsmen*). Eiropas Ombudu institūts ir neatkarīga bezpeļņas organizācija, kuras mērķis ir veicināt ombuda institūciju konceptu un veicināt pieredzes apmaiņu starp ombudu institūcijām valsts, Eiropas un starptautiskā līmenī. Organizācijas darbs ietver arī atbalstu un sadarbību ar starptautiskajām ombudu institūcijām, kā arī citām reģionālajām, nacionālajām un starptautiskajām organizācijām.

Tāpat Tiesībsarga birojs ir pilna statusa biedrs Eiropas bērnu tiesību ombudu tīklā (*European Network of Ombudspersons for Children jeb ENOC*). Šī organizācija ir dibināta 1997.gadā un pašreiz apvieno 43 neatkarīgas bērnu tiesību institūcijas 35 Eiropas valstīs. Galvenie organizācijas mērķi ir sekmēt ANO Bērnu tiesību konvencijas ievērošanu valstīs, popularizēt bērnu tiesību ievērošanu, dalīties ar informāciju, stratēģijām un labās prakses piemēriem, kā arī attīstīt efektīvu neatkarīgo bērnu tiesību institūciju darbību. 2015.gadā ENOC uzmanība galvenokārt tika veltīta vardarbības pret bērniem problemātikai.

Tiesībsarga birojs aktīvi darbojas arī Eiropas pamattiesību aģentūrā (*European Union Agency for Fundamental Rights jeb FRA*), kas ir Eiropas Savienības apvienība, aizstāvot sabiedrības pamattiesības. Tā ir organizācija, kas Eiropas Savienībai un valsts

līmeņa lēmumu pieņēmējiem sniedz neatkarīgus, ar faktiem pamatotus ieteikumus un tādējādi palīdz sagatavot lietišķākas diskusijas, stratēģijas un tiesību aktus, kā arī pamattiesību jomā veic neatkarīgus pētījumus. Tiesībsarga birojs aktīvi komunicē ar Pamattiesību aģentūras pārstāvjiem, gan sniedzot nepieciešamo informāciju, gan izmantojot organizācijas sagatavotos pētījumus.

Tiesībsarga birojs vēl ir pilna statusa biedrs Eiropas tiesiskās vienlīdzības aizsardzības organizāciju tīklā (*European network of equality bodies jeb EQUINET*). Šī organizācija apvieno 45 institūcijas 33 Eiropas valstīs. Dalībnieku organizācijas ir nacionālās vienlīdzības iestādes, kas cīnās pret diskrimināciju, tajā skaitā diskrimināciju uz vecuma, dzimuma, rases, etniskās piederības, reliģijas, seksuālās orientācijas vai invaliditātes pamata.

Birojs ir arī pilna statusa biedrs Starptautiskajā Ombudu institūtā (*International Ombudsman Institute jeb IOI*). Tā ir starptautiska organizācija, kas dibināta 1978.gadā, un ir vienīgā globālā organizācija, kas apvieno vairāk nekā 170 neatkarīgas ombudu institūcijas no vairāk nekā 90 pasaules valstīm. Galvenais Starptautiskā ombudu institūta mērķis ir fokusēties uz labas pārvaldības ievērošanu valstīs, kā arī celt neatkarīgo institūciju kapacitāti.

Starptautiskais ombudu institūts savus biedrus atbalsta, gan organizējot dažādas apmācības un treniņus, gan veicot pētījumus nozīmīgās cilvēktiesību jomās. Sadarbībā ar IOI tiesībsarga birojs 2015.gadā organizēja starptautiskas mācības par uzraudzības principiem un instrumentiem, lai nacionālie preventīvie mehānismi nodrošinātu ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citādu cietsirdīgu, necilvēcīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos vai sodīšanu Papildprotokolā minēto. Dalībniekiem bija iespēja mācīties pie starptautiski atzītiem ekspertiem – Spīdzināšanas novēršanas asociācijas (*The Association for the Prevention of Torture jeb APT*) pārstāvjiem. Mācībās piedalījās vairāk nekā 20 valstu pārstāvji, pat no tādām tālām valstīm kā Pakistāna un Koldīvuāra.

Tiesībsarga birojs ir pilna statusa biedrs arī Nacionālo cilvēktiesību institūciju Eiropas tīklā (*European Network of National Human Rights Institutions jeb ENNHRI*). Šīs organizāciju tīkls apvieno nacionālās cilvēktiesību institūcijas no visas Eiropas. Šīs dalīborganizācijas ir dalībvalstu nacionālās cilvēktiesību institūcijas, kas ir neatkarīgas no valdības, un tām ir piešķirts plašs juridiskais un konstitucionālais mandāts attīstīt un aizsargāt cilvēktiesības valstī. Šīs organizācijas ir akreditētas un atbilst ANO Parīzes principiem, kas nodrošina to neatkarību, plurālismu un efektivitāti.

Īpaši nozīmīgs ir fakts, ka 2015.gada martā Tiesībsarga birojs veica akreditācijas procesu ANO Nacionālo cilvēktiesību aizsardzības institūciju Starptautiskās koordinēšanas komitejas (*The International Coordinating Committee for National Human Rights Institutions jeb ICC*) Akreditācijas apakškomitejā un tika novērtēts ar „A” akreditācijas statusu, kas ir augstākais novērtējums cilvēktiesību institūcijai. Atbilstība „A” statusam piešķir balsošanas tiesības, tiesības piedalīties Starptautiskās koordinēšanas komitejas darbā un lēmumu pieņemšanā, kā arī darbā ANO Cilvēktiesību padomē un citos ANO mehānismos.

Akreditācijas process iepriekš norādītajā cilvēktiesību institūcijā Tiesībsarga birojam bija nepieciešams, lai saņemtu augstāko starptautiski atzīto novērtējumu par organizācijas atbilstību nacionālo cilvēktiesību institūciju starptautiskajiem standartiem. Tāpat akreditācija piešķir starptautisku atpazīstamību un aizsardzību kā cilvēktiesību institūcijai, kas atbilst Parīzes principiem.

6. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai

1.	26.01.2015. Nr.1-6/1	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2014-33-01 "Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 279.panta pirmās daļas un 288.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 92.pantam"	Juris Siļčenko
2.	09.02.2015. Nr.1-6/2	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2014-34-01 "Par Krimināllikuma 36.panta otrās daļas 1.punkta, 42.panta un 177.panta trešās daļas vārdu "konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas" atbilstību Satversmes 105.panta otrajam un trešajam teikumam"	Elīna Birģele
3.	27.03.2015. Nr.1-6/3	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2014-36-01 "Par Komercedarbības atbalsta kontroles likuma 8.panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 105.pantam"	Raimonds Koņuševskis
4.	30.03.2015. Nr.1-6/4	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2014-35-03 "Par Ministru kabineta 2009.gada 10.marta noteikumu Nr.221 "Noteikumi par elektroenerģijas ražošanu un cenu noteikšanu, ražojot elektroenerģiju koģenerācijā" 54.prim punkta atbilstību Satversmes 1. un 105.pantam un Elektroenerģijas tirgus likuma 28.panta otrajai daļai"	Inga Peimane
5.	10.04.2015. Nr.1-6/5	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2015-01-01 "Par Latvijas valsts karoga likuma 7.panta pirmās un otrās daļas un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 201. ⁴³ panta atbilstību Satversmes 100.pantam"	Kristīne Pakārkle
6.	18.05.2015. Nr.1-6/6	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2015-06-01 "Par Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11. ⁶ panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 100.pantam"	Laura Lapiņa
7.	04.06.2015. Nr.1-6/7	Tiesībsarga viedoklis lietās Nr.2015-03-01, Nr.2015-04-01, 2015-08-01 un Nr.2015-09-01 "Par 2014.gada 25.septembra likuma "Grozījumi Maksātspējas likumā" 2.panta un 2014.gada 30.oktobra likuma "Grozījumi likumā "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā"" atbilstību Satversmes 1.pantam un 106.panta pirmajam teikumam"	Inese Leimane

8.	25.06.2015. 1-6/8	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2015-07-03 "Par Ministru kabineta 2012.gada 15.maija noteikumu Nr.341 "Kārtība, kādā nosaka un kompensē ar sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanu saistītos zaudējumus un izdevumus, un nosaka sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanu saistītos zaudējumus un izdevumus un nosaka sabiedriskā transporta pakalpojuma tarifu" 3.punkta atbilstību Satversmes 1. un 105.pantam"	Raimonds Koņuševskis
9.	12.08.2015. 1-6/9	Tiesībsarga viedoklis pieaicināto personu lietā Nr.2015-10-01 „Par likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešās daļas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 110.pantam”	Gita Gailīte
10.	17.08.2015. 1-6/10	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr. 2015-11-03 „Par Latvijas Bankas 2014.gada 15.septembra noteikumu Nr.141 „Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas prasības, veicot ārvalstu valūtu skaidrās naudas pirkšanu un pārdošanu” 19. un 20.punkta atbilstību Satversmes 1. un 64. pantam, kā arī 91.panta pirmajam teikumam”	Inese Leimane
11.	07.09.2015. 1-6/11	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2015-13-03 "Par Rīgas domes 2013.gada 19.februāra saistošo noteikumu Nr.211 "Par pašvaldības nodevu par pašvaldības infrastruktūras uzturēšanu un attīstību Rīgā" 24.punkta pirmā teikuma atbilstību Satversmes 105.pantam"	Inga Peimane, Raimonds Koņuševskis
12	30.10.2015. 1-6/12	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2015-15-0103 "Par DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas un izmantošanas likuma 1.panta 2. un 6.punkta, 4.panta, 10.panta, 18.panta pirmās daļas, kā arī Ministru kabineta 2005.gada 23.augusta noteikumu Nr.620 "DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskās izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība" 2.un 13.punkta tiktāl, ciktāl tie attiecas uz aizdomās turētajām personām, atbilstību Satversmes 96.pantam"	Juris Siļčenko

13	05.11.2015. 1-6/13	Tiesībsarga viedoklis lietā Nr.2015-15-01 "Par Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma pārejas noteikumu 27.punkta atbilstību Satversmes 1.pantam, 100.panta pirmajam teikumam un 105.pantam"	Laura Lapiņa
14	18.12.2015. 1-6/14	Tiesībsarga viedoklis lietā nr.2015-14-0103 par jautājumu, vai DNS dati, kas apstrīdētā regulējuma ietvaros tiek iegūti no personas, ir atzīstami par personas datiem Fizisko personu datu aizsardzības likuma izpratnē	Juris Siļčenko
15	18.12.2015. 1-6/15	Tiesībsarga viedoklis lietā nr.2015-19-01 "Par Kriminālprocesa likuma 657.panta pirmās, trešās un piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam" un citiem jautājumiem, kuriem, pēc tiesībsarga ieskata, varētu būt nozīme šajā lietā	Inga Zonenberga

6. Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2015.gadā

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Saņemti personu iesniegumi													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	87	104	87	102	70	73	113	91	85	73	70	42	997
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	51	41	55	53	35	31	45	62	44	36	44	52	549
Bērnu tiesību nodaļa	13	31	18	18	9	19	13	10	16	13	17	27	204
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	7	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	17
Pārējie darbinieki	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0	5	8
Kopā	158	186	162	173	114	123	171	163	145	123	131	126	1775
Ierosinātas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	1	1	6	0	5	1	3	3	0	0	2	0	22
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	3	4	3	4	2	6	1	1	1	2	0	1	28
Bērnu tiesību joma	1	4	0	5	1	2	0	1	1	0	1	2	18
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kopā	5	9	10	9	8	9	4	5	2	2	3	3	69
Atteikts ierosināt lietu													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	3	10	5	7	10	6	17	12	5	3	8	4	90
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	25	24	23	32	19	23	25	23	33	32	24	35	318
Bērnu tiesību nodaļa	4	1	4	4	3	2	5	5	2	5	2	5	42
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	1	6	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Kopā	33	41	33	43	32	31	47	40	40	40	34	44	458

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Atbildes uz iesniegumiem (kas nav atteikumi)													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	83	96	92	58	85	62	83	69	92	66	69	55	910
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	57	51	56	58	59	44	49	64	47	66	45	56	652
Bērnu tiesību nodaļa	16	19	31	23	14	24	14	25	22	15	31	32	266
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	6	6	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16
Pārējie darbinieki	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kopā	162	173	183	139	158	130	146	158	161	147	145	143	1845
Pabeigtas vai izbeigtas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	3	1	11	1	1	10	10	4	9	3	3	1	57
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	0	2	4	3	2	3	5	1	1	4	0	3	28
Bērnu tiesību nodaļa	0	5	1	2	4	0	0	2	1	1	0	1	17
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Kopā	3	11	17	6	7	13	15	7	11	8	3	5	106
Konsultācijas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	19	17	34	22	14	27	16	23	11	23	26	23	255
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	29	39	26	24	31	23	23	26	38	21	30	31	341
Bērnu tiesību nodaļa	12	12	11	19	10	15	4	14	15	15	15	7	149
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	5	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Telefonkonsultācijas	342	380	510	519	56	317	360	383	419	369	342	322	4319

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Konsultācijas (turpinājums)													
Atbildes e-pastā	58	90	78	60	46	38	50	40	68	62	52	37	679
Apmeklētāji bez pieraksta	117	87	100	153	92	85	106	129	135	111	83	85	1283
Kopā	582	628	759	797	249	505	559	615	686	601	548	505	7034
Atzinumi													
Valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	5	2	2	0	3	1	2	1	3	1	1	2	23
Satversmes tiesai	1	1	2	1	1	2	0	2	1	1	1	2	15
Kopā	6	3	4	1	4	3	2	3	4	2	2	4	38
Monitoringa vizītes													
Kopā	1	2	11	3	2	5	2	3	0	2	2	4	37
Sabiedrības informēšana													
Publikācijas (Letas monitorings)	102	244	281	309	118	142	413	346	337	258	208	383	3141
Preses relīzes	1	5	1	2	7	4	9	7	3	1	1	2	43
Izglītojošie pasākumi (semināri, izbraukuma konsultācijas u.c.)	2	2	1	4	4	5	4	1	5	7	5	4	44
Dalība darba grupās un komisijās	2	13	9	7	15	7	5	2	17	13	12	7	109

Kopsavilkums

Bērnu tiesību joma

[1.] Pārskata periodā jeb 2015.gadā Tiesībsarga birojā saņemti 890 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, tai skaitā par iespējamiem pārkāpumiem. Salīdzinot ar 2014.gadu, iesniegumu skaits pieaudzis par 24%. Vērtējot šo iesniegumu būtību, redzams, ka joprojām aktuāla tēma ir bērna tiesības uzaugt ģimenē – 108 iesniegumi iepretim 95 iepriekšējā pārskata periodā, bet iesniegumu skaits tieši par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesībām pērn pieaudzis pat vairāk nekā divas reizes.

Veicot ikdienas pienākumus un apkopojot iegūto informāciju par 2015.gadu, tiesībsargs ir spiests atzīt, ka aizbildņu un audžuģimeņu skaits valstī joprojām ir kritiski nepietiekams. Turklāt, analizējot šajā kontekstā aptaujāto pašvaldību atbildes, redzams, ka vairums no tām pat nav norādījušas, kas ir darīts, lai veicinātu aizbildņu un audžuģimeņu kustību savā administratīvajā teritorijā. No tā izriet secinājums, ka darīts nav nekas.

[2.] 2015.gada rudenī tiesībsargs sāka visaptverošu pētījumu par vardarbības pret bērniem izpratni un situāciju Latvijā. Pētījuma mērķis bija noskaidrot 5.-12.klašu skolēnu, vecāku un pedagogu viedokli par to, kas, viņuprāt, ir vardarbība pret bērnu, cik bieži un no kā bērni ir cietuši, kāda ir bijusi skolēnu, vecāku un skolotāju rīcība, ja bērns cieš no vardarbības. Pētījuma galvenie secinājumi liecina, ka vardarbībā pret bērniem ir iesaistīti kā pieaugušie, tas ir, vecāki, ģimenes locekļi, pedagogi u.c., tā arī paši bērni – vienaudži, draugi, klasesbiedri. Turklāt kopumā izpratne par to, ko aptver jēdziens “vardarbība pret bērnu”, nav pietiekama. Līdz ar to vardarbības izplatība pret bērniem ir jāmazina gan ģimenē, gan arī skolā, un tas iespējams vienīgi ar visu iesaistīto pušu izglītošanu, tai skaitā par vardarbības jēdziena saturu.

[3.] Ņemot vērā tēmas aktualitāti kontekstā ar vairākiem publiski izskanējušiem gadījumiem un iestājoties par nepilngadīgo personu interešu un tiesību aizsardzību, 2015.gadā tiesībsargs iesaistījās arī Krimināllikuma grozījumu izstrādē, kas nosaka bargākus sodus par dzimumnoziegumiem pret bērniem. Tāpat tiesībsargs aicināja Tieslietu ministriju izvērtēt nepieciešamību veikt grozījumus Krimināllikuma 57.pantā, nosakot, ka arī personai, kas izdarījusi noziegumu pret nepilngadīgas personas tikumību

un dzimumneaizskaramību, kriminālatbildības noilgums neiestājas. Minētais priekšlikums gan tika atbalstīts daļēji, nosakot ilgāku laiku, kad personai ir tiesības ziņot par notikušo noziegumu.

[4.] 2015.gads uzskatāmi atspoguļoja, ka nereti mediji, kuri ziņo par iespējamām noziedzīgiem nodarījumiem pret bērniem, sīki apraksta pat intīmas detaļas un izpauž informāciju, pēc kuras, piemēram, skolā vai pagastā, nekļūdīgi var atpazīt cietušo. Lai arī sabiedrībai ir tiesības zināt par bērnu tiesību pārkāpumiem, precīzu ziņu iegūšana par to, kurš tieši bērns ir cietis, ir vienkārša ziņkārības apmierināšana, kurai nav leģitīma mērķa. Pārskata periodā šādi pārkāpumi konstatēti vairākās pārbaudes lietās, atklājot, ka valstī nepastāv efektīvs bērna tiesību uz privāto dzīvi aizsardzības mehānisms neatļautas informācijas par bērnu publiskošanas gadījumā, ja pārkāpumu izdarījis žurnālists un plašsaziņas līdzeklis. Tādējādi pašreiz vienīgais pārkāpumā vainojamo personu – žurnālistu un plašsaziņas līdzekļu – atbildības veids ir civiltiesiskā atbildība. Taču šis tiesību aizsardzības mehānisms nav pietiekami efektīvs, jo tiesības prasīt atlīdzību civiltiesiskā kārtībā ir privātpersonu izvēle. Gadījumos, ja bērna likumiskais pārstāvis šīs tiesības neizmanto, žurnālists izvairās no jebkādas atbildības. Tādējādi pastāv arī lielāka aizliegtās informācijas par bērnu publiskošanas recidīva iespējamība. Tiesībsarga ieskatā, lai novērstu tiesību aktu trūkumu ļaunprātīgu izmantošanu un tās rezultātā izdarītus bērnu tiesību pārkāpumus, tiesiskais regulējums ir jāpilnveido, taču šāds rosinājums neguva atbildīgo institūciju atbalstu.

[5.] 2015.gadā tiesībsargs aktualizēja jautājumu par preventīvo darbu ar bērniem. Šim nolūkam tika veikta pašvaldību aptauja, un atbildes tika saņemtas no visām 119 Latvijas pašvaldībām. Aptaujā sociālie dienesti kā problēmu norādīja to, ka no skolām informācija sociālajā dienestā nonāk novēloti, tas ir, kad problēmas jau ir ļoti aktuālas. Diemžēl arī tiesībsarga rekomendācijas pašvaldībām šajā jomā netiek pienācīgi īstenotas. Piemēram, vairākās pašvaldībās nav izstrādāta sistēma, nav pat vīzijas, kā jānotiek preventīvajam darbam, un nereti ar to izprot vienīgi bērna sūtīšanu no vienas iestādes uz otru un parunāšanos ar darbiniekiem. Tāpat preventīvajam darbam ar bērniem netiek piešķirts adekvāts finansējums, un šim nolūkam trūkst arī apmācītu speciālistu.

Pēc tiesībsarga domām, šī ir joma, kurā pozitīvas pārmaiņas varētu panākt ar aktīvāku sabiedrības iesaisti, tādēļ arī vecāki tiek aicināti būt aktīvākiem un pieprasīt nodrošināt bērnudārzos un skolās drošu un no vardarbības brīvu vidi saviem bērniem, jo

tas liks atbildīgajām iestādēm un institūcijām šiem jautājumiem pievērst pienācīgu uzmanību un tos risināt.

[6.] Līdzīgi kā iepriekš, arī 2015.gadā tiesībsargs turpināja izpētīt jautājumu par ieslodzīto personu bērnu tiesībām uz saskarsmi ar vecākiem. Šim nolūkam veiktās audžuģimeņu padziļinātās intervijas atspoguļoja, ka lielākoties bērni, kas tajās dzīvo, nekontaktējas ar saviem vecākiem, un galvenais iemesls ir vecāku un pašu bērnu nevēlēšanās (54%). Bērnu un vecāku attiecības tika vērtētas drīzāk kā negatīvas, kā arī norādīts, ka bērni pārdzīvo vilšanos par vecāku neizpildītajiem solījumiem un kaunu par viņu ieslodzījumu. Savukārt izplatītākais bērnu un vecāku kontaktēšanās veids ir telefonsarunas (56%).

Ņemot vērā minēto, secināms, ka audžuģimenēs dzīvojošie bērni ir mazāk motivēti kontaktēties ar saviem vecākiem, kuri ir ieslodzījumā. Tādēļ, tiesībsarga ieskatā, ja bāriņtiesa nav pieņēmusi lēmumu par saskarsmes tiesību ierobežošanu, aizbildnim vai audžuģimenei ir jāveicina bērnu un ieslodzīto vecāku saskarsme.

[7.] 2015.gadā tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par privāto izglītības iestāžu finansēšanas kārtības atbilstību vienlīdzības principam tiesību uz pamatizglītību un vidējo izglītību kontekstā.

Pārbaudes lietā secināts, ka princips “nauda seko skolēnam” attiecībā uz valsts finansējumu ir ieviests pilnībā, tas darbojas neatkarīgi no izglītības iestādes dibinātāja statusa – no valsts budžeta līdzekļiem un valsts budžeta mērķdotācijām finansē pedagogu darba samaksu un noteiktu mācību līdzekļu iegādi vienādā apmērā kā privātskolās, tā pašvaldības dibinātās mācību iestādēs. Arī valsts budžeta līdzekļus skolēnu ēdināšanai piešķir neatkarīgi no izglītības iestādes dibinātāja statusa – vienādā apmērā kā privātskolām, tā pašvaldības dibinātām izglītības iestādēm. Tādējādi valsts finansējums tiek nodrošināts, ievērojot vienlīdzības principu starp izglītojamiem, kuri izvēlējušies pašvaldības izglītības iestādi, un izglītojamiem, kuri priekšroku devuši privātai izglītības iestādei. Savukārt, ja bērns nemācās savas dzīvesvietas pašvaldības dibinātā izglītības iestādē, pašvaldības finansējums skolēnam “seko” tikai uz citas pašvaldības dibinātu izglītības iestādi, bet ne uz privātskolu.

Līdz ar to secināms, ka Latvijas tiesību sistēmā bērna tiesības iegūt izglītību privātskolā vai citas pašvaldības dibinātā izglītības iestādē tiek atzītas kā izvēles tiesības, un tas nozīmē, ka vecākiem ir tiesības uz tādu tiesisko un institucionālo sistēmu, kas

sekmētu viņu iespējas izdarīt šo izvēli. Tādējādi valsts, sekmējot vienu izvēli un nesekmējot otru, īsteno atšķirīgu attieksmi, kuru nevar atzīt par atbilstošu Satversmes 91.pantam. Tiesībsargs ir aicinājis Izglītības un zinātnes ministriju novērst šos trūkumus.

[8.] 2015.gada vasarā Rīgā norisinājās XI Latvijas Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētki, kuros piedalījās apmēram 38 000 bērnu un jauniešu no visas Latvijas. 2015.gada 14.jūlijā tiesībsargs saņēma Latvijas Ārstu biedrības vēstuli par iespējamu noziedzīgu nolaidību un vardarbību pret bērniem šo svētku norisē. Arī plašsaziņas līdzekļos izskanēja virkne faktu, kas liecināja par būtiskiem bērnu tiesību pārkāpumiem svētku norises laikā.

Lai izvērtētu iespējamos pārkāpumus, ar izglītības un zinātnes ministres rīkojumu tika izveidota XI Latvijas Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētku darba organizācijas izvērtēšanas komisija. Tās 2015.gada 2.septembra ziņojumā tika secināts, ka svētku organizēšanas laikā notikusi virkne pārkāpumu, kas vērtējama kā atbildīgo amatpersonu bezdarbība.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsargs lūdza prokuratūru izvērtēt atbildīgo amatpersonu rīcību, pieņemot lēmumu par 12 500 bērnu izvietošanu Mežaparka estrādē, kas nav paredzēta šādam dalībnieku skaitam, tādējādi būtiski pārkāpjot drošības noteikumus un radot risku bērnu veselībai un dzīvībai.

Tāpat tiesībsargs lūdza izvērtēt bērnu ēdināšanas nodrošināšanas atbilstību normatīvo aktu prasībām un iespējamus ugunsdrošības pārkāpumus svētku dalībnieku izmitināšanas vietās.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50.¹panta pirmo daļu bērns var piedalīties dažādās aktivitātēs (pasākumos), ja tās netraucē viņam iegūt izglītību, kā arī neapdraud drošību, veselību, tikumību vai citas būtiskas intereses. Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 50.²panta pirmajai daļai publiskos pasākumos, kuros piedalās bērni, vai bērniem pieejamās publiskās izklaides, sporta vai atpūtas vietās nodrošināma bērna drošība.

Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmā daļa nosaka, ka bērnu pasākumu un tādu pasākumu organizatori, kuros piedalās bērni, ir atbildīgi par bērnu veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērni būtu drošībā, lai tiem tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas tiesības. Minētā panta otrā daļa paredz, ka par izdarītajiem pārkāpumiem pasākumu organizatori ir saucami pie disciplinārās vai citas likumā noteiktās atbildības.

Tiesībsarga ieskatā, rūpīga apstākļu izvērtēšana, vai svētku organizatori ir ievērojuši bērnu tiesības Dziesmusvētku norises laikā, var sniegt būtisku ieguldījumu bērnu drošības jautājumiem nākotnē, organizējot šāda mēroga svētkus. Savukārt tiesībsarga nostāja, ka atbildīgās personas ir saucamas pie likumā noteiktās atbildības, izraisīja kritiku no svētku organizatoriem, kuri ar savu darbību vai bezdarbību tieši vai netieši bija pieļāvuši normatīvo aktu pārkāpumus. Tomēr jāņem vērā, ka bērnu tiesības valstī ir noteiktas kā prioritāras, līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, Dziesmusvētku organizatoriskā puse ir ļoti rūpīgi jāpārbauda, un jāvērtē katras iesaistītās personas atbildība par konstatējamiem pārkāpumiem.

Pilsoniskās un politiskās tiesības

[9.] Tiesībsargs atbilstoši savai kompetencei kā vienu no sava darba prioritātēm pēdējos gados ir izvēlējis tieši personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību aizsardzības veicināšanu. 2015.gadā, tāpat kā iepriekšējos gados, tiesībsargs saņēma samērā nelielu skaitu iesniegumu no personām ar garīga rakstura traucējumiem, tomēr iesniegumu neesamība automātiski neliecina par neesošām problēmām. Kā viena no tām ir jāmin fakts, ka Tiesībsarga biroja darbinieki monitoringa vizītēs no valsts sociālo aprūpes centru iemītniekiem nereti ir saņēmuši informāciju, ka viena no klientu un aprūpes institūciju konflikta risināšanas metodēm ir klienta nosūtīšana uz psihiatrisko slimnīcu. Lai gan tiesībsargs nav identificējis šo problēmu kā sistēmisku, tomēr pastāv zināmas bažas par klientu bezpalīdzību un ierobežotām iespējām sevi aizstāvēt šādās situācijās. Tādēļ tiesībsargs uzsver, ka, izvērtējot pacienta stacionēšanas nepieciešamību pret viņa gribu, jāvadās pēc principa, ka brīvības ierobežošana garīgas slimības dēļ ir nepamatota, ja tās pamatā ir diskriminācija vai aizspriedumi pret personām ar invaliditāti.

Apzinoties, ka darbs ar garīgi slimām personām vai personām ar garīga rakstura traucējumiem vienmēr ir grūts uzdevums visām iesaistītajām personāla kategorijām, īpaša uzmanība ir pievēršama jautājumam, kas saistīts ar psihoneiroloģisko slimnīcu personālpolitiku. Tiesībsargs ir informēts par to, ka psihoneiroloģiskajās slimnīcās akūti trūkst personāla, kā rezultātā nereti īpaši uzraugāmajiem pacientiem tiek piemērota fiksācija, kā arī ir problemātiski tiem nodrošināt ikdienas pastaigas.

Lai iegūtu objektīvu informāciju par personālpolitikas jautājumiem, tiesībsargs 2015.gadā lūdza visām Latvijas psihoneiroloģiskajām slimnīcām sniegt informāciju par to, vai tajās ir pietiekams medicīnas personāls, lai nodrošinātu personām ar garīga rakstura traucējumiem atbilstošu aprūpi un ārstēšanu. 2016.gada pirmajā ceturksnī vēl turpināsies

saņemtās informācijas apkopošana un izvērtēšana, savukārt par saviem secinājumiem un ieteikumiem tiesībsargs informēs Veselības ministriju.

[10.] Tiesībsarga birojā nemainīgi ik gadu tiek saņemts liels iesniegumu skaits no ieslodzījuma vietām par iespējamām ieslodzīto personu tiesību pārkāpumiem. Arī 2015.gadā ir saņemti aptuveni 530 šādi iesniegumi. Kā ik gadu, arī 2015.gadā liela daļa šo iesniegumu ir saistīti ar sadzīves apstākļiem ieslodzījumā, tomēr salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem pārskata periodā šādu iesniegumu bijis teju uz pusi mazāk. Proti, 2015.gadā – 34 iesniegumi, savukārt 2014.gadā – 66. Iespējams, ka minētais ir izskaidrojams ar atbildīgo amatpersonu pēdējo gadu izteikto ieinteresētību un centieniem sadzīves apstākļu uzlabošanā ieslodzījuma vietās.

Tāpat, līdzīgi kā iepriekš, arī 2015.gadā ir saņemti lūgumi no administratīvajām tiesām sniegt informāciju par tiesībsarga konstatēto ieslodzījuma vietu monitoringā. Līdz ar to secināms, ka par ieslodzījuma vietas faktisko rīcību, nenodrošinot cilvēka cieņai atbilstošus apstākļus, ieslodzītie aktīvi izmanto pastāvošo tiesību aizsardzības mehānismu un sākotnēji vēršas pie atbildīgajām amatpersonām, kuru kompetencē ir risināt attiecīgo problēmu, bet, ja pieņemtais lēmums neapmierina, izmanto tiesības to pārsūdzēt administratīvajā tiesā.

2015.gadā Tiesībsarga birojā ir saņemti 46 iesniegumi, kuri saistīti ar medicīniskās palīdzības nodrošināšanu ieslodzītajām personām. Nemainīgi lielākais vairums iesniegumu satur sūdzības par veiktās ārstniecības kvalitāti un ārstu profesionalitāti, izmeklējot pacientu un nosakot nepieciešamo ārstēšanās terapiju. Nereti šajos iesniegumos ir norādīts, ka cietumā tiek izsniegti vienīgi pretsāpju medikamenti, bet ne zāles ārstēšanai. Līdz ar to netiek veikts kvalitatīvs ārstēšanas process.

Tāpat, vairākkārt apmeklējot ieslodzījuma vietas, ir konstatēts, ka tajās personām ar invaliditāti netiek nodrošināti atbilstoši ieslodzījuma apstākļi, tai skaitā uzraudzība un aprūpe.

Apkopojot cietumu vizītēs iegūto informāciju, attiecībā uz ieslodzījuma vietām tika konstatēts, ka tajās nav vienota iekšējā kārtība saistībā ar videokonferenču organizēšanu un citu ar to saistīto jautājumu nodrošināšanu. Ņemot vērā to, ka iekšēji nav sakārtots konkrētais jautājums, tiesas sēžu organizēšanu un arī nodrošināšanu ar videokonferences starpniecību ieslodzījumu vietu amatpersonas un darbinieki uztver kā apgrūtinājumu, kas jau no esošajiem nepietiekamiem resursiem uzliek papildu pienākumus bez attiecīga regulējuma un papildu cilvēkresursu nodrošināšanas. Ņemot vērā to, ka videokonferences

laiks ir neprognozējams, videokonferenču nodrošināšana apgrūtina ieslodzījuma vietu amatpersonas un darbiniekus pilnvērtīgi pildīt savus tiešos darba pienākumus. Ziņojumā Ieslodzījuma vietu pārvaldei un Tieslietu ministrijai tiesībsargs rekomendēja arī veicināt vienotu praksi attiecībā uz videokonferenču saistīto jautājumu risināšanu ieslodzījuma vietās, kā arī risināt personālpolitikas jautājumu, proti, nepieciešamību videokonferenču nodrošināšanai papildus piesaistīt apmācītus darbiniekus.

[11.] 2015.gadā tiesībsargs kopumā saņēma 343 iesniegumus, kuros iedzīvotāji bija izteikuši sūdzības, kas skar tiesības uz taisnīgu tiesu. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, iesniegumu skaits ir nedaudz samazinājies, tomēr kopumā pēdējos gados saņemto iesniegumu skaits šajā jomā būtiski nav mainījies. Turklāt tiesību uz taisnīgu tiesu aspekti ir vieni no populārākajiem, par ko Tiesībsarga biroja darbinieki sniedz arī mutiskas konsultācijas.

Iesniegumos personas norāda gan uz problemātisku pieeju tiesai – dārgi juridiskie pakalpojumi, nepieejama valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība, samērā augstās valsts nodevas, gan lietu izskatīšanas ilgajiem termiņiem visos procesu veidos, gan nolēmumu nepietiekamo pamatojumu, dārgu un sarežģītu nolēmuma izpildes procesu, kā arī citiem tiesību uz taisnīgu tiesu aspektiem.

Vērtējot saņemto sūdzību raksturu, tiesībsargs atzīst, ka tām piemīt individuāls raksturs, kā rezultātā atbildīgo institūciju uzmanība uz sistēmiskām problēmām vērsta tikai atsevišķās situācijās. Piemēram, konstatējot, ka personu iesniegtās kasācijas sūdzības ilgstoši, reizēm pat vairāk nekā pusotru – divus gadus, Augstākajā tiesā atrodas bez jebkādas virzības, tiesībsargs ir aicinājis pievērst īpašu uzmanību tiesas rīcībai pēc kasācijas sūdzību saņemšanas, nodrošinot savlaicīgāku rīcības sēdes noteikšanu jautājuma izlemšanai par kasācijas tiesvedības ierosināšanu.

Tiesībsargs pozitīvi vērtē tiesu sistēmā veiktās reformas, tajā skaitā tiesnešu skaita palielināšanu tiesās, tomēr tiesības uz taisnīgu tiesu nav iespējams nodrošināt bez kvalitatīvas un personām pieejamas juridiskās palīdzības. Vēl arvien par aktuālu uzskatāms jautājums par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu personām, kuras nevar atļauties algot advokātu savu ierobežoto resursu dēļ. Lai gan likumdevējs Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā ir paplašinājis tos gadījumus, kad valsts nodrošina juridisko palīdzību administratīvajās lietās, paredzot sniegt juridisko palīdzību arī bāriņtiesu lēmumu pārsūdzēšanai administratīvajā tiesā, tomēr, vērtējot kopumā, tiesībsargs uzskata, ka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjoms vēl arvien nav

pietiekams. Turklāt 2015.gadā šajā kontekstā konstatēta vēl kāda būtiska problēma. Proti, lai arī Administratīvā procesa likumā ir nostiprināts objektīvās izmeklēšanas princips, praksē ir pierādījies, ka mazaizsargātās iedzīvotāju grupas bieži vaicā pēc palīdzības administratīvajā procesā, tomēr saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību administratīvajās lietās nevar. Savukārt valsts pārvaldes iestādes un pašvaldības, tai skaitā to izveidotās kapitālsabiedrības, kurās ir pat juridiskie dienesti vai vismaz nodarbināti juristi, par budžeta līdzekļiem vēl mēdz algot advokātus un juristus administratīvajai tiesvedībai. Uzsverams, ka publiskām personām ir jāievēro Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likumā ietvertais aizliegums slēgt līgumus par pakalpojumiem jautājumos, kuru risināšana ietilpst attiecīgās institūcijas amatpersonas vai darbinieka pienākumos.

2015.gadā tiesībsargs turpināja jautājuma izpēti par videokonferenču izmantošanu tiesās un ieslodzījuma vietās. Atbildīgajām institūcijām tika nosūtīts ziņojums "Tiesības uz taisnīgu tiesu nodrošināšana tiesas sēdēs, izmantojot videokonferenci", kurā norādīts uz konstatētajiem trūkumiem un sniegta rekomendācijas situācijas uzlabošanai. Tiesībsargs ar gandarījumu konstatē, ka šis pētījums tika atzīts par vērtīgu, un, pamatojoties uz to, profesionāļu vidū notikušas gan diskusijas, gan veikti konkrēti pasākumi situācijas uzlabošanā. Tomēr vēl arvien aktuāli palikuši ļoti būtiski jautājumi, kas ietekmē un var ietekmēt personu tiesības uz taisnīgu tiesu, proti, jautājums par procesa dalībnieku tiesībām uz aizstāvību un pārstāvību, konfidencialu saziņu ar juridiskās palīdzības sniedzēju tiesas procesā, kurā tiek izmantota videokonference. Tāpat arvien aktuāls ir jautājums par apmācību īstenošanu un informatīva rakstura izskaidrojošo pasākumu veikšanu, lai veicinātu videokonferences izmantošanu tiesvedības procesā.

[12.] Mediju loma vārda brīvības nodrošināšanā atbilstoši cilvēktiesību ietvaram ir aktuāls temats gan starptautiskajā, gan Latvijas sabiedrībā. 2015.gadā pirmo reizi Latvijā Kultūras ministrijā tika izveidota Mediju politikas nodaļa, kas norāda uz valdības vēlmi veidot vienotu, stipru, profesionālu, ilgtspējīgu un stabilu mediju vidi. Mediju politikas nodaļa izstrādāja un nodeva sabiedriskajai apspriešanai Latvijas mediju politikas pamatnostādnes 2016.-2020.gadam. Tiesībsargs, pievēršot uzmanību mediju darbībai, uzklusot mediju ekspertus, iepazīstoties ar mediju vides plānošanas dokumentiem, normatīvajiem aktiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem dokumentiem, 2015.gadā nonāca pie šādām atziņām vai ieteikumiem:

- Sabiedriskā apraide šobrīd nerasniedz visus Latvijas iedzīvotājus, un tas ir vērtējams negatīvi.
- Lai izvairītos no Latvijas valstiskumam naidīgās propagandas, jāveicina iedzīvotāju kritiskā domāšana un mediju lietotprasme.
- Nacionālajai elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomei jāraugās, lai laicīgi izvērtētu un sodītu plašsaziņas līdzekļus par naida runu un vienpusējas informācijas atspoguļošanu par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem.
- Politikiem jābūt atbildīgiem attiecībā uz sabiedrisko mediju stiprināšanu. Diemžēl 2016.gada budžetā ir finansējuma samazinājums, salīdzinot ar 2015.gadu, un tas ir klajš likuma pārkāpums, jo Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums noteic, ka valsts budžeta dotācija sabiedriskā pasūtījuma īstenošanai nedrīkst būt mazāka nekā iepriekšējā gadā.
- Mediju vidē, īpaši internetā, bieži sastopami ētikas normu, personas datu pārkāpumi. Problēmu pastiprina tas, ka daudzi interneta portāli neidentificē sevi kā mediju, uzskatot, ka tādējādi uz viņiem neattiecas šo vidi regulējošie normatīvie akti. Sabiedriskajos medijos šāda veida pārkāpumi novērojami krietni retāk.
- Apsverama doma par mediju ombuda izveidi, kas veicinātu mediju vides uzlabošanu atbilstoši cilvēktiesībām.

[13.] Izvērtējot konkrētus notikumus, pārskata periodā tiesībsargs skaidrojis, ka persona, kura pēc savas vēlēšanās darbojas publisko tiesību jomā, nevar pieprasīt pret sevi tādu pašu attieksmi kā privātpersona, kurai ir tiesības uz anonimitāti. Sabiedrības tiesības iegūt informāciju noteiktos apstākļos var attiekties arī uz atsevišķiem publisko personu privātās dzīves aspektiem. Tādēļ pastāv atšķirība starp politiķu, amatpersonu un privātpersonu tiesību uz privātās dzīves aizsardzības līmeni. Turklāt dienesta pienākumu izpildes laikā amatpersonām tiek piešķirtas īpašas tiesības, kā arī uzlikti specifiski pienākumi un ierobežojumi. Valsts dienestā esošām amatpersonām tiek izvirzītas augstas ētiskas prasības un uzvedības normas, kuru izpildes pienākums tiek attiecināts arī uz laiku, kad tās nepilda dienesta pienākumus. Arī pamattiesību ierobežojumi ir spēkā neatkarīgi no tā, vai persona konkrētajā brīdī pilda dienesta pienākumus, šī jēdziena plašākā nozīmē, vai nē. Privātpersonai, iegūstot informāciju par amatpersonām, kuras nodrošina sabiedriskās kārtības un nacionālās drošības iestāžu funkciju izpildi slepenā veidā, var tikt negatīvi ietekmēta šo institūciju darbības efektivitāte. Attiecīgi šāda veida

informācijas brīva ieguve un pieejamība nav valsts un sabiedrības interesēs. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, izšķiroša nozīme, lai nodrošinātu saprātīgu līdzsvaru starp privātās dzīves un vārda brīvības aizsardzību, ir tam, vai publicētais raksts vai fotogrāfija sniedz pienesumu sabiedriski nozīmīgā diskusijā. Attiecīgi informācija par amatpersonas darbībām ārpus dienesta pienākumu izpildes laika ir vērtējama no sabiedrības tiesiskās intereses viedokļa. Minētās intereses lokā ir personas darbības, kuras jebkādā veidā ir saistītas ar amata pienākumu izpildi publisko tiesību jomā. Savukārt atsevišķas personas vai to grupas zinātkāre, kā arī laikraksta vai izdevuma komerciālā interese nav uzskatāma par sabiedrības tiesisko interesi un nevar kalpot par attaisnojumu amatpersonas tiesību uz privātās dzīves ierobežojumam ārpus dienesta pienākumu izpildes laika.

[14.] 2015.gadā joprojām saglabājās tendence, ka Tiesībsarga birojā tika saņemts neliels skaits iesniegumu no ārvalstniekiem un starptautisko aizsardzību pieprasījušajām un statusu saņēmušajām personām. Salīdzinot ar aizvadītajiem gadiem, bija vērojama aktīvāka vēršanās birojā pēc palīdzības no personām, kurām nav nevienas valsts pilsonības un kuras Latvijas teritorijā ilgstoši dzīvoja nelegāli, un personām, kuras lūdza padomu saistībā ar atteikumu laulātajiem, kas bija ārzemnieki, izsniegt uzturēšanās atļauju Latvijas Republikā.

Līdzīgi lūgumam pārskatīt līdzekļu apmēru, kas tiek piešķirts patvēruma meklētājiem uztura, higiēnas un pirmās nepieciešamības preču iegādei, tiesībsargs 2015.gadā pauda savu protestu valdības lēmumam samazināt pabalstus starptautisko aizsardzību saņēmušajām personām, jo šāds samazinājums var nonākt pretrunā valsts uzņemtajām starptautiskajām saistībām. Kā pilntiesīga Eiropas Savienības dalībvalsts Latvija ir apņēmusies starptautiskās aizsardzības saņēmējiem sociālās palīdzības ietvaros bez diskriminācijas nodrošināt adekvātu sociālo labklājību un iztikas līdzekļus, lai novērstu sociālās grūtības, kādas ir piemeklējušas personas, kuras meklē aizsardzību ārpus izcelsmes valsts kara konfliktu, vajāšanas, draudu dzīvībai dēļ. Samazinot pabalsta apmēru, valsts nedrīkst to samazināt tiktāl, ka tas atņem minimālos iztikas līdzekļus cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.

Pamatojoties uz agrāk Tiesībsarga birojā veiktā pētījuma secinājumiem, tiesībsargs 2015.gadā publiskajā telpā, kā arī biroja pārstāvji, piedaloties likumprojekta “Patvēruma likums” apspriedē Saeimā, vairākkārt atgādināja, ka, risinot bēgļu krīzes sekas un 2016.gadā gaidāmo liela skaita patvēruma meklētāju ierašanos Latvijā, ir svarīgi, lai valstī pastāvētu un darbotos efektīvs mehānisms, kā starptautisko aizsardzību saņēmušos

ārzemniekus integrēt sabiedrībā, neveidojot atstumtu sabiedrības daļu, kas var radīt riskus valstij, tās attīstībai un drošībai. Starptautisko aizsardzību saņēmušo personu integrācijai Latvijā ieteicams izveidot ne tikai vienas pieturas aģentūru, kas koordinētu šo personu integrāciju, katrai no tām izstrādājot individuālo integrācijas plānu, bet arī iespējams apsvērt nepieciešamību ieviest integrācijas līgumu, kas tiktu parakstīts starp indivīdu un valsti.

Tiesībsargs vērs uzmanību uz to, ka valstī ir nepieciešamas ne tikai integrācijas politiskās pamatnostādnes, bet arī iestāde, kas ilgtermiņā spēj nodrošināt minētā dokumenta realizāciju. Valsts valodas un valsts iekārtas apguvei ir jābūt piešķirtiem pietiekamiem līdzekļiem un izstrādātai to apguves programmai. Valsts nedrīkst pieļaut nepilsoņu un bezvalstnieku pulkam vēl piepulcināt starptautisko aizsardzību saņēmušās personas, kas nespēj pieņemt valsts kārtību un integrēšanās nepieciešamību.

2015.gada pavasarī tiesībsargs rīkoja apaļā galda diskusiju par nepilngadīgo ārzemnieku, kuri Latvijā atrodas bez likumisko pārstāvju pavadības, tiesību un interešu nodrošināšanu, kā arī par iespējamiem trūkumiem tiesiskajā regulējumā, tai skaitā Ministru kabineta 2003.gada 16.decembra noteikumos Nr.707 „Kārtība, kādā Latvijas Republikā ieeļo un uzturas nepilngadīgi ārzemnieki bez vecāku vai aizbildņu pavadības”. Diskusijas dalībnieki atzina, ka noteikumi Nr.707 ir novecojuši un neatbilst mūsdienu prasībām. Tāpat tika konstatētas pretrunas starp šo noteikumu un Imigrācijas likuma normām. Ņemot vērā nepilngadīgo bez pavadības īpašo statusu un valsts pienākumu īpaši aizsargāt ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna tiesības, tiesībsargs lūdza atbildīgās iestādes pilnveidot tiesisko regulējumu.

2015.gadā, veicot nepilngadīgo izraidāmo personu aptaujas, kā arī pēc iepazīšanās ar personu lietām, tiesībsargs konstatēja, ka nepilngadīgās personas tiek izraidītas, neievērojot Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2008/115/EK „Par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz to trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi”. Tā noteic, ka pirms nepavadīts nepilngadīgais tiek izraidīts no dalībvalsts teritorijas, minētās dalībvalsts iestādes pārliecinās, ka nepilngadīgo nogādā pie viņa ģimenes locekļa, noteikta aizbildņa vai uz piemērotām uzņemšanas telpām valstī, uz kuru veic atgriešanu. Šī norma ir ietverta arī Imigrācijas likumā. Tiesa, ņemot vērā tiesībsarga sniegtās rekomendācijas, Valsts robežsardze ir mainījusi praksi, ievērojot Imigrācijas likumā noteikto.

[15.] Tiesībsarga birojā 2015.gadā saņemti 19 personu iesniegumi par kriminālprocesuālajiem lēmumiem par drošības līdzekļu piemērošanu. Vairumā gadījumu personas tika aicinātas izmantot Kriminālprocesa likumā ietvertu tiesību aizsardzības mehānismu – pārsūdzēt lēmumu par apcietinājuma piemērošanu vai iesniegt lūgumu pārskatīt turpmākas apcietinājuma piemērošanas nepieciešamību, ja būtiski mainījušies apstākļi. Tomēr arī 2015.gadā tika izskatītas vairākas pārbaudes lietas par iespējamiem tiesību uz brīvību pārkāpumiem. Lai gan jau 2013.gada ziņojumā tika uzsvērtā problemātika saistībā ar apcietinājuma periodiskās kontroles efektivitāti, arī 2015.gadā tika konstatēti pārkāpumi tieši attiecībā uz šo tiesību uz brīvību elementu. Vismaz divās pārbaudes lietās tiesībsargs konstatēja apstākļus, uz kuriem bija attiecināmas Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā *Urtāns pret Latviju* paustās atziņas par tiesas pienākumu pamatot apcietinājuma periodiskās kontroles ietvaros pieņemtu lēmumu.

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību jomas

[16.] Pārskata periodā tiesībsargs turpināja aktīvi sekot līdzi valdības apņēmībai mazināt nabadzību, pievēršot uzmanību tieši mazāk aizsargāto iedzīvotāju kategorijām, tādu kā trūcīgās personas, maznodrošinātie, personas sociālās aprūpes centros un personas ar invaliditāti. Tiesībsargs kā savu uzdevumu sociālo tiesību aizsardzībā izvirzīja nepieciešamību atkal un atkal vērst nacionālās valdības uzmanību uz sociālo tiesību pamatelementu – radīt tādas dzīves un darba apstākļus iedzīvotājiem, lai tie nodrošinātu ikvienam cilvēka cienīgu dzīvi vismaz minimālā līmenī, liekot uzsvāru uz to, ka sociāli ekonomisko tiesību jomā indivīdam nav iespējas saņemt nekādas kompensācijas pretēji tam, kā tas ir pilsonisko un politisko tiesību jomā, kur personai savu tiesību aizsardzībai pastāv iespēja vērsties, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

[17.] Pārskata periodā tiesībsargs turpināja sekot līdzi 2014.gada pirmajā pusē izskatītajā pārbaudes lietā Nr.2011-276-17AA par negatīvo apdrošināšanas iemaksu algas indeksu ietekmi uz vecuma pensiju sniegto rekomendāciju izpildei. Līdz ar grozījumiem likumā „Par valsts pensijām” valsts kopumā novērsa tiesībsarga atzinumā norādītās vecuma pensijas sistēmas nepilnības attiecībā uz negatīvo kapitāla indeksu nepieļaušanu nākotnē. Vienlaikus tiesībsargs uzsver: lai gan ar minētajiem grozījumiem valsts ir apņēmusies veikt vecuma pensiju pārrēķinu personām, kuru pensijas ir ietekmētas ar negatīvo kapitāla indeksu, kas no tiesiskās pašāvības viedokļa ir vērtējams pozitīvi, tomēr ar minētajiem grozījumiem tiesiskā pašāvība nav pietiekami skaidri definēta. Proti, nav

noteikts skaidrs termiņš, cik ilgā laikā vecuma pensijas pārrēķins tiks veikts, kā arī nav noteikta skaidra kārtība, kurām personām pārrēķinu veiks vispirms un kurām vēlāk. Minētie jautājumi ir pakārtoti tradicionālai atrunai par valsts budžeta iespējam. Turklāt, lai tiesībsarga rekomendācija realizētos tiesību normā un panāktu Latvijas iedzīvotājiem būtisku normatīvo aktu grozījumu pieņemšanu, bija nepieciešams pusotrs gads.

[18.] Pārskata periodā tiesībsargs vērsās arī pie Latvijas Valsts prezidenta, norādot uz visvairāk sasāpējušiem problēmjautājumiem: augsto nabadzības risku, nepieejamo veselības aprūpi un tiesību uz mājokli aizskārumiem. Tiesībsargs uzsvēra: pārsvarā konstatējams, ka nozares ministrijas lielākoties atzīst problēmas esamību un vērsas ar attiecīgu budžeta pieprasījumu valdībā. Tomēr tieši valdība, nosakot prioritātes, gadu no gada atrod valsts attīstībai svarīgākas nozares kā sociālā drošība, pieejama veselības aprūpe un iedzīvotāju labklājība, tādējādi sociālās jomas problemātiku, risinot minimāli vai atstājot pašu iedzīvotāju ziņā. Tiesībsargs norādīja, ka ar šādu attieksmi grūti atzīt, ka sociālais taisnīgums Latvijā tiktu īstenots ne tikai vārdos, bet arī darbos.

[19.] Pārskata periodā tiesībsargs kādā pārbaudes lietā analizēja situāciju, ka Sociālās integrācijas valsts aģentūra nenodrošināja personai iespēju saņemt sociālās rehabilitācijas kursu garo rindu dēļ. Personai iestājās pensijas vecums, tādējādi tā automātiski tika izslēgta no rindas. Turklāt personai nebija iespējams uzzināt savu kārtas skaitli rindā.

Tiesībsargs norādīja, ka rehabilitācijas kurss personai nav ticis nodrošināts saprātīgā termiņā pēc nepieciešamo dokumentu iesniegšanas aģentūrā, nevis pašas personas, bet gan valsts ierobežoto finanšu līdzekļu dēļ. Tā kā rindu kārtības un pakalpojumu pieejamības jautājumi Tiesībsarga birojā skatīti jau iepriekš, tiesībsargs uzsver, ka, risinot rehabilitācijas un tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas jautājumus, ir jāpiešķir atbilstošs finansējums un rūpīgi jāizvērtē sniegto pakalpojumu nepieciešamība un efektivitāte.

Pēc tiesībsarga iesaistīšanās Labklājības ministrija informēja, ka vidējais rindā gaidīšanas laiks 2015.gadā sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanai bija 2 gadi un 3 mēneši. Ministru kabinets 2015.gada 1.septembrī, izskatot Labklājības ministrijas sagatavoto konceptuālo ziņojumu, pieņēma lēmumu 2017.gadā piešķirt papildu līdzekļus 754 792 eiro apmērā, lai nodrošinātu sociālās rehabilitācijas pakalpojumus 1 140 personām. Minēto finanšu līdzekļu ietvaros ik gadu plānots nodrošināt papildus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus 855 cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, kuri sociālās

rehabilitācijas pakalpojumu pieprasījuši pirmreizēji, 114 cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, kuri tos pieprasījuši atkārtoti, un 171 politiski represētai personai un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un cietušajām personām. Labklājības ministrija uzskatīja, ka minētais nodrošinās pakāpenisku tiesībsarga sniegtās rekomendācijas izpildi.

[20.] Pārbaudes lietas ietvaros 2015.gadā tiesībsargs konstatēja, ka pastāvošā sistēma paredz – pašvaldības ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus sniedz pašvaldību sociālās aprūpes centros, bet gadījumos, kad pašvaldībai nav sava sociālās aprūpes centra vai tajā nav pietiekošu vietu, tā ir tiesīga slēgt līgumu ar citiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem par ilgstoša sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nodrošināšanu un samaksu. Pašvaldība šādus līgumus slēdz, pamatojoties uz iepirkuma procedūru, kuras rezultātā tiek atrasts labākais un finansiāli izdevīgākais pakalpojuma sniedzējs. Maksimālais termiņš, uz kādu pašvaldībai ir tiesības slēgt līgumu, ir trīs gadi. Attiecīgi pašvaldības rīcība, izvēloties saviem klientiem piemērotu, ilglaicīgu pakalpojuma sniedzēju, ir ierobežota ar Publisko iepirkumu likuma un likuma “Par valsts budžetu (attiecīgajam gadam)” nosacījumiem. Rezultātā ir iespējams, ka konkrēts pakalpojuma sniedzējs nākamajā konkursā neuzvar un klientiem ir jādodas uz citu institūciju – to, kura iepirkumā ir uzvarējusi.

Tā kā klientu pārvietošana no vienas institūcijas uz citu ir pamatota vien ar finansiāliem apsvērumiem, tad, neskatoties uz to, ka šāda sistēma atbilst spēkā esošajam normatīvajam regulējumam, tiesībsarga ieskatā, tā nav atbalstāma. Sniedzot ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojumus pensijas vecuma personām un personām ar invaliditāti, primārām ir jābūt klienta interesēm – iespējai saglabāt sākotnējo pakalpojuma sniedzēj institūciju, tādējādi arī savu ierasto vidi, līdzilvēkus, arī emocionālo labsajūtu.

Atsaucoties uz tiesībsarga rekomendāciju, Finanšu ministrija ir norādījusi, ka likuma “Par valsts budžetu 2016.gadam” 15.panta piektajā daļā ir iekļauti izņēmumu gadījumi, nosakot, ka pašvaldībām ir tiesības uzņemties ilgtermiņa saistības atbilstoši likuma “Par pašvaldības budžetiem” 22.panta otrajai daļai arī ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai. Tas nozīmē, ka turpmāk pašvaldības līgumu par ilgstoša sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nodrošināšanu var slēgt uz neierobežotu laiku.

[21.] 2010.gada 31.martā Latvijas Republikā stājās spēkā ANO 2006.gada 13.decembra Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Konvencijā paredzēto saistību izpildi koordinē Labklājības ministrija, savukārt tiesībsargs nodrošina tās īstenošanas pārraudzību.

2014.gadā tiesībsargs monitoringa ietvaros veica personu ar invaliditāti aptauju par minētās konvencijas ieviešanas izvērtējumu un sabiedrības aptauju par attieksmi pret personām ar invaliditāti. Savukārt 2015.gadā tiesībsargs apkopoja ziņas no Latvijas pašvaldībām par konvencijas ieviešanu un īstenošanu. Informācija tika iegūta no visām 119 pašvaldībām.

Pārskats par aptaujā iegūtajiem rezultātiem:

- lielākajā daļā pašvaldību normatīvajos aktos ir noteiktas īpašas priekšrocības vai atvieglojumi personām ar invaliditāti un ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti;
- kā var secināt no pašvaldību sniegtās informācijas, tās lielākoties sniedz informāciju par pakalpojumiem dažādos veidos (97%), tomēr tikai 17% gadījumu informatīvo materiālu sagatavošanā pašvaldības ir konsultējušās ar personām ar invaliditāti un tikai 8% gadījumu pašvaldību interneta vietnes ir izveidotas atbilstoši mājaslapu satura pieejamības vadlīnijām;
- 55% pašvaldību pārstāvju uzskata, ka pašvaldību darbinieki nav apmācīti darbam ar personām ar invaliditāti. Tajā pašā laikā viedoklis par speciālu apmācību nepieciešamību atšķiras – 46% pašvaldību apmācības būtu nepieciešamas, bet 9% ne;
- apkopojot atbildes par atbalstu personu ar invaliditāti nodarbinātībai, redzams, ka lielākā daļa pašvaldību (70%) nesniedz atbalstu subsidēto darbavietu/speciālo darbnīcu izveidei personām ar invaliditāti. Attiecīgi šādu atbalstu nodrošina tikai 30% pašvaldību. Šādu atbalstu biežāk sniedz novadi ar pilsētas teritoriju (43%), bet retāk gan republikas nozīmes pilsētas (22%), gan lauku teritoriju pašvaldības (15%).

Pārskata periodā vairākas personas ar invaliditāti, kas saimnieciskās darbības ietvaros nodarbojas, piemēram, ar rokdarbiem, tiesībsargam atkārtoti sūdzējās, ka likums „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” personām ar invaliditāti rada pārāk lielu slogu – gūtie ienākumi gada griezumā bieži vien ir tikpat lieli, cik ir noteikts minimālais iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājums, vai pat mazāki. Tiesībsargs, izskatot personu iesniegumus par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 19.panta 2.¹daļā paredzēto minimālo iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksājumu 50 eiro apmērā, atzina, ka šāds maksājums ir

tiesisks. Taču tiesībsargs pēc savas iniciatīvas vērsās Finanšu ministrijā ar lūgumu sniegt viedokli, vai būtu pieļaujams, ka likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” tiktu paredzēts izņēmums – neattiecināt likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 19.panta 2.¹ daļu uz personām ar invaliditāti, ņemot vērā, ka viņu nodarbinātības rādītāji nav augsti. Tiesībsargs uzskatīja, ka šāds izņēmums varētu veicināt personu ar invaliditāti nodarbinātību.

2015.gada augustā Finanšu ministrija sniedza atbildi, ka tiesībsarga priekšlikums tiks izvērtēts, izstrādājot kārtējos grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”. Pēc atkārtota lūguma sniegt informāciju par tiesībsarga priekšlikuma virzību Finanšu ministrija 2015.gada novembrī informēja, ka izprot tiesībsarga priekšlikuma aktualitāti, taču atsevišķa izņēmuma paredzēšanu neatbalsta, ievērojot nodokļu optimizācijas riskus. Finanšu ministrija vērsa uzmanību, ka šobrīd normatīvie akti paredz vairākus nodokļa nomaksas atvieglojumus personām ar invaliditāti, kuras veic saimniecisko darbību. Minētajām personām atbilstoši konkrētajai situācijai tie ir jāizmanto. Tāpat Finanšu ministrija tiesībsarga ierosinātā priekšlikuma kontekstā apņēmas izvērtēt arī citus iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas variantus, lai rosinātu personām, kas veic nelielu saimniecisko darbību un kurām ir noteikta invaliditāte, paredzēt pēc iespējas piemērotāku iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas režīmu.

Saistībā ar personas iesniegumu pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka ne visas VAS “Latvijas Pasts” nodaļas ir pieejamas cilvēkiem ar invaliditāti. Pasts var pārsūtīt sūtījumu uz citu pasta nodaļu, kura ir pieejama cilvēkiem ar invaliditāti, bet par to iekasē papildu samaksu. Tiesībsargs norādīja, ka saskaņā ar nacionālo un starptautisko regulējumu, ja telpas nav pieejamas visiem, tad izdevumi par pārsūtīšanu uz cilvēkam pieejamu pasta nodaļu saskaņā ar minēto regulējumu ir jāuzņemas VAS “Latvijas Pasts”, jo tieši tā bezdarbības un diskriminējošās attieksmes dēļ cilvēks ar invaliditāti nevar saņemt sūtījumu dzīvesvietai tuvākajā nodaļā, tāpat kā ikviens iedzīvotājs.

[22.] Pārskata periodā, līdzīgi kā iepriekšējos gados, lielākajā daļā iesniegumu saistībā ar tiesībām uz mājokli personas tiesībsargam lūgušas risināt civiltiesiskus jautājumus. Liela daļa iesniegumu satur sūdzības par, iesniedzēju ieskatā, apsaimniekotāju izsniegtajos rēķinos nepamatoti iekļautām komunālo maksājumu vai apsaimniekošanas maksas pozīcijām, precīzas informācijas nesniegšanu, par kaimiņu rīcību un tamlīdzīgi. Bieži vien iedzīvotāji norāda uz daudzdzīvokļu māju iedzīvotāju nespēju rast vienotu nostāju attiecībā uz māju renovāciju darbiem un to lietderību un aicina tiesībsargu

iesaistīties strīda izšķiršanā. Tiesībsargs skaidrojis, ka tiešā veidā šādu strīdu izskatīšanā tam iejaukties nav pamata, jo attiecības starp māju iedzīvotājiem un pārvaldnieku (apsaimniekotāju) ir privāttiesiskas neatkarīgi no tā, kā īpašumā atrodas dzīvojamais fonds. Iesniedzējiem izskaidrota situācija un sniegtas konsultācijas, kā rīkoties atbilstoši spēkā esošajiem tiesību aktiem.

[23.] Latvijā daudzām pašvaldībām ir grūtības ar pietiekama dzīvojamā fonda nodrošināšanu vai ierobežoti finanšu līdzekļi, lai uzturētu un sakārtotu esošās dzīvojamās telpas, tāpat ir nepietiekams valsts atbalsts. Piemēram, 2014.gadā rindā uz pašvaldības mājokļiem, tai skaitā ilgstoši, gaidīja 10 258 personas, kas atzītas par tiesīgām saņemt mājokļa palīdzību, savukārt brīvo mājokļu skaits bija tikai 2 412.

Attiecībā uz brīvajiem mājokļiem daudzas pašvaldības atzina, ka tie nav dzīvošanai atbilstoša stāvoklī, jo vispirms ir nepieciešams kosmētiskais vai pat kapitālais remonts, kam pašvaldībai trūkst līdzekļu. Tiesībsargs ir norādījis, ka dažkārt prasība iedzīvotājam par saviem līdzekļiem veikt mājoklī kosmētisko remontu ir atzīstama par nesamērīgu, ņemot vērā, ka palīdzības ietvaros dzīvojamās telpas tiek piedāvātas galvenokārt īpaši aizsargājamām iedzīvotāju grupām, bērniem bāreņiem, personām ar invaliditāti un maznodrošinātām ģimenēm, kuras savu materiālo apstākļu dēļ nevar atļauties veikt ieguldījumus mājokļa remontā. Lielā mērā šis palīdzības veids ir raksturojams kā laimes spēle, jo pašvaldību dzīvojamais fonds ir dažādā tehniskā un arī vizuālā stāvoklī. Kopumā monitoringa laikā apsekotās dzīvojamās telpas bija apmierinošā vai sliktā stāvoklī (ar atsevišķiem izņēmumiem), īpaši tas attiecas uz dažādu sociālo grupu kopdzīvojamām mājām ar kopējā lietošanā esošām palīgtelpām, kas ir morāli novecojušas un vairs neatbilst mūsdienu prasībām, kā arī ir grūti apsaimniekojamas. Kādā pārbaudes lietā tika secināts, ka bieži vien telpu atbilstība likumā izvirzītajiem dzīvošanai derīgas telpas kritērijiem izpildās formāli, tomēr ne visos gadījumos šīs telpas ir piemērotas cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojumam. Tādējādi tiesībsargs rekomendēja pašvaldībām tiesību normas interpretēt atbilstoši to jēgai un mērķim, atturoties no sašaurinātas tiesību normu tulkošanas, lai neradītu formālu palīdzības izpildi.

[24.] Pārskata periodā tiesībsargs turpināja saņemt iesniegumus par jautājumiem, kas skar dzīvojamo māju pārvaldīšanu. 2015.gadā iezīmējās būtiska tendence, kas skar dzīvokļu īpašnieku samaksātās maksas par komunālajiem pakalpojumiem piesavināšanos, ko veicis pārvaldnieks, nenovirzot to tālāk pakalpojumu sniedzējiem, kā to paredz likums.

Šeit gan jāatzīmē, ka policija visbiežāk nesaskata noziedzīga nodarījuma sastāvu un kriminālprocess netiek ierosināts, tomēr tiesību aizsardzības mehānisms paredz šāda lēmuma pārsūdzības iespējas prokuratūrā.

Tāpat, vērtējot iesniegumus, kas attiecas uz negodprātīgajiem pārvaldniekiem, jāuzsver, ka pārvaldnieki, tai skaitā arī negodprātīgie, ir iekļauti Ekonomikas ministrijas uzraudzībā esošajā pārvaldnieku reģistrā, kas gan ir vienīgi informatīvs. Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 18.panta izpratnē pārvaldnieku reģistra galvenais uzdevums ir nodrošināt aktuālu informāciju par personām, kas nodarbojas vai vēlas nodarboties ar dzīvojamo māju pārvaldīšanu un atbilst likumā izvirzītajiem kritērijiem pārvaldīšanas darbību veikšanai. Likums neparedz nekādas negatīvas tiesiskās sekas, ja pārvaldnieks reģistrā nav reģistrējies. Tādējādi dzīvojamo māju pārvaldnieku reģistra ieraksti nekādi neietekmē ne pārvaldīšanas līguma spēkā esamību, ne arī likumā noteikto pārvaldnieka atbildības apjomu. Vienlaikus normatīvie akti neparedz Ekonomikas ministrijai tiesības vai pienākumu atkārtoti novērtēt pārvaldnieka kvalifikācijas atbilstību, bet ziņas par pārvaldnieka profesionālās darbības pārkāpumiem reģistrā ieraksta, pamatojoties uz tiesas nolēmumu. Kopumā atzīstams, ka situācijās, ja mājas īpašnieki izvēlējušies negodprātīgu pārvaldnieku, ātru un vienkāršu risinājumu nav.

Saistībā ar pamatpakalpojumu – ūdens, siltums, atkritumu izvešana – nenodrošināšanu izīrētajā īpašumā tiesībsargs ir secinājis, ka šobrīd spēkā esošais tiesību aizsardzības mehānisms (administratīvā soda uzlikšana) nav pietiekami efektīvs, lai mājas īpašnieks atjaunotu pamatpakalpojumus, jo personas – izīrētāja sodīšana gandrīz nevienā no gadījumiem (administratīvā pārkāpuma lietām) negarantē pamatpakalpojuma nodrošināšanas atsākšanu. Lielākā daļa no administratīvās komisijas pieņemtajiem lēmumiem par pamatpakalpojumu nenodrošināšanu, īpaši gadījumos, kad ir uzlikti lieli naudas sodi, tiek pārsūdzēti tiesā. Līdz lietas iztiesāšanas beigām daudzi izīrētāji (privāto tiesību juridiskās personas) maksātspējas procesa rezultātā ir likvidēti, tāpēc uzlikto naudas sodu nav iespējams piedzīt. Ekonomikas ministrija piekrīt tiesībsargam, ka uzliktais administratīvais sods pats par sevi nenovērš situāciju, ka dzīvojamās telpas īrniekam netiek sniegts pamatpakalpojums. Šobrīd problēmai adekvāta un efektīva risinājuma nav.

[25.] Saistībā ar tiesībām uz veselību lielākā daļa iesniedzēju pārskata periodā sūdzējušies par saņemtā veselības aprūpes pakalpojuma kvalitāti un nelaipnu ārstniecības personu attieksmi. Pārskata periodā tiesībsargs ir sācis pētījumu par Latvijas valsts

garantētās medicīniskās palīdzības minimuma atbilstību cilvēktiesību standartam, kā arī turpināja pārbaudes lietu par valstī izveidoto kompensējamo medikamentu sistēmu.

[26.] Pēc 2013.gada 21.novembra traģiskā notikuma Zolitūdes lielveikalā „Maxima” izskanēja viedoklis, ka viens no daudzo cilvēku bojāejas iespējamajiem cēloņiem ir bijusi apsardzes darbinieku neprofesionāla rīcība. Masu informācijas līdzekļos tika pausta informācija, ka atbilstoši instrukcijām evakuēšanu „Maxima” apsardze sāka tikai tad, kad atrada trauksmes avotu. Izanalizējot normatīvos aktus, ar kuriem nākamie apsardzes darbinieki tiek iepazīstināti mācību procesā, tiesībsargs konstatēja, ka:

- normatīvo aktu līmenī nav paredzēts apsardzes darbinieka tiešs pienākums nekavējoties veikt evakuāciju signalizācijas darbības gadījumā sabiedriskās telpās, kur atrodas cilvēki;
- apsardzes darbinieka rīcību signalizācijas darbības gadījumā pamatā nosaka apsargājamā objekta iekšējie kārtības noteikumi;
- normatīvie akti paredz apsardzes darbiniekam lielu rīcības brīvību vērtēt situāciju, piemēram, izlemt, vai signalizācijas trauksmes gadījumā ir apdraudēta pasākuma apmeklētāju un dalībnieku drošība, un vai ir veicama nekavējoša evakuācija.

Izpildot tiesībsarga rekomendāciju, Iekšlietu ministrija 2015.gada oktobrī informēja, ka ir sagatavojusi likumprojektu “Civilās aizsardzības un katastrofu pārvaldīšanas likums”, kas paredz, ka infrastruktūras īpašnieks vai tiesiskais valdītājs apdraudējuma gadījumā nodrošina savlaicīgu cilvēku agrīno brīdināšanu un informēšanu par rīcību, kā arī cilvēku evakuēšanu no infrastruktūras. Tāpat Iekšlietu ministrija ir sagatavojusi Ministru kabineta noteikumu projektu “Ugunsdrošības noteikumi”, kas paredz personas pienākumu evakuēties, atskatot ugunsgrēka trauksmei vai pamanot ugunsgrēku.

Tiesībsargs atzīst, ka problēma sistēmiski joprojām nav sakārtota, jo nav vienotu standartu mācību iestādēm, kas noteiktu, kāds saturs ir jā māca topošiem apsardzes darbiniekiem. No Valsts policijas un Iekšlietu ministrijas atbildes vēstulēm izriet, ka šīs iestādes distancējas no problēmas risināšanas, uzskatot, ka apsardzes nozarei jāvienojas par profesijas standartu. Taču tiesībsargs uzskata, ka Valsts policijai un Iekšlietu ministrijai aktīvāk jāiesaistās profesiju standarta izstrādē un jāneregulē apsardzes izglītībai izvirzāmas prasības līdz profesijas standarta spēkā stāšanās laikam.

Ņemot vērā jautājuma nozīmīgumu sabiedrībā, tiesībsargs sekos tā virzībai.

Labas pārvaldības principa ievērošana

[27.] Izskatot kādas personas iesniegumu, tiesībsargs 2015.gadā rekomendēja Finanšu ministrijai sadarbībā ar VID sešu mēnešu laikā mainīt praksi attiecībā uz likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 33.punkta piemērošanu iesniedzējas situācijai līdzīgos gadījumos, kā arī izvērtēt nepieciešamību grozīt normatīvos aktus, novēršot neviennozīmīgu minētās tiesību normas interpretāciju. Uz to atbildot, VID informēja, ka ir mainījis praksi attiecībā uz likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9.panta pirmās daļas 33.punkta piemērošanu, vērtējot laulāto kopīgās mantas iegūšanas brīdi. Taču, neskatoties uz to, VID turpināja vairākas tiesvedības, kurās iestāde uzturēja pozīciju, kas ir pretēja šī brīža praksei. Tā kā tiesībsargs nerada saprātīgu skaidrojumu šādai VID rīcībai, tas atkārtoti aicināja VID rīkoties konsekventi un izvērtēt tiesvedību izbeigšanu VID vēstulē minētajās lietās. 2015.gada decembrī VID sniedza skaidrojumu, ka neatsauks iesniegtos pārsūdzības dokumentus, bet tiesvedību izbeigs pēc tiesas nolēmumu sagaidīšanas. Tiesībsargs šādu rīcību uzskata par neatbilstošu labas pārvaldības principam, proti, VID zina tiesvedības negatīvo iznākumu attiecībā pret sevi, tomēr turpina privātpersonas tiesību aizskārumu.

[28.] Vērtējot VID rīcību, pārkāpjot normatīvajos aktos noteikto apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu, tiesībsargs secināja – datu atbilstības pārbaudes gadījumā ir atšķirīga nokavējuma naudas aprēķināšanas kārtība, nekā tas ir paredzēts nodokļu audīta gadījumā. Tiesībsargs nerada saprātīgu skaidrojumu šādam atšķirīgam tiesiskajam regulējumam un uzskatīja, ka nav pieļaujams, ka, pārbaudot vienu un to pašu nodokļu aplikšanas jautājumu ar dažādām nodokļu kontroles metodēm, nodokļu maksātājam tiek radītas nevienlīdzīgas un nesamērīgas sekas attiecībā uz aprēķināto nokavējuma naudu. Pēc tiesībsarga domām, datu atbilstības pārbaudes rezultātā nokavējuma nauda būtu aprēķināma pēc analogijas, kā tas ir noteikts nodokļu audīta gadījumā, tādēļ Finanšu ministrijai sadarbībā ar VID tika rekomendēts sešu mēnešu laikā veikt grozījumus tiesību aktos. Papildus tiesībsargs konstatēja, ka Tiesībsarga biroja klientu sniegtā informācija liek secināt – apstrīdēšanas iesniegumu izskatīšanas termiņu kavējumiem VID ir sistēmisks raksturs. Šāda rīcība nav savienojama ar labu pārvaldību.

[29.] Pārskata periodā pēc privātpersonu iesnieguma tiesībsargs ir sniedzis viedokli par LAPK 269.panta piemērošanu, kā arī par labas pārvaldības principa pārkāpumu. Proti, LAPK 269.panta pirmā daļa paredz, ka administratīvā pārkāpuma lietu izskata pēc

pārkāpuma izdarīšanas vietas. Attiecīgi privātpersonas Iepirkumu uzraudzības biroju lūdza ierosinātās administratīvās pārkāpuma lietas izskatīt pēc pārkāpuma izdarīšanas vietas - Rēzeknē vai arī pēc privātpersonu dzīvesvietas. Iepirkumu uzraudzības birojs atteicās to darīt, izskatot lietu savā atrašanās vietā – Rīgā, kā pamatojumu minot tikai LAPK 215.¹¹pantu, kas nosaka Iepirkumu uzraudzības biroja kompetenci.

Tiesībsargs atzina, ka LAPK 269.panta pirmā daļa regulē vispārējos noteikumus par administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanas institucionāli teritoriālo piekritību. Proti, minētajā tiesību normā iekļautais jēdziens “pēc pārkāpuma izdarīšanas vietas” nozīmē, ka administratīvā pārkāpuma lietu izskata tā pilnvarotā iestāde, kura veic likumā paredzēto kontroli attiecīgajā administratīvā pārkāpuma izdarīšanas teritorijā. Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka likumdevējs administratīvās pārkāpuma lietas ir pilnvarojis izskatīt gan tādām valsts pārvaldes iestādēm, kurām ir reģionālās struktūrvienības, gan tādām, kurām nav. Tas nozīmē, ka LAPK 269.panta pirmajā daļā paredzētais administratīvā pārkāpuma izskatīšanas teritoriālais princips ne visos gadījumos objektīvi var tikt piemērots. Tiesībsargs uzskatīja, ka likumdevējs, LAPK 17.nodaļā paredzot pilnvaras iestādēm, kurām nav reģionālu struktūrvienību, ir noteicis izņēmumu no vispārējā principa. Proti, ja pilnvarotajai iestādei nav izveidotu teritoriālo struktūrvienību, tad administratīvā pārkāpuma lieta, ievērojot likumdevēja LAPK paredzēto pilnvarojumu iestādei ar centralizēto pārvaldes struktūru, ir izskatāma attiecīgās iestādes atrašanās vietā. Tiesiskais pamats šādai rīcībai ir LAPK speciālā norma, kas paredz attiecīgās iestādes pilnvarojumu izskatīt administratīvā pārkāpuma lietas.

Tiesībsargs norādīja – tādējādi ir izskaidrojama Iepirkumu uzraudzības biroja kā centralizētas valsts pārvaldes iestādes ar atrašanās vietu Rīgā atsaukšanās uz LAPK 215.¹¹pantu, paskaidrojot LAPK 269.panta pirmās daļas nepiemērošanu. Ņemot vērā minēto, tiesībsargs atzina, ka Iepirkumu uzraudzības birojam, izskatot administratīvā pārkāpuma lietas, ir tiesisks pamats nepiemērot LAPK 269.panta pirmās daļas noteikumus un lietu izskatīt savā atrašanās vietā. Vienlaikus tiesībsargs aicināja Iepirkumu uzraudzības biroju izvērstāk motivēt lēmumus par atteikumu izskatīt administratīvā pārkāpuma lietu pēc personas dzīvesvietas vai pēc administratīvā pārkāpuma atklāšanas vietas. Tiesībsargs konstatēja, ka privātpersonām adresētie lēmumi par atteikumu izskatīt administratīvā pārkāpuma lietu pēc personas dzīvesvietas ir formāli, jo vispār nav pamatoti ar saprātīgiem apsvērumiem, kāpēc Iepirkumu uzraudzības birojs nevar konkrēto personas lūgumu apmierināt. Tiesībsargs norādīja, ka šādi lēmumi neatbilst labas pārvaldības principam un neveicina personas uzticēšanos valsts pārvaldei.

[30.] Pārskata periodā pie tiesībsarga vērsās persona ar sūdzību par Veselības inspekcijas rīcību. Persona norādīja, ka bija vērsusies Veselības inspekcijā, lūdzot izvērtēt viņas veselības aprūpes kvalitāti VSIA „Paula Stradiņa KUS”. Veselības inspekcija administratīvās pārkāpuma lietas ietvaros pieņēma lēmumu. Personu neapmierināja Veselības inspekcijas sniegtais vērtējums, un tā iesniedza Veselības inspekcijā vairākus iesniegumus, kuri cita starpā saturēja virkni dažādu jautājumu, bet ne konkrētu lūgumu administratīvā pārkāpuma lietā, taču šie iesniegumi bija iesniegti administratīvā pārkāpuma lietā pieņemtā lēmuma pārsūdzēšanas termiņā. Veselības inspekcija tos neuzskatīja par administratīvā pārkāpuma pārsūdzēšanas iesniegumiem, bet gan tikai par iesniegumiem Iesniegumu likuma izpratnē.

Tiesībsargs norādīja, ka gadījumā, kad persona savu vēlmi pārsūdzēt lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā nav paudusi tieši, iestādei ir jāvērtē iesniegums un tā būtība kopumā. Ja iesniegumā ir arī jautājumi, kas nav saistīti ar administratīvā pārkāpuma lietu, iestādei jāspēj to nošķirt un atbilstoši piemērot normatīvo aktu.

[31.] Iesnieguma izskatīšanas ietvaros tiesībsargs vērsa VID uzmanību uz to, ka Valsts un pašvaldību iestāžu darbinieku atlīdzības likuma 14.panta pirmā daļa noteic darbinieka tiesības uz piemaksu ne vairāk kā 30% apmērā no tam noteiktās mēnešalgas šajā likumā noteiktajos gadījumos. Atlīdzības likuma 14.panta pirmā daļa neparedz tiesības iestādei vispār neizmaksāt darbiniekiem piemaksas par promesoša darbinieka aizvietošanu.

Tiesībsargs vērsa VID uzmanību uz vienu no publisko tiesību principiem, kas noteic, ka atļauts ir tikai tas, kas ir noteikts ar tiesību normu. Analogisku viedokli ir paudusi Administratīvā rajona tiesa 2011.gada 8.decembra spriedumā Nr.A420415911, norādot, ka atlīdzības likuma 14.panta pirmā daļa nenoteic iestādes tiesības izvēlēties piešķirt vai nepiešķirt darbiniekam piemaksu, ja tas aizvieto prombūtnē esošu darbinieku vai pilda vakanta amata pienākumus. Tāpat minētajā spriedumā ir norādīts – no ārējā normatīvā akta neizriet, ka iestādei, izdodot iekšējos tiesību aktus, būtu tiesības ierobežot personas tiesības sociālo garantiju jomā. Proti, līdzekļu nepietiekamība iestādes budžetā pati par sevi nav atzīstama par tiesisku pamatu, lai demokrātiskā valstī būtiski ierobežotu personas tiesības.

[32.] Analizējot Latvijas pašvaldību e-pastu adreses, tiesībsargs ir konstatējis, ka pašvaldībās nav vienotas pieejas iestādes oficiālā e-pasta izstrādāšanā, proti, ir lietoti e-

pasta adreses vārdi: dome@pasvaldiba.lv, pasvaldiba@pasvaldiba.lv, info@pasvaldiba.lv, kā arī pasts@pasvaldiba.lv, iac@dome.pasvaldiba.lv. Savukārt Jūrmalas pilsētas dome ir lietojusi oficiālās e-pasta adreses izveidošanā domēna vārdu "iestade.gov.lv". Iestādes pieejamība ir būtiska labas pārvaldības principa sastāvdaļa. Tādēļ, tiesībsarga vērtējumā, vienotas pieejas ieviešana pašvaldību oficiālo e-pasta adresu izveidošanā samazinātu administratīvo slogu, veicinātu pieeju pašvaldībām un atvieglotu personām saziņu ar pašvaldībām. Tiesībsargs aicināja Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju atbilstoši savai kompetencei veikt nepieciešamo pasākumu kopumu vienotai pašvaldību oficiālo e-pasta adresu ieviešanai, par ko noteiktā termiņā tiesībsargs lūdza to informēt.

Tiesībsarga biroja informācija

[33.] Latvijā tiesībsargam dots grūts uzdevums - panākt, ka tā juridiski nesaistošos priekšlikumus izpildītu sabiedrībā un tiesību sistēmā, kas gan pieradusi pildīt tikai obligātus rīkojumus. Tādējādi ļoti liela nozīme ir tiesībsarga institūcijas autoritātei, tā neatkarībai un reputācijai sabiedrībā. Šādas autoritātes stiprināšanai tiesībsarga institūcijai ir nepieciešams arī atbilstošs tiesisks statuss, proti, nostiprinājums Satversmē. Tiesībsarga institūcijas nostiprināšana Satversmē ne tikai pasargātu šo institūciju no nevēlamām politiskām manipulācijām, bet arī signalizētu par politisko lēmumu pieņēmēju nopietnu gribu stiprināt Latvijas iedzīvotāju pamattiesības un valsts atbildību iedzīvotāju priekšā.

2015.gada maijā tiesībsargs vērsās Saeimā ar aicinājumu izskatīt priekšlikumu papildināt Latvijas Republikas Satversmi ar jaunu nodaļu „Tiesībsargs”, piedāvājot priekšlikumu jau izstrādāta likumprojekta formā. Tiesībsarga priekšlikums tika nodots darba grupai Valsts prezidenta pilnvaru iespējamai paplašināšanai un ievēlēšanas kārtības izvērtēšanai. Darba grupa 2015.gada 12.maijā, uzklusot ekspertu viedokļus, secināja, ka kopumā nav neviena kategoriska “pret” tiesībsarga institūcijas iekļaušanu Satversmē, lielākā daļa klātesošo piekrita šim papildinājumam, diskusija notiek vien par niansēm. Diemžēl pagaidām tālāku virzību tiesībsarga iesniegtais priekšlikums nav guvis.

Tiesībsarga ieskatā, tiesībsarga autoritātes un neatkarības spēcīgāšana ilgtermiņā pastiprinātu sabiedrības uzticību un lojalitāti valstij, mazinot plaisu starp sabiedrību un valsts varu, un līdz ar to nostiprinātos demokrātiskās valsts iekārta. Vienlaikus šāds risinājums nostiprinātu Satversmē ietvertu varas dalīšanas principu un izslēgtu jebkādas šaubas par tiesībsarga piederību kādam no varas atzariem, nostiprinot tiesībsarga kā autonomas konstitucionālas iestādes garantiju.

Jāpiebilst, ka tiesībsarga statuss ir nostiprināts konstitūcijā vairumā Eiropas valstu. Šobrīd no Eiropas Savienības dalībvalstīm Latvija ir to septiņu valstu skaitā, kurās ombuda institūcijas statuss nav nostiprināts pamatlikumā.

[34.] Tiesībsarga biroju finansē no valsts budžeta. 2015.gadā Tiesībsarga biroja plānotais valsts budžeta finansējums bija 1 168,5 tūkstoši eiro. Tiesībsarga birojā, ieskaitot tiesībsargu, ir 46 amata vietas, pārskata gadā no tām bija aizpildītas 43.

[35.] Pārskata periodā ir samazinājies iesniegumu skaits, jo liela daļa personu izvēlējās klātienē konsultācijas vai tūlītējas atbildes e-pastā, uz ko norāda lielais skaits mutvārdu konsultāciju. Tāpat var secināt, ka tiesībsarga organizētās informatīvās kampaņas un sabiedrības informēšana ir devusi rezultātu – cilvēki arvien vairāk pievērš uzmanību cilvēktiesību ievērošanai, cenšoties tās nepārkāpt. Piemēram, 2014.gadā bija saņemti 1 877 iesniegumi, bet 2015.gadā – 1775, kas ir par 102 iesniegumiem mazāk.

Ņemot vērā iesniegumā minētās problēmas sarežģītības pakāpi, arvien biežāk pieteicējam tiek sniegta atbilde, nevis ierosināta pārbaudes lieta, kur informācijas pieprasīšana no citām institūcijām un problēmas vērtēšana ir ilgstošs process. Līdz ar to saglabājas tendence samazināties pārbaudes lietu skaitam.

[36.] Pārskata periodā Tiesībsarga birojs aktīvi ir informējis un izglītojis sabiedrību par tās tiesībām ar dažādām publicitātes aktivitātēm un sadarbību ar medijiem. 2015.gadā medijos bijusi 3 141 publikācija par tiesībsarga kompetenci aptverošiem jautājumiem, tai skaitā 43 Tiesībsarga biroja sagatavotas preses relīzes. Kopumā 2015.gadā organizēti 44 izglītojošie semināri, izbraukuma konsultācijas, diskusijas un citi pasākumi.

[37.] 2015.gada nogalē Tiesībsarga biroja visiem darbiniekiem tika veikta darba izpildes novērtēšana, kuras rezultāts tiek izmantots darbinieka mēnešalgas noteikšanai vai pārskatīšanai, amata pienākumu precizēšanai, darbinieku izaugsmes un karjeras veidošanai, kvalifikācijas paaugstināšanas un apmācības vajadzību noteikšanai. Darba izpildes novērtējumus veido personas pašnovērtējums, vadītāja vērtējums un pārrunas ar darbinieku, analizējot darba izpildi attiecībā uz individuālo mērķu sasniegšanu, amata pienākumu izpildi, kompetencēm un profesionālo kvalifikāciju.

[38.] Tiesībsarga birojs jau vairākus gadus aktīvi darbojas dažādās starptautiska un Eiropas līmeņa organizācijās. Starptautiskā sadarbība sniedz iespēju gūt jaunu pieredzi, paplašināt redzesloku, kā arī popularizēt cilvēktiesību ievērošanu valstī. Tāpat aktīva starptautiskā komunikācija ļauj ietekmēt procesus, kas tiešā vai netiešā veidā var skart cilvēktiesību ievērošanu arī Latvijā.

Līdztekus jau sasniegtajam, kopš 2015.gada Tiesībsarga birojs ir pilna statusa biedrs arī Eiropas ombudu tīklā (*European Network of Ombudsmen*). Eiropas Ombudu institūts ir neatkarīga bezpeļņas organizācija, kuras mērķis ir veicināt ombuda institūciju konceptu un pieredzes apmaiņu starp ombudu institūcijām valsts, Eiropas un starptautiskā līmenī.

Kā ļoti būtisks notikums pārskata periodā vēl ir atzīmējams fakts, ka 2015.gada martā Tiesībsarga birojs veica akreditācijas procesu ANO Nacionālo cilvēktiesību aizsardzības institūciju Starptautiskās koordinēšanas komitejas Akreditācijas apakškomitejā un tika novērtēts ar „A” akreditācijas statusu, kas ir augstākais novērtējums cilvēktiesību institūcijai. Atbilstība „A” statusam piešķir balsošanas tiesības, tiesības piedalīties Starptautiskās koordinēšanas komitejas darbā un lēmumu pieņemšanā, kā arī darbā ANO Cilvēktiesību padomē un citos ANO mehānismos.

Šis akreditācijas process Tiesībsarga birojam bija nepieciešams, lai saņemtu augstāko starptautiski atzīto novērtējumu par organizācijas atbilstību nacionālo cilvēktiesību institūciju starptautiskajiem standartiem. Tādējādi akreditācija piešķir starptautisku atpazīstamību un arī aizsardzību cilvēktiesību institūcijai, kas atbilst starptautiski noteiktiem principiem.